

Academia de Științe
a Moldovei

Institutul de Filologie

REVISTĂ DE LINGVISTICĂ ȘI ȘTIINȚĂ LITERARĂ

Fondată în 1958.
Apare de 3 ori pe an.

Nr. 1–2 (235–236)

2008

ianuarie–aprilie

S U M A R

LITERATURĂ CONTEMPORANĂ

- 3 ALEXANDRU BURLACU, Magda Isanos: inșățietate de viață și elan transformator
14 TATIANA BUTNARU, Viziuni mitico-folclorice în creația lui Anatol Codru
20 RODICA CORCODEL, Romanul istoric: cronică și ficțiune

LITERATURĂ PREMODERNĂ ȘI MODERNĂ

- 25 NATALIA COSTIUC, Limite etice „de depășit” și „de atins” în romanul lui Ioan Slavici *Mara*

TEORIE ȘI METODOLOGIE LITERARĂ

- 29 ALIONA GRATI, Romanul postmodernist din Republica Moldova și modelul european
37 OLESEA GÎRLEA, Realitate și ficțiune în *Faust* de Goethe

FOLCLORISTICĂ

- 50 MARIA MOCANU, Particularități ale datinilor *sorcova* și *semănatul* în sudul Basarabiei

LEXICOLOGIE

- 56 VASILE BAHNARU, Relațiile dintre cuvinte în funcție de forma și conținutul lor (cu referire specială asupra paronimiei)
60 ION ZAPOROJAN, Despre „conflictul” dintre omonime

GRAMATICĂ

- 64 ION BĂRBUȚĂ, De la structurile actanțiale ale verbului la enunț

TOPONIMIE ȘI ETIMOLOGII

- 71 ANATOL EREMIA, Lexicul social-istoric în toponimia românească pruto-nistreană. I. Toponime etnonimice, migratorice, antroponimice
86 MARCU GABINSCHI, Etimologii – 2007
92 ECATERINA PLEȘCA, Denumirile *cîrțiței*: între motivație și etimologie. Paralele lexico-semantice de areal

SOCIOLINGVISTICĂ

- 101 INNA NEGRESCU-BABUȘ, Unele aspecte privind interferențele lingvistice

FONETICĂ

- 109 NICANOR BABĂRĂ, ALEXEI CHIRDEACHIN, Unele cercetări experimentale asupra parametrilor acustici ai unității consonantice compuse prepalatale palato-alveolare surde în limbile germanice (în baza materialului englez)

RECENZII

- 113 ANATOL GAVRILOV, *Conceptul de roman la G. Ibrăileanu și structura stratiformă a operei literare*. – Chișinău, CEP USM, 2006, 278 p. (MIHAI CIMPOI)
- 116 GALINA ANIȚOI, *Inadaptatul în proza românească interbelică (Structura tipologică și valoarea lui estetică)*. – Chișinău, Elan Poligraf, 2007, 152 p. (ALEXANDRU BURLACU)
- 119 MAGDA JEANRENAUD, *Universaliiile traducerii. Studii de traductologie*. – Iași, Polirom, 2006, 490 p. (DUMITRU APETRI)
- 122 GHEORGHE MOLDOVANU, *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică (pe baza materialelor din Republica Moldova și din alte state)*. – Chișinău, 2007, 372 p. (ION DUMBRĂVEANU)
- 127 SILVIU BEREJAN, *Itinerar sociolingvistic. Selecție și prefață de Alexandru Bantoș*. – Chișinău, 2007, 240 p. (VASILE PAVEL)

OMAGIERI

- 131 TUDOR COLAC la 60 de ani (NICOLAE BĂIEȘU)

ANIVERSĂRI

- 136 Alexie Mateevici – 120 ani de la naștere. Debutul lui Alexie Mateevici în folclorică și etnografie (NICOLAE BĂIEȘU)

Manuscrisele și corespondența se vor trimite pe adresa:

Bd. Ștefan cel Mare și Sfint, nr. 1 (biroul 417), MD–2001, Chișinău, Republica Moldova.

E-mail: revista_lsl@hotmail.com; tel.: 27–27–19.

Orice material publicat în R.L.Ș.L. reflectă punctul de vedere al autorului. Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui articol aparține în exclusivitate semnatarului. Manuscrisele nepublicate nu se recenzează, nu se comentează și nu se restituie. La solicitarea autorilor, unele articole sunt publicate cu î din i în corpul cuvântului.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef:

dr. **Ana Bantoș**

Responsabili de ediție: dr. **Grigore Canțâru**, dr. **Victor Cirimpei**, dr. hab. **Ion Ciocanu**

Membri ai colegiului:

dr. hab. **Nicolae Băieșu**
m. c. al A.Ș.M. **Nicolae Bilețchi**
dr. hab. **Alexandru Burlacu**
acad. **Mihai Cimpoi**
dr. hab. **Ion Ciocanu**
acad. **Haralambie Corbu**
acad. **Mihail Dolgan**
dr. hab. **Anatol Gavrilov**
acad. **Constantin Popovici**

dr. **Ion Bărbuță**
dr. **Anton Borș**
m. c. al A.Ș.M. **Anatol Ciobanu**
dr. hab. **Elena Constantinovici**
dr. hab. **Alexandru Dîrul**
dr. hab. **Anatol Eremia**
dr. hab. **Marcu Gabinschi**
dr. hab. **Vasile Pavel**
dr. **Ana Vulpe**

COMITETUL INTERNAȚIONAL DE REDACȚIE

Constantin Bahnean
Eugen Beltechi
Ion Horia Bîrleanu
Klaus Bochmann
Michel Contini
Stelian Dumistrăcel

Victor Gațac
Klaus Heitmann
Dumitru Irimia
Vitalie Marin
Lorenzo Massobrio
Dan Mănuță

Gheorghe Moldoveanu
Carmen Gabriela Pamfil
Rajmond Piotrowski
Marius Sala
Nicolae Saramandu

Secretar responsabil de redacție

Clarisa Vîju

ALEXANDRU BURLACU

Institutul de Filologie
(Chișinău)

**MAGDA ISANOS: INSAȘIETATE DE VIAȚĂ
ȘI ELAN TRANSFORMĂTOR**

Magda Isanos, născută la 17 aprilie 1916, la Iași, este fiica lui Mihail Isanos și a Elisabetei (n. Bălan), medici. În copilărie și adolescență a trăit la Chișinău, unde a absolvit Liceul Eparhial. A debutat în revista *Licurici* (1932). A mai publicat versuri în *Crai nou* și *Ghiocci* (toate trei, reviste școlare), apoi la *Viața Basarabiei*, *Pagini basarabene*, *Cuget moldovenesc* ș. a. Din 1934, când se înscrie la Facultatea de Drept din Iași, colaborează la *Viața Românească*, *Însemnări ieșene*, *Iașul*, *Jurnalul literar*, *Adevărul literar și artistic*, *Universul literar*, *Vremea*. Un timp profesează avocatura.

Moare de o endocardită lentă malignă (la numai 28 de ani, după o lungă perioadă de boală) la 17 noiembrie 1944, la București.

În timpul scurtei sale vieți a publicat o singură plachetă intitulată modest *Poezii* (1943). În colaborare cu soțul ei, Eusebiu Camilar, dramatizează romanul *Crăișorul* de Liviu Rebreanu, denumit *Focurile*, care vede lumina tiparului după moartea ei, în 1945, și care a fost distins cu premiul pentru debut, acordat scriitorilor tineri de *Editura Fundațiilor Regale*.

Volumele publicate postum – *Cântarea munților* (1945), *Țara luminii* (1946), *Poezii* (1947), *Versuri* (1964), *Confesiuni lirice* (1989) – includ cicluri sau bucăți inedite (poezie, proză), descoperite în presa timpului, adevărind, așa cum observă Constantin Ciopraga, „disponibilități de mare poetă”.

În același sens, nu mai puțin tranșant e și Nicolae Manolescu, susținând: „chiar și printr-o activitate așa restrânsă”, M. Isanos se anunță „drept cea mai profundă poetă a literaturii române”. În remarcabila antologie *Poezia română modernă. De la G. Bacovia la Emil Botta* (1968), N. Manolescu reține, din creația poetei, 9 poeme: *Pomii cei tineri*, *Flori*, *Confesiuni*, *Bărbatul*, *Ții minte-ntâia ploaie?*, *Copilul meu să nu mă cauți*, *Sapho*, *Rochia*, *Interior*.

Insașietaea existențială, exprimată într-un sistem de imagini, diurne sau nocturne, este erotizată printr-o simbolică ce derivă direct din matricea *lume-grădină*. Proiecțiile genezei din exterior și din interior, elanurile vitaliste, spaimile existențiale și deznădejdea în fața dispariției, toate acestea copleșesc eul poetic metamorfozat într-un receptacol și emițător de lucruri *văzute* și *auzite*. *Ochiul* e concurat de *ureche*, iar discursul poetic uneori se prozaizează, alteori se modulează în maniera unei conversații lirice sau se dramatizează într-o litanie sfâșietoare. În confesiune sau odă, elegie sau imn, existența este cântată într-o mitopo(i)etică personală, dominată de senzații acute:

„Pomii cei tineri, în dimineața de marte,
unii lângă alții au stat să se roage –
frunțile lor străluceau inspirate deasupra
pământului încă-n zăpezi.

Și-n aerul în care nu erau zboruri,
pomii, ale căror umbre nu se născuseră,
cântau un imn pentru viață,
ca niște oameni goi și frumoși ei cântau:”

Poemul *Pomii cei tineri*, cu care se deschide volumul *Poezii*, este cel mai reprezentativ pentru scrisul Magdei Isanos, prefigurând un traseu inițiativ într-un spațiu artistic și o fire (o suflare) în devenire. E un poem despre esența ființială, despre rostul omului (pomului care dă rod) pe pământ, despre creativitate. Imaginea plasticizantă a fructului (asemeni *soarelui, zeu totdeauna rotund*), este memorabilă nu numai prin acuitatea percepției, prin modalitățile de poetizare a naturii („din împărăția soarelui”), soare pentru care poeta, dintr-o pornire ancestrală, are cu adevărat un cult deosebit, ci e și o simbolistică revelatorie în stabilirea corespondențelor inedite:

„Soare de-aramă, zeu popular printre plante,
privește oastea noastră-ndrăzneată;
ici-colo aerul e rumen de tot printre ramuri,
că viitoarele fructe acolo vor sta...

Noi nu ne-nchinăm de fel și nu plângem,
ci pregătim un loc cât mai înalt pentru cuiburi
și pregătim o orgă de brazi pentru vânturi,
soare de-aramă, zeu totdeauna rotund...

Ni s-a povestit despre tine-n pământ,
când nu cunoșteam dimensiunile cerului;
ni s-a povestit despre tine-n leagănul cald.
Semințele-n somn visau că există colori,
roșu, albastru, și gri, minunate culori.
Și noi vom da fructe, și noi vom fi hore de flori.
Gloria noastră toată-n vârf se presimte”...

Și-un curcubeu pe deasupra tulpinilor strâmte
cade vestind: nu moarte, desigur, nu moarte,
pomilor tineri în dimineața de marte...”

(*Pomii cei tineri*)

Toată simbolistica volumului e condensată și activată aici, structurată fiind plastic și expresiv („*pomii cei tineri, o orgă de brazi pentru vânturi*”, sau: „*semințele-n somn care vizează că există colori*” etc.). Plasat la începutul volumului, poemul are un statut de *ars poetica*, el anticipează nu numai dominantele poeziei, dar și denudația eului (într-un alt plan, presentimentul rodului împlinit în *dimineața de marte*), într-o vârstă fragilă (primăvărată), într-un timp încă-n „*zăpezi*”, în „*aerul*” în care nu erau „*zboruri*”.

Principiul antitetice de intuire a paralelismelor reiterate (în cazul dat, „om – pom”) stă la temelia construirii unei lumi paralele (virtuale), iar de aici și relația fundamentală „viață – moarte”, reluată și amplificată insistent într-o serie de antiteze, de diferit ordin, în mai toate

poemele, menite să intensifice grandoarea spectacolului existențial, spectacol într-o lume supusă dispariției, de altfel, o obsesie covârșitoare, resimțită permanent ca o povară.

Sentimentul solemn al existenței solare, al înfrângerii morții, gesturile și mișcările esențializate în forme concret-senzoriale, toate acestea alcătuiesc notele particularizatoare, care, de aici încolo, personalizează lirica Magdei Isanos, o fac, conform unor topoi, o cântare în care toate sunt una, o intuiție a unității lumii, anume în orchestrarea aceasta lumea devine un cânt, iar poeta – o privighetoare:

„Cânt ca privighetorile oarbe.
Nu știi, eu sorb cântecul sau el mă soarbe.
Atât de sus ne-nălțăm câteodată...”
(*Cânt*)

Sau, în aceeași logică a structurii imaginarului, un Orfeu:

„Cineva va cânta cântecul mare,
în care să-ncapă pământul și toate
lucrurile blânde și întunecate,
rădăcini, amintiri amare?”

Un cântec aproape neuzit
prin care să poată turmele trece –
și seara să crească înaltă și rece,
un cântec de pom desfrunzit.”
(*Cine va cânta*)

Cântul cu referințele-i la *viață și moarte, pământ-cer, pomi, soare, zeu, semințe, somn, zbor, aer, ramuri, flori, fructe, orgă, brazi, vânt, cântec, imn* prefigurează mitopo(i)etica forțelor generative, rodirii universului poetic, aici aflăm, în miniatură, un spectacol al creației, o anticipare a modului de raportare și contact cu realitatea, altfel spus, a modului de a fi în poezie. Actul de creație e un act de sublimare, capabil să convertească evenimentul cotidian într-o trăire expurgată de toate impuritățile inițiale ale cotidianului, ale accidentalului. (Despre geneza *Pomilor cei tineri*, Camil Baltazar nota: „Am fost de față când, în curtea din strada Săgeții nr. 19, soții Eusebiu și Magda au sădit în 1936 niște caiși, care au înflorit a doua oară în poezia ei „Pomii cei tineri”).

Din alte confesiuni deducem că poemul M. Isanos are un puternic substrat biografic și rezultă din metamorfoza unor trăiri enigmatice, rămase nedezvăluite încă de la nemuritoarea (și frumoasa străbună) Sapho.

În imnuri, ode sau confesiuni, intimiste sau grave, Magda Isanos își exprimă tribulațiile existențiale, iar orice poem poate fi conceput ca un *cânt* dintr-un periplu inițiativ a unui *eu* cu *tristeți de călător* și bucuriile celei care *iubea primăvara*. Poeta are conștiința construirii unei lumi artistice. (Nu întâmplător volumul *Poezii* începe cu o ars poetica: *Pomii cei tineri*, și sfârșește cu un *Epilog*, ca orice poveste).

În linii mari, poezia Magdei Isanos se înscrie în paradigma modernistă, mai exact, în contextul inovațiilor lui Blaga sau Arghezi. Este adevărat: cu *Cântarea munților* poeta simulează un gen de conștiință planetară, în spiritul lui Walt Whitman, dar fără vigoarea și gigantismul acestuia.

M. Isanos oscilează între poetica modernistă și cea neotradiționalistă. Neotradiționalistă prin condiția pe care și-o asumă în *Cântarea munților*, în limbaj tranzitiv și versuri declamatorii în care elogiul, litania sau invectiva devin modalități predilecte.

Noutatea poeziei Magdei Isanos stă mai cu seamă în modul de a vorbi simplu despre *sine* și despre *lume*. E adevărat, simplitatea aceasta (spre exemplu, poeta are sentimentul înrudirii cu iarba) e amăgitoare, pentru că formele și fenomenele iluzorii deșteaptă asociații pe cât de firești (într-o convenție bine cunoscută), pe atât de logice și insolite:

„Sunt sora ierbii tinere de-afară
Aceleași seve curg într-amândouă,
și ne-a lăsat aceeași primăvară
pe gene suferința, ca o rouă.”
(*Variantă*)

Elementele naturii – *floarea, grotă, pădurea, insula, lacul, muntele, marea, iarba, pomul, arborele, rădăcina, ramul, cerul, steaua, lumina, pământul* etc., toate acestea animate, însuflețite panteistic, certifică o topografie rurală, un spațiu securizant, poetizat într-o viziune armonizatoare.

În funcție de imaginea globală a lumii, de logica poemului, eul poetic se proiectează în ipostaze emblematice ale florei edenice, abundente, iar vitalismul expresionist și intuițiile vegetale exprimă o inșățietate de viață rar întâlnită în literatura română:

„Și ca un arbor tânăr să mă-mbui
de seva nouă, care curge-n toate
plantele, duios aplecate
către pământ.”
(*Primăvară*)

Așadar, o spontaneitate firească (dar mereu de o iluzorie ușurință) ni se aruncă în ochi în metamorfozele vitaliste ale eului, contopit cu elementele lumii vegetale. Ipotezele panteiste sunt reiterate în gradații ascendente sau descendente, alcătuiind, de regulă, mai multe variații pe o temă eternă – viața și moartea:

„Nu mai eram nici eu decât ram,
decât rădăcina avidă și pace
de ierburi vâscoase, opace...”
(*Ploaia*)

Moartea, în această exuberanță vegetală, nu e concepută de cele mai multe ori decât ca un fenomen firesc, fiind acceptată senin ca un dat, depărtat, al fatumului:

„Nu vă scuturați, florilor,
ascultați-mă bine, surorilor.
Toamna-i departe;
departe-al clopotelor cântec, de moarte.”
(*Nu vă scuturați, florilor...*)

E drept, uneori, lumea euforică e subminată de anxietăți ontologice, de presentimentul dispariției, de spaima de neființă și de neant. Pe această linie eul poetei e înrudit genealogic cu eul blagian, de speță vitalistă, și copleșit de somnul materiei, dar e torturat de revelația vidului, secătuirii sevei. În definitiv, această stare de risipire a unei vieți mult prea scurte e asociată unui cadru neaoș, specific imaginarului vitalist. De aici și intuiția inimii (în alt plan, a poeziei) ca o *goală și putredă ciutură*:

„...sunt ca o creangă veștedă,
care-nainte de-a-nflori se scutură,
și lumea nici o bucurie nu-i mai dă
inimii mele, goală și putredă ciutură.”
(*Risipire*)

Criza identității eului poetic (dar poate că și plăcerea autodefinirii) poartă, la M. Isanos, un caracter totalizator, ceea ce și conduce la denudarea ființei umane. Aflată într-o rețea de relații ontice cu elementele și fenomenele lumilor transgresate, poeta se ipostiază lejer cu o variabilitate proteică. Magda Isanos, ca orice poet modernist, excelează în exprimări și transfigurări spațiale și temporale, investite cu o aură mitică, exprimându-se într-un registru propriu numai ei:

„Mereu cheltuindu-mă-n timpul bogat,
eu sunt ca un cer printre brazi.”
(*Cine va cânta*)

sau: „Eram ca o turlă înconjurată de porumbei,
mereu cercetată de îngerii mei.”
(*La-nceput, prin ferestre deschise*)

O dată cu acestea, poezia se remarcă prin armonizarea firească a unor elemente imagistice din recuzita romantică sau parnasiană, simbolistă sau expresionistă. Specifică acestei manieri de transcriere e poemul *Insula*, cu o bogată biografie poetică, dar mai cu seamă cu începuturi de la baudelaireiana călătorie în Cythera:

„Mă simt în camera mea ca pe-o insulă.
Seara când arde becul – amiază egală –
ies ploșnițe și gânduri în haină de gală.
Ca un Robinson visez departe orașul.

Mă gândesc tot mai grăbită și sufăr
de tinerețe, ca de-o boală sau dragoste.
fereastra miroasă frumos și adie,
dreptunghiulară, ca un drapel pe-o corabie.”
(*Insulă*)

Există o manieră specifică de rescriere, de intertextualizare, un dialog permanent al textelor în poezia Magdei Isanos. Dincolo de anumite reminiscențe, de un anume mimetism

sau eclecticism poetic, acest tip de scriitură mai e și un semn al intuirii unui nou concept de poeticitate, bazat pe o programatică *ars combinatoria*, pe „*dictatura fanteziei*”, pe înființarea deliberată a unei *lumi virtuale* (în opoziție cu infernul insular), a unei Arcadii personale, antropomorfizate neapărat:

„Să știi c-am să râd în flori
și c-am să-nconjur de multe ori
cu nourii și cu ploaia ogrăzile
unde mi-am petrecut amiezile.”

În această logică, viziunea panteistă este privilegiată și în manifestarea ocrotitoare a unei atotputernicii omniprezente, exprimată în semne:

„Din multe semne-ai să-nțelegi că-s e,
când am să viu lângă patul tău
și-am să fac aerul răcoros,
scoborând toate stelele jos.”
(*Copilul me, să nu mă cauți*)

În Arcadia ei, ca într-o țară a minunilor, poeta e rudă „cu toate lucrurile blânde și întunecate”. Că imagistica – are la temelie un bogat substrat livresc sau folcloric, biblic sau mitic, ce îi modelează imaginarul, e la vedere și e un dat care nu trebuie demonstrat. În bună parte, lumea ei fictivă vine din povești, din zone livrești:

„De fapt, eram Cenușăreasa, eram
cea care poartă viața și cântă,
eram aproape de pământ și frântă
de marea mea putere ca un ram.
[.....]
eram singură și-nrudită cu toate
lucrurile blânde și-ntunecate.”
(*Mama*)

Restructurarea și reorganizarea imaginarului se obține prin arta de a combina elementele lumii înconjurătoare. De aici și secretul acestui lirism care consistă mai mult în elanul lui transformator, în transfigurările vitale, în ipostazele emblematice ale eului sau ale lumii. Elanul cu care se modifică eul poetic este nesecat, inepuizabil și infinit ca universul, iar tensiunile dintre imaginile insolite și locurile comune dau senzația unei amețitoare mișcări de carusel:

„Tu m-ai făcut să fiu și cer, și apă.
[.....]
și-n căutarea ta, rătăcitoare,
eram asemeni unui rece strop de lut.”
(*Cuvântul Evei*)

sau: „Eu eram principiul neschimbat,
țărâna, întunericul roditor,

luna, spre care marea tuturor
oceanelor adânci au urcat.”

(Nuntă)

sau: „Voi, prin văzduhuri bine cumpănite,
urcați ca fumul, imnuri liniștite,
pentru soare, pentru pământ
și pentru puțina flacără care sunt.”

(Urcați ca fumul, imnuri liniștite)

sau: „Tuturor acelora care nu mă cer
și nu mă cunosc, am vrut să le fiu
o candelă pentru mai târziu.”

(Doamne, n-am isprăvit!)

Aflat în relații de echilibru cu lumea înconjurătoare, eul poetic se armonizează perfect într-un *cântec neauzit* prin atitudini și gesturi ritualizate, înfățișând lucruri, stări și fenomene firești în exprimarea sentimentului identității. Alteori, într-un dezechilibru cu lumea, se complace în jocul cu măști, într-un spectacol fără sfârșit. Existența, imaginată ca o jonglerie (sau „egolatrie”) continuă, e redusă la o aparență: „Soare, nu ne privi, pulbere suntem și pământ!”

Tehnica asociaționistă, destinată să aducă un spor șocant de sens formelor semnificante, finețea excesivă a simțirii și gândirii, cultul pentru imaginile ușor vetuste, materializarea exagerată, abuzivă, chiar ușor manierată a idealității conduc la prețiozități baroce cu infuziuni simboliste și expresioniste: „Ca cerul peste ape mă aplec, / peste sufletul meu singur și trudit, / lumini și umbre ca-n oglindă trec / și toate doar de tine-au povestit. // Basmul dragostei noastre nu l-a uitat / apa cea stătătoare a inimii mele, / cum nu uită lacul nuferi c-a purtat, / sau, în zori, că noaptea oglesc stele. / Din adâncuri neștiute nici de mine, cheamă / sufletul imaginea pe care-a scăldat-o / și tremură de bucurie și de teamă / văzând că nici o trăsătură n-a uitat-o. // Amintirile ca algele și mărul mă cuprind, / și iată-mă împotmolită, tristă barcă, / fără catargul voinții și cârmă de gând. / Cine către țărături are s-o întoarcă?” (*Naufragiu*).

Antitezele *lumină-întuneric, zi-noapte, viață-moarte* înregistrează conotații expresioniste menite să releve componentele fundamentale ale unei viziuni globale despre lumea originară, o lume ca o grădină. Cu această aură mitică, *imago mundi*, cu o frecvență obsesivă, pune într-o nouă lumină o întreagă rețea de simboluri și locuri comune. Interogația directă a monologului, convertit într-un început de conversație lirică, sau confesiunea-strigăt se fac inteligibile într-un sistem de convenții consacrate, în perimetrul unui limbaj sincopat, derivat din topos-ul lumea-grădină:

„Dar mai bine s-ascult.
Oare n-am fost și eu un arbore mai demult?
Și astăzi nu-s tot materie?
Forme pieritoare, vise puzderie,
de unde veniți?
Lăudă, oricum, laudă ție,
natură și forță vie,
mamă care ne legeni pe jumătate-adormiți.”

(Imnuri pentru pământ)

Dintre cele patru elemente fundamentale – *apa, aerul, focul și pământul* – imaginația afectivă a poetei se fixează asupra pământului, îl investeste cu nenumărate semnificații, derivate din înseși formele de percepere a acestuia:

„simțeam cum se-nfioară sub picior
pământul umed, fecundat de soare.”
(*Toporași*)

Pământul îi certifică omului dubla ipostază a existenței: spirit și materie, esență și formă, durată și trecere:

„Ne-nchinam pământului-Dumnezeu,
care ne trimitea puterea și somnul său.”
(*Țara luminii*)

Cadrul rămâne expresionist (cu mări, munți, grote), un spațiu original populat de zei și zâne, cu grădini transcendente și culori ale asfințitului ce înspăimântă:

„Era pe la mijlocul verii,
când grâul se coace și sună.
Nu eram singură, ci-mpreună
cu arborii și alte ființi
plămădite din cel dintâi lut
al lumii, în ere uitate, fierbinți.

Cu toții atârnam în picătura
luminoasă ce precede noaptea.
O presimțire străbătea făptura
mea pieritoare:
oare-avem să te vedem, încă, mâine, soare?
Nu-i asta ultima clipă?
Și asfințitul, strălucita risipă
a culorilor ne-nspăimânta.
Adio, adio, sufletul palpâia,
și-n timpul veșnic clipa mea cădea.”
(*În asfințit*)

Sentimentul elegiac al trecerii timpului și al omniprezenței morții este esențializat în zeul care e prezent în fiecare lucru:

„În fiecare lucru e zeul de care fugim.”
(*N-auzi cum bat și cheamă?*)

În mitologia personală zânele transgresează spațiile și toate stihiile, metamorfozând existența ființială într-o *sută și o mie de lucruri vii*:

„În cortul singurătății mele se făcuse târziu.
Trebuia să mor. Mi-am pus mâinile
pavază-n dreptul feței, să nu văd zânile
cum veneau să-mi ia trupul pentru temeliile
pădurilor de stejar. Toate stihiiile
zburau împrejurul lor;
mă temeam, mă temeam să mor.

Însă ele-mi spuneau: – Ai să fii
Într-o sută și-o mie de lucruri vii!
– În flori aș vrea, murmuram.
– Ai să fii, spuneau zânele. – N-am
să uit cântecele, n-am să orbesc?
– Scutură-te, pom pământesc!
au strigat zânele și stihiiile cu putere,
și m-am prăvălit de-odată-n tăcere
și-ntunecime...”

(*Cortul singurătății*)

Traseul existențial imaginat de Isanos, este conceput nu arareori în opoziție cu reveriile vegetale, vitaliste, prin care intuim un început de sistem poetic. Raiul poetic rămâne un spațiu iluzoriu, periclitat de forțe ostile, de ideea neantizării. Antinomiile *trup-suflet*, *dispariție-eternitate* sunt convertite în simboluri contrastante și concepute ca valori sau stări complementare, iar salvarea se află într-un fel de *continuum* al forței de creație:

„N-aș vrea ca după moarte să-nvii
în alt tipar de om sau animal,
sau floare cu petale străvezii,
ci-aș vrea să trec în regnul mineral.

Să fiu bucată rece de granit,
ascuns filon de marmoră să fiu,
să-mi dorm, în fine, somnul liniștit
sub straturi suprapuse mai târziu.

Eu n-o să simt rozându-mă izvoare,
și peste-un veac o mână de artist
va nemuri minuni strălucitoare
din trupu-mi fără liniște și trist.”

(*Dorința*)

Regimul romantic al convenției poetice, rapelurile tematice conduc la o anumită redundanță a poeziei, la un surplus de expresii inutile, la o anumită suprasaturație de imagistică vidă. Mihai Cimpoi surprinde cu pătrundere: „Ca la Blaga, dar fără substanța metafizică a lui, Magda Isanos resacralizează lumea, o pune la loc, retrăgându-se în timpuri imemorabile, tăind din beznă prima stea, ca și omul primordial «fără timp și fără vină»”.

Reveria ieșirii din prizonieratul materiei se produce prin actul creației. Într-o viziune onirică, personajul liric vrea să se lepede de suflet, de trup, să-și redefinească un comportament existențial, determinat de matricea originară:

„Vreau, suflete, să mă dezbar de tine
și să trăiesc ca pomii de pe vale,
cu flori în locul gândurilor tale,
o viață fără rău și fără bine.
Departe, -ntr-o pădure de la munte,
când păsările toate-or face haz,
să mă trezesc cu soarele pe frunte
și lacrimile cerului pe-obraz.
Și despletita ploaia să mă spele
de pulberea durerii de demult,
din care rădăcinile mi-am smult,
iar nopțile să-mi dea cercei de stele.
Luna cea plină vreau s-o cumpănesc
mirată-n lanțul crengii ca pe-un cuib.
De raze și de sevă să mă-mbuib,
ca tot deasupra altora să cresc.
Atunci mi-oi face ferecate strune
din ramurile mele și-am să cânt
doar bucuria fragedă că sânt;
pădurea-n jurul meu o să se-adune.”

(*Vis vegetal*)

Eul poetic, într-o viziune cosmicizantă, împrumutând dimensiunile unui gigantism și vitalism fabulos, se vede, în vis, un Orfeu care intenționează a stăpâni pe cei din jur prin cântul strunei fermecate. Principiul primordial al acestei lumi e iubirea:

„Cineva trebuia sa iubească
armonia lumii, ascunsa lege-a cadențelor:
cineva trebuia să fie singur
și s-asculte-ndelung.
[.....]
Slavă vouă, slavă vouă, lucruri,
spațiu creator a toate,
culori și clopote redeșteptate,
slavă ție, bătrână cetate.”

(*Cineva trebuia să iubească...*)

Într-un sistem poetic în prefigurare, unele și aceleași simboluri generează teme, idei, sugestii polare, exprimă sentimente contrastante. Există, la Magda Isanos, o tensiune constantă, o presiune a hăului, a abisului care înghite:

„Ca mine, multe rodii prea coapte
sufereau în lumină.

Suntem oarbe, o, prea senină
ni-i carnea și sângele sfânt.
Soare, nu ne privi, pulbere suntem și pământ!
Astfel, imnul se făcea rugăciune.
Văile bune,
pline de ceață-ale pământului
ne primeau pe rând,
odată cu sfârșitul cuvântului,
oarbe, cântând.”

(Imn pentru soare)

Lumina blagiană, grădina, rugată să nu răspundă morții, nu mai configurează cu siguranță un spațiu securizant:

„Să ne rugăm, numai, lumina
atotputernică-n cer să țină.
Alai oprit în mersul lui, grădina,
să nu răspundă morții când o să vină...”

(Nu vă scuturați florilor...)

În pofida unor extatice sentimente, aparența și esența ființei umane sunt exprimate antitetice, contrapunctic:

„În toate prea multă-i lumina.
Soarele l-aș culege cu mâna.
Dar pân' la urmă eu voi fi cules
și voi cădea în întuneric des.”

(Amiaza)

Modernistă, mai cu seamă printr-o simbolistică inedită a lumii, prin plăcerea dedublării sau prin criza identității eului poetic, Magda Isanos se face memorabilă prin insașietatea de viață și elan transformator, prin prospețimea viziunii interogative asupra morții, o viziune acută, de o candoare întâlnită, cu adevărat, doar la marii poeți.

TATIANA BUTNARU

Institutul de Filologie
(Chișinău)

**VIZIUNI MITICO-FOLCLORICE ÎN CREAȚIA
LUI ANATOL CODRU**

Preferința pentru fondul mitic al folclorului românesc constituie o trăsătură esențială a universului artistic al lui Anatol Codru, acesta își revigorează scrisul prin valorificarea tradiției populare, a viziunilor și reprezentărilor ce caracterizează personalitatea creatoare a geniului anonim. Respectând cu strictețe principiile transfigurării populare, poetul încearcă, în același timp, să-și meșteșugească versul potrivit unor concepte estetice și elemente de sensibilitate modernă. În primul rînd, vom evidenția subtilitatea metaforei mitice, marcată de profunzime și lirism, determinată de experiențe existențiale pe care le parcurge autorul în dramatica explorare a lumii prin ideea de preamărire a vieții și nostalgică resemnare în fața curgerii ireversibile a timpului, prin bucuria simplă de afirmare a filozoficului „a fi” ca dovadă supremă a condiției umane. Elementul mitic este redimensionat din interior și transpare în noutatea stilului modern, în tendința autorului de a-și orienta preocupările artistice spre chintesența unei mitologii străvechi, determinată de motive și viziuni simbolice deosebite. Metafora mitică suplinește realitatea, ea descinde dintr-o învolburare existențială cu deschidere spre o serie de valori și semnificații ce au conotații simbolice inedite. De exemplu:

„Scăpărînd mărgele,
Plăișor de munte,
Cununii de stele,
Orații de nuntă...

Răsărit de soare,
Drăguță mioară,
Iarba se-nfloară:
Plug la vînătoare.

Crăișor de mire,
Fire, nemurire,
Și-n nemărginire
Piatră de citire.”

(Piatra de citire)

Această complexitate de imagini poetice pornește dintr-un simbol fundamental și demonstrează, în plan artistic, redimensionarea dramatică a universului. Spiritul mioritic se îngemănează cu acea cuprindere cosmică în care pulsează duhul primar de baladă, este un cîntec șoptit al sufletului într-un moment de intensă efervescentă lăuntrică. Cadrul cosmic în care se profilează această confesiune poetică este „spațiul-matrice” ori „spațiul

mioritic” al creației populare. Există aici o formă de proiectare cosmică în acest spațiu mioritic, există o stare de plenitudine spirituală care îngemănează diferite tărîmuri ontologice: viața și moartea, teluricul și celestul, dragostea și ura. Autorul transpune emoțiile afective ale mitului folcloric într-o tonalitate poetică personală alimentată de intuiția populară, dar și de propria sensibilitate scriitoricească. Metafora pietrei nu numai că-și găsește un punct de tangență, dar și se suprapune simțirii mioritice, se integrează în acel ansamblu de orientări stilistice care, după sugestia lui L. Blaga, condensează trăsăturile esențiale ale „sufletului românesc [1, p. 35]. Eul liric al lui A. Codru este atât de mult preocupat de această „metafizică a ideii de piatră”, încît la un moment dat, asemenea personajului mitic, se vede „pe turn de piatră ridicat”, ca, în cele din urmă, să-și edifice propriul „mit personal”, adică:

„Un mit al ei și tot de piatră
Și piatră-n piatră a săpat”
(*Pietrarii*)

Mitul pietrei, după cum vedem, este transfigurat în spirit mioritic și semnifică „mitul lucrurilor” și „îndărătnicia materiei în eternă mișcare și transformare” [2, p. 8], este acea ctitorie sacră plămădită din cîntec și durere, dintr-o izvodire fără de moarte a unei aspirații supreme, prin proiectarea resorturilor existențiale cu o vastă sferă de cuprindere artistică. „Explorînd în mod creator valențe artistice ale unor mituri naționale sau universale, scrie cercetătorul M. Dolgan, A. Codru deseori e tentat să gîndească mitic el însuși, adică inventează fabulații mitologice de factură modernă. Perceperea mitologică a contemporaneității îi permite poetului să creeze imagini arhetipale, cu ajutorul cărora el aruncă punți de legătură primară între macrocosmos și microcosmos, introduce în conștiința umană chintesenta secretă a lucrurilor cu originile lor, interpretează în mod nou neliniștile epocii” [3, p. 451]. Prin intermediul sugestiei mitice A. Codru imprimă poeziei mai multă densitate artistică, emotivitate și spirit creator. Poetica mitologizării amplifică căutările de fond și formă, realizate simultan atât prin elemente de viziune, cît și prin stilizarea motivelor lirice și sublimarea imaginii artistice. Autorul evadează într-o configurație mitică datorită unor tehnici și modele manieriste, fiind tentat de perspectiva lărgirii orizonturilor estetice prin atragerea unor motive populare „într-o rostire frumoasă, manierist-orfică” [4, p. 216]:

Din ochii mei
Co-
boa-
ră-o
Mioară
Cu
T
R
E
I
Cio
bă
nei...

Originea mitică a imaginii denotă o filozofie existențială încadrată în parametrii unei viziuni cosmice. Încântarea în fața lumii se conjugă cu reveria unei dragoste pătimase, fapt care-l determină pe autor să se reintegreze în atmosfera mitică și, prin succesiunea detaliilor simbolice, să participe la un act solemn de inițiere. Poetul consimte sensibilitatea populară, care presupune, în plan simbolic-metaforic, alternarea secvențelor de viață, identificarea sincretică de viziuni. A. Codru sacralizează stările și trăirile sufletești, le integrează într-un spectacol existențial în care și graiul, și steaua, și cei „trei ciobănei” „pendulează” între fabulosul mitic și reprezentările imaginației sale creatoare:

„Pe un picior de plai,
Sfintele grai,
Pământ crezământ,
Venind auzind,
Unde steaua arde
Aicea departe
Ca sîngele țării,
Din piatra durerii,
Zidită adînc,
Pe sori care ning,
Pe cumpăna firii
De sfîntă citire
Și-aducere-aminte,
Sărutînd cuvinte,
Suflete sfinte.”

(*Eminescu*)

Ambele poezii converg spre aceeași orientare stilistică și se află sub semnul interogației mioritice. Conceptul mitic devine, în acest sens, un model ipotetic, simbolul generator de idei și reflecții lirice, este un mod de a privi lumea, creația, iubirea.

Jertfa Meșterului Manole implică ridicarea omului la o dimensiune simbolică prin care își manifestă rosturile sale existențiale circumscrise inițierii și dăinuirii mioritice. Motivul nunții, preferat de autor, conferă versurilor noi conotații semantice. Astfel, poetul intuiește „o intrare nouă în mit”, unde, la „icoana jertfirii mioarei”, coboară „baciul Manole”, pentru ca:

„Din răscruce de veac, cu berbeci înfloriți
El turma și-o-naltă cu turla spre soare,
Spre ultima jertfă a Mioarei fecioară,
La nunta de taină, surpînd-o-n părinți.”

(*La nunta de taină*)

Simbolurile și imaginile poetice sugerează o încadrare în atmosfera mitică. „Nunta de taină” este o metaforă cu semnificații individualizatoare; ea amintește, prin transfigurare simbolică, de nunta mioritică ce se desfășoară într-un context determinat de datele „unui anumit sentiment al destinului” [5, p. 125]. Figurația mioritică se concentrează într-o sinteză de ritual și, după cum subliniază E. Munteanu, se înscrie ca un reflex „al nemuririi dacice”

[6, p. 172]. Spectacolul nunții e lăsat, în cele din urmă, în plan vizionar, poetul este obsedat de ideea primară a mitului, pentru a revitaliza acele principii etice și estetice prin care sînt intuite reperele sacre ale ființării omenești:

„O, ctitorie, o, turmă, o, mit –
 Clopotnița stîinii purtată la gît...
 Trage, Manole, tălăngile toate:
 La nunta Mioarei dă zvon de nemoarte.”
 (*La nunta de taină*)

Situațiile tragice sînt aplanate și corelate cu niște sugestii simbolice. De fapt, A. Codru se menține în niște situații poetice specifice, iar mitul îl determină să-și recupereze stările și trăirile sufletești din interior. Autorul recrează un univers de valori marcat „de sacru, de sublim și frumos”, iar eul liric este tentat de a „se dizolva” în elementele ancestrale ale universului:

„Dar niciodată-n lume nu s-a spus
 Mai simplu, mai profund, mai fără-apus:
 Ninge Isus,
 Ninge Isus.”
 (*Și Doamne, -n cerul nostru cît prinos*)

Metafora ninsorii, și ea de sorginte mitică, poate fi circumscrisă, la fel ca la A. Blandiana, în sfera estetică a sublimului. Prin expresia „parcă-o nins cu Dumnezeu” sau „ninge Isus” este relevată o culminație a dăruirii omenești, autorul poetizînd desăvîrșirea omului prin sacrificiu și creație. Privită dintr-un alt unghi, imaginea poate fi interpretată prin prisma înrudirii omului cu divinitatea, cu semnele unui cosmos sacralizat „răscumpărat prin moartea și reînvierea Mîntuitorului” [7, p. 249].

În tendința de a releva perenitatea sacrificiului adus pe altarul slujirii frumosului, de a proiecta sinteza „unei existențe care s-a identificat cu frumosul și s-a devotat creației” [8, p. 115], se întrevide suprapunerea diferitor niveluri mitice. Spațiul spiritual mitic se reconstituie prin împletirea diverselor elemente, fie de proveniență biblică, fie ce țin de experiența creatoare a artistului căutător al absolutului, plăsmuitor al celor mai nepieritoare valori. Apartenența la universul miticului derivă și din sugestia metaforică a acestor „ninsori ancestrale”, „ei parcă-n albul pietrei ning”, aprofundînd noblețea sufletească a eului creator.

Asemenea altor poeți contemporani, A. Codru încearcă să dramatizeze substanța narativă a mitului folcloric, să-i confere noi valențe afective. Astfel, în poezia *Meșterul Manole* autorul reconstituie imaginea creatorului destinat jertfei, așa cum se profilează în mit. Drama omului cuprins de ideea desăvîrșirii spirituale prin creație, devine o metaforă a însuflețirii și efervescenței lăuntrice, o metaforă a sensibilizării cosmice. În această ordine de idei, O. Papadima vorbește despre „ideea sacrificiului maxim”, ceea ce, în opinia sa, înseamnă că „cel care plătește este însuși creatorul obligat să se jertfească în numele celui mai înalt ideal omenesc – creația” [8, p. 218]. Or, poetul atinge suprema ipostază a mitului prin creația autentică, prin zbuciumul mistuitor în căutarea absolutului. Obsedat de „genunchiul pietrei”, eroul liric din poemul lui A. Codru se transformă

în „meșterul Manole” pentru a trăi „sublimarea sofianică” [2, p. 177] a sentimentelor universal-omenești. El se contopește, asemenea personajului mitic, cu „marile comori dintotdeauna” și parcurge traiectoria timpului, sfidînd cu îndrăzneală toate barierele lui. În pofida caracterului efemer al existenței, această metaforă semnifică dobîndirea perenității prin vocație și cutezanță creatoare, printr-o disponibilitate „spre veșnica rotire a meditației în sfera poeziei” [9, p. 215]. Modelul „mitopo(i)etic” despre care vorbește M. Cimpoi într-un eseu, este „incomensurabil” și atrage-n „jocul textualizat o mulțime de semnificații care se condensează cu de la sine putere” [4, p. 216]. A. Codru creează imaginea unui tip de creator complex, etalonul unei spiritualități desăvîrșite și are tangență cu:

Pietrarii vecilor de piatră,
În piatra pietrei nemurind...,
Coboară în propria lor soartă,
Unde de vii s-au fost zidit.

(*Pietrarii*)

Plasată într-un alt context, sugestia mitică a creatorului capătă o nouă densitate estetică. Și dacă:

„Meșterul Manole mi-a fost mare neam
De-a zidit-o-n zid pe sora mea...”

atunci

„...sora mea a fost fîntînă,
Din sămînța ce-o aduse vîntul,
Și-a băut-o meșterul cu mîna,
C-a rămas în palmă doar pămîntul.”

(*Meșterul Manole*)

Metafora are o valoare unică, prin ea este exprimată setea de adîncime spirituală, de primenire sufletească. În ultimă instanță, autorul revine la imaginea tradițională a fîntînii pentru a se sincroniza cu marea poezie din arealul cultural românesc. Ideea metamorfărei meșterului în fîntînă, caracteristică și transfigurării simbolice a mitului, încheie, apoteotic, poezia lui N. Labiș și transpare ca o simbolică întruchipare a suferinței și jertfei la Gh. Tomozei, N. Stănescu, A. Blandiana, L. Damian ș. a.; e o metaforă de continuă aducere aminte, de reîmprospătare sufletească. Ea constituie o cheazășie a cîntecului pururi viu despre frumusețea dăruirii, despre condiția supremă a existenței omenești, desăvîrșită prin dragoste și creație. E „dimensiunea scump plătită a frumosului”:

„Fîntîna curge-n brazde și ulcioare,
Fără odihnă,
fără uitare,
fără somn.”

(N. Labiș, *Meșterul*)

La A. Codru, imaginea fîntîinii apare în cele mai diverse structuri lirice, în cele mai diferite intonații, pentru a prolifera semnificația ei conceptual-artistică. Fîntîna e o oază permanentă de lumină, de revelație sufletească, de unde izvorăsc, asemenea versurilor din baladă, acorduri lirice copleșitoare, de o vibrantă emotivitate. Ca în viziunea lui Brîncuși, fîntîna îi adună pe toți la „o masă a tăcerii”. În continuare, fîntîna este comparată cu „un turn de mănăstire”, ea capătă conturul „unui cer de apă”, imagine a întinderii cosmice. Prin intermediul unor metafore-intertextuale, A. Codru invocă imaginea fîntîinii de la dimensiunea ancestrală a universului, prin dangătul „clopotelor răscolite-n piatră”, adunate sus „peste cupole”, prin murmurul de ape, din „sfere și scînteie” și rostește un „nume săpat în adînc” în „stratul de piatră”. Cadrul mitico-folcloric este adaptat unor noi resorturi sufletești. Itinerarul spiritual al lui Manole, imboldul spre creație își găsește continuare în sufletul femeii, „sora mea” care acceptă sacrificiul pentru împlinirea menirii sale supreme – de dăruire și continuitate. De aceea, asocierea fîntîinii cu „sora mea” își găsește echivalență simbolică în mitul folcloric și semnifică, în ambele cazuri, îndemnul spre marile începuturi, spre asumarea „veșnicului început și a veșnicei continuări” [10, p. 8].

Fîntîna e comoara spiritualității, e lacrima durută, cristalizată în eternitatea ființării neamului. Prin versul final:

„Beau în cinstea celui ce-n țărînă
Și-a cioplit doar numele Fîntîna.”
(*Meșterul Manole*)

A. Codru aprofundează ideea de bază a poeziei, cea despre sacrificiul suprem al omului. Este o metaforă a evocării în care s-a condensat „cîntec mare-n stropul tău să sune”, ca să întrețină vie flacăra creației și patima iubirii pentru frumos. În esențialitatea lor simbolică, elementele mitico-folclorice aprofundează toate impulsurile și trăirile universului artistic al lui A. Codru, îi deschide noi căi de explorare lirică, nuanțîndu-i capacitatea de interiorizare reflexivă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Blaga L., *Trilogia culturii*. – București, 1969.
2. Codru A., *Mitul personal*. – Chișinău, 1986.
3. Dolgan M., *Anatol Codru: de la metafora obsedantă la mitul personal // Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări*. – Chișinău, 1998.
4. Cimpoi M., *Critice. Orizont mioritic, orizont european*. – Craiova, 1970.
5. Ornea Z., *Tradiționalism și modernism în deceniul al treilea*. – București, 1970.
6. Munteanu E., *Motive mitice în dramaturgia românească*. – București, 1982.
7. Eliade M., *De la Zalmoxis la Genghis-Han*. – București, 1980.
8. *Izvoare folclorice și creație originală*. – București, 1970.
9. Ciompec Gh., *Motivul creației în literatura română*. – București, 1979.
10. Cimpoi M., *Focul sacru*. – Chișinău, 1971.

RODICA CORCODEL

Institutul de Filologie
(Chișinău)

ROMANUL ISTORIC: CRONICĂ ȘI FICȚIUNE

Pe parcursul timpurilor romanul istoric a avut o evoluție deloc simplă. Apariția și constituirea lui ca gen autonom a avut loc treptat, prin asimilarea tuturor tehnicilor romanului social sau psihologic, ale scrierilor realiste, polițiste sau de aventură, în numele unui obiectiv estetic. „De acum istoria poate să fie nu numai *text*, ci și *pretext*, *intertext*, *supratext*, din care să se degaje sensuri multiple ale vieții, ale existenței în general”, afirmă M. Barbu [1, p. 4]. Romanul cu tematică istorică cumulează în timp funcții polivalente, fapt condiționat în aceeași măsură de apariția conștiinței naționale, a „memoriei naționale”. Reflectarea unei epoci, mai mult sau mai puțin îndepărtată, se realizează numai în relația trecut=prezent=viitor sau, așa cum afirmă M. Bahtin, în „plenitudinea timpului”: „Cu atât mai mult nu poate fi vorba de reflectarea unei epoci în afara cursului timpului, în afara legăturii cu trecutul și prezentul, în afara legăturii cu trecutul și viitorul, în afara plenitudinii timpului” [2, p. 156]. Este vorba deci de un dialog între generații, între trecut, prezent și viitor, un dialog al valorilor etc. De aici și cerințele față de scriitorul care abordează o tematică istorică. Pe lângă condiția de a da un nou suflu de viață „scheletului” unui eveniment istoric, de a înfățișa tainele interioare, particulare ale societății (or, letopisețul o înfățișează doar pe cea exterioară), criticul rus I. Gorski mai distingea câteva condiții, una dintre ele fiind cea a adevărului, care „nu se limitează la simplele legi ale posibilului: autorul trebuie să fie credincios nu numai față de ceea ce poate fi sau se întâmplă, dar și față de ceea ce cu adevărat a avut loc și s-a petrecut anume așa, și nu în alt mod” [3, p. 12]. Este condiția veridicității, cea fără de care romanul istoric pur și simplu nu poate să existe și să reziste timpului. „Pe de altă parte, continuă criticul, el nu ne va povesti doar ceea ce a găsit în izvoarele istorice, altfel nu vom avea roman, ci o istorie prozaică. A îmbina aceste două cerințe – a infiltra în istorie creația (dar această creație să rezulte din evenimentul istoric, să fie sustrasă din desfășurarea obiectivă a evenimentelor istoriei), neîntrerupt s-o lege de firul documentului istoric și pe acestea să le înfățișeze astfel, încât cititorul să vadă în fața lui ca vii personalități cunoscute lui din istorie și înfățișate aici în toată splendoarea poetică – din latura lor intimă, a gândirii și aspirațiilor lor” [3, p. 13]. În stil scottian, W. Scott fiind recunoscut părintele romanului istoric care indică o cale de împăcare nu doar cu tradiția, ci și cu romanul gotic de până în secolul al XIX-lea, „romanul își anexează istoria, organizându-se la toate nivelurile, ca o acoladă între două zone – una *centrală*, cealaltă *periferică*. Eșafodajul narativ se ridică din aceste două puncte de sprijin. Față de trecutul evocat, centrul din care iradiază energia, prezentul în care se țese narațiunea, sferă a ecourilor îndepărtate, este periferic; unindu-le, romanul trasează panta timpului și relevă sensul istoriei” [4, p. 110]. Romancierul Alessandro Manzoni, admitând această structură binară a romanului istoric, precizează că, în raport cu realitatea de la care pleacă, o reprezentare a istoriei este fie autentică, fie inventată, iar distincția nu e ușor de făcut, deoarece

„cele două coparticipă în articulațiile ficțiunii” [4, p. 94]. Se produce, astfel, o *dublă circumstanțializare*. „Prima aparține istoriei reale: un eveniment istoric oferă *circumstanțe reale* unei *acțiuni ideale*. Sunt datele marcate de documente, respectate de romancier. A doua este imaginativă, intervenind *circumstanțele inventate*, dar *verosimile*” [4, p. 94].

Primul roman de la noi care învinge clișeele, apropiindu-se calitativ de aceste exigențe, este *Biserica Albă* de Ion Druță. Arta evocării evenimentului istoric, a aplicării tehnicii artistice prin care autorul reușește să dea acel „suflu de viață” evenimentului brut, documentar, imprimă textului noi valențe și sensuri, prin care recunoaștem realitatea descrisă și o conștientizăm. Anume astfel I. Druță reanimă cursul istoriei, transformând *nucleul pozitiv* al acesteia într-o „galaxie” (după expresia fericită a lui T. Olteanu) și mizând pe o bogată „rețea de metafore și simboluri plasticizante și revelatorii, de mituri personale saturate de conotații artistice polivalente, nelimitate, inepuizabile” [5, p. 119].

Marii prozatori au fost întotdeauna și mari cunoscători ai sufletului uman, ai psihologiei omului, ai modului cel mai intim de a simți și a percepe lumea. Or, tocmai aceste aptitudini determină diminuarea granițelor dintre romanul psihologic, istoric sau, bunăoară, polițist. Toate au o singură finalitate – cunoașterea Omului. Altfel spus, un roman istoric poate fi concomitent și psihologic, și social, și de oricare alt gen, ceea ce de cele mai multe ori se și întâmplă. Totuși există trăsături distincte între primul și celelalte. Romanul istoric impune prozatorului sarcini aparte, dintre care am menționat deja o mai multă angajare afectivă, o perspicacitate vizionară de excepție, o bună cunoaștere a documentului istoric de la care pornește evocarea romanescă. Cu toate acestea, nu este suficientă cunoașterea izvoarelor istorice, relatarea lor eseistică sau romanțioasă, cum se întâmplă în romanul istoric la începutul afirmării sale; se impune și puterea de a reanima, cât mai plastic, caractere și situații de epocă. Or, T. Olteanu, făcând referințe și la W. Sherer, care pune punctele pe *i*, precizează că nu orice plasare în timp a evenimentelor narate și nu orice pretenție de veridicitate în abordarea lor transformă un roman în roman istoric. „Insuficient este și criteriul distanțării dintre axele temporale (timpul narațiunii și timpul narării). Se poate scrie un roman despre lumea de altădată, fără a fi neapărat istoric, și un roman istoric al actualității”. Și aici apare dilema: care totuși sunt elementele definitorii ale istorismului? Criticul conchide că acestea „rezidă în *stilul de construcție a ficțiunii*, nu în realitatea abordată”, istoricitatea fiind „un efect de convergență, o suprapunere în lectură, niciodată în stare pură, ci mereu modelată de spiritul unei epoci” [4, p. 101]. Tocmai aici este punctul vulnerabil al scriitorilor – a revivifia o personalitate cunoscută, într-un mod sau altul, așa încât să nu-i denaturezi profilul, ci să-l îmbogățești în limitele obiectivității impuse de document, de adevăr, dar și de propria viziune auctorială. Este o artă ce ține de competența marilor cunoscători ai omului. De cele mai multe ori tentativa eșua, în special în romanele din secolele XVII–XVIII. Caracterele renășteau palide, șterse, denaturate. La mijloc era lipsa talentului, necunoașterea ființei umane.

Cu totul altul este cazul scriitorului I. Druță. În romanul *Biserica Albă*, echilibrul (determinant pentru romanul istoric) dintre *istoric* și *poetic* este menținut în mod constant. Criticul român Ion Rotaru avea să remarce la un moment dat: „Oricum, romancierul ne apare acum un maestru desăvârșit în ceea ce privește prefacerea documentului în ficțiune pură. Asemeni marelui Tolstoi, Druță arată puterea creatorului de scene de viață adevărată: portretul Ecaterinei împărătese, acela al Ecaterinei românce, păzitoarea Bisericii Albe, cazacii trecând Nistrul, comandați de Rumeanțev, bătrânul Suvorov, sărind odată cu ostașii în cetatea Ismail, tăind cu sabia, fără milă, smulgându-și epoleții de aur și nasturii de la tunică

spre a-i dăruii tovarășilor de luptă și de viață, nefiind în stare, aflat în fața lui Potiomkin, să ceară vreo răsplată pentru vitejia lui nebună, simbol al măririi puterii militare rusești din vremea Ecaterinei, pe care romancierul pare a o admira, cu detașare totuși.” Căci Ion Druță, continuă criticul, „are talentul și subtilul tact de a pune totul sub semnul filozofic al *marii treceri*” [6, p. 52].

Se cere elucidată încă o nuanță care decurge, oarecum, din aceste constatări. Termenul „personaj istoric” pare a fi impropriu. În roman există doar Omul, omul artistic și universul lui. Alta este conjunctura temporală în care acesta poate apărea; fie și pe fundalul evenimentelor istorice (Ecaterina a II-a, Potiomkin, Paisie Velicikovski sunt personaje luate din istoria Rusiei veacului al XVIII-lea, în rest, personaje fictive – puse în fața unui conținut de viață concret, zugrăvite în conjunctura concret-obiectivă a timpului istoric înfățișat). Este „omul complet” (G. Ibrăileanu), surprins în luptă cu frământările, incertitudinile și mișcările lui sufletești, cu viața lui privată, dar și în relație cu societatea, pe fundalul unor evenimente istorice, la provocările cărora este nevoit să răspundă. Credem că V. Șklovski, în exegeza despre epopeea *Război și pace*, avea dreptate considerându-l pe Tolstoi un creator *avant la lettre* al aventurii interioare de tip joyce-ian. Minuția examinării (analiza) caracterelor nu exclude siguranța relatării și tentativa de a restitui epoca (...). „Oare romancierul cucerit de ideea restituirii unei perioade revoluate nu are de respectat aceleași principii ale poeticii genului, și anume de a produce o perspectivă profund realistă prin depășirea travaliului sub impulsul creației și, deci, a transfigurării datelor imanente ale realității?” se întreabă el. Criticul conchide că epopeea „depășește monumentalitatea forțelor istorice declanșate de necesitatea istorică, de legile devenirii istorice, în favoarea unei grandori infinit mai impresionante: aceea a raporturilor umane privite în dependența lor de faptul istoric trăit. Omul, însă, reprezintă termenul preeminent al acestei construcții narative” [7, p. 86-87].

Sufletul, în esența lui ontologică, rămâne același, de la veac la veac, independent de mișcările epocale, de mentalitatea și conjunctura socială, de cultura ei, de revoluția științifică. Tocmai din această cauză, în cazul în care se apropie de istorie din acest unghi, evocarea artistică dobândește mai multă veridicitate, este mai aproape de esențele umane. În acest sens, Sienkiewicz făcea o constatare relevantă, considerând că, chiar dacă schimbările epocale exterioare devin bruște, „sufletul a rămas același, atât de același, încât cu mare succes se poate spune: omul antic, italianul din epoca Renașterii, puritanul englez, iacobinul timpurilor revoluției franceze și omul contemporan nouă sunt ființe cu adevărat diverse în ceea ce privește împrejurarea și calitatea înțelegerii, a cunoștințelor, în schimb din punct de vedere psihologic ei au aceeași constituție și, prin urmare, se pot înțelege de minune unul cu altul”.

Prin prisma sufletului uman, cu adâncurile și dinamica lui, ni se revelează, ca într-o oglindă, viața. De aici și actualitatea romanului istoric, în funcție de măsura în care reușește să înfățișeze aceste subtilități ale personajului artistic, cu pulsul, cu plinătatea și forța acestuia de a trăi și a supraviețui istoriei. Romanul *Biserica Albă* rezistă tocmai din perspectiva acestor imperative ale genului romanesc.

Deci romanul istoric nu mai e conceput ca o imagine a timpului patriarhal, unde totul decurge lin și frumos, unde omul este un exemplu prin curaj, frumusețe și armonie interioară, un erou istoric ce dă o lecție prezentului decăzut. Acesta este statutul romanului secolului anterior secolului al XIX-lea, din acest moment romanul istoric „achiziționând” un nou statut – cel de reflectare specifică a adevărului istoric, uman – evoluție parcursă simultan

cu genul romanesc în general. Or, dezvăluirea adevărului, a neîndoielnicei fațete a istoriei, a atmosferei ce predomina altădată în societate, se poate face doar prin dezvăluirea țesăturii intime, personale a caracterului și prin cunoașterea profundă a naturii umane, a cauzalității psihologice a acțiunilor ș. a. m. d. (Nu facem referire la cele trei ipostaze „stricte” ale romanului istoric – documentar, vizionar și romanțat, ci vorbim despre romanul istoric în evoluția lui literară). Deci, omul devine participant și cauză a Marii Istории. Conștientizând adevărul, prozatorul se apropie, în zugrăvirea personajului său, tot mai mult de acest Microunivers, pentru ca, analizându-i structura, să capete, prin transfer analogic, și o imagine cât mai veridică a epocii. Este, ceea ce fac marii romancieri ai secolului al XIX-lea – Balzac, Dostoievski, Tolstoi, care, reușind să pătrundă în tainele acestui microunivers, descoperind-i abil complexitatea, evoluțiile lui, mobilul acțiunilor, luate în contextul evenimentului real, obiectiv, au reușit să înveșnicească epocile contemporane lor, să le imprime o cauzalitate, să dea o nouă lumină adevărurilor istorice ascunse. Din acest punct de vedere, Pușkin, prin *Evghenii Oneghin*, ori Balzac, prin *Comedia umană*, nu sunt mai puțin „istorici”, chiar dacă operele lor nu sunt calificate drept gen istoric prin excelență. Ei fac proză istorică în măsura în care reușesc să stenografieze o lume de panopticum, cât mai apropiată celei real-obiective a epocii zugrăvite (chiar dacă aceasta le este contemporană, și nu extrasă din adâncurile tenebroase ale timpurilor). În această ordine de idei, granița dintre romanul de factură istorică și romanul neistoric își pierde oarecum contururile. Tocmai această nuanță a marcat, într-o oarecare măsură, afirmarea romanului istoric ca gen autonom, acesta fiind calificat mult timp drept un gen hibrid, „parazitar”.

Romanul *Biserica Albă*, prin problemele pe care le abordează, prin atitudinile pe care le ia personajul în fața propriei conștiințe, a semenilor, a istoriei, este nu numai actual, ci și un roman cu individualități ce vor rezista prin forța lor morală. I. Druță oferă o frescă vie a secolului al XVIII-lea. M. Gorki, într-o scrisoare adresată lui K. Fedin, afirma că autentică istorie a omului o scrie nu istoricul, ci artistul. Despre reconstituirea istoriei prin intermediul experiențelor individuale ale personajelor, V. Belinski credea că „romanul istoric renunță la evocarea faptelor istorice și le ia doar în legătură cu evenimentele particulare din care este constituit. Dar nu este zugrăvită și latura din interiorul evenimentului istoric. Prozatorul ne introduce în biroul și în dormitorul personajului istoric, ne face martori la viața lui casnică, la tainele familiale, ni-l înfățișează nu doar în mantaua de sărbătoare, dar și-n halat. Romanul istoric este un punct în care istoria ca știință se înrudește cu arta; este completarea istoriei, o altă latură a ei. Citind romanul istoric al lui W. Scott, devenim noi înșine contemporani cu epoca, cu cetățenii țării în care se desfășoară acțiunea și obținem o mai veridică înțelegere a evenimentului pe care ne-ar fi oferit-o o altă istorie” [9, p. 41-42].

Despre acest aspect, I. Druță mărturisea pe marginea unei variante de manuscris a *Întoarcerii țărăni în pământ*. Reconstituind imaginea lui Tolstoi, Druță constata: „Acum ni se pare chiar straniu că fiecare și-a avut trăsătura, chipul său și a trăit o viață cotidiană obișnuită, fiind și el preocupat de grijile sale mărunte. Timpul și slava au șters din memoria oamenilor aproape toate amănuntele vieții cotidiene, lăsând doar fapta lor eroică, faima lor. Dar noi dorim să cunoaștem și viața lor cotidiană, cea din care ulterior a crescut faima și eroismul lor” [10, p. 356]. Apropos de această operă, criticul rus I. Gorski aprecia meritul lui I. Druță, neîntâlnit în literatura rusă, în reconstituirea personalității lui Tolstoi atât de aproape de imaginea lui autentică: „...nu o cronică documentară a ultimelor zile ale lui Tolstoi dezvăluie I. Druță, ci o reconstituire dramatică despre forța spirituală a geniului, despre adevăr, despre veșnicie și, dincolo de hotarele timpului, a reabordat problema

artistului, a artei și a societății” [3, p. 15]. Marele merit al prozatorului constă tocmai în această individualizare a caracterului istoric, în relația cu semenii, cu evenimentul istoric concret, cu moravurile ei, a relației cu semenii, cu evenimentul istoric, cu moravurile, cu sine însuși, prin urmare, în ridicarea lor la nivel general-uman. (În acest punct granița dintre așa-numitul personaj istoric și alt tip de personaj își pierde irevocabil contururile.) Romanul lui I. Druță are o dublă țintă caracteristică prozei istorice – de a revela omul, participant direct la desfășurarea firului istoric, dar și explorarea Omului din om, a decepțiilor, bucuriilor sale, trăite în conjunctura celui mai firesc cotidian. Cu multă măiestrie și atenție zăbovește I. Druță asupra caracterelor sale, a psihologiei lor, urmărindu-le din diferite unghiuri (reținem cel puțin două planuri paralele ale desfășurării fabulei), examinând modul lor de a percepe lumea, de a se autocunoaște, de a se raporta la Dumnezeu, la propriul Eu, dar și la lumea înconjurătoare. Tocmai prin aceste strategii artistice, autorul reușește să construiască o frescă vie a secolului al XVIII-lea.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Barbu M., *Aspecte ale romanului românesc contemporan*. – Craiova, 1993.
2. Bahtin M. M., *Probleme de literatură și estetică*. – București, 1982.
3. Горский И. К., *Исторический роман Сенкиевича*. – Москва, 1960.
4. Olteanu T., *Morfologia romanului european în secolul al XIX-lea* – București, 1977.
5. Dolgan M., *Ion Druță din perspectiva poeziei „Operei deschise” // Opera lui Druță: univers artistic, spiritual, filozofic*. – Chișinău, 2004.
6. Rotaru Ion, *Ion Druță, maestru desăvârșit în prefacerea realității în ficțiune și a ficțiunii în realitate. // Opera lui Ion Druță: univers artistic, spiritual, filozofic, Vol. I*. – Chișinău, 2004.
7. Şklovski Viktor, *Despre proză*, Vol. II. – București, 1978.
8. Sienkiewicz H., Apud Gavrilov A. *Conceptul de roman la G. Ibrăileanu și structura stratiformă a operei literare*. – Chișinău, 2006.
9. Белинский В. Г., *Полное собрание сочинений*, Т. V.
10. Druță I., Apud Oskoțkii V., *Op. cit.*

NATALIA COSTIUC

Institutul de Filologie
(Chișinău)

**LIMITE ETICE „DE DEPĂȘIT” ȘI „DE ATINS”
ÎN ROMANUL LUI IOAN SLAVICI MARA**

În eseu *Despre limită* Gabriel Liiceanu distinge o „limita de depășit”, care este una interioară, resimțită ca neajuns și inclusă într-un sistem proiectiv, volitiv și formativ, și o „limită de atins”, care presupune o împlinire definitivă, fără echivoc.

Așa cum „limita interioară” este expresia peratologică a naturii din noi, „limita de depășit” și „limita de atins” reprezintă expresia peratologică a libertății, a intervenției spiritului asupra naturii umane individuale. Omul este singura ființă ce se definește prin limitele de atins și de depășit, pe care le înfruntă în cadrul etic al împlinirii destinului. „Însă a putea vorbi despre viață, și mai ales despre destinul cuiva, trebuie să vezi ce a făcut el din natura sa, cum a prelucrat-o în chip liber și conștient” [1, p. 70]. Or, identitatea se obține anume prin „ansamblul limitelor atinse și depășite de-a lungul vieții”, întrucât „nici o limită atinsă și nici una depășită nu epuizează sensurile împlinirii, esența omului rămâne indefinită” [1, p. 71].

Orice destin este unul „dramatic”, ce presupune depășirea limitei interioare (ca neajuns) printr-un efort maxim. „Destinul fericit” este expresia unei intensități dramatice minime; datele naturale și țelurile asumate se armonizează. „În cazul «destinului fericit», distanța care desparte limita de depășit de limita de atins tinde să devină ne semnificativă” [1, p. 73].

Proza lui Ioan Slavici oferă o întregă scară a „limitelor de atins” și „de depășit”, a normelor etice și a virtuților morale „clasice”: sinceritatea, demnitatea, buna-credință, cinstea, dragostea și iubirea de adevăr. George Călinescu menționa în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* că „pentru epoca în care a apărut, romanul *Mara* trebuia să însemne un eveniment și astăzi, privind înapoi, romanul acesta apare ca un pas mare în istoria genului” [2, p. 449].

Micul târg ardelenesc reprezintă imaginea unei lumi situată la răscruce; destinele eroilor sînt „destinele dramatice” ale unor oameni care înfruntă, cu tărie morală, limitele sus-menționate. Radna este situat geografic lângă Lipova și aproape de Arad, acțiunea cărții fiind plasată la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Deși evocă un târg transilvănean care trece prin multiple transformări și patima de înavuțire a omului, *Mara* este, înainte de toate, un roman despre iubire și căsătorie.

„Însușirea esențială a lui Slavici este însă de a analiza dragostea, de a fi un poet și un critic al eroticii rurale, dintr-o provincie cu oameni mai propășiți sufletește. (...) Jumătate din roman notează încet, răbdător aprinderea, propagarea și izbucnirea iubirii la o față conștientă prin frumusețe de farmecele ei, întâi provocatoare și nehotărîtă, apoi stăpînită și în stare de orice jertfă” [2, p. 447].

Scriitorul descrie evoluția a trei cupluri diferite: unul deja format și considerat (Hubăr – Hubăroaie), altul format, dar pe punctul de a se destrăma (Bocioaică – Marta) și unul în proces de formare (Națl – Persida). Primele cupluri armonizează, în chip schematic, printr-o subordonare tradițională, imperativele etice ale celor două tipuri de limite. Cel de-al treilea este expresia concretă „a destinului dramatic” identic, în viziunea lui G. Liiceanu, cu „destinul fericit”.

Persida reprezintă „centrul” în acțiunea romanului, punctul central în care se întâlnesc și se intersectează toate experiențele celorlalte personaje. Însă pentru a accede la centru, personajului i se solicită împlinirea destinului prin traversarea limitelor și a unei inițieri, a unei existențe profane și iluzorii căreia îi va succede, neapărat, o nouă existență reală, durabilă. Astfel spus, Persida, iubindu-l pe Națl și căsătorindu-se cu el, parcurge un traseu inițiativ ce o face să înțeleagă și să vadă altfel lucrurile din jurul ei, viața în general, îi formează personalitatea, o maturizează. Ea este un model de prelucrare liberă și conștientă a propriei identități, un model formativ (paideutic).

„Cartea este povestea tulburătoare a unei iubiri care se înfiripează prin *coup de foudre*, adică instantaneu, cu puterea unei fatalități” [3, p. 47], iar Slavici este unul dintre autorii care descriu o iubire respinsă, condamnată nu doar de „limitele” și de instanțele exterioare, ci și de cei care iubesc. Persida, o fată de 18 ani „înaltă, lată-n umeri, rotundă” și cu toate astea, „subțirică s-o frîngi de la mijloc; cu fața ca luna plină, curată ca floarea de cireș și de o albeață prin care numai din cînd în cînd străbate, abia văzut, un fel de rumeneală” [4, p. 19] și Națl, un băiat de 21 de ani care „deși măcelar, așa era la înfățișare, om plăcut, parcă mai mult fată decît băiat (...), cu mustață plină, cu obrajii rumeni, cu șorțul curat, oarecum rușinos, semăna mai mult a cofetar decît a măcelar. Ai fi crezut că nu e în stare să frîngă gîtul unei vrăbii” [4, p. 20]. Prima lor întâlnire, pusă sub semnul destinului, a fost într-o zi de primăvară, cînd vîntul a spart o fereastră de la mănăstirea unde trăia Persida. Cînd a văzut-o pentru prima dată, Națl „rămase uimit, cu inima încleștată și cu ochii oarecum împăinjeniți. Îi era parcă s-a rupt, s-a surpat deodată ceva și o mare nenorocire a căzut pe capul lui”. Reacția Persidei a fost pe potrivă: „Obrajii ei se umplură de sînge și îi era parcă o săgetare a ceva prin inimă. Atît a fost, nu mai mult și ea nu mai putea să fie ceea ce fusese”. Această dragoste, de la prima vedere, adevărată, i-a marcat existența tinerei fete, căci „atît a fost numai, și gîndul copilei era mereu la fereastra cea spartă, la frumusețea zilei de primăvară, la omul ce stătuse acolo, peste drum, cu ochii uimiți și răsufierea, parcă oprită” [4, p. 20-21].

Evoluția iubirii dintre acești doi tineri este urmărită de Ioan Slavici pe parcursul întregului roman. Slavici se dovedește a fi un bun observator al omului care înfruntă limitele interioare și exterioare, iar descrierile sentimentelor celor doi îndrăgostiți, raportate la aceste limite, sînt vădit edificatoare. În capitolul IV, intitulat „Primăvara”, Națl o întâlnește pe Persida pe pod. „Cum să treacă? Cum să calce? Cum să-și ție mîinile? Cum să se uite la ea? Să-și ridice pălăria ori să facă ca și cînd n-ar cunoaște-o” [4, p. 27]. Interdicția care marchează iubirea lor este bazată pe trei factori: *naționalitatea tinerilor* (Persida e româncă și Națl e neamț, iar nici una dintre cele două familii nu vor „să-și spurce sîngele”); *condiția socială* (Națl face parte dintr-o familie înstărită, îi are alături de sine pe ambii părinți, iar Persida este orfană); și, ultimul, *interdicția morală* (incompatibilitatea temperamentelor, fiindcă se întâlnesc două spirite diferite, femeia reprezentîndu-l pe cel superior). Chiar de

la început iubirea lor a fost una imposibilă, deoarece și celelalte personaje erau împotriva Persidei: „Da, e fata Marei! Grăi Hubăroaie mai întâi mirată, apoi dezamăgită. «Păcat» îi venea să zică, dar n-a rostit vorba. Era oarecum înduioșată că e mare nenorocire să fii atât de fragedă, atât de frumoasă și să ai mamă pe Mara, precupeată și podăriță” [4, p. 23].

Ioan Slavici stăruie mult asupra destinului acestui cuplu, pentru a pune în evidență latura „dramatică”, de „maximă încordare” etică și psihică prin care se transformă într-un „destin fericit”. Sentimentul iubirii pare la început un simplu capriciu, însă evoluează și devine o „limită de atins”. Mara nu-și acuză fiica, nici nu o judecă, dojenind-o cu cuvinte povățuitoare de mamă:

„– Nu, fata mea, zise Mara liniștită. Așa vin lucrurile în lumea aceasta: pleci în neștiute și te miri unde ajungi; te-apucă așa din senin – câteodată ceva și te miri la ce te duce. Omul are data lui, și nici în bine, nici în rău nu poate să scape de ea; ce ți-e scris are neapărat să ți se întâmple; voința lui Dumnezeu nimeni nu poate s-o schimbe” [4, p. 43]. Apare amenințarea „destinului frânt”, opus „destinului fericit”. Împlinirea e primejduită de limitele care anunță eșecul existențial.

Dragostea e privită de autor ca o soartă. Sentimentul Persidei pentru Națl este la început curat, izvorînd dintr-o nevoie de comunicare și o dorință de a vindeca chinurile lui Națl, care, dominat de pasiune, se crede un om pierdut, „un predestinat la suferință” [5, p. 175]. Persida este însă personajul pozitiv, cu caracter decis, cu personalitate puternică, învingîndu-și teama și emoțiile inerente începutului de viață conjugală prin felul în care înțelege dragostea, deoarece ea vede în iubire nu numai o dezlănțuire a inimii, ci și o „menire, o modalitate de a evita prin însăși forța ei morală și sufletească eșecul. Deși fusese curtată și de teologul Codreanu, care o adora: «Ah, ce femeie, ce ... ființă! Ce ademenitor îi era zîmbetul, ce dulce supărarea, ce ușor curgeau vorbele de pe buzele ei, ce neseacă îi era sufletul!» [4, p. 71], Persida hotărăște să se căsătorească cu Națl pentru că „simțea că destinul ei s-a identificat cu al lui Națl...” Împlinirea prin dragoste se pune definitiv sub semnul fatalității, al sensului etic existențial.

După ce sînt cununați pe ascuns de teologul Codreanu, Persida și Națl pleacă la Viena, fiind convinși că vor reuși să se descurce singuri. Dar la Viena cei doi tineri descoperă că nu se cunosc îndeajuns și că nu vor putea depăși problemele care apar în viața lor. „Așadar, interesul principal al cititorului e atras de această dragoste într-un fel nelegiuită, deși consacrată prin taina căsătoriei religioase – nelegiuită din pricină că unul din tineri nu primește binecuvîntarea părinților săi” [3, p. 51]. Astfel, Națl devine de nerecunoscut, violent, nepăsător și fără responsabilitatea îndeplinirii obligațiilor de familie. Persida dă dovadă de admirabile calități de soție, este harnică și chibzuită în orice lucru. Ea înțelege că integrarea în comunitate și împăcarea cu părinții reprezintă condiția pentru a fi considerați nu un cuplu, ci o familie. Din acest motiv nu-și părăsește soțul, avînd responsabilitatea de soție și dorința de a nu-și distruge familia. Deseori îl dojenește pe Națl, încercînd să-l călăuzească pe drumul bun al împlinirii prin dragoste: „dă-ți seama ...cum te-ai fi simțit și ce ai fi făcut, dacă eu așa fi fost atât de slabă ca tine și așa fi plecat, ca la întoarcerea ta să nu mă mai găsești acasă. Mi-a venit și mie să plec, dar știam că acesta e un lucru pe care nu trebuie să-l fac și m-am stăpînit...” Fiind singură, Persida a suferit mult, dar lacrimile au conținut odată ce a adus pe lume un copil care i-a salvat căsnicia, i-a adus alături de ei pe părinți și a putut să-și afle pacea sufletească.

Astfel, Persida este ferm convinsă că „o singură dată omul iubește cu adevărat”. Ea luptă pentru dragostea sa și pentru împlinire printr-un destin convertit în „destin fericit”. Salvându-se pe sine, Persida își salvează dragostea, își salvează căsnicia, își salvează familia. Așadar, Ioan Slavici a reușit să prezinte evoluția cuplului Națl – Persida de la primele înfiripări ale sentimentului de iubire pînă la întemeierea prin automodelare etică proiectivă și formativă și consolidarea unei familii prin obținerea „limitelor de atins”.

Narațiunea în *Mara*, ca pretutindeni în proza lui Ioan Slavici, se menține constant în plan moral. „În *Mara*, menționa I. Negoïtescu, deși frumusețea trupeză a tinerilor îndrăgostiți e îndeajuns sugerată, romanul de dragoste, conștiincios susținut ca atare, nu se dezvoltă totuși în ordinea naturii, nici pe plan fizic, nici pe plan psihologic, ci în ordinea morală. Situația conflictuală a legăturii dintre cei doi protagoniști e întreținută, pe de o parte, de mila Persidei față de caracterul pustiitor al iubirii lui Națl, iar pe de altă parte, de spaima bărbatului față de o atît de fatală iubire” [6, p. 115-116]. E încă o dovadă că demonstrația epică e subsumată demonstrației etice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Liiceanu Gabriel, *Despre limită*. – București, 1994.
2. Călinescu George, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*. – București, 1941.
3. Cioculescu Șerban, *Curs de istoria literaturii moderne*, Partea a II-a. – Iași, 1947.
4. Slavici Ioan, *Mara*. – București, 1989.
5. Piru Alexandru, *Ioan Slavici. // Studii și observații critice*. – București, 1973.
6. Negoïtescu Ion, *Istoria literaturii române*, Vol. I. – București, 1990.

ALIONA GRATI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**ROMANUL POSTMODERNIST DIN REPUBLICA
MOLDOVA ȘI MODELUL EUROPEAN**

Aderarea României la Uniunea Europeană consemnează neapărat noi relații culturale, lingvistice și literare care, cu întârziere mai mică sau mai mare, marchează, în acest sens, și arealul cultural de la est de Prut. Fixați pe ideea europeană, scriitorii din Republica Moldova fac eforturi apreciabile de inițiere a cititorilor în ritualurile și obișnuințele exercițiului democratic, al toleranței, al diferenței, al pluralismului și al multiculturalismului. Aceste deschideri sunt deja vizibile în demersurile lor publicistice de la revistele culturale *Contrafort*, *Sud-Est*, *Semn*; principiile democratice vor constitui, cu certitudine, viziunea de ansamblu a viitoarelor lor producții literare.

Trăim într-o lume digitală, internetul face posibil un schimb cultural de un volum, o profunzime și o calitate fără precedent. Difuzarea literaturii în varianta WEB cu ajutorul tehnologiei multimedia, discuțiile pe forum oferă șanse nelimitate celor care din anumite motive nu au avut acces la procesul literar contemporan. S-au creat premise suficiente și pentru o literatură care să-și construiască demersul nu numai pe dorința de a comunica ceva, ci și a comunica cu *Altul* în vederea investirii cu sens a aceluși *ceva*. În aceste condiții însuși conceptul de *comunicare artistică* este regândit, el nu mai este considerat doar un canal de transmitere a informațiilor și cunoștințelor (după schema lui Jakobson), ci un „proces în care se formulează și se reformulează simbolic identitatea, legăturile și relațiile noastre sociale, lumea noastră comună de obiecte și evenimente semnificative, senzațiile și gândurile, modalitățile noastre de exprimare a realităților sociale” [1, p. 125]. Elementele modelului contemporan de comunicare (emițătorul, receptorul, mesajul, gândurile, emoțiile, canalele și codurile) nu au o configurație fixată pentru totdeauna, ele se constituie reflexiv în procesul interlocutiv. Fiind considerată o practică socială la un anumit moment al evoluției ei culturale, procesul de comunicare nu poate fi evaluat doar din punctul de vedere al competenței tehnice, el reclamă analiza tuturor aspectelor: lingvistice, sociale, psihologice, semiotice, culturale etc.

Practica verbală și socială contemporană se constituie pe principiile elaborate în baza cuceririlor ideatice ale secolului al XX-lea referitoare la convenția globală de interdependență a tuturor oamenilor, diversitatea lingvistică și culturală, democrație și drepturile omului, capacitatea limbii de a forma și a impune stereotipuri sociale, constituirea discursivă a identității, natura dialogică a limbii, a cunoașterii și a personalității etc. Abaterea semnificativă de la parametrii contemporani ai dialogului pune problema fenomenului de *distorsionare în comunicare*.

Dincolo de dificultatea de a-i da o definiție unică, putem vorbi de existența unui *model european de roman*, care presupune mai întâi de toate o nouă arhitectonică a lumii artistice, dictată de mobilitatea existenței contemporane și de noile posibilități informaționale de la începutul secolului al XXI-lea. Structura acestei lumi este în fond *dialogică*, comunicativă, a coexistenței vocilor purtătoare ale unor puncte de vedere, poziții axiologice și gusturi estetice diferite. E vorba de un spațiu al colaborării mutuale

unde e în firea lucrurilor să vezi cum partizanii tradiției umanismului european stau de vorbă cu adepții experimentelor de limbaj ale structuraliștilor americani, polemicile de ordin estetic implică discuții de ordin ideologic, iar dialogul intercultural și intruziunile în imperiul imaginarului ale contextului, politicului și biografismului frust formează de mai mult timp convenții unanim acceptate.

Modelul european de roman înglobează diversitatea și diferența, el constituie unitatea unor replici literare ce au reușit să treacă peste limitele de limbă și de cultură precum prozele subversive, anticomuniste ale lui Aleksandr Soljenițîn și Vladimir Bukovski, ale cehului Milan Kundera, ale polonezilor Czesław Miłosz și Adam Michnik sau ale lui Ismail Kadare; romanele semnate de portughezul José de Sousa Saramago, ce au răsturnat viziunile tradiționale asupra creștinismului, discursurile feminine ale nemțoaicelor Elfriede Jelinek, Herta Müller sau ale englezoaicei Doris Lessing, cele avangardist-experimentale ale rușilor Venedikt Erofeev, Victor Pelevin sau Sasha Sokolov, scriitura fantastică a românului Mircea Cărtărescu etc. Astfel încât modelul european de roman este unul integrativ, reprezentând un dialog între modalitățile alternative de narațiune și descriere a experiențelor traumatizante ca efecte ale discursurilor totalitare și național-izolaționiste, oferindu-le nu numai o posibilitate de conciliere a disensiunilor prin intermediul literaturii, ci și un spațiu al interacțiunii interumane, unde are loc procesul de luminare dialogică reciprocă a conștiințelor cu valoare pleneră.

Ne punem întrebarea dacă se poate vorbi la momentul actual despre un dialog funcțional între romanul postmodernist din Republica Moldova, atât cât este, și modelul european, dacă, odată cu opțiunea pentru o estetică nouă, tinerii scriitori s-au deschis și spre o reformulare continuă a identității culturale. Observațiile noastre s-au realizat în două planuri: pe de o parte, am urmărit predispozițiile scriitorilor postmoderniști din Republica Moldova pentru reflecția dialogică a literaturii și, în general, a fenomenului cultural; pe de alta, ne-a interesat competența acelor care s-au manifestat în ultimii ani și în calitate de romancieri de a-și structura dialogic textul artistic. Un material de lucru perfect disponibil pentru cercetările anunțate în prima sarcină sunt textele despre literatură publicate de scriitorii din Republica Moldova în revistele culturale *Contrafort* și *Sud-Est*, care constituie, de fapt, preferințele acestora în topul publicațiilor cu o formulă prooccidentală. Dincolo de viziunea dialogică de ansamblu a acestor reviste, care înserează în fiecare număr interviuri, anchete, prezentări de cultură și management cultural din Uniunea Europeană, recenzii ale celor mai bune cărți din literatura universală, forumuri pe site, se atestă și o structură dialogică de adâncime a discursurilor fie teoretice, fie ideologice, în care autorii își expun pozițiile pe o tonalitate minoră, degajată, lipsită de patetism, însoțindu-le cu argumente relevante. Practica dialogului pare a fi o necesitate absolută, un mijloc eficace care permite constituirea unei identități deschise spre integrarea în spiritul și în mentalitatea europeană. Dacă raportăm aceste reviste la câteva publicații foarte importante din perioadele anterioare, care și-au manifestat voința depășirii complexelor provinciale în numele sincronizării cu valorile occidentale, cum sunt *Viața Basarabiei*, *Cuget moldovenesc*, *Pagini basarabene*, *Poetul*, *Itinerar*, *Bugeacul*, atestăm o certă distanțare efectivă de ceea ce s-ar numi o politică de apărare a vreunei doctrine naționaliste sau, mai cu seamă, a unui *spiritus loci*. Europeanitatea este concepută drept parte constitutivă, alteritate a eului românesc-basarabean-moldovenesc și partener al unei reciprocități sau mutualități cooperante, împlinitoare. Exercițiul dialogicului realizat la nivelul practicii verbale și sociale contemporane le oferă posibilități de devansare a complexelor de inferioritate sau a reticențelor față de structurile și modelele străine, resimțite, de regulă, ca obstacole de netrecut ce amenință prin dizolvarea specificului național. Poziția critică față de tot

felul de patologii ideologice și oroarea pentru „limbajele de lemn”, specifice publicațiilor proletcultiste, contribuie la educarea unui gust al pluralismului și al plurilingvismului.

Depășirea acestor impedimente distorsionante ale comunicării oferă scriitorilor din Republica Moldova șansa unui dialog fiabil și autentic și în planul creației artistice. De fapt, o relectură a romanelor scrise după anii nouăzeci de autorii materialelor din publicațiile menționate: Vasile Gârneț, Vitalie Ciobanu, Emilian Galaicu-Păun ș.a. scoate în evidență faptul că structura dialogică de suprafață se pliază, mai mult sau mai puțin, pe una de profunzime. Există destule pretexte și indicii pentru a vorbi despre proiectul unor noi principii de conexiune a întregului estetic românesc, fondate pe schema dialogului. În lipsa unui context oportun, a unei societăți postindustriale și descentralizate, autorii de romane se ambiționează să creeze expresii ale ontologiei postmoderne. Acest fapt se datorează dorinței acestora de a se afilia la opțiunea estetică și la polemicile antimoderniste ale generației optzeciste din dreapta Prutului. În același timp, romanele lor sunt replici și alternative la literatura „pășunistă”, neosămănătoristă încă în vogă prin anii '90.

Considerat cel care „anunță apariția prozei «optzeciste» în Basarabia anilor 90” [Iulian Ciocanu], Vasile Gârneț cu romanul *Martorul* (1988) pune problema consecințelor grave ale unei închideri monologic-dogmatice a identității. Resentimentele reciproce devoratoare ale membrilor unui clan alimentează criza identității a unuia dintre vlăstarii acestuia, aici narator și personaj. Singurătatea orgolioasă, lipsa cooperării și incompetența dialogică a strămoșilor lui Ilarion sunt cauzele distorsionării conștiinței sale identitare: „S-au închis fiecare în cochilia sa, bucurându-se probabil că ceea ce văd ei nu li se întâmplă lor... Rodion și Stanca nici nu s-au gândit, fiecare în singurătatea lui, că pot și trebuie să se ajute unul pe altul...” Extinsă, povestea clanului lui Ilarion poate fi considerată alegoria experienței identitare a locuitorilor ținutului dintre Nistru și Prut și, în același timp, un proiect de lume în care este loc pentru înțelegerea, acceptarea și toleranța celui alt în datele lui existențiale. Discursul plurivoc al lui Ilarion-maturul declanșează o pluralitate de lecturi și reconstrucții ale unui eu esențial postmodern și dialogal.

Opțiunea pentru dialog și deschiderea pentru păreri diferite ale celorlalți este ostentativ declarată în romanul *Schimbarea din strajă* (1991) de Vitalie Ciobanu. Distribuția auctorială, solitară și experimentală a competențelor verbale și a rolurilor fiecărui personaj în roman este periclitată de un „Popas între două capitole”, în care scriitorul-narator, conștient de puținătatea experienței sale, solicită și se arată receptiv la păreri personajelor sale care „au obligația să-și ajute plăsmuitorul, definindu-și statutul momentan, dezvăluindu-și implicațiile [...] E timpul deci să observăm că între autor și eroii săi există determinări reciproce – raportul acesta nu se mai vrea ignorat în proza modernă”. Convocarea unui dialog al părerilor la masa rotundă a romanului este alimentată de încrederea că „adevărata putere, nu-i așa, începe atunci când nu te temi să admiți a o pune în discuție” și de presupunerea, în spirit poststructuralist, a unui statut propriu de manipulat, de produs al imaginației ce aparține unui „creator suprasenzorial”. Din perspectiva teoriei dialogice a comunicării literare această instanță transcendențială nu e nicidecum suprasenzorială, doar de natură lingvistică, ci una a relației interlocutive, în spațiul căreia gândurile, senzațiile, emoțiile oamenilor se întrepătrund, coexistă, colaborează și se completează reciproc în vederea generării sensurilor și semnificațiilor general-umane. Surplusul de viziune și de sens pe care personajele le aduc în economia romanului au rolul să completeze și să construiască neîncetat identitatea personală și narativă a scriitorului Vitalie Ciobanu.

Emilian Galaicu-Păun este unul dintre primii scriitori care anunță în spațiul literaturii dintre Nistru și Prut o ruptură textuală revoluționară, inițiind un discurs românesc principal *diferit*, în acord cu experimentele textuale, poststructuraliste ale Noului Roman francez. La apariția romanului *Gesturi* recenzenții au declarat aproape în unanimitate că este vorba despre „prima experiență de «gradul zero al scriiturii» în proza chișinăuiană”. Fără îndoială, scriitorul renunță la subiect, la pronumele personal *eu*, la dreptul de autor-proprietar-părinte al sensurilor, la multe alte convenții ale romanului tradițional, mai mult, el experimentează *paradigma dadaistă antiverbalistă*, gășind *gestul* drept una dintre acele zone marginale de expresivitate artistică ce asigură libertatea față de structură, logică și universalitate. În același timp, textul lasă să se întrevadă o atitudine a autorului în fond polemică cu modelul mecanicist al Lumii și al Cărții, pe care l-au împus dadaismul sau textualismul din anii '60-'70. Dialogurile lui Galaicu-Păun cu Tzara, Borges, Butor, Robbe-Grillet, Barthes, Derrida, cu creatorii sistemelor totalitariste sau ai filozofilor chineze, hinduse, ebraice etc. îmbracă mult preferatele haine postmoderniste ale intertextualității, experimentului, narațiunii la persoana a treia biografică și alte strategii, să zicem, mai puțin obișnuite pentru cititorii din acest areal cultural. Actul de sinucidere auctorială durează până la un timp, cel al experimentului, și al expunerii „cuvântului propriu” fără ambiții de monitorizare autoritară a sensurilor. Și totuși, exclamația finală – „*Personne c'est moi*” – indică, prin natura-i ambiguă, o stare de alertă a subiectivității, o replică a creatorului împotriva textului care aproape că l-a devorat.

O operă de artă este un proiect de existență umană, o reluare a textului care indică simbolic, în cadrul unui gen constituit istoric, un comportament uman și, prin urmare, este disponibilă unei experimentări. La nivelul discursului ca operă autorul nu dispăre, el se prezintă în calitate de participant cointeresat de jocurile interpretative, este acela care distribuie textele astfel încât să creeze predispoziții pentru varierile alotropice ale cititorului, propunându-i mișcări neașteptat de originale. Emilian Galaicu-Păun folosește tehnicismul formalist, se poate spune reluând cuvintele lui Stănescu, „din disperare”. Comunicare paralingvistică, paradigma gesturilor salvează de interpretările banale ale acestui proiect existențial. Autorul preferă să tacă, „golește” de conținut corpul textului, gestul devine o „formă goală”, mâna scrie „romanul *Condiția porcină*, pornind din clipa când personajul își pierde buletinul de identitate”, „Ființa eroului liric e izgonită chiar din sex, până și din pronume”, iar „Imposibilitatea comunicării transformă lumea într-o problemă de limbaj”, încât „«clișeele mentale rulează mereu, automat» – «ca o groapă comună»” etc. Dar tăcerea lui devine îndată vorbitoare dacă interpretăm aceste afirmații după o *logică apofantică, a anti-lecturii, a răsturnării semnificațiilor*. Și atunci, vom descoperi o lume cu alte valori: „în clipa în care personajul își pierde buletinul de identitate personală are o condiție animalică”, iar „lumea umană nu poate să încapă în enclavele unui sistem, ea are nevoie de o metamorfoză permanentă, dinamică pe care o asigură doar comunicarea, dialogul”, și totuși „anonimatul („groapa comună”) nu constituie cea mai convenabilă perspectivă a umanității”. „Între” aceste două abordări, probe de comprehensiune se instalează un dialog pe o temă: autorul (subiect uman) dialoghează cu creatorii paradigmei dadaist-textualiste referitor la modul *cum* se face și ce *este* o scriitură, vizând tendința obsesivă de „nirvanizare estetică a lumii” prin intermediul dexterității manieriste depersonalizatoare.

Dispuși să ne conformăm convențiilor acestei scriituri, putem glisa, după necesitate, în orizontul celor doi versanți ai textului. Pe de o parte, pornind de la ipoteza despre autonomia textului, urmărim mecanismul lingvistic de generare a sensului în urma unui meșteșug combinatoriu, pe de altă parte, identificăm schimbul de registre vocale

– *replică/acord* – al unor ființe reale, atestate istoric, care au impus o viziune proprie în cadrul genului. O interpretare subtilă ar putea să comenteze nuanțele abordărilor temelor din roman, formele de travestiri ludice, parodice, ironice, cinice, serioase, grave, critice, inconștiente, isterice, emoționale, tolerante, evlavioase etc., care se aștern subtil peste cuvintele străine, alcătuind o partitură plurivocă pe o temă (una preferată de postmoderniști ce vizează discursul autoritar homogenetic). Nuanțele de intonație ar scoate în evidență intenția semantic-expresivă și axiologică de revoltă împotriva ideologiei și de contracarare a oricărei autorități de semnificare, inclusiv a celei personale. Din această din urmă perspectivă discursul declarat monologic, închis, autoreferențial al romanului dezvăluie o pluralitate tensionantă de voci „străine”. Citaționismul instaurează imperiul părerilor, al spațiului „între” și nu al semnificațiilor imanente limbajului.

Conturul unui corp „golit de organe” intercalat în ultimul pasaj al romanului e în stare să suscite multiple interpretări. La un prim nivel de lectură întrevădem o transpunere în roman a unei idei fundamentale în postmodernism potrivit căreia spațiul semantic descentralizat al textului are un imanent potențial creativ. Din perspectiva antropologiei omul nu se mai poate cunoaște pe sine pe cale psihologică prin sondarea microcosmului său. Corporalitatea golită de structură, „corp gol(it)” sau „corpul fără organe” dispuse într-un sistem stabil după Deleuze și Guattari își generează semnificațiile contextual și sintagmatic și este deschisă spre autoconfigurare variațională. Romanul lui Em. Galaicu-Păun are o structură rizomatică și admite diferite variante de narare. Tentantă este și dorința de a vedea în imaginea dată o ilustrare a teoriei ricoeuriene a textului ca „proiecție externă” a posibilelor lumi umane, ca multiplicare și variație imaginativă a ego-ului. Fapt evident este că desenul confirmă încă o dată deplasarea de accent, constantă și trecută în roman prin grila mai multor sisteme de semne, de la instanța reflexivă omniscientă la cea ambiguă a textului. Această schimbare de perspectivă în acord cu teoria textului nu periclitează însă altele posibile.

Noi am dorit a vedea în acest fragment o ilustrare a stării de *excentricitate estetică ce permite buna funcționare a dialogului interuman în opera literară*. Relațiile intersubiective sunt posibile doar în același plan, situat, după Buber și Bahtin, într-un spațiu situat „în afara” lumii egocentriste a subiectului, acel „între” unde scriitorul se poate cunoaște doar pornind de la viziunea altuia despre el, cu părerea căruia el poate dialoga, pentru a se cunoaște ca întreg de pe o poziție ce-i transcende individualitatea. Mult vehiculata afirmație a lui Benveniste conform căreia locutorul este un „om în limbă” din interioritatea căreia el poate stabili relații discursive cu alți parteneri a devenit deja un truism. Dacă ne-am imagina (după logica dialogisticii) că pe aceeași circumferință (figura corpului) desemnată de orizontul eului se află și un alt vorbitor împreună cu care acesta formează instanța enunțiativă (co-enunțiativă), am putea trece peste discuțiile referitoare la un „limbaj comun” al „Spiritalului Absolut”, „impersonal”, pentru a certifica existența unui *limbaj interpersonal* ca spațiu semantic constituit în relație și dialog. Astfel că, fără a exila persoana autorului din text, enunțarea se excentrează, devine funciar deschisă și nu mai poate pretinde deținerea monologică a unității semantice. Pentru a facilita raporturi de acest gen, autorul trebuie să adopte condiția de personaj egal cu celelalte personaje ale scriiturii. „Egal” însă e un fel de a spune pentru a caracteriza o anumită relație pe temeiul toleranței și înțelegerii reciproce, căci totuși responsabilitatea pentru distribuția tuturor vocilor din roman este a creatorului, persoană concretă în istorie care adună și asimilează în centrul său tonalitățile, sensurile emoțional-volitve, valorile etice și estetice ale altor voci străine, chiar și, fie conștient sau inconștient, ale acelei voci omnipotente și impersonale care a devenit în discursul postmodern *textul infinit* al codurilor culturale.

Naratorul, în acest fragment, se lasă spus de o altă instanță (în interpretarea naratologilor structuraliști – de „limbajul neutru”), „încordarea” căreia trădează prezența umană, a conștiinței reflexive care evaluează, reacționează, pledează pentru o schemă narativă tipică, utilizează strategii, anticipă reacțiile unor eventuali interlocutori. Dovadă ne stau, bunăoară, mărcile lingvistice din secvența debutului („...nu voi spune niciodată eu”) și a finalului („deși nu cred că...”), acestea, inversate fiind, scot în evidență o relativă unitate de perspectivă ce aparține unui eu personal aflat la tangență cu textul, punctul de conexiune repetându-se infimitezimal și complex în interiorul textului, condiționând într-un fel imperceptibilitatea imediată a acestuia. Competența dialogică se certifică tocmai prin capacitatea locutorului de a se raporta la enunțurile sale din poziție metalingvistică, astfel că enunțul naratorului debitează pe două voci convergente și distanțate: cea a vocii personale, diferite și cea a textului: a memoriei de gen și a limbajului intersubiectiv.

Granițele textului propriu se întrepătrund cu ale celuilalt, creând un spațiu „între”, al relațiilor intersubiective tensionate și încărcate de înțelesuri infinite, multiplicarea eului e în concordanță cu tot atâtea intenții de a întâlni un alt sens în spațiul textului. Reprezentativi sunt și creatorii cooptați, ale căror texte sunt considerate pertinente, de o prestație argumentativă notabilă în raport cu tema dezbaterii. Unitățile textuale ale lui Flaubert, Howard Nemerov și ale altor gânditori care nu sunt anunțați direct sunt reluate neîncetat, explorate și determinate să-și releve lumile posibile. Gesturile „străine”, recognoscibile ori ba, sunt întotdeauna la limită între recunoașterea relevanței demersurilor subiective și acceptarea „morții subiectului”, între „A NU ÎNCĂLCA REGULILE DE CIRCULAȚIE” și tentația distorsiunilor individualizatoare, între supunere dogmatică și tăgadă; ipostaze susceptibile răsturnărilor de opoziții, căderilor în abis, renașterilor, înnoirilor etc. Insistența cu care se promovează ideea „*Ca instituție, autorul a murit...*” și cea potrivit căreia în text are loc dezagregarea autorului individual într-unul universal este egală proporțional cu tensiunea împotrivirii și tăgădei efective. Tehnica *punerii în abis* a „necrologului”, enumerarea „neutră”, trucat „științifică” a „deceselor livrești” („...anele mor de 1,7 și respectiv de 2,4 ori mai des decât margaretele și elenele și de 0,9 ori mai rar decât măriile; petrii sunt la egalitate cu pavellii, întâietatea absolută având-o io(a)nii”), inserția contextului („În Ch-ău, moartea este un secret de stat, a cărui dezvoltare se pedepsește conform legii...”) sunt tot atâtea puneri la probe ale opiniei proprii și a celuilalt, păreri în același timp acceptabile și invalidabile, reclamând dispute nicicând încheiate. Secvențe multiple trimit la alte texte consacrate, literare și extraliterare: la versetele biblice, operele eminesciene (tema dublului), povestirile lui Borges (motive cabalistice), prozele kafkiene (tema metamorfozei și a creatorului-arpentor), tratatele psihanalitice freudiene („complexul Oedip”, problema identității), eseuri nietschiene („moartea lui Dumnezeu”) sau focaultiene („moartea omului”), precum și la unele texte ocultiste (semnele zodiacale), științifice (semne matematice), artistice (semne grafico-plastice), care țin de domeniul social (limbaje clișeizate ale discursului politic) etc. Marius Chivu îi recunoaște romanului statutul unei „biblioteci” care e în stare să ofere delicii aparte cititorului obsedat de corespondențele livrești. Nu e vorba însă de o simplă reluare sau de o combinare reușită a temelor consacrate, ci de o relectură re-vizionară și, implicit, un dialog cu autorii acestora. O atare abordare a romanului *Gesturi* permite a întrezări, dincolo de structura și limbajul excentric, o nouă modalitate artistică de reprezentare a omului, dezmembrat până la cele mai elementare părți constitutive și proiectat multiplu în spațiul textului. Antilectura, „răsturnarea” sensurilor, pe de o parte, și urmărirea traiectoriei de cooptare dialogică a viziunilor, pe de alta, oferă șansa de recuperare a conținutului uman al acestui discurs postmodern.

Varianta de scriitură hipertehnicistă a lui Ghenadie Postolache vine și ea să dialogheze cu ipoteza poststructuralistă a „morții subiectului” și implicit a „morții dialogului” dintre om și semenii săi. Distribuirea ca pe o tablă de șah a personajelor-figuri din romanul *Rondul* radicalizează și duce până la ultimele ei consecințe intenția lui Vladimir Nabokov din *Apărarea Lujin* de a pune în evidență șansele minime de rezistență ale omului într-o lume deja structurată lingvistic, socio-cultural, istoric, politic etc. Universul lui Ghenadie Postolache este unul al repetabilității inexorabile a stereotipurilor lingvistice și a exercițiilor combinatorii, în care subiectivitatea nu-și găsește locul. Dar oare insistența promovării unei ipoteze nu trădează și intenția de a polemiza cu aceasta, oare nu ascunde această tenacitate tehnicistă un gest uman de revoltă împotriva unor constrângeri „militărești” ale așa-numitului limbaj universal.

Drept replică la experimentele de limbaj ale lui Ghenadie Postolache ar constitui o eventuală literatură carnavalescă a cărei figuri centrale să o constituie „diletantul bine informat” sau, ca să folosim o formulă literară autohtonă, „ingeniosul bine temperat” bine fixat în context, apt și liber să schimbe neîncetat registrele verbale, acest act ludic condiționându-i satisfacția estetică. Un „rătăcitor printre limbaje” se anunță a fi, cu romanul *Spune-mi Gioni!*, Aureliu Busuioc, scriitor afirmat în paradigma modernistă și deschis spre mai multe vârste ale literaturii. Conștient de țesătura plurilingvă a culturii contemporane, prozatorul își confirmă adevăzarea la paradigma postmodernistă atacând din interior paranoia proletcultă (intenție atestată și în romanul *Pactizând cu diavolul*, apărut anterior), intitulată sarcastic „Învățăturile veteranului KGB Verdikurov către nepotul său”. Structura epistolară de suprafață a romanului demască o insuficiență dialogică de principiu a personajului semnatar, discursul său fiind o mostră a comunicării distorsionate, închise în dogmă și monologism ideologic. La interferență cu „limbajul de lemn” al fostului kaghebișt se află o mulțime de alte voci, printre care și cea refractar ludică și ironică a autorului, ce au rolul să-i perturbeze fixitatea.

Recenta și fericita apariție a romanului *Avionul mirosea a pește*, semnat de Nicolae Popa, confirmă ancorarea definitivă a romanului din Republica Moldova în praxisul dialogal de nivel european. Prin formula reușită de textualizare a realităților basarabene (T. Urian), romanul lui Nicolae Popa fragmentează și deconstruiește modelul european, integrându-se în el prin diferența-i inerentă. Buna stăpânire a formelor literare ale dialogicului și a procedeelelor postmoderniste îi dă posibilitatea autorului să-și transfere intențiile în diverse contexte lingvistice literare și extraliterare: roman, jurnal, poem, depoziție sau anchetă juridică, jargoane ale unor grupuri sociale, dialecte, limbajul politic etc., care îi construiesc unitatea stratificată a identității esențial deschisă spre alte lumi. Făcând ocolul prin biblioteca globală, prin multitudinea lumilor posibile ale lui *alter*, scriitorul se propune cu ireductibilul lumii sale, verificându-și competența punerii în comun a unor probleme existențiale. Varianta lui Nicolae Popa este confesiunea unui dezgustat de starea socială, culturală politică și economică a ținutului în care s-a născut și locuiește, a unui înnebunit de obsesia culpei cauzate de lipsa unei comunicări efective cu semenii săi. Artefactul textual joacă rolul intermediarului cultural, filonul ce mijlocește comunicarea între lumea personală a autorului și lumile celorlalți („Anchetatorilor nu le rămâne decât să rebobineze filmul evenimentelor reieșind din aceste mărturisiri adunate (cu modificările specifice genului, bineînțeles) într-un roman de care mă fac responsabil în măsura în care sunt sau nu responsabil și de crimă”). Referințele intertextuale – *Crimă și pedeapsă* de F. Dostoievski, *Străinul* de Al. Camus, *Zăpezile de pe Kilimanjaro* de E. Hemingway, *Pădurea spânzuraților* de L. Rebreanu, *Vânătoarea regală* de D. R. Popescu, *Lumea în două zile* de G. Bălăiță etc. – indică preferințele declarate, extrase

din memoria genului. Implicit sunt cooptate și viziunile democratice actuale, pe eșafodajul cărora autorul evaluează, critică și demască simulacrele morbide ale regimurilor totalitare. Co-prezența vocilor narative asigură performanța dialogală a acestui roman, care reușește cu siguranță să învieze „starea prozei” din Basarabia.

Într-un orizont al plurilingvismului, al plurivocității și al polifoniei ancorează și mini-romanele experimentale, semnate de tinerii scriitori Ștefan Baștovoi, Alexandru Vakulovski, Tamara Cărăuș, Mihaela Perciun, nume care reprezintă generația „în expectație” (V. Ciobanu). Acești autori antrenează în dialog vocile rebele, care au a profera subiecte marginalizate, aspecte existențiale anodine și absorbite de cotidian ale inșilor de la „periferia” Europei. Să sperăm că gestul lor de sfidare a convențiilor sociale și de punere la încercare a identității de sine se va acoperi pe viitor cu o proză de calitate.

Disponibilitatea dialogică a scriitorilor din Republica Moldova, dorința lor de a crea dimensiunea deschiderii la celălalt are nevoie de reciprocitate. Fiind mult timp o figură refuțată a imaginației europene, cultura „exotică” a acestui ținut interriveran se vrea recuperată și percepută ca o alteritate. Cu lumile lui, cu modurile diferite de a fi, romanul postmodernist din Republica Moldova este o expresie a efortului de integrare în rațiunea modelului european ca joc liber și constituțional deschis. Doar transgresând distorsionările de comunicare, acesta are șansa de a crea o imagine de sine consistentă și durabilă în orizontul european.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Craig R.T., *Communication // Encyclopedia of Rhetoric*. – New York, Oxford University Press, 2001, p. 125.

ABSTRACT

Post-modern novel from the Republic of Moldova and the European model. Distortions and dialogues.

Romania joining European Union certainly establishes new cultural, linguistic and literary relations which, in a bigger or smaller delay, marks in this way the cultural area from the east of the Prut as well. Fixed on the European idea, young writers from Moldova make appreciable efforts to attract and initialize the reader in the rituals and habits of democratic exercise: tolerance, difference, pluralism, multiculturalism. At the same time with the option for a new aesthetics, these writers have also opened themselves to a continuous reformulation of identity. Today we can speak about a functional dialogue between the post-modernist novel from the Republic of Moldova, the way it is, and the European model. Our observations have been realized in two directions: from one hand, we have tried to observe the predispositions of the post-modern writers for a dialogical reflection of literature and, in general, of the cultural phenomenon; on the other hand, we have been also interested in the competence of those who have been lately acting as novelists who organize their artistic texts in a dialogical way.

OLESEA GÎRLEA

Institutul de Filologie
(Chișinău)**REALITATE ȘI FICȚIUNE ÎN *FAUST*
DE GOETHE**

Cercetarea genezei unei mari opere ne aduce la izvorul viu al creației artistice – existența reală umană – valorizată estetic și transfigurată artistic prin ficțiunea artistică. Cum a observat M. Bahtin, un adevărat artist, spre deosebire de acei literați, care profesează „așa-numita literatură”, producând opusuri care n-au nici o tangență cu lumea, ci numai cu cuvântul „lume” în context literar, opere care se nasc și mor în filele revistelor” [1, p. 69], un creator artist „în creația sa, apare ca cel dintâi artist, el trebuie să ocupe nemijlocit o poziție estetică față de realitatea extraestetică a cunoașterii și faptei, chiar și numai în limitele experienței sale etico-biografice, pur personale” [1, p. 70]. Geneza oricărei opere este „facere a lumii”, creație a unei forme noi de existență estetic-artistică a lumii reale în imaginar, în primul rând, a imaginii omului în această lume artistică, însă nu orice operă ne oferă posibilitatea de a urmări procesul de creație de la începutul lui. *Faust* este o fericită excepție.

În cele ce urmează ne propunem să punctăm momentele principale de formare a personajului titular, de la prototipul real (doctorul Faust) eroul goethean, tip literar de amplă anvergură universală, genială întruchipare artistică a noului spirit european. Cercetarea genezei unei capodopere ca *Faust*, depășește cu mult cadrul strict istorico-biografic și de laborator al scriitorului. „Marile creații literare, după cum observă același Bahtin, sunt pregătite de secole” [2, p. 331]. Exemplificând această idee prin opera lui Shakespeare: „Evenimentele sensurilor pot să existe în stare lentă și să se descopere numai în contexte culturale semantice ale epocilor următoare. Tezaurul de sensuri, întruchipate de Shakespeare în operele lui, au fost curenți și acumulate timp de secole și chiar de milenii...” [2, p. 332]. Această observație se referă direct și la *Faust*, în care biografia și destinul prototipului personajului, care au impresionat puternic imaginația contemporanilor, a devenit un personaj al legendelor populare, iar apoi și erou al numeroaselor scrieri literare de până la Goethe. Acumulând și îmbogățind tezaurul de sensuri întruchipate în aceste produse ale fanteziei populare și literare, și scaldându-l în apa vie a mitologiei antice, marele scriitor a desăvârșit trecerea unei existențe umane reale, finite, în lumea infinită a marilor plâsmuiri ale imaginației creatoare. Cum s-a produs acest miracol al creației artistice, cum realul, finit și perisabil, a căpătat *mulțumită* forței magice a imaginației „viață fără de moarte”?

Exegezele opereii goetheene ne oferă trei categorii de surse pentru reconstruirea traseului devenirii personajului goethean: a) documentare, b) legendare, c) literare.

a) Prototipul a trăit între anii 1480-1540 la Würtemberg, unde astăzi există un monument și un muzeu Faust. Concentrarea atenției asupra unui astfel de tip și destin uman timp de câteva secole se datorează, pe de o parte, unor calități umane și fapte, pe

de alta, specificului imaginarului medieval, în care distincția real/fictiv era încă incertă, labilă, fiind prielnică transformării lui Faust într-un personaj de legendă într-o epocă a „vânătoarei după vrăjitoare”. Faustul legendar este capabil să înfăptuiască ceea ce nu le stă în putință muritorilor de rând, el sfidează canoanele bisericești și încheie un pariu cu diavolul, personajul întruchipează dorința oamenilor de a birui forțele naturii. O serie de documente și însemnări atestă existența reală a lui Faust și ne comunică fapte concrete. În 1507 abatele benedictin Trithemius îl definește, într-o scrisoare polemică, drept un „vagabond, fanfaron și șnapan”, care se lauda că ajunsese la o asemenea cunoaștere, încât, în cazul în care operele lui Platon și Aristotel ar fi dispărut complet, el unul ar fi capabil să le refacă, chiar că ar fi în stare să săvârșească, ori de câte ori și-ar dori, minunile lui Isus. O altă sursă, care datează tot din 1507, o scrisoare de recomandare a lui Faust către Johann Wirdung, vorbește despre Faust ca despre un student rătăcitor, care prin aptitudinile sale intelectuale își depășea contemporanii. Așa cum rezultă dintr-o scrisoare din 3 octombrie a umanistului Conradus Mutianus din Gotha, în 1513 el se găsea la Erfurt. În 1516, cum rezultă dintr-o însemnare a călugărului Entenfuss, Faust a vizitat mănăstirea din Maulborn unde s-a întâlnit cu călugărul Entenfuss, prietenul său de școală și tinerețe. Dintr-o notă de plată a administratorului Müller (1520), rezultă că Faust a întocmit horoscopul primarului (Fürstbischof) Georg III von Bamberg, fapt pentru care a fost plătit cu zece guldeni. Philipp von Hutten, în 1534, înainte de a purcede într-o călătorie în Venezuela, i-a cerut lui Faust un horoscop despre care va aminti într-o scrisoare din 16 ianuarie 1540, scrisă către Ulrich von Hutten. Numeroase izvoare relatează despre felul neobișnuit al morții lui Faust, sfârșitul său groaznic și nenatural lăsând să se presupună că ar fi murit în urma unui experiment de alchimie.

Cum vedem, deja în sursele documentare, existența reală a lui Faust a căpătat proiecții imaginare diferite. Reprezentanții biserici catolice l-au respins vehement din cauza ieșirilor sale antibisericești, condamându-l, în special, pentru pretenția că ar fi în stare să repete oricând minunile lui Isus; protestanții, împreună cu Luther și Melanchton, l-au condamnat ca aliat al diavolului și vrăjitor; dascălii umaniști, cum ar fi Mutianus și Begardi, au văzut în el un concurent. Totuși în pofida acestei atitudini negative Faust a supraviețuit morții sale în fantezia poporului, devenind un personaj de legendă, iar apoi și literar de largă circulație. Această lansare a lui Faust din planul unei existențe reale finite în planul unei existențe imaginare infinite, în calitate de plăsmuire a fanteziei folclorice și literare, se explică prin interesul mare, pe care îl provoca vrăjitorul în conștiința populară medievală, intens manifestat din primele secole ale erei creștine, în care figura magului și vrăjitorului a devenit personajul multor legende. Figura lui Faust a fost modelată în tradiția acestui gen de creația populară.

b) Tradiția a păstrat câteva legende despre magi care au prefigurat câteva aspecte ale imaginii lui Faust și pe care exegeții le-au numit, de aceea, prefaustiene.

Una dintre ele este *Legenda lui Simion Magul* despre confruntarea dintre apostolul Petru și magicianul Simion. Conform acestei legende, Simion a anunțat la Roma înălțarea sa la cer în fața unei mulțimi de spectatori, însă rugăciunile pronunțate de Apostolul Pavel l-au făcut să cadă pe pământ, corpul sfărâmându-i-se de pietre. În secolul al XV-lea legenda despre Simion Magul se răspândise pretutindeni, în pofida faptului că era respinsă vehement de către biserică. Tentația lui Simion de a zbura amintește de mitul lui Icar, dar și de explorarea acestu-i mit de către Goethe prin figura personajului Euphorion.

Și *Legenda lui Ciprian Magul* este răspândită din secolul IV. Ea relatează modul în care magul Ciprian din Antochia trebuia să-i ofere tânărului Aglaidas iubirea unei creștine. Toți demonii trimiși de Ciprian sunt deruțați de virtutea crucii, încât acesta, văzându-și puterea asupra spiritelor fără efect, se convertește. Personajul nu întruchipează un destin faustic, așa cum îl cunoaștem în poemul lui Goethe; el amintește totuși de ruga lui Faust către Mefistofel ca să-i ofere ajutorul spre a o seduce pe Margareta.

În secolele V-XVI era bine cunoscută *Legenda lui Teofil Magul*, care demonstra exemplar superioritatea magiei divine asupra celei diabolice; pactul poate fi anulat, conform legendei, dacă vinovatul se căiește și se întoarce în sânul bisericii. Această idee a salvării o va prelua și Goethe. Aceste trei legende prefaustiene, dar și altele, conțin mai multe elemente comune cu legenda lui Faust. Ele sunt însă anterioare Reformei și nu au, potrivit lui V. Voia, „acel sens revoluționar pe care această mișcare îl va conferi spiritului” [3, p. 16].

c) În sec. XVI apar primele lucrări literare, care au preluat motivul lui Faust. Ele pun accentul pe latura moralizatoare. Christoph Rosshirt, în opera *Zauberer Faust* (1575), prezintă personajul ca pe un aliat al diavolului care comite, prin intermediul acestuia, înșelăciuni, ultimul ceas îl trăiește într-un han de țară unde în timpul nopții este luat de diavol. Finalul este interpretat ca răsplătă binemeritată pentru faptele rele săvârșite, încheindu-se cu un avertisment creștin. O altă încercare de tratare literară a motivului faustic aparține lui Zaharias Hogel în *Chronica von Thüringen und der Stadt Erfurt* (1580-1585) în care este prezentă secvența readucerii personajelor *Iliadei* în fața studenților din Erfurt. În 1587 apare, la comanda tipografului Johannes Spiess, *Historia von D. Johann Fausten dem we- itbeschriben Zauberer und Schwartzkünstler (Istoria Doctorului Faust, a multclevețitului vrăjitor și magician)* inclusă în seria așa-numitelor cărți populare. Cartea a fost apreciată de exegeți ca un „cap de pod” spre domeniul literaturii culte, având scopul moralizator de avertizare și de înfricoșare a celui care ar cuteza să calce pe o altă cale decât cea indicată de dogma religioasă. Momentele centrale ale cărții sunt pactul cu diavolul, lamentația și sfârșitul groaznic a lui Faust.

Iată cum este înfățișată moartea misterioasă și terifiantă a personajului:

„Între unsprezece și doisprezece noaptea se porni un vânt puternic care înconjură casa din toate părțile, de parcă vroia s-o distrugă până-n temelie (...) Ei auziră un șuierat și un sâsăit strașnic, așa de parcă toată casa ar fi fost plină de șerpi, vipere și alte târâtoare periculoase. Deodată ușa camerei se deschise; acesta (Faust s. n.) începu să strige după ajutor, dar cu voce stinsă; și apoi nu se mai auzi nimic. Studenții nu dormiră toată noaptea. Când se făcu ziuă intrară în camera lui Faust, dar nu mai găsiră pe nimeni acolo. Toată camera era plină de sânge. Creierul era împrăștiat pe pereți, pentru că diavolul îl lovise pe Faust de un perete și de un altul. Pe jos erau ochii și câțiva dinți, era o prveliște groaznică și înspăimântătoare! Atunci studenții începură să-l plângă și să-i caute corpul peste tot. Într-un târziu, afară, lângă gunoiște, îi găsiră corpul cu toate membrele mutilate.” [4, p. 107]. În *Historia...* demonul întruchipează spaimile și repulsiile omului medieval, iar sfârșitul groaznic și nenatural al lui Faust era interpretat ca răsplătă binemeritată pentru sfidarea canoanelor bisericesti și încheierea unei alianțe cu diavolul. Cartea avea un scop moralizator, ea îl acuza pe Faust de colaborarea cu duhurile rele, de practicarea magiei, de procurarea de bani prin mijloace oculte, de știința oraculară a profetizării relelor, de faptul că ar fi avut un câine care era însuși demonul, și-i prevesteau (lui, dar și oricui ar fi dus o astfel de viață) un sfârșit dramatic.

Pactul încheiat între Faust și Mefistofel cuprinde, aici, o perioadă de timp stabilă (24 de ani), spre deosebire de varianta lui Goethe, în care autorul încredințează limita temporală discreției personajului său. Faustul popular întruchipează o formă a conflictului dintre „pulsunile păgâne și supraeul creștin” [5, p. 20]; imaginea lui este concretizată de câteva ipostaze: mare vrăjitor (1), astrolog (2), aliat al diavolului (3), om ambițios (4), ființă stranie (5), vagabond (6), flecar și escroc (7), om antireligios (8), om obsedat de cunoaștere (9).

Exegeții au remarcat semnificația anticatolică a figurii lui Mefistofel. În *Historia...* acesta apare în ipostaza unui călugăr catolic, iar papa este prezentat ca un antihrist. Salvarea personajului prin căință este exclusă, acesta poate fi salvat doar prin mila Domnului, pe care a pierdut-o din cauza alianței cu Mefisto. Un episod semnificativ al subiectului ei este relația de dragoste cu Elena, din care rezultă un copil care dispare împreună cu mama lui în momentul morții lui Faust. Reactualizarea mitului grecesc al Elenei, fiica lui Zeus și a Ledei, a cărei frumusețe a constituit pretextul războiului troian, va fi reluată de Goethe. Cităm un alt fragment din *Historia...*, care se axează pe motivul mitului grecesc al Elenei: „Când ajunseră la un pahar cu vin începu o discuție despre femei frumoase; unul dintre ei zise că pe nici o femeie nu ar vrea atât de mult s-o vadă, ca pe frumoasa Elena din Grecia... Faust le-a zis atunci: vă voi prezenta-o ca s-o vedeți personal în carne și oase, așa cum era în viață, același lucru l-am făcut și cu Carol al V-lea, care a dorit să-l vadă pe Alexandru Marele cu soția (...). Regina Elena era atât de frumoasă, încât studenții nu mai știau pe ce lume se aflau: atât erau de zăpăciți și înflăcărați. Această Elenă apărură într-o bogată rochie din purpură; părul lung și auriu era despletit și-i ajungea până la genunchi; avea ochii frumoși și negri cum îi cărbunele, o față drăgălașă; era înaltă și dreaptă, așa că nu-i puteai găsi nici un cusur... [2, p. 103]. Dubla aspirație, spre cunoaștere și plăcere a lui Faust, va fi preluată de Goethe spre definirea unității contradictorii a ființei, a polarității celor două suflete.

V. Voia stabilește trei etape ale mitului faustic:

1. posterioară *Historiei...*, care accentuează tendința critică de avertizare, și-l privește defăimător pe personaj, în special variantele literare ale lui G. R. Widmann, J. N. Pfitzer, Ch. Meynenden;

2. care determină caracterul renescentist al figurii, fără a se detașa de reminiscentele medievale (este specifică adaptării temei faustice în Anglia), principalul și unicul reprezentant al acestei direcții este dramaturgul englez Christopher Marlowe, cu piesa *Tragical History of Doctor Faustus*;

3. care se detașează de reminiscentele medievale; personajul nu mai este perceput ca un „titan învins, ci ca un titan al cărui demonism este recuperat și impus în lumină ca un principiu afirmativ” [3, p. 21], acest tip de interpretare îi este specific lui G. E. Lessing, J. W. Goethe și Maller Müller.

Prima direcție continuă subiectul cărții populare. În 1599 Georg Rudolf Widmann scrie cartea *Istoriile adevărate despre îngrozitoarele și scârboasele păcate și fapte, ca și despre nemaipomenitele și ciudatele aventuri: Așa D. Johannes Faustus un magician și vrăjitor de pomina, care prin vrăjitoria sa a fost împins până la groaznicul său sfârșit*. Scriitorul accentuează tendința antilutherană a lui Mefistofel, schimbă locul de studii a lui Faust de la Wittenberg la Ingolstadt și modifică profesia lui Faust: nu mai este doctor în teologie, ci în medicină. Scopul cărții era defăimarea lui Faust, care nu mai încheie pactul din avântul spre cunoaștere, ci din porniri senzuale.

O altă versiune a destinului lui Faust este redată de scriitorul Johann Nicolaus Pfitzer în cartea *Supărătoarea viață și groaznicul sfârșit al atât de rău famatului mare vrăjitor D. Johannis Fausti* (1674), în această carte apare pentru prima dată motivul Margaretei și mariajul lui Faust cu Elena.

În 1725 Cristlich Meynenden publică cartea *Despre marele vrăjitor și magician de pomină în toată lumea Doctor Johann Faust, dimpreună cu pactul întemeiat cu diavolul, cu viața anevoioasă de rătăciri și cu groaznicul sfârșit*. Autorul preia motivul iubirii dintre Faust și Margareta, elimină, însă, credința în magie și călătoria în infern a lui Faust.

Cea de a doua etapă este reprezentată de scrierea lui Marlowe *Istoria tragică a doctorului Faust*, care constituie prima încercare literară de prelucrare a legendei în formă dramatică. Marlowe a accentuat titanismul lui Faust și curajul lui. Scriitorul englez preia din legenda medievală ipostaza omului obsedat de cunoaștere (1), a magicianului (2), Faustul său fiind o personalitate polivalentă, tipic renescentistă, care îmbină filosofia cu artele și medicina (3). Faust apare în ipostaza unui dublu Orfeu (4), care la cererea suveranului din Innsbruk readuce din lumea umbrelor pe Alexandru Macedon și pe iubita acestuia, iar la rugămintea studenților săi o readuce pe Elena din Troia. Faustul lui Marlowe este obsedat de stăpânirea întregului pământ – „acumulează și domină” sunt cele două imperative, care îl determină pe personaj să-l invoce pe diavol; asemenea versiunii din *Historia...* Marlowe păstrează dimensiunea temporală a duratei pactului (cei 24 de ani). Legendă medievală este completată cu lamentările personajului și intenția găsirii unei soluții care l-ar feri de moarte:

The clock striketh twelve	„Ceasul bate 12.
O, it strikes, it strikes! Now, body, turn to air,	Bate, bate orologiul! Trupule, fii aer
Or Lucifer will bear thee quick to hell!	Sau de nu Lucifer te va duce în infern
Thunder und lightning.	Tunet și fulger
O saul, bechang'd into little water drops,	Suflete, fii picătură de apă
And fall into the ocean, ne'er be found.	Și căzând în ocean, te pierde!
My God! My God! Look not so fierce on me! [6, p. 182]	Dumnezeule! Dumnezeule! Nu-ți îndrepta privirea asupra-mi cu mânie.” [trad. n.]

Caracterul apolinic și dionisiac al lui Faust este accentuat de Îngerul bun și Îngerul rău, Marlowe creând ipostaza unui Faust muncit de îndoieli, în contrast cu Mefistofel care nu mai reprezintă spaima și repulsiile omului medieval, ci este un partener de discuție al protagonistului, „un diavol omniscient și omnipotent, cu care Faust intră în frecvente dispute” [3, p. 44]. Faustul lui Marlowe este un personaj „damnat de un puternic tragism” [7, p. 11]; așa cum s-a observat, cele două aspecte ale Faustului lui Marlowe – ateismul profund și încercarea de conversie – conferă operei originalitate. Această dimensiune titanică, conferită lui Faust de autorul renescentist, va fi preluată și amplificată de Goethe în poemul „Prometeu”.

Începând cu secolul XVII, actorii englezi întreprind o serie de turnee în Germania și montează spectacolul *Faust* (după tragedia lui Marlowe) în teatrul de păpuși. Treptat actorii au renunțat la tragismul personajului și la ideea de sfidare a canoanelor bisericesti.

În teatrul de marionete lamentația personajului era realizată cu o intonație comică, replicile lui Faust provocau râsul, și nu mai aveau nicidecum sensul moral, pe care-l va da Goethe. Atunci când în Germania începe să se afirme modelul clasicismului francez, piesa populară despre Faust, care a cunoscut deja o multitudine de variante, a fost „izgonită” din teatru pentru „obraznicia” și felul ei „primitiv” de a trata lumea. Se presupune că Goethe a fost spectatorul unei astfel de piese, însă el a cunoscut și s-a inspirat, fără îndoială, din varianta literară a tragediei lui Marlowe.

Dintre variantele literare care au succedat-o pe cea a lui Marlowe prezintă un interes aparte drama lui Gotthold Ephraim Lessing, pentru care s-a documentat minuțios. În anul 1758 parcurge o întreagă literatură (lecturi din *Gesta Romanorum*, despre infern, nimfe, vrăjitoare) la biblioteca din Breslau, fiind preocupat de ideea scrierii dramei *Faust*. Între anii 1759-1768, lucrează la drama *Faust*, iar în 1759 publică câteva scene împreună cu *Scrisoarea a XVII-a despre literatură* (*Siebzehnte Literaturbrief*).

Contribuția esențială a lui Lessing constă în modificarea radicală a figurii protagonistului în spiritul raționalismului iluminist al secolului său. Faust este reprezentat ca un învățat renescentist care aspiră spre cunoaștere și care, datorită avântului spre știință, este ferit de pactul cu diavolul. Pentru prima dată, în literatura despre Faust, el nu mai este damnat, ci *salvat*. Scriitorul se distanțează de motivul pactului, îl evită și, astfel, devine posibilă *salvarea personajului*. Manuscrisele variantei definitive ale operei lui Lessing nu s-au păstrat. Câteva mărturii provenite din mediul familiei și din cercul lui de prieteni, dezvăluite de scriitorul Maler Müller (1777), căpitanul von Blankenburg (1784), fratele său Karl G. K. Lessing (1786) și Jakob Engel (1786), permit cunoașterea procesului de lucru și a motivelor de bază ale piesei. S-au păstrat totuși câteva fragmente postume, în *Scrisoarea a XVII-a despre literatură*, suficiente pentru a aprecia intervenția radicală a scriitorului german în interpretarea motivului. Varianta lui Lessing conține un prolog despre o reuniune a diavolilor. Unul dintre ei este sigur că-l va câștiga pe Faust, întrucât setea de cunoaștere era interpretată de biserică și societatea medievală ca un mijloc al răului, al respingerii lui Dumnezeu. Exegeții presupun că Lessing a fost tentat de două versiuni, una care ar exclude pactul, cealaltă respectând subiectul popular al legendei. „Lessing intenționa să scrie o tragedie burgheză iluministă, să facă din Faust un exemplar uman al epocii sale, exprimându-și credința în om. Încrezător în victoria spiritului, nu poate concepe o sfârșire tragică a protagonistului” [3, p. 50]. Setea de cunoaștere accentuează conflictul dramatic al personajului care, într-un moment de criză, încearcă să-l invoce pe diavol. Autorul proiectează o soluție optimistă a destinului personajului și îl salvează de chinurile infernului. Faustul lui Lessing nu se lasă ispitit de diavoli, el pune sub semnul întrebării aptitudinile miraculoase ale acestora, dovedindu-și, într-o competiție polemică, supremația sa intelectuală.

Toate aceste interpretări ale temei faustice pregătesc apariția personajului lui Goethe, pe care-l prezintă în câteva ipostaze: căutător de adevăr și însetat de cunoaștere (1), aliat al diavolului (2), explorator al plăcerilor lumești (3), seducător (4), Orfeu (5), tată (5), luptător (6), protector (7), creator (8), învingător (9). Aceste ipostaze întregesc imaginea de anvergură universală a spiritului european al omului modern. Goethe a transformat legenda într-un mit literar universal. Personajul real (Faust) este transformat într-o figură mitologică. În mod firesc, opera literară a lui Goethe a fost adesea comparată cu o „biblie universală”, ea, fiind o sinteză a câtorva mituri de mare circulație:

- 1) mitul modern a lui Don Juan – ipostaza lui Faust ca seducător al Margaretei;
- 2) mitul lui Orfeu – călătoria lui Faust în lumea umbrelor spre a o aduce pe Elena;
- 3) mitul preafrumoasei regine grecești Elena;
- 4) mitul lui Dedal și Icar – Euforion, simbolul condiției umane;
- 5) mitul Creatorului – Faust în ipostaza demiurgului;
- 6) mitul cosmogonic al lumilor existente (viață, infern, paradis) sau mitul transcendentă;
- 7) mitul copilului divin (concretizat în câteva ipostaze: copilul lui Faust și al Margaretei, băiatul căruțaș, Homununculus, Euforion) [5];
- 8) miturile creștine: mitul Sfântului Gheorghe în lupta cu balaurul – duelul dintre Faust și Valentin, și mitul Fecioarei Maria – ipostaza mamei Margaretei [5].

Procesul de creație a dramei *Faust* este împărțit în două etape: perioada Sturm und Drang și cea a „Clasicismului din Weimar” (de după 1775). Goethe a aderat la mișcarea Sturm und Drang cu piesa *Urfaust* (1774-1775), prezentându-l pe Faust ca pe un exponent al protestului filozofic, un adevărat titan, victimă a unei societăți obscurantiste. El a preluat materialul dramei din folclor și literatură și l-a tratat cu măiestria unui bijutier care făurește capodopere. A lucrat la Faust timp de 60 de ani. Goethe era cunoscut deja ca scriitor, prin tragedia *Goetz von Berlichten* (1773) și romanul epistolar *Suferințele tânărului Werther* (1774). În anii 1786 și 1788, întreprinzând o călătorie în Italia, Goethe revine asupra unor proiecte literare *Egmont*, *Ifigenia în Aulida* și *Torquato Tasso*. Reia apoi lucrul asupra poemului dramatic *Faust*, din care publică în 1790, un fragment *Faust. Ein Fragment* (*Faust. Un fragment*). Fragmentul conținea destinul personajelor Faust și Margareta și a fost completat cu scena duelului dintre Faust și Valentin, culminând cu moartea celui din urmă, sărbătoarea vrăjitoarelor, „Noaptea valpurică” și lamentația Margaretei. Începând cu anul 1797, Goethe îmbogățește mereu conținutul operei, în 1808 fiind tipărită prima parte a tragediei. Între timp elaborase unele episoade din partea a doua, în special fragmentul cu tragedia Elenei, însă întrerupe mereu lucrul, scriind ciclul de poezii *Divanul vest-oriental* și 3 părți ale cărții autobiografice *Poezie și adevăr*. În 1831, cu câteva luni înaintea încetării din viață a poetului, drama *Faust* este încheiată. A apărut postum, în 1833, respectându-se dorința autorului.

Pe parcursul acestei perioade de 60 de ani, în care Goethe a lucrat asupra dramei Faust, au apărut și alte lucrări care tratau aceeași temă. Printre numeroasele încercări literare care-l au ca protagonist pe Faust pot fi menționate următoarele: cea a austriacului Wiliam Mountfort *Viața și moartea Doctorului Faust* (1684), *Viața și moartea lui Faust* de J. Stranitzky (1715), *Johan Faust* (1744-1801) de Paul Wiederman, *Istoria magicianului Faust* de A. Hamilton (1776), *Situația din viața lui Faust* (1776) și *Viața lui Faust* dramatizată de Maler Müller (1778), *Viața, faptele și coborârea în infern a lui Faust* de Fridrich Maximilian Klinger (1791). Mitul faustic a fost atât de popular în secolul al XVIII-lea, încât l-a determinat pe Ludwig Tieck să scrie în 1801 un *Anti-Faust*. Tema a mai fost explorată de Adelbert von Chamisso în *Faust* (1804), de Franz Grillparzer (*Faust*, fragment, 1811), de A. Bäuerle în *Paltonul doctorului Faust* (1817), Achim von Arnim - în romanul *Păzitorii coroanei* (1817), Christian Ditrich Grabbe în *Don Juan și Faust* (1829). Motivul lui Faust a cunoscut preluări și adaptări spectaculoase și după publicarea integrală a *Faustului* lui Goethe. În acest sens, prezintă interes lucrarea realizată de Nikolaus Lenau – *Faust* (1836), Michel de Gelderode – *Moartea doctorului Faust* (1925), Paul Valéry – *Faustul meu* (1940),

romanul lui Thomas Mann *Doktor Faustus* (1947). Nu lipsesc nici transpunerile muzicale aparținând lui Wagner, Schumann, Liszt, Arrigo Boito, Sounod sau Berlioz. Motivul a fost preluat și în unele reprezentări picturale ale lui Albrecht Dürer (*Cavalerul, moartea și diavolul*), litografiile lui Delacroix (*Faust în camera sa de lucru, Întoarcerea lui Faust și Wagner de la plimbare, Mefistofel și ucenicul, Camera de lucru, Camera lui Gretchen*), Rembrandt (*Faust în camera sa de lucru*).

Imaginea negativă moralizatoare din legendele populare medievale începe să fie destituită de imaginea complexă și contradictorie a personajului tragic, în scrierile literare de până la Goethe, care întruchipează trăsături definitorii pentru spiritualitatea omului european, cu dimensiuni de titan renascentist ce îndrăznește să ia în propriile mâini făurirea destinului său pe pământ, obsedat de setea de cunoaștere, care să-l pună în stăpânirea forțelor naturii întru zidirea raiului pe pământ. O idee de inspirație protestantă, dezvoltată în spirit iluminist, pe care o găsim și la Voltaire, Diderot ș. a. Scriitorul german a ales să abordeze destinul lui Faust spre a-și exprima propriile sale căutări, mai cu seamă idealul utopic de fericire a întregii omeniri. Or, eroul lui Goethe face un trist bilanț, indignat de faptul că toate cunoștințele sale sunt fără rost:

O viață-ntreagă ah! Filosofia,
Dreptul și medicina am studiat
Și din păcate chiar Teologia
Temeinic și cu zel înflăcărat
Și acum, biet nebun, stau fără rost (...)
Eu n-am nici bunuri, om cu bani nu sunt
N-am cinste nici cinstire pe pământ [7, p. 58].

Prima parte a piesei conține elemente religioase și tradiții specifice unei alte epoci decât (sărbătoarea de Paști, noaptea Sfântului Andrei, Ursitul, Noaptea Valpurgică). Subiectul operei poate fi rezumat la câteva momente semnificative: pactul dintre Mefistofel și Faust, întinerirea lui Mefistofel, beția din pivnița Auerbach, relația amoroasă dintre eul faustic și eul angelic (Margareta), duelul dintre Faust și Valentin, fratele Margaretei, care vrea să răzbune onoarea surorii. Exegeții presupun că a existat o variantă anterioară primei părți „Urfaust”, în care rolul feminin principal îi revenea Elenei (și nu Margaretei), aceasta a fost substituită apoi cu Margareta care ar fi avut și ea un prototip real. În 1772, în orașul natal al scriitorului, Frankfurt am Main, a fost executată în mod public pentru matricid Margareta Brandt. O altă Margaretă a fost prima dragoste a scriitorului german, ea a trebuit să părăsească orașul pentru a evita un proces de judecată, deși nevinovată, fata era implicată în cercul unor oameni corupți. Goethe îi va duce mult timp dorul, immortalizând chipul ei în autobiografia târzie „Poezie și adevăr”. Acest fapt istoric biografic demonstrează elocvent o trăsătură esențială a ficțiunii artistice ale cărei plasmuri originale din existența reală nu se înstrăinează de aceasta, ci revine mereu la izvorul ei, absorbind noi conținuturi de viață, care umple cu vlagă imaginarul artistic. Chipul real al Margaretei este transpus în planul fictiv, această dragoste imposibilă în viața reală a scriitorului, devine una posibilă în planul artistic. În prima variantă de lucru *Faust. Ein Fragment* scena morții Margaretei era scrisă în proză. Când a definitivat tragedia Goethe a găsit de cuviință să o expună în versuri. Prima variantă a tragediei era mult mai sumbră. Tragismul existențial al Margaretei se asocia cu sentimentul deznădejdiei: moartea eroinei, destinul fatal al lui Faust, victoria lui Mefistofel. Scriitorul a ținut să îmblânzească scena morții Margaretei, introducând un

cuvânt nou (printr-o voce divină, care apare din cer): „E salvată”, atunci când diavolul are convingerea deplină că cerul o va pedepsi dur. Cea de a doua parte se centrează asupra călătoriei lui Faust în infern, pentru a o aduce pe Elena. Din relația celor doi rezultă copilul Euforion, care, obsedat de zborul spre înălțimi inaccesibile, cade mort la pământ. Scriitorul valorifică aici mitul lui Icar și Dedal, în spiritul iluminist al epocii, zborul lui Euforion, semnificând răzvrătirea omului care, cu prețul vieții, se avântă în înalt, spre necunoscut.

Goethe sugera în scena nunții lui Faust și a Elenei lumea ideală, „întâlnirea dintre Nord și Sud, dintre arta romantic-creștină și arta clasică păgână într-o poetică de tip neoclasic. Faust-enciclopedul, amintind de *Aufklärerei*, a fost răsturnat de Faust-titanul, ce trimite la *Sturmerei*, pentru ca în partea a doua a poemului, Faust-hermetul să refacă echilibrul între rațiune și simțiri” [5, p. 145]. Odată cu apariția Elenei, dar și înainte de intrarea ei în scenă, se ivesc și zeitățile greco-romane: Poseidon, Menelau, Castor, Klytemnestra, sirenele, Eros, Peleu, Zeus, Pan, Paris, Mars, Jupiter, Odiseu, Ulise, Hercule, Orfeu, Filemon și Baukis, Eufhorion, Hades – sunt doar câteva nume mitologice reprezentative. Goethe a modificat mitul grecesc al Elenei, completând prima parte cu scena căsătoriei lui Faust cu Elena, regina greacă, simbolul frumuseții absolute; această scenă a fost interpretată de exegeți ca o expresie a simbiozei dintre frumusețea artei antice și gândirea modernă.

Elena își urmează fiul în lumea de dincolo, iar Faust rămâne singur cu veșmântul ei, care se transformă în nor și îl duce în zbor înapoi spre Germania. Faust se întoarce în lumea reală, în care domină pasiunile și lupta pentru puterea cunoașterii științifice. După dispariția soției și a fiului, Faust obține de la împărat un pământ la marginea mării, mereu inundat de ape, pe care dorește să-l transforme în teren roditor. Secarea apelor și colonizarea noului pământ reprezintă un ultim simbol al împlinirii de sine; prin creație Faust este „un mic demiurg care instituie o lume aurolară pe pământul smuls apelor” [5, p. 147].

Simțindu-se împlinit, prin fapta nobile, pe care a dus-o la bun sfârșit, stăpânirea stihilor naturii prin puterea cunoașterii, Faust își ține promisiunea și îi cere clipei să se oprească; dar când vine Mefistofel să-i ia sufletul, îngerii coboară din cer, arătând că diavolul a pierdut prinsoarea, iar Faust este salvat. Dacă prima parte a tragediei anunța moartea și salvarea Margaretei, atunci în partea a doua are loc o justificare simbolică a salvării lui Faust. O apoteoză a noii spiritualități a omului modern. Scriitorul dezvoltă ideea populară a pactului cu diavolul în sensul de depășire a propriei condiții, generate de neîmpăcarea cu sine și cu situația proprie. Gândirea mitică este asimilată, la Goethe, prin apelul la zeitățile grecești. În *Faust*, demonicul și tragicul se află într-un echilibru perfect: „Mefisto constituie partea care-l întregește pe Faust ca om total, în fiecare clipă Faust îl descoperă pe Mefisto ca pe o posibilitate a sa” [7, p. 22]. Pariul pe care îl încheie cu diavolul este, potrivit lui Șt. Aug. Doinaș, „un pariu cu sine însuși, semnul libertății sale interioare ce trebuie neîncetat cucerită” [7, p. 22]. Personajul lui Goethe nu cade victimă forțelor întunericului, căci din fiecare ispită trage învățături prin care se ridică pe trepte mai înalte ale umanității, depășind orizonturile strâmte ale epocii lui medievale. Faust reprezintă, potrivit autorului *Istoriei literaturii germane*, Fritz Martini, „simbolul întregii existențe goetheene, crescând și dezvoltându-se împreună cu ea. În această operă și-a găsit expresia imboldul său creator tinzând spre infinit, aspirația și dorința sa creatoare veșnic nesatisfăcută. Faust este o scriere prin

care Goethe se situează alături de marii creatori ai omenirii, de un Homer, Dante sau Shakespeare. Goethe își dovedește în această excepțională lucrare spiritul enciclopedic” [8, p. 215].

Goethe plasează subiectul dramei în trei spații temporale: a) timpul ei istoric (sec. XV-XVI), b) timpul contemporan autorului (sec. XVIII-XIX), c) timpul veșnic, cosmic. Astfel prin personajul său Goethe reprezintă frământările învățaților din sec. XVI-XVII, care încercau să cunoască legile naturii, dar și pe ale celor din sec. XVIII, pentru care cunoașterea a devenit o necesitate de utilitate socială. Faustul lui Goethe devine exponentul credinței filosofice a sec. XVIII, el îl identifică pe Dumnezeu cu natura. Duhul pământului, întruchipează credința filosofică a lui Goethe, care era adeptul filosofiei panteiste a lui Spinoza, identificând natura cu Dumnezeu. Duhul pământului simbolizează în opera lui Goethe nu doar imaginea unui Dumnezeu poetic, ci și metamorfozele naturii, polaritatea aparițiilor, contrariile ei. O altă dimensiune temporală o constituie epoca Reformei (sec. XVI). Scriitorul o reprezintă prin scena întoarcerii lui Faust de la plimbare, acesta se așează la masa de lucru și încearcă să traducă biblia din limba latină în limba germană. Acest detaliu semnificativ accentuează marea dilemă din sec. XVI, revolta reformatorilor protestanți împotriva dictaturii bisericii catolice și lupta acestora pentru a face accesibil textul sfintei scripturi în limba vorbită a popoarelor.

Faust este o lucrare în care imaginației i se conferă rolul principal: chipul demonului, întinerirea lui Faust, readucerea Elenei din infern, sunt doar câteva detalii ce confirmă ideea, totuși fantezia lui Goethe e diferită de cea a romanticilor, care se abandonează ei în exclusivitate. În prima parte a dramei scriitorul întruchipează viața și oamenii după complexitatea lor contradictorie, similari cu cei din viața reală. Personajele din partea a doua nu pretind la o corespundere directă a lor în viața reală, ele sunt simboluri poetice, care exprimă ample generalizări filosofico-artistice, ale conținutului spiritual al epocii lui. Capodopera goetheeană ilustrează perfect adevărul gnoseologic formulat de esteticienii care au tratat caracterul ambivalent al relației real-fictiv în cunoașterea și reproducerea în imagini poetice ca relație specifică proprie oricărui act de cultură: „Într-adevăr, nici un act de cultură creator nu are de a face cu o materie absolut indiferentă față de valoare, (...), ci are de a face, totdeauna, cu ceva deja apreciat și cât de cât organizat față de care trebuie să-și ocupe acum, în mod responsabil poziția valorică (...). Nici actul artistic nu trăiește și nu se mișcă în gol, ci în atmosfera valorizantă încordată a indeterminării responsabile [a tuturor actelor culturale *n. n.*]. (...) Opera de artă trăiește și are semnificație în lumea, care de asemenea e vie și are semnificație – din punct de vedere cognitiv, estetic, politic, economic, religios” [1, p. 60].

Însușind artistic conținutul ideologic, cognitiv, social, etic, poetic și religios al secolului, Goethe realizează o amplă sinteză a legendelor literare despre Faust, din care a rezultat o nouă structură filosofico-artistică a personajului, ce a dat lui Faust dimensiunea unui tip universal comparabilă cu Hamlet, Don Quijote, Don Juan ș. a. În *Faustul* său Goethe a sintetizat umanismul antic (prin explorarea miturilor grecești), spiritualitatea creștină a evului mediu (Faust – personaj condamnat pentru alianța cu diavolul) și noul spirit științific european (Faustul-titanul, omul european universal) ce se formează în sec. XVI – XVII și își găsește o împlinire superioară în sec. XVIII, supranumit Secolul Luminilor. *Faust* reprezintă geneza spiritului modern al omului european, al sintezei dintre puterea imaginației cutezătoare și puterea cunoașterii științifice. Geneza unei asemenea

capodopere reflectă în universul ei mic geneza creației literare ca formă ce instituie o nouă relație dintre real și ficțiune, metamorfozele prin care trece realul (istoria unui om real, doctorul Faust), reflectarea lui artistică în fantezia populară (legendele germane despre Faust), apoi în primele scrieri literare ca să-și găsească expresie artistică și filosofică unică în poemul goethean.

Miturile constituie o sursă de inspirație tentantă, bogată în subiecte și perspective tematice, ele constituie, potrivit criticului american J. Vickery, *matricea din care se naște literatura* [9, p. 67] o nouă formă calitativ diferită de mitul propriu-zis, de generalizarea artistică a realităților existenței umane, care pune individul în fața unor noi întrebări existențiale „eternă”. Privite ca surse de inspirație în continuă evoluție, miturile sunt *un sir de ferestre deschise spre viitor* [10, p. 276] și dăinuiesc atât timp cât se află în vizorul unor noi talente artistice, îmbinând, într-un „mozaic” perfect, frământările trecutului, întrebările prezentului și tentațiile viitorului.

Faust nu poate exista decât în aura de real, legendar și literar. Portretul lui se reconstruiește în mare măsură din declarații ocazionale ale contemporanilor, unele veridice altele fanteziste.

Fiecare epocă găsește ceva nou în operele literare referitoare la destinul lui Faust, dezvoltă ceea ce era în el doar în potență, îl modernizează în contextul contemporaneității și prin aceasta se detașează de conținutul lui inițial. Bogăția noilor sensuri literare pe care le-a dat Goethe, s-a format timp de câteva secole. Principala inovație a clasicului german constă în întregirea tabloului general al lumii.

În studiul „Romanul educației și importanța lui în istoria realismului” M. Bahtin definește rolul romanului în întregirea tabloului general al lumii și rolul lui Goethe în acest proces istoric multiseclar: „Forma epică mare (marele epos) și romanul în deosebi trebuie să creeze un tablou integral al lumii și vieții, să reflecteze lumea și viața în *întregul* lor. În roman întreaga lume și viață sunt prezentate sub aspectul *integralității* epocii. Evenimentele zugrăvite în roman trebuie, într-un fel sau altul, să reflecte întreaga viață a epocii. În această probabilitate de a se substitui realul întreg rezidă esența artisticității lui. Esența artistică nouă a romanului depinde în primul rând de gradul de pătrundere realistă în această integritate reală a lumii” [2, p. 224].

„În Antichitate și în Evul Mediu lumea apărea în conștiința umană dedublă în două părți eterogene – una reală a vieții terestre, cunoscută prin experiența existențială poetică, cealaltă referindu-se la legile generale ce guvernează cosmosul și viața omului era învăluită de mister și reflectată în forme fantastice «lumea întreagă» și istoria ei ca realitate contrapusă artistului romancier, pe timpul lui Goethe s-a schimbat esențial. Cu trei secole în urmă «lumea întreagă» era un fel de simbol care nu putea fi reprezentat de nici un model, de nici o hartă sau glob. În acest simbol al «lumii întregi»: vizibilul și cunoscutul, realul corporal era un mic și izolat fragment al timpului real, restul întregului transpărea incert într-o ceață densă și se confunda cu lumile de dincolo, cu reprezentările abstract-ideale, fantastice, utopice. Transcendentalul și fantasticul completau aceeași realitate fragmentară, unificând și rotunjind, într-un întreg mitologic, aspecte disparate ale realității. Totodată însă transcendentalul dezorganiza și diminua stabilitatea acestei realități disponibile. Realitatea compactă a lumii era destrămată, descompusă de ingerința transcendentalului, nepermițând lumii reale și istoriei reale să se consolideze și să se rotunjească într-un întreg unitar, comparat și complet. Viitorul transcendental, rupt de

orizontul spațiului terestru și a timpului, se înalță ca o verticală transcendentă în raport cu fluxul real al timpului, sărăcind viitorul real și spațiul terestru ca arenă a acestui viitor real, conferind o semnificație simbolică tuturor lucrurilor necunoscute, devalorizând și aruncând la o parte tot ce nu se preta la o interpretare simbolică” [2, p. 224-225].

Condensarea lumii întregi într-un întreg real și compact a început în epoca renașterii concretizat cu dezvoltarea științelor, cu marile descoperiri revoluționare astronomice, fizice, geografice, medicale etc. Această etapă de cotitură revoluționară în raportul dintre real și imaginar și a afirmării unei atitudini realiste față de produsele fanteziei, mai ales în romanul lui Rabelais și Cervantes. Acest proces, de rotunjire, completare și întregire a lumii reale a atins o primă desăvârșire în secolul al XVIII -lea și și-a găsit reprezentarea artistică cea mai amplă, anume, în opera lui Goethe, în care gândirea filosofică, științifică și cea artistică a Secolului Luminilor și-a găsit sinteza cea mai cuprinzătoare și armonioasă. Relevând contribuția lui la dezvoltarea noului roman al educației, așa-numitul Bildungsroman, la formarea noului cronotop romanesc, adică noua unitate spațio-temporală a universului artistic, în care întregirea spațiului real și întregirea timpului real (prin noua dimensiune a viitorului real), Bahtin definește caracterul cronotopic excepțional al viziunii și gândirii lui Goethe în toate domeniile și sferile activității lui atât de multilaterale. „Tot ce intra în câmpul lui de vedere el le privea nu sub „specie aeternitas”, ca magistrul lui Spinoza, ci în timp și *sub imperiul timpului*. Dar puterea timpului este o putere productiv-creatoare”. Totul, de la ideea cea mai abstractă până la o așchie de piatră de pe malul unui pârâiaș, poartă amprenta timpului, e impregnat de timp și prin el capătă forma și sensul său. De aceea lumea lui Goethe este atât de intensă: în ea nu sunt locuri moarte, statice, nu există un fundal invariabil care nu ar participa la acțiune și devenire (prin evenimente) a decorului și ambianței. Pe de altă parte, acest timp, în toate momentele lui esențiale este localizat într-un spațiu concret, este întrupat în aceasta; evenimente, subiecte, motive temporale, care ar fi indiferente față de locul spațial al săvârșirii lor, care ar putea să se întâmple pretutindeni și nicăieri („subiecte și motive eterne”), nu există în lumea lui Goethe. Totul în această lume este în interacțiune temporal-spațială, este un cronotop veritabil. De aici această lume a spațiului uman și a istoriei umane atât irepetabil-concretă și vizibilă, care cuprinde toate plâsmuirile imaginației sale creatoare și, care constituie un fundal mobil și un izvor inepuizabil pentru viziunea și reprezentarea lui artistică. Totul în această lume este vizibil, concret, corporal, material, dar totodată totul este atât de intens gândit și creator-necesar” [2, p. 224].

Această structură cronotopică, întregită a tabloului artistic al lumii reale, și-a găsit o focalizare artistică în noua structură a personajului romanesc conceput și prezentat ca devenire a personalității lui, de la anii de ucenicie la anii de călătorie prin lume, a devenirii unei noi experiențe existențiale, fondată pe observare, cunoaștere și interpretare realistă a realităților concrete ale vieții intramundane. Faust este personajul goethean, în care contribuția magistrală a scriitorului și-a în găsit sinteza filosofico-artistică cea mai amplă nu numai creația clasicului german, ci și în întreaga literatură a Secolului Luminilor. Inversarea raportului dintre real și fictiv, întregită odată cu afirmarea neumanismului european în epoca Renașterii, și-a găsit o primă împlinire în personajul goethean, în sensul că imaginația fantastică, mitologică și teocratică medievală, cedează rolul principal unei noi imaginații artistice, care nu opune realul

și fictivul, dar nici nu le substituie unul altuia. „Lumea întreagă” nu mai este integrată într-un tablou mitologic sau fantastic-religios, miturile și legendele au devenit simboluri artistice, forme literare convenționale de ample generalizări ale cunoașterii și reprezentării artistice a lumii reale întregite. Anume în poemul filosofico-dramatic al lui Goethe, amplă sinteză a tradițiilor artistice ale literaturii antice și medievale, tradiții altoite pe tulpina neoumanismului noii spiritualități europene, se manifestă mai plenar și mai evident caracterul ambivalent al imaginației artistice, unitatea dialectică a contrariilor „real” și „fictiv”, ficțiunea devenind o negare dialectică a realului prin prelungirea lui în lumea non-reală a posibilului, conceput ca un viitor propriu, în existența umană intramundană.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bahtin Mihail, *Problema conținutului, a materialului și a formei în creația literară* // M. M. Bahtin. *Probleme de literatură și estetică*. – București, 1982.
2. Бахтин Михаил М., *Эстетика словесного творчества*. – Москва, 1979.
3. Voia Vasile, *Tentația limitei și limita tentației, glose la mitul faustic*. – Cluj, 1997.
4. Grossu-Chiriac Cristina, *Literatur der früheren Neuzeit (Eine deutsche-rumänische Anthologie)*. – Chișinău, 2004.
5. Braga Corin, *Zece studii de arhetipologie*. – Cluj-Napoca, 2007.
6. Marlowe Christopher, *Two Tragedies (Tamburlaine the Great, Parts I and II. The tragical History of doctor Faustus)*. – Moskow, 1980.
7. Goethe Johann Wolfgang, *Faust*, partea I și II, traducere de Șt. Aug. Doinaș, introducere, *Goethe despre Faust* tabel cronologic și note de Horia Stanca. – București, 1982.
8. Martini Fritz, *Istoria literaturii germane*. – București, 1972.
9. Surdulescu Radu, *Critica mitic-arhetipală (de la motivul antropologic la sentimentul numinosului)*. – București, 1997.
10. Munteanu Elisaveta, *Motive mitice în dramaturgia românească*. – București, 1982.

MARIA MOCANU

Institutul de Filologie
(Chișinău)

**PARTICULARITĂȚI ALE DATINILOR *SORCOVA*
ȘI *SEMĂNATUL* ÎN SUDUL BASARABIEI**

În sudul Basarabiei *Sorcova* se înscrie în mod firesc în ciclul datinilor ceremoniale de Anul Nou. Petre Caraman, în cunoscutul său studiu *Originea și geneza Sorcovei*, menționa că aria de răspândire a acestei datine cuprinde Muntenia, Oltenia, Dobrogea, adică provinciile de pe litoralul Dunării [1, p. 250]. În cercetările pe teren am constatat că *Sorcova* este practică și astăzi în localitățile românești dunărene (regiunea Odesa, Ucraina), dar și în câteva sate din Lunca de Jos a Prutului (raionul Cahul, Republica Moldova), unde se mai practică și *Semănatul*, *Steaua*. În dimineața Anului Nou, la Babele (Ismail-Odesa) „se umblă cu *Steaua*, cu *Sorcova* sau cu *Grîușorul*” [2, p. 32]. Cu cât ne îndepărtăm de Dunăre, în satele din Lunca de Jos a Prutului, și ne îndreptăm spre Cahul, observăm că datina *Sorcovei* este practică rar sau nu este practică deloc, relevantă fiind, în aceste localități, datina *Semănatului*.

În majoritatea satelor se umbla și se mai umblă cu *Sorcova* în dimineața Anului Nou: „Ne trezeam la ora 5 dimineața, ca să dovedim să umblăm cu *Sorcova* pînă să se înceapă lecțiile. Oamenii nu dormeau. Femeile făceau plăcinte «cu noroc», unde intram – femeile întindeau plăcinte și noi le sorcoveam” [3]. „Noi ne duceam cu *Sorcova* dimineață tare. Oamenii încă dormeau și-i sorcoveam pe toți la rînd. Unii stăpîni ne duceau la grajdul cu vite de sorcoveam vaca, oile” [4].

Cu *Sorcova* umblă doar copiii, rostind un text de urare, care este recitat cadentat. Numărul sorcovitorilor variază de la 2 la 20. Atestăm și cazuri, rare, cînd se umblă cu *Sorcova* în mod individual.

La Anadol cu *Sorcova* umblă fetele mici și băieții (băieții-„cucosi”, fetele-„puici”), în grupe nu mai mari de 15 copii: „Cînd intră în obor, băieții zic: „cucurigu!”, iar fetele: „țiu-țiu-țin!” [5, p. 7]. Tot la Anadol copiii strigă la poartă: „Țiu-țiu-țin, / Dacă primiți fetițe, / A să aveți puiculițe, / Dacă primiți băieței, / A să aveți cucosei!”. Femeile primesc mai des fetițe, fiindcă vor puiculițe” [6, p. 9]. O informatoare din Anadol mărturisește: „Mă tot uitam la un cîrd de fetițe, să am parte de puiculițe. Credințele astea au rămas și pînă azi” [4].

În satul Babele umblă separat sau împreună, băieții cu fetele și, de asemenea, strigă „țiu-țin!” sau „cucurigu!”, „ca să nu piară puii” [2, p. 30].

În Satul Nou (Reni, Odesa) există obiceiul de a-i pune pe copii să bage capul în horn și să cotodăcească ca găinile, gospodinele dorindu-și sporirea rodniciei în anul care vine [7, p. 26]. Stăpînii îi așează pe copii „numaidecît pe scaune” (să le șadă cloștile) și le dau daruri. Cu *sorcova* umblă pînă-n clasa 5-a. Dacă vin mai mari, gazdele le pun „coșu-n cap, că-s mari și nu trebuie să umble” [5, p. 7].

Am constatat, în satul Barta, un comportament deosebit de respectuos al sorcovitorilor față de gazde: „La Anul Nou dimineața fetele umblă cu *Sorcova* cîte 3-4. Intră-n ogradă, dau mîna, le sărută mîna la toți cei din casă și pe urmă încep să sorcovească” [8, p. 98].

La Frecăței „băieții și fetele de la poartă pînă-n casă zic: «utiu-utiu-utiu» sau «mac-mac-mac». Spunînd asta, colindătorii binecuvîntează gospodăria, ca să le meargă la păsări” [9, p. 32].

La Giurgiulești (Cahul) umblă în grupuri cu *Sorcova* copii de la 5 la 12 ani. Cîndva, dacă umblau cu *Sorcova* fete mari, li se puneau ițele-n gît. Băieților li se dădea coșul ca să curețe la oi, nu să umble cu *Sorcova*. Copiii umblă cu *Sorcova* mai ales pe la vecini și neamuri. Cînd intră în casă, sînt rugați de către gospodină să bage capul în vatră. Unele gazde așează copiii după ușă și-i roagă să țiuie ca să aibă, în anul care vine, puiculițe sau cocoși. Gospodinele își doresc mai mult să primească fete cu *Sorcova*, în speranța că vor avea mai multe puiculițe în anul care vine. Unele gospodine așează colindătorii jos, ca să le stea cloșca. Altădată, dacă femeia-gazdă e gravidă, se observă atent cine intrau primii în ogradă. Dacă sînt fete, se crede că se va naște o fetiță, dacă sînt băieți, se crede că femeia va naște un băiețel [10, p. 43]. „Cînd plecam cu *Sorcova*, luam și cîte-un băiat cu noi, ca să aibă cei sorcoviți și puiculițe, dar și cucoși [3].

Un rol foarte important în acest ritual îl are *crenguța împodobită numită sorcova*. Ea este confecționată, de cele mai multe ori, dintr-o ramură de măr sau păr, sau din orice alt pom sau trandafir și este împodobită cu flori artificiale. În trecut *sorcova* se împodobeau cu flori naturale, mai ales de la pomii roditori, în special de măr, la români arborele preferat fiind mărul.

G. Dem. Teodorescu, în clasică sa colecție, menționa că în dimineața sfîntului Andrei gospodina casei mergea în grădină cu cuget curat și rupea „mai multe rămurele din fiecare arbore roditor (mai cu seamă, însă, din meri, peri și trandafiri), iar în lipsa acestora – din vișini, zarzări sau gutui și apoi, legînd la un loc cîte trei rămurele diferite, destina cîte un mănunchi de acestea fiecăruia dintre ai familiei, soțului, copiilor etc.” [11, p. 158]. Le puneau într-un vas cu apă la temperatura potrivită. Le ținea timp de o lună – schimbînd zilnic apa – pînă în ajunul Anului Nou. În acea zi mănunchiurile erau examinate cu atenție: mai norocos în anul care vine era considerat acela ale cărui mlădițe înverzeau sau înfloreau.

Prezența ramurii de măr la Anul Nou sau a ramurii de măr la colinde, a mai recentelor flori artificiale la *sorcovă*, poate fi pusă în legătură cu datina romanilor de a împărți ramuri verzi la Calendele lui Janus [12, p. 43]. „Pentru *sorcovă* nuiiele de măr rupeam, numai de măr” [4]. „În mîna copiii au cîte o *sorcovă* de măr, îmbrăcată cu hîrtie argintie” [5, p. 7]. „Intră în casă și lovește ușor cu *sorcova* în om și-l sorcovește” [13, p. 29]. „*Sorcovele* le pregăteau din crenguțe de măr. Le înfășuram oleacă la virf cu niște hîrtie albă plisată” [4].

În dimineața de Anul Nou la Slobozia Mare umblă băieți și fete cu niște nuiiele de cireș sau de măr, împodobite cu panglici roșii și beteală și feliță rudele și prietenii, sorcovindu-i [14, p. 165]. În comuna Giurgiulești copiii taie din timp niște mlădițe de măr sau păr și le împodobesc cu hîrtii albe simple, tăiate într-un fel anume, sau împodobesc ramura cu diferite ambalaje de bomboane [10, p. 43].

În Moldova din dreapta Prutului, la Bacău de exemplu, se sorcovește cu ramură de brad. O formă deosebit de interesantă a obiceiului întîlnim în jud. Bihor. Copiii au o ramură de virf de brad pe care o împodobesc cu primuri, bomboane. Cine nu are brad, poate să meargă cu o bîță învăluită cu primuri. Cînd intră în casă, cei cu brad sorcovesc, iar cei cu bîte lovesc ritmic în podea după melodie [15, p. 44].

Sorcova se ține în mîna dreaptă. Se sorcovește, de regulă, în casă. Dar în unele localități se sorcovesc și cei întîlniți în drum. „Sorcoveam și pă drum. Alții ne luau din

drum și ne duceau la ei acasă ca să-i sorcovim. Ne ziceau: «Intrați și la animale!» [3]. Se sorcovesc stăpînii casei și copiii care stau în mijlocul casei, lovindu-i ușor cu *sorcova*. Stăpînii îi așează pe sorcovitori pe scaune (să le șadă cloștile) și le dau daruri [5, p. 7]. În unele localități gazda rupe o bucățică mică de *sorcovă* și o pune la icoană [10, p. 43]. În popor există credința că cel ce este sorcovit la Anul Nou va fi sănătos tot timpul și îi va merge bine.

Formulele recitative care însoțesc ritul sînt stereotipe. Au caracter de urare și sînt recitate sincron cu atingerile mlădiței. Formula de început „Sorcova, vesela” se referă la starea sufletească a sorcovitorului și a celui sorcovit, și corespunde formulei de început din colindele bulgărești. „Sorcova era bucuria noastră” – ne mărturisește o informatoare din Giurgiulești [3]. Comparațiile cu care începe, de regulă, urarea din formula românească sînt: „Să trăiți, să înfloriți, / Ca un măr, ca un păr, / Ca un fir de trandafir”. Mărul, părul, trandafirul semnifică rodnicia și frumusețea. Alte comparații: „Sorcova, morcova, / Taie baba roșcova, / Iute ca oțelu, / Frumos ca mărul, / Peste vară – sănătos, / Peste iarnă – bucuroș. / Să trăiți, să înfloriți / Ca puiu de graur, / Ca merii, ca perii, / ca frunza de vii / În mijlocul sfintei Marii” [7, p. 34]. Șirul comparațiilor din formulele recitative continuă: „Tare ca fieru, / Iute ca oțelu, / Tare ca piatra, / Iute ca săgeata...” care, în definitiv, vizează tot sănătatea și vigoarea. Iată două variante de text de *Sorcovă*, înregistrate de la o informatoare din satul Barta, dovadă că în aceeași localitate există cîteva variante de text: „Sorcova-morcova, / Dai baba roșcova, / Tari ca heru, ioti ca oțelu, / Di vară – bucuroși, / Di iarnă – sănătoși, / Să trăiți, sî-mbătrîniți, / Ca moș Iordan să albiți” sau „Sorcova-vesela, / Peste vară-primăvară, / Să trăiți, să înfloriți, / Ca un măr, ca un păr, / Ca un fir de trandafir, / Tare ca fieru, / Iute ca oțelu, / La anu și la mulți ani!” [16, p. 102]. Denumirile anotimpurilor sînt prezente în textele de *Sorcovă* cu semnificațiile respective, vară-primăvară simbolizînd tinerețea, iarna – bătrînețea, iar toamna – belșugul și vîrsta împlinirilor.

Se insistă în texte asupra motivului belșugului și al sporului în viața gospodărească: „Sorcova, vesela, / Peste vară – primăvară, / Să trăiți, să-mbătrîniți, / Ca un măr, ca un păr, / Ca un fir de trandafir. / Tare ca piatra, iute ca săgeata; / Tare ca fierul, iute ca oțelul; / La mulți ani, / Casa plină cu bani, / Să trăiți, să-mbătrîniți” [13, p. 29].

Destul de frecventă este formula-urare „Să trăiți, să-mbătrîniți / Ca merii, ca perii!”. Ne surprinde această urare oarecum prin impolitețea de a-i dori cuiva să îmbătrînească, urarea vine însă să confirme dorința fiecărui om de a trăi pînă la adînci bătrîneți, albind sau îmbătrînind frumos ca „moș Iordan”: „Sorcova morcova, / Dai baba roșcova, / Tari ca heru, / Iuti ca oțelu, / De vară – bucuroși, / De iarnă-sănătoși, / Să trăiți să-mbătrîniți, / Ca moș Iordan să albiți” [2, p. 102]. La Simion Florea Marian găsim exemplificări cu sintagma „Să trăiți, să mărgăriți / Ca un măr, / ca un păr [17, p. 119], adică „să înmuguriți”. Înlocuirea s-a produs, scrie autorul, prin asemănarea de sunete a acestei expresiuni cu mărgăritul sau mărgăritarul. Sau, adăugăm noi, colindătorii ar putea evita cu bună știință cuvîntul „îmbătrîniți”, folosind cuvîntul „mărgăriți”.

Cunoaștem bine faptul că regimul sovietic a dus la ideologizarea culturii folclorice. În teren mai întîlnim și mostre de felul: „Sorcova-vesela / De la noi la Moscova. / Prin vagoane, avioane, / Să trăiască milioane. / Să trăiți, să înfloriți, / În ospeție să veniți, / În Moldova minunată, / Că e mîndră și bogată. / Să vă dăm colaci frumoși, / Să fiți veșnic sănătoși, / Să vă facem o urare, / Să fiți ca oțelul tare – / La anu și la mulți ani!” [14, p. 165].

Surprindem și anumite elemente comune între textele Sorcovei și alte datini de Anul Nou, cum ar fi *Plugușorul*, *Ciuraleisa* sau *Semănatul*. Petre Caraman observa că

datina sorcovei, „specializându-se oarecum și concentrându-se în jurul unui rit, al cărui țel era de a provoca sănătatea, a selectat din formula Semănatului numai elementele care-i conveneau sub raportul semnificației” [1, p. 271]. Este vorba și de anumite contaminări pe care le surprindem adesea în textele înregistrate în sudul Basarabiei: „Sorcova, morcova, / Să trăiți, să înfloriți, / Ca un măr, ca un păr, / Ca un hir de trandahir, / Ca laptili de frumos, / Ca pitili de virtos; / Tare ca chiatra, / Iute ca săgeata. / Tare ca heru, / Iuti ca oțelu. / La anu și la mulți ani!” sau „Cîte cuie pe casă, / Atîția gologani pe masă...”

Și în textul ce urmează depistăm elemente de contact cu *Ciuraleisa*. „Sorcova, morcova, / Taie baba roșcova. / Iute ca oțelu, / Frumos ca măru, / Peste vară – bucuros, / Peste iarnă – sănătos, / Să trăiți, să-nfloriți / Ca puiul de graur, / Ca merii, ca perii, / Ca frunza de vii / În mijlocul sfintei Marii” [2, p. 34].

În unele localități din sud altădată se recita urarea de *Sorcovă* și în limba bulgară: „Soroc-coroc gudina, / Pac gudina” în traducere „Ești sănătos, / Și la anu tot sănătos să fii” [9, p. 4]. „Dacă cu *Lăzărelul* colindam și în bulgărește, apoi cu *Sorcova* numai moldovnește” [4]. „Era și *Sorcova* în bulgărește, da noi n-o vream pă aia bulgărească, o spuneam pă aia moldovenească” [3].

În continuare vom menționa câteva localități în care am consemnat, în paralel cu datina *Sorcovei*, pe cea a *Semănatului*, rostul principal al *Semănatului*, de altfel și al *Sorcovei*, fiind dorința de a aduce fertilitate, belșug și sănătate în anul care vine. Uneori versurile *Semănatului* sînt asemănătoare cu cele ale *Sorcovei*. Au fost consemnate contaminări între aceste două obiceiuri în câteva localități din Moldova de dincolo de Prut, la Bacău, Botoșani, Suceava ș. a., textul rostit fiind cel specific *Sorcovei*, dar colindătorii împrăștiau semințe, ambele obiceiuri contopindu-se într-un singur ritual [18, p. 281].

De Anul Nou, la Cartal-Reni, se umblă cu *Sorcova*, dar și cu *Semănatul*, cu *Grîul* „sau, cum i se mai spune prin părțile locului, cu *Grîușorul*” [9, p. 5].

În Babele-Ismail se umblă cu *Sorcova*, cu *Semănatul* și cu *Steaua* [2, p. 32]. Atît la *Sorcovă*, cât și la *Semănat* se rostesc textele tradiționale. Și la Giurgiulești se umblă cu *Sorcova* și cu *Semănatul*. La Cartal se umbla, de asemenea, cu *Sorcova*, cu *Semănatul*, dar și cu *Grîul* sau *Grîușorul* [19, p. 6].

Cu *Semănatul*, dar și la *Sorcova*, umblă băieți și fete. „La noi umblau și băieții și fetele. Dacă primeam semănători și erau băieți, se spunea că iapa o să fete un mînz, iar vaca – un bouț, da dacă primele, erau fete se credea că iapa va făta o [mînzișoară], iar vaca – o vițică. La noi cei mici mai umblă cu semănatul” [20, p. 117].

În unele localități formulele recitative ale *Semănatului* sînt foarte scurte. „La noi cînd se umblă cu semănatul se spune: „Sănătate nouă! / Ploaie-n țară, / Grîu la vară!” Gospodina le dă nuci și uscături” [21]. Sau „Crească grînele, mălăiele, păpușoaiel!” [20, p. 117]. La *Semănat*, la Babele se spune: „Cîte fire – atîtea chile, / Cîte chetricile-n fîntînă – / Atîtea oale cu smîntînă, / Cîte grăunțe pe masă – / Atîția copii în casă” [22, p. 28]. La Giurgiulești, se spune următorul text: „Anul Nou cu bine, / Cu zile senine, / Tot cu sănătate, / Și cu spor la toate, / Să-l petreceți, să-l ajungeți, / Tot în fericire, / Și la a lui sfințire” [10, p. 109].

Toate textele abundă de motivul urării belșugului, al sporului în gospodărie și al rodniciei.

În formulele recitative ale *Semănatului* și în cele ale *Sorcovei* este utilizată imaginea verii și a primăverii ca simbol al tinereții, iar cea a toamnei – ca simbol al belșugului.

La Crihana Veche și la Manta, localități din vecinătatea orașului Cahul, se umblă doar cu *Semănatul*.

Cercetătorul N. Băieșu grupează textele *Semănatului* în două categorii: *formule tradiționale* (care includ texte pentru roadă bogată, pentru vite și păsări, pentru sănătate, pace și fericire, umoristice și parodii) și *formule noi* [23, p. 232].

Semănatul se practică în Moldova, Muntenia, Oltenia. În Muntenia se mai numește *Cu grîul* [15, p. 45]. Urătorii poartă o farfurie de grîu încolțit cu care merg pe la case în ziua de Anul Nou. În timp ce la *Sorcovă* gospodarii se bucură de fete (vor avea „mai multe puicuțe”), la *Semănat*, în nordul Moldovei, dacă vin întâi fete, se crede că anul care vine nu va fi prea rodnic [17, p. 117].

În concluzie, remarcăm doar cîteva particularități zonale neînsemnate în plan etnografic ale acestor două datini, care sînt practicate și azi în sudul Basarabiei. Relevante sînt credințele populare legate atît de *Sorcovă*, cît și de *Semănat*, precum și elementele de interferență între textele de *Sorcovă* și cele de *Semănat*, *Plugușor*, *Ciuraleisa*. Formulele recitative sînt aproape aceleași (cu mici variațiuni locale), de altfel, ca pe întregul spațiu românesc unde se practică datinile respective.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Caraman Petre, *Originea și geneza Sorcovei / Studii de folclor*, vol. 1. – București, 1988.
2. AAȘM, 1967, ms. 175; Babele (Oziornoe)-Ismail/Odesa; inf. M. Cătăianu, 70 ani; culeg. N. Băieșu.
3. AAȘM, CD nr. 101, 2007; Anadol (Dolinskoe)-Reni; inf. I. Ciobanu, 80 ani, E. Gherghiu, 55 ani; Giurgiulești-Cahul; inf. D. Ciorbă, 76 ani; culeg. M. Mocanu.
4. AAȘM, CD nr. 100, 2007; Anadol-Reni; inf. V. Fetelea, 70 ani; culeg. M. Mocanu.
5. AAȘM, 1968, ms.177; Anadol-Reni-Odesa; inf. M. Dolapci, 20 ani; culeg. E. Junghietu.
6. MRL, 1969, ms. 1; Anadol-Reni, inf. M. Asargiu, 47 ani; cul. S. Moraru.
7. AAȘM, 1967, ms. 175; Satul Nou (Novoselskoe)-Reni; D. Alexi, 35 ani; culeg. N. Băieșu.
8. AAȘM, 1968, ms. 177; Barta (Plavni) – Reni; inf. T. Cojocaru, 11 ani; culeg. E. Junghietu.
9. AAȘM, 1968, 179; Anadol-Reni; inf. E. Moga, 67 ani; culeg. N. Băieșu.
10. Mocanu Maria, *Giurgiulești. Monografie etnofolclorică*. – Chișinău, 1999.
11. Teodorescu G. Dem., *Poezii populare...*
12. Larionescu Sanda, *Datina colindatului // Datini*. – București, 1999, nr. 2 (31).
13. AȘM, 1967, ms. 176, p.29; Satul Nou-Reni; inf. G. Daali, 46 ani; culeg. E. Junghietu.
14. Plăcintă Vasile, *Slobozia Mare prin fereastra istoriei*. – Galați, 1986.
15. Popa Steluța, *Colindele copiilor // Datini*, 1999, nr. 2 (31) p. 44.
16. AAȘM, 1968, ms. 178; Barta (Plavni)-Reni, inf. E. Rumu, 50 ani; culeg. G. Botezatu.
17. Marian Sim. Fl, *Sărbătorile la români*, vol. 1. – București, 1998.
18. *Sărbători și obiceiuri* (răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român), vol. IV. – Moldova, București, 2004.
19. AAȘM, 1967, ms. 175; Cartal (Orlovka)-Reni; inf. I. Alici, 68 ani; culeg. N. Băieșu.
20. AAȘM, 1968, ms.179; Utkonosovka (Erdec-Burno)-Ismail; inf. I. Delighioz, 56 ani; culeg. N. Băieșu.
21. AP, 2002; Văleni-Cahul; inf. L. Zgherea, 61 ani; culeg. M. Mocanu.
22. AAȘM, 1967, ms. 147; Babele (Oziornoe)-Ismail; inf. G. Doali, 46 ani; culeg. E. Junghietu.
23. Băieșu N., *Folclorul obiceiurilor calendaristice de muncă / Creația populară* (Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria și Bucovina). – Chișinău, 1991.

ABREVIERI

AAȘM	–	Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, fondul 19, inventar 3
AP	–	Arhiva personală
CD	–	compact disc
culeg.	–	culegător
inf.	–	informativ
MRL	–	Muzeul Republican de Literatură (astăzi Centrul Național de Studiere Literară și Muzeografică „M. Kogălniceanu”);
ms.	–	manuscris
nr.	–	numărul
p.	–	pagina

VASILE BAHNARU

Institutul de Filologie
(Chișinău)

**RELAȚIILE DINTRE CUVINTE ÎN FUNCȚIE
DE FORMA ȘI CONȚINUTUL LOR**

(cu referire specială la paronimie)

Regretatul academician Silviu Berejan, analizând relațiile existente între unitățile lexicale, a identificat relațiile paradigmatic care se stabilesc, mai întâi, în planul expresiei și se manifestă în relații de omolexie, paralexie și eterolexie, în al doilea rând, în planul conținutului, unde se manifestă în relații semantice concrete de omosemie, parasemie și eterosemie [1, p. 96-98]. În urma examinării fenomenelor lexico-semantice, noi am identificat existența unor relații speciale care se manifestă atât în planul expresiei, cât și al conținutului simultan, de această dată fiind vorba de derivarea lexicală și semantică și de paronimie. Întrucât derivarea lexicală și cea semantică vor fi examinate cu altă ocazie, în continuare nu vom stărui asupra esenței și specificului relațiilor de acest fel. În mod tradițional, fenomenul lexico-semantic care apare ca urmare a relațiilor simultane dintre planul expresiei și cel al conținutului este numit paronimie, iar unitățile concrete de manifestare în limbă a acestui fenomen se numesc paronime. În cele ce urmează vom examina acest fenomen lexico-semantic numit în mod impropriu paronimie.

Paronimia (<gr. *para* „lângă; aproape” + *onyma* „nume”) include cuvinte „care se deosebesc semantic, dar sunt foarte apropiate prin fonetismul lor” [2, p. 102]. Astfel, în mod tradițional, paronimia este definită ca relație existentă pe linia expresiei între două sau mai multe unități lexicale care dispun de o formă asemănătoare, dar sunt „absolut diferite ca sens și care sunt întrebuințate uneori greșit unele în locul altora din cauza necunoașterii sensului lor” [3, p. 174] sau „paronimele sunt cuvinte apropiate unul de altul prin forma lor exterioară” [4, p. 27]. Unii specialiști au căutat să facă o diferențiere strictă între paralexie și paronimie, considerând că paralexia ar fi o relație între două sau mai multe cuvinte care dispun de segmente fonetice comune purtătoare de sens, în timp ce paronimia ar fi o relație dintre cuvinte „asemănătoare ca formă însă absolut diferite ca sens” [5, p. 174]. Suntem de părerea că această distincție nu dispune de probe științifice plauzibile. Acad. S. Berejan, în cadrul relațiilor din planul expresiei, pe lângă omolexie și eterolexie, a constatat și prezența *paralexiei*, paronimia fiind un caz particular de paralexie, fără a face alte distincții între aceste relații, inclusiv semantice. De altfel, cei mai mulți specialiști reduc paronimia la existența unor simple apropieri fonetice între cuvinte. În acest sens, M. Grevisse afirmă că „paronimele sunt cuvinte apropiate unul de altul prin forma lor exterioară” [6, p. 27].

O opinie separată în problema explicării paronimiei a lansat I. Melniciuc. Astfel, autorul dat constată că „dificultățile folosirii corecte a paronimelor constau nu numai în apropierea componentei sonore a cuvintelor-perechi (*peliniță* – *periniță*, *principal* – *principial*), dar și în faptul că unele paronime au radical comun, deci și o anumită apropiere semantică (*a călca* – *a încălca*, *interesant* – *interesat*, *anual* – *anuar*)” [7, p. 25]. Se pare că I. Melniciuc

este primul, cel puțin în spațiul românesc, care a constatat în cazul paronimiei prezența unei apropieri nu numai formale, ci și semantice. Această idee se pare că multă vreme nu a fost acceptată sau, mai curând, a fost desconsiderată. Cu toate acestea, ideea în cauză o reîntâlnim într-o lucrare relativ recentă. Astfel, vorbind despre originalitatea interpretării paronimiei în dicționarul lui S. Constantinescu *Dificultăți semantice. Paronime și grupuri lexicale cu aspect paronimic*, autorul „Cuvântului-înainte”, subintitulat ingenios „Invitație la dezbateri”, S. Șerban, susține: „pornind de la constatarea că paronimele sunt, datorită corpului lor sonor, pseudomonime, iar din punctul de vedere al sensului – pseudosinonime, autorul scoate în evidență, pe baza relației omonimie/sinonimie și paronimie, valoarea binară a paronimelor: a) lexicoformală – care le apropie de omonime; b) lexicosemantică – care le apropie de sinonime” [8, p. 5]. Astfel, se constată că ceea ce merită să reținem este faptul că paronimele „interferează cele trei categorii lexicale amintite mai sus (sinonime, omonime și antonime)” [9, p. 7] și, ca urmare, se ajunge la concluzia că „paronimele sunt grupuri/cupluri de cuvinte care contractează *non-identitatea formală și non-identitatea semantică*, situându-se, astfel, între sinonime și omonime – uneori și antonime – și individualizându-se cu suficientă precizie” [9, p. 7-8]. Concluzia respectivă se bazează pe faptul că paronimele pot fi considerate *pseudomonime*, datorită asemănării corpului sonor, și *pseudosinonime*, datorită sensului aparent identic. Mai mult decât atât, paronimele se situează, în general, între cele două categorii lexicale, fiind *pseudomonime, prin formă, și pseudosinonime, prin conținut*, „organizându-se după principiul *non-identității* formale și semantice” [9, p. 8]. Din aceste considerente, paronimia are o valoare binară: a) valoarea *lexicoformală*, care le apropie de omonime – paronimele diferențiate prin cel mult două foneme – și b) valoarea *lexicosemantică*, care le apropie de sinonime – paronimele diferențiate prin mai mult de două foneme [9, p. 8]. În opinia lui S. Constantinescu, „această valoare binară reprezintă, așadar, *valoarea nominală*, echivalentă învelișului sonor, deci aspectului pseudomonimic al paronimilor, și *valoarea intrinsecă*, echivalentă conținutului semantic, corespunzător deci aspectului pseudosinonimic [9, p. 8]. De asemenea, se constată prezența, între aceste două valori, a unei relații de *simultaneitate*, fapt care generează confuzii grave în exprimare, confuzii rezultate din substituirea unui termen prin altul considerat identic atât sub aspectul formal, cât și sub aspectul semantic. Tocmai forma și conținutul aparent identice ale paronimelor constituie cauza principală a comiterii unor confuzii, constând în substituirea unui termen prin altul. De altfel, vorbitorii puțin instruiți au convingerea că substituirea unui termen cu altul nu afectează logica enunțului. „Acest fenomen al *atracției paronimice* (s. n. – V. B.) se explică prin faptul că *forma, aparent identică, trimite, implicit, la sensul, aparent identic*” [9, p. 8]. Totodată, S. Constantinescu admite „că între cele două valori mai există, pe lângă raportul de simultaneitate, și *un raport de inerență*, o valoare interferând, nemijlocit, cu cealaltă, ambele valori condiționându-se reciproc și aflându-se într-o *relație de incluziune reciprocă*” [9, p. 8].

Pe lângă relațiile paronimiei cu omonimia și sinonimia, au fost constatate și anumite interferențe între paronimie și antonimie. Astfel, s-a stabilit existența unor antonime autentice care sunt, concomitent, și paronime autentice. În acest sens, sunt concludente antonimele *emergent/imergent*, împrumutate din fr. *émergent/imergent*. Primul termen se referă la radiații și are semnificația „care iese dintr-un mediu, după ce l-a străbătut”, iar cel de-al doilea termen din acest cuplu paronimic se referă la o rază de lumină și are

sensul „care străbate un mediu oarecare”. Relația de antonimie dintre acești termeni, care sunt, de altfel, și paronime autentice, este explicabilă prin faptul că sensul primului termen conține ideea de „ieșire”, iar sensul celui de-al doilea termen conține ideea de „pătrundere”. O situație similară constatăm și în cazul substantivelor *emersiune* – „ieșire parțială a unui corp dintr-un lichid” și *imersiune* – „scufundare parțială sau totală a unui corp într-un lichid”, care sunt simultan și paronime, și antonime.

Prin tradiție, se consideră că numărul paronimelor este de ordinul câtorva sute. În ultimul timp, lingviștii au extins noțiunea de paronimie, astfel încât numărul lor a crescut considerabil, atingând câteva mii de unități. Așadar, studiile concepute în mod tradițional reduc fenomenul paronimiei la un număr limitat de cuvinte, care diferă din punctul de vedere al planului de expresie printr-un sunet (semn grafic) sau cel mult două sunete (semne grafice). În prezent acest punct de vedere, formulat cu ani în urmă, a fost reconsiderat, așa cum această opinie a ajuns să fie în contradicție cu realitatea lingvistică și, ca urmare, sunt incluse în clasa paronimelor și cuvintele diferențiate prin trei sau mai multe sunete (sau semne grafice). Comp. *aberant* – *aberativ*, *abnegare* – *abnegație*, *accept* – *accepție*, *acces* – *accesiune*, *acrobație* – *acrobatică* etc. În cazul când diferența dintre paronime se reduce la cel mult două sunete (sau semne grafice) paronimele sunt numite *a b s o l u t e*, iar când diferența constă din trei sau mai multe sunete (sau semne grafice) paronimele sunt numite *r e l a t i v e*.

Prin urmare, paronimia este o relație existentă între două sau mai multe unități de vocabular care au forme și sensuri aparent identice. Tocmai formele și sensurile aparent identice sunt cauzele reale care generează aceste confuzii de interpretare a acestor unități. Din aceste considerente, când vine vorba de interpretarea paronimiei, trebuie să avem în vedere că eventualele confuzii se produc simultan atât la nivelul formei (în acest caz vorbim despre *cvasiomonimie*), cât și la nivel semantic (în cazul dat atestăm prezența unei *pseudosinonimii*). În opinia lui S. Constantinescu, „*pseudosinonimia* este, într-adevăr, un argument fundamental prin care se motivează apariția nejustificată a atracțiilor paronimice” [9, p. 10].

Paronimia (inclusiv paronimele) nu provoacă probleme deosebite pentru lexicografie, ci ține, mai ales, de cultivarea limbii, iar atunci când vine vorba despre elaborarea unui dicționar de paronime sau despre necesitatea unor astfel de dicționare, constatăm că acestea sunt cu adevărat instrumente utile în vederea excluderii unor eventuale confuzii formale și semantice între unități lexicale distincte.

În fine, ținem să facem încă o concretizare. În opinia noastră, *paralexia* și *paronimia* sunt fenomene cu totul deosebite și, prin urmare, acestea nu trebuie confundate, așa cum se întâmplă de cele mai multe ori. *Paralexia* presupune numai o asemănare formală *parțială* între două sau mai multe unități lexicale, în timp ce *paronimia* este o relație existentă între două sau mai multe unități de vocabular care au forme și sensuri aparent identice, din care considerente fenomenul paronimiei, individualizat prin coincidențe simultane în planul expresiei și în cel al conținutului, necesită a fi denumit *parasemolexie*, iar unitățile concrete de manifestare a acestui fenomen urmează să fie denumite *parasemolexe*. Prin urmare, toate cuvintele care au numai apropieri formale, fără a avea și asemănări semantice (a se compara: *atlas* – *atlaz*), fac parte din *paralexie*, iar cele care au comunitate formală și semantică sunt *parasemolexe* (a se compara *familial* – *familiar*).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Бережан С., *Семантическая эквивалентность лексических единиц*. – Кишинёв, 1973.
2. Corlăteanu N., *Limba moldovenească literară contemporană. Vol. I. Lexicologia*. – Chișinău, 1969; ed. a II-a, 1982.
3. Mățaș N., Tăriță Z., Iavorschi I., *Limba moldovenească literară contemporană*. – Chișinău, 1986.
4. Grevisse M., *Précis de grammaire française*. – Paris, 1969.
5. Mățaș N., Tăriță Z., Iavorschi I., *Op. cit.*
6. Grevisse M., *Op. cit.*
7. Melniciuc I., *Prefața // Mic dicționar de paronime*. – Chișinău, 1979.
8. Șerban S., *Cuvânt înainte (Invitație la dezbatere) // Constantinescu S. Dificultăți semantice. Paronime și grupuri lexicale cu aspect paronimic*. – București, 1994.
9. Constantinescu S., *Introducere // Constantinescu S. Dificultăți semantice. Paronime și grupuri lexicale cu aspect paronimic*. – București, 1994.

ION ZAPOROJAN

Institutul de Filologie
(Chișinău)

DESPRE „CONFLICTUL” DINTRE OMONIME

Problema „conflictului” dintre omonime a fost luată în discuție pentru prima dată în lucrările vestitului dialectolog francez J. Gilliéron [1]. Această problemă și-a găsit oglindire și în lucrările colegilor și succesorilor săi: A. Dauzat, C. Eșche, E. Eman, S. Ulmann ș. a. [2]. „Se poate spune cu toată siguranța că fără Gilliéron și succesorii săi, – scrie S. Ulmann, – acest gen al problemei polisemiei niciodată n-ar fi ocupat o poziție atât de deosebită, cum o ocupă în timpul de față” [3, p. 126].

Studiind graiurile regionale franceze, J. Gilliéron a observat că în unele graiuri din anumite regiuni ale țării dispar un șir de cuvinte. Cercetând acest fenomen, el a constatat că astfel de cuvinte dispar datorită unor transformări fonetice, care le-a făcut să coincidă cu alte cuvinte și deci să provoace confuzie în mintea ascultătorului. Și întrucât vorbitorul tinde a se exprima clar, preferă să evite confuziile. Faptul acesta (adică tendința individului vorbitor de a se exprima clar) l-a făcut pe Gilliéron să ajungă la concluzia: coincidența sonoră a cuvintelor este păgubitoare pentru ele. Omonimia, după Gilliéron, poate avea loc între cuvinte de orice specie și confuzia la care poate duce coincidența fonetică dintre două cuvinte cu sensuri diferite este mai supărătoare atunci când aceste sensuri sunt mai îndepărtate unele de altele. Din această cauză, limba caută să evite omonimia sau confuzia, adică efectele lor supărătoare. Astfel, cuvântul latin *mulgere* – „a mulge” nu s-a păstrat în sudul Franței, fiind înlocuit cu cuvintele *traire*, *tirer* ș. a.

Gilliéron lămurește acest fenomen prin faptul că *mulgere*, primind forma *moudre*, ar fi dus la o omonimie insuportabilă cu *moudre* – „a măcina”, care provine din latinescul *molere*. Astfel de exemple sunt numeroase în lucrările lui Gilliéron, Roques, Dauzat, Eman ș. a. și sunt calificate ca omonime insuportabile și primejdioase pentru claritatea limbajului, din care cauză ele trebuie înlăturate cu orice preț din limbă (fie prin dispariția unuia dintre cuvintele omonime, fie prin înlocuirea lui cu un cuvânt nou). Însă pentru Gilliéron și adepții lui nu toate omonimele sunt în aceeași măsură primejdioase pentru comunicare. Există o seamă de omonime pe care limba le îngăduie, fiindcă ele nu duc neapărat la neînțelegere în procesul de comunicare între oameni. Astfel de omonime sunt numite de Gilliéron suportabile, întrucât confuzia, provocată de ele, poate fi ușor înlăturată, posedând semne gramaticale distincte: fie că aparțin la diverse categorii lexico-gramaticale, fie că se scriu diferit sau se pot diferenția prin categoria genului, numărului ș.a.m.d.

„Omonimia, – susține Gilliéron, – nu este o forță care decurge în mod fatal, inevitabil, distrugând fără milă tot ce-i furnizează fonetica oarbă: pentru ca aceasta să fie pusă în acțiune, mai este nevoie de un conflict, iar conflictul nu se produce decât între cuvintele angajate în același lanț al gândirii” [4, p. 149].

Totuși trebuie avut în vedere că, afară de observații juste privind problema conflictului dintre omonime, Gilliéron și adepții lui au emis teoria conform căreia omonimia este

declarată „patologie” și cere „terapie”. S. Ulmann, de exemplu, menționează că omonimia este numai întâmplare și anomalie, iar interesul pe care-l prezintă omonimele pentru lingvistica modernă se explică în mare parte prin caracterul ei patologic” [5, p. 224].

Unii lingviști sunt predispuși să lămurească dispariția arhaismelor sau a altor categorii de cuvinte, care n-au prins rădăcină în limbă, prin tendința acesteia de a evita „pericolul” omonimiei. Astfel, E. Eman [6] face o legătură directă între omonime și dispariția cuvintelor. El consideră că, dacă dintr-o limbă dispar cuvinte, faptul înseamnă că ea luptă contra omonimiei. Atunci când limba nu luptă pentru claritate, pentru curățenia sa contra omonimiei, E. Eman acuză societatea de „conservatism” și lipsa dorinței de a se despărți de ceea ce a moștenit de la strămoși. După părerea altor lingviști, teoria „conflictului” este exagerată, întrucât omonimia nici pe departe nu poate fi considerată un mijloc universal de lămurire a dispariției cuvintelor. Datorită omonimiei un cuvânt poate dispărea din limbă numai într-un mod cu totul excepțional.

O mare importanță, în acest sens, au lucrările lui Л. А. Булаховский, consacrate problemei „conflictului” dintre omonime [7]. El susținea, de exemplu, că procesul dispariției omonimelor este mai intens în limba literară. Deosebit de interesantă este și ideea, emisă de el, că diferite limbi suportă omonimele în mod diferit. „Нужно однако заметить, scria el, – что между языками существует различная степень чуткости по отношению к омонимам этого рода в зависимости от общего характера их исторической фонетики” [7, p. 109].

Л. А. Булаховский, ca și alți lingviști (В. В. Виноградов, А. И. Смирницкий, О. С. Ахманова, Р. А. Будагов, Н. А. Гвоздев ș. a.) privește omonimia ca un fenomen firesc al dezvoltării istorice a limbii, ca o necesitate. „Însă omonimia nu este atât de periculoasă, după cum s-ar putea crede, reieșind din considerente generale, fiindcă cuvintele trăiesc în vorbirea vie, în propoziție și din context, de obicei, devine clar... care este sensul cutărui sau cutărui cuvânt omonim”.

Despre prezența omonimelor în limbă vorbește și N. Corlăteanu. El scrie: „Deși au aceeași componență fonetică, totuși omonimele nu prezintă în general vreo incomoditate la realizarea procesului de comunicare, întrucât, de cele mai multe ori, ele se cuprind în categorii gramaticale și semantice cu totul diferite. Elementele de diferențiere a unităților lexicale sunt atât de evidente, încât, chiar dacă în aceeași propoziție se găsesc cuvinte care coincid fonetic, totuși nu se poate produce nici o confuzie semantică, deoarece situația contextuală arată clar despre care anume cuvinte este vorba” [8, p. 59]. Pentru confirmarea acestei opinii N. Corlăteanu aduce mai multe exemple, în care omonimele se întâlnesc în aceeași propoziție fără a afecta procesul de comunicare.

Р. А. Будагов însă atrage atenția că, în unele cazuri, omonimia poate să genereze anumite dificultăți în vorbire [9, p. 36].

Г. И. Рихтер este de părerea că piedici în vorbire pot să provoace omonimele care aparțin la aceeași parte de vorbire și numai aceste omonime pot ajunge la „conflict”, se pot „ciocni”, fiindcă, „...participând la aceleași îmbinări de cuvinte, în actul de vorbire ele pot să se ciocnească în conștiința noastră”. „Însă omonimele, – scrie el mai departe, – care aparțin diferitelor părți de vorbire și participă la îmbinări de același tip în actul de comunicare, în conștiința noastră nu se ciocnesc” [10, p. 27].

Omonimele în limbă constituie un fenomen firesc și, în general, nu provoacă dificultăți în procesul de comunicare. Anumite inconveniente, care pot interveni în vorbire, sunt evitate prin diferite mijloace pe care limba le are la îndemână în decursul dezvoltării sale.

În istoria limbii, după cum vom vedea mai jos, se pot întâlni cazuri, mai mult sau mai puțin autentice, de ciocnire a omonimelor, care treptat au fost înlăturate fie prin dispariția unuia dintre omonimele respective și înlocuirea lui cu sinonimul său, fie prin utilizarea cuvintelor de explicare ori prin alte mijloace morfologice. Astfel, S. Berejan afirmă că în limbile romanice ale peninsulei Balcanice, datorită omonimiei ce s-a creat prin substantivizarea formei pline a infinitivului (*mâncare* – verb și *mâncare* – substantiv), „infinitivul daco-roman începe să-și reducă forma, omițând terminația *-re* și păstrând în funcție verbală numai temele infinitivale. Procesul a fost îndelungat și a luat sfârșit abia în secolul al XVIII-lea” [11, p. 30].

Verbul latin *secare* „a tăia”, deși s-a păstrat în toate limbile romanice, în limba română nu s-a păstrat decât în expresia „mă seacă la inimă” (simt o durere ca și cum m-ar tăia cineva cu un cuțit). *A seca-secare* treptat a dispărut din limba română din cauză că a coincis, adică a devenit omonim, cu *a seca* din latinescul *siccare*.

În limba română veche se întâlnea verbul *a via* din *vivere*, însă treptat a fost înlocuit cu verbul de origine slavă *a trăi*, anume în acea perioadă când *n* începe să se transforme în *u...*, când deci *viu* din *vivo* și *vie* din *vivere* sau *vivat* deveni omonim cu *viu* din *venio* și *vie* din *veniat...* [12].

Alt verb care nu s-a păstrat în daco-romană, însă s-a menținut în toate celelalte limbi romanice (cu excepția sardei), este *amare* – „a iubi” (în daco-romană fiind înlocuit cu un corespondent de origine slavă și anume *a iubi*). „De circulația *vie* a lui *amare* în latina vulgară, scrie T. Papahagi, nu poate fi nici o îndoială” [13].

În istoria limbii, după cum vom vedea mai jos, putem întâlni cazuri, mai mult sau mai puțin autentice, de ciocnire a unor omonime, care treptat au fost înlăturate fie prin dispariția unuia dintre omonimele respective, fie pentru că dispariția lui *amare* a fost cauzată, pe lângă altele, și de omonimia formelor: (*eu*) *am*, (*eu*) *să am* ș. a. și (*eu*) *am*, (*eu*) *să am*, de la verbul auxiliar *a avea* – *habeo*, *-ere*. În limba română nu este reprezentat nici verbul latin *audere* „a îndrăzni, a cuteza”, se pare, tot din cauza omonimiei unor forme ale acestui verb cu cele ale verbului *audire* – „a auzi” (mai ales la indicativ prezent). Omonimia a jucat, probabil, un rol decisiv și la eliminarea altor eventuale unități lexicale de origine latină, precum: *carus* „drag, iubit”, din cauza coincidenței formale cu *carrus* – „car, căruță”, *putare* – „a socoti”, *morari* – „a întârzia” ș. a. Vorbitorii folosesc și alte moduri de evitare a omonimiei. Astfel, în limba română contemporană subst. *miere* – „substanță produsă de albine din nectarul florilor” se pronunță uneori la fel cu pluralul lui *măr* – „fruct”, adică *mere*. Dat fiind faptul că aceste substantive se folosesc deseori în aceleași contexte, pentru că ambele sunt produse de hrană (se mănâncă) și deseori chiar se și vând în același magazin, ele provoacă o anumită confuzie în comunicare. Și într-adevăr, dacă am intra într-un magazin, unde se găsesc ambele produse, și am cere un kg. de *mere*, vânzătorul va fi nevoit să întrebe: „ce fel de mere: de albine sau fructe?”

Pentru a evita orice confuzie provocată de pronunțarea asemănătoare a cuvintelor *miere* și *mere*, lui *miere* i s-a adăugat un atribut, care are menirea să-l precizeze: *de albine*. Deci în vorbire se spune la fructe *mere*, iar la substanță produsă de albine – *miere de albine*.

E interesantă ciocnirea între omonimele *pipere* – „ardei” și *pipere* – „condiment”. Deoarece și aceste omonime, ca și *miere-mere*, pot crea anumite inconveniente în comunicare (cauzele sunt aproximativ aceleași), limba le evită prin diferite mijloace. În raioanele de sud ale Moldovei, pentru a evita orice confuzie în comunicare, condimentului i se spune

piper-negru, iar legumei – *ardei*; în raioanele centrale legumei i se spune, de obicei, „piper” (popular – *chiperi*), iar condimentului, de asemenea, *piper-negru* (popular *chiperi-negru*); la nordul Moldovei leguma e numită „chipăruș”, condimentul rămânând și aici cu aceeași denumire *piper-negru* (*chiperi-negru*).

Exemplele de mai sus ne arată că, în unele cazuri, omonimele pot duce la anumite confuzii în vorbire, însă limba are la dispoziție destule mijloace pentru a le face inofensive, evitând orice piedici în procesul de comunicare. Iată de ce credem că omonimia este un fenomen firesc în limbă și nu trebuie calificată ca „patologie” care cere „terapie”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Vezi *Études de géographie linguistique*. – Paris, 1912; *Généalogie des mots qui designent l'abeille d'après l'Atlas linguistique de la France*. – Paris, 1918; *Pathologie et thérapie verbales*. – Paris, 1921.

2. Dauzat A., *La géographie linguistique*. – Paris, 1922; Jaeschke C., *Beiträge zur Frage des Wortschundes in Englischen*. – Breslau, 1931; Эман Э., *Об омонимии в немецком языке*. // Вопросы языкознания, 1960, № 5.

3. Ulmann S., *The Principles of Semantics*. – Glasgow, 1951.

4. Gillieron J. et Roques M., *Études de géographie linguistique*. – Paris, 1912.

5. Ulmann S., *Précis de sémantique française*. – Berne, 1952.

6. Эман Э., *Об омонимии в немецком языке*. // Вопросы языкознания, 1960, № 5.

7. Булаховский Л., А. *Из жизни омонимов*. // Русская речь, новая серия, вып. 3, 1928.

8. Corlăteanu N., *Omonimele în poveștile lui I. Creangă. Culegere de articole teoretice și lucrări din practica pregătirii limbii moldovenești în școală*, № 3, Chișinău, 1958.

9. Будагов Р. А., *Очерки по языкознанию*. – М., 1953.

10. Рихтер Г. И., *Вопросы классификации омонимов в русском языке*. // Научные доклады высшей школы, Филологические науки, № 3, 1961.

11. Berejan S., *Contribuții la studiul infinitivului românesc*. – Chișinău, 1962.

12. Vezi Pușcariu Sextil, *Pe marginea cărților. Dacoromania*, anul VIII, 1934–1935, p. 352. Despre dispariția din daco-romană a verbului *vivere* vezi și Tache Papahagi, *Dispariții și suprapuneri lexicale*, publicat în *Grai și suflet*, Vol. 3, 1927.

13. Art. citat p. 84. Latiniștii, după cum se știe, tindeau să restabilească în limba noastră toate cuvintele de origine latină și să le excludă pe cele împrumutate din alte limbi.

ION BĂRBUȚĂ

Institutul de Filologie
(Chișinău)**DE LA STRUCTURILE ACTANȚIALE
ALE VERBULUI LA ENUNȚ**

Enunțul este, după cum se știe, unitatea sintactică minimală folosită în procesul de comunicare pentru realizarea unui act de limbaj. Cât privește modalitatea de organizare a enunțului, majoritatea cercetătorilor menționează că acesta reprezintă o unitate extrem de complexă organizată pe structuri funcționale în cadrul a diferite niveluri.

Scopul acestui articol este de a descrie procesul de generare a enunțului în limba română. Constituirea enunțului ca unitate comunicativă reprezintă un fenomen care implică o serie de procese condiționate de raportarea conținutului enunțului la realitatea desemnată, precum și la celelalte componente ale situației de comunicare. În plan structural, procesul de constituire a enunțului poate fi prezentat ca o trecere de la structurile actanțiale ale verbului la enunț ca unitate de bază a comunicării. Referitor la procesul dat, este de menționat că în cele mai multe cazuri una și aceeași structură actanțială poate servi drept bază pentru constituirea unui ansamblu de enunțuri.

Totodată, semnificatul global al enunțului este interpretat ca o entitate structurată pe mai multe niveluri. Propunerea unei analize multiaspectuale permite soluționarea mai multor probleme legate, pe de o parte, de polisemia părților de propoziție și, pe de alta, de corelația dintre aceste valori în structura unei sau altei părți de propoziție. În felul acesta, soluția „descompunerii” este mult mai acceptabilă decât cea a blocului în ansamblu, deoarece face posibilă înțelegerea mecanismului de variere a diferitelor niveluri ale enunțului unul în raport cu celălalt.

După cum se menționează în lucrările de specialitate, conținutul și organizarea enunțului depind a) de informația transmisă și b) de situația de comunicare, reprezentată prin participanții la actul comunicativ (locutor și alocutor), dar și prin coordonatele spațio-temporale ale cadrului de realizare (GALR, II, p. 13). În conformitate cu acești factori în structura semnificatului global al enunțului se delimitează următoarele straturi de semnificație:

Straturi de semnificație	Clasificarea acestor straturi în funcție de corelarea lor cu elementele actului comunicativ
1. Nivelul referențial	1. Componenta dependentă de situația denotată
2. Nivelul predicativ 3. Modalitatea	2. Componenta dependentă de natura logico-cognitivă a comunicării verbale
4. Nivelul discursiv-pragmatic	3. Componenta dependentă de contextul comunicativ
5. Nivelul comunicativ-pragmatic 6. Aspectul ilocuționar	4. Componenta dependentă de caracterul intențional al comunicării verbale

După cum vedem din acest tabel, straturile de semnificație pot fi puse în corelație cu diferite componente ale actului de limbaj. Acest aspect este definitoriu pentru fiecare dintre straturile de semnificație care intră în componența semnificatului global al enunțului.

Este bine știut faptul că, pentru a genera un enunț, vorbitorul pornește de la descrierea unei situații, a unei stări de lucruri din realitate. Prin urmare, primul component semantic al enunțului este unul de natură referențială, acesta fiind dat de raportarea conținutului enunțului la situația denotată. După opinia autorilor Gramaticii Academiei, nivelul în cauză „reprezintă componenta principală a conținutului informațional al enunțului” (GALR, II, p. 15). Structura acestui nivel este dată de structura actanțială a verbului predicat și reprezintă, de fapt, actualizarea acestei structuri prin plasarea în pozițiile deschise de verb a actanților respectivi. Astfel, nivelul în cauză poate fi descris cu ajutorul structurilor actanțiale constituite pe baza trăsăturilor semantice ale rolurilor tematice și ale predicatului semantic. De exemplu, dacă analizăm următoarele enunțuri: *Sportivul aleargă. Piatra se rostogolește la vale. Elevul citește o carte. Copiii au spart geamul cu mingea*, putem constata că structura lor semantico-sintactică corespunde structurii actanțiale a verbului predicat. Astfel, verbul *a alerga* implică un singur actant (agentul) și enunțul constituit cu ajutorul acestui verb, de asemenea conține, în afară de verbul predicat, o singură parte de propoziție: subiectul. Analiza acestor exemple ne îndreptățește să conchidem că modelul semantico-sintactic al enunțului este determinat de structura semantico-valențială a verbului.

Poziția privilegiată a verbului în procesul de constituire și în organizarea enunțului, manifestată în capacitatea lui de a determina structura enunțului la nivel referențial, se datorează trăsăturii sale de a implica actanții și circumstanțele actualizate prin amplasarea în pozițiile deschise de verb a determinanților corespunzători.

În același timp, pe lângă componentul referențial, un enunț cuprinde în structura sa semantico-sintactică mai multe valori determinate de factori de natură diferită. Toate aceste valori și semnificații ale enunțului constituie, de fapt, un rezultat al implicării în comunicare a contextului situațional în care se desfășoară activitatea enunțiativă. Cât privește rolul nivelului referențial în cadrul enunțului, trebuie menționat că el este un element esențial, reprezentând, de fapt, temelia oricărui enunț, întrucât, în procesul de constituire a acestuia, toate celelalte straturi de semnificație interferează cu componenta referențială a structurii semantice a enunțului. Diferența dintre nivelul referențial și celelalte straturi de semnificație rezidă în tipul de informație codificat determinată de corelația cu un anumit tip de component al actului de limbaj. Astfel, dacă nivelul referențial descrie situația din realitate, atunci celelalte straturi adaugă valori care derivă din actul de comunicare. Anume în acest sens trebuie înțeleasă expresia că un enunț comunică mai mult decât semnifică [I, p. 14]. Ceea ce trebuie spus despre celelalte straturi de semnificație care vor fi analizate în continuare este faptul că ele toate se opun nivelului referențial prin raportarea lor la componente care sunt de natură comunicativă, și nu referențială. Toate aceste niveluri constituie blocul straturilor pragmatice.

Cel de-al doilea component delimitat în cadrul structurii semantico-sintactice a enunțului este nivelul logico-sintactic, numit și nivel predicativ. Categoria care stă la baza nivelului dat este predicativitatea. În literatura de specialitate această categorie cunoaște două interpretări. În primul caz, predicativitatea reprezintă actul de referire a conținutului codificat de enunț la realitate. În altă interpretare, predicativitatea înseamnă atribuirea unei caracteristici subiectului comunicării cu ajutorul unui predicat. În acest caz, predicativitatea este văzută ca o categorie logică al cărei conținut îl constituie relația stabilită între un subiect (obiectul comunicării) și un predicat (ceea ce se comunică despre subiect). Anume această de la urmă interpretare o vom accepta în lucrarea de față.

Cât privește semnificația unităților delimitate în cadrul nivelului predicativ, trebuie menționat că atât semnificația subiectului, cât și cea a predicatului se caracterizează printr-un grad foarte înalt de abstractizare. Astfel, subiectul are funcția de a identifica obiectul *despre care în enunț se spune ceva*. La rândul său, predicatul are rolul de a spune

ceva despre această identitate. În felul acesta, ca rezultat, prin combinarea acestor două funcții, enunțul ajunge să realizeze o aserțiune, adică să afirme ceva în legătură cu un obiect care servește în calitate de punct de plecare al comunicării.

Totodată, trebuie precizat că, deși cele două unități ale nivelului predicativ se presupun reciproc, ele se caracterizează totuși prin funcții și valori diferite. Subiectul îndeplinește în limbă o funcție referențială, de identificare. El are rolul de a desemna obiectul comunicării. La rândul său, predicatul îndeplinește o funcție de caracterizare, semnificativă. De exemplu, în enunțul *Ion este student.*, subiectul *Ion* identifică persoana căreia i se atribuie o anumită caracteristică cu ajutorul predicatului.

Referitor la identificarea unităților constitutive ale celor două niveluri – referențial și predicativ – trebuie menționat că distincția dintre ele este în general bine cunoscută în lucrările de lingvistică, cu singura deosebire că aceste două aspecte sunt analizate, de regulă, în cadrul aceluiași nivel. În acest caz se vorbește despre diferitele funcții ale aceleiași părți de vorbire. În lucrările de sintaxă care analizează semantica părților de propoziție, în special semantica subiectului și a predicatului, se menționează ca fiecare dintre părțile de propoziție principale îndeplinește mai multe funcții în cadrul enunțului, ceea ce implicit presupune că ele se definesc prin mai multe valori. Astfel, referitor la partea de propoziție reprezentată în enunț prin subiect se menționează că acesta îndeplinește în limbă o funcție semantică (are ca echivalent semnificația subiectului la nivel referențial), o funcție logică (corespunde semnificației predicatului de la nivelul predicativ) și o funcție comunicativă.

Descrierea primelor două niveluri ne permite să analizăm nivelul predicativ în planul corelației sale cu nivelul referențial-sintactic. Informația conținută de nivelul predicat, organizată în conformitate cu structura subiect – predicat, se suprapune informației codificate la nivelul referențial. Dat fiind că fiecare dintre aceste două niveluri se caracterizează printr-un mod propriu de structurare a conținutului informațional al enunțului, este posibilă stabilirea diferitor tipuri de relații între unitățile lor. În aceste condiții, apare problema selectării unuia dintre componentii structurii referențiale ca subiect al comunicării și a altuia sau a altora pentru amplasarea lor în poziția predicatului. Așadar, corelația nivel referențial – nivel predicativ rezidă în alegerea unui actant pentru poziția de subiect al comunicării.

În legătură cu această repartizare a componentilor enunțului de la nivelul referențial la nivelul predicativ, trebuie observat că participantul selectat pentru poziția de subiect poate avea cele mai diverse roluri tematice. Astfel, inventarul de roluri care pot apărea în poziția subiectului este destul de eterogen.

Corelația dintre structura și unitățile nivelului referențial și predicativ și componentele situației desemnate ar putea fi prezentat cu ajutorul tabelului de mai jos.

Situația din realitate	Participant ₁ ↓	Proces ↓	Participant ₂ ↓
Nivelul referențial al enunțului	Agent ↓	Proces ↓	Obiect
Nivelul predicativ al enunțului	Subiect	Predicat	

Totuși, după cum demonstrează studiile de specialitate, în cele mai multe cazuri, în poziția subiectului este așezat participantul care se definește prin rolul de agent al acțiunii (*Avionul zboară. Vânătorul a împușcat un iepure.*) sau participantul care se caracterizează printr-o anumită însușire sau stare (*Hârtia e albă. Tabloul atârnă pe perete. Piatra a crăpat.*). Trebuie menționat că numai în aceste situații subiectul indică, de fapt, subiectul real al acțiunii, stării sau caracteristicii. În toate celelalte cazuri, se constată o nepotrivire mai mare sau mai mică între specificul funcției sintactice subiect și valoarea rolului tematic utilizat în această poziție.

După cum relevă cercetătorii, celelalte roluri tematice caracteristice numelui folosit în poziția de subiect sunt următoarele:

- Forța: *Apele au rupt stăvilarul. Vântul mișcă frunzele. Furtuna a scufundat corabia. Ploile au distrus semănăturile.*;
- Pacientul: *Îmi place vinul. Mă dor picioarele. El a fost ajutat de familie.*;
- Beneficiarul unei acțiuni: *Parlamentarii se bucură de unele avantaje. Ion abuzează de prietenii săi.*;
- Ținta: *Fratele a primit o scrisoare. Lucrătorii și-au încasat salariul. Sportivii noștri au obținut multe medalii la întreceri.*;
- Experimentatorul: *Copilul a auzit bătăi în ușă și s-a speriat. Marinarii au văzut în depărtare o insulă. Mircea s-a supărat pe colegii săi fără motiv.*;
- Instrumentul: *Această cheie deschide orice ușă. Cuțitul acesta taie bine carnea. Medicamentele acestea micșorează tensiunea. Șurubul a răzbătut prin scândură.*;
- Posesorul: *Prietenul meu are o mașină nouă. Colegul meu posedă o casă în centrul orașului. Țara dispune de mari rezerve de petrol.*;
- Obiectul posedat: *Casa aparține bunicilor. Pământul este al țăranilor.*;
- Locativul: *Orașul abundă în vestigii istorice. Piața mișună de oameni.*

Concluzia care se impune în legătură cu utilizarea diferitor actanți în poziția sintactică a subiectului este următoarea. Faptul că poziția subiectului poate fi ocupată nu numai de agent, ci și de actanți de alt tip demonstrează o dată în plus că funcția de subiect ca obiect al comunicării nu are o motivare semantică, ci una legată de organizarea conținutului informațional al enunțului în conformitate cu structura binară a judecății.

Un aspect important legat de corelarea celor două niveluri vizează varierea lor în raport unul cu altul. Referitor la acest aspect, trebuie menționat că schema sintactică actualizată prin lexicalizarea valențelor deschise de verb la nivelul referențial este variabilă, în anumite limite, în raport cu nivelul predicativ. Aceste posibilități însă sunt totuși limitate. Astfel, posibilitatea de variere a nivelului predicativ în raport cu nivelul referențial este controlată a) de trăsături ale verbului și b) de determinări textuale și discursive [2, p. 314]. În cele ce urmează ne vom opri pe scurt asupra modalității concrete de variere a nivelului referențial în raport cu nivelul predicativ.

În primul rând, este vorba de marea diversitate de structuri ce caracterizează enunțurile la nivel referențial și care sunt determinate, în ultimă instanță, de structura actanțială a verbului. Deci semantica verbului predicat asigură organizarea semantico-sintactică a enunțului, atribuind numelor care actualizează structura actanțială a verbului diferite roluri semantice. În felul acesta, statutul semantic al numelui care la nivelul predicativ este folosit ca subiect al comunicării depinde de tipul de predicat. Importantă pentru această situație este distincția verb agentiv – verb nonagentiv. Este evident că în cazul unor verbe agentive poziția sintactică de subiect e ocupată de agent, iar în cazul unor verbe nonagentive această funcție revine unor roluri din cu totul altă sferă funcțional-semantică decât cea a agentului. Să analizăm, bunăoară, următoarele două enunțuri: 1) *Muncitorii sapă o fântână.* 2) *Casa aparține unui străin.* Primul enunț se caracterizează prin modelul semantic: *Agent – Proces – Obiect*, iar cel de al doilea are structura: *Obiect posedat – Raport de posesie – Posesor*. După cum putem observa, în cazul structurării conținutului referențial al primului enunț din perspectiva nivelului predicativ, în poziția subiectului va fi așezat agentul, iar în cazul celui de al doilea enunț, subiectul va fi reprezentat de numele cu rolul tematic de obiect posedat.

În al doilea rând, varierea raportului dintre unitățile nivelului referențial și cele ale nivelului predicativ este posibilă, în cazul construcțiilor cu un verb tranzitiv direct, datorită categoriei diatezei. În acest caz, alegerea unui actant pentru poziția de subiect este

determinată de intenția comunicativă a locutorului. Astfel, un nume având rolul semantic de pacient poate trece în poziția subiectului datorită transformării pasive, care, după cum se știe, are ca rezultat subiectivizarea celui mai puțin activ participant. La nivelul enunțului, prin transformarea de subiectivizare se înțelege procedeul care are drept rezultat alegerea și așezarea unui alt actant (de obicei, a pacientului) în poziția subiectului.

Referitor la acest tip de transformare, trebuie observat că, deși ea este determinată de intenția locutorului, este totuși parțial liberă [3, p. 512]. Restricțiile care pot împiedica acest tip de transformare sunt fie de natură lexico-sintactică, fie de natură pragmatică.

Ca urmare a constrângerilor lexico-sintactice, variația între o construcție tranzitivă activă cu agentul în poziția subiectului și o construcție pasivă în care obiectul (complement direct) a devenit subiect este posibilă numai în cazul verbelor pasivizabile [2, p. 314]: *Muncitorii construiesc o casă.* ⇒ *Casa este construită de muncitori.* După cum vedem, transformarea pasivă are ca rezultat subiectivizarea celui mai puțin activ participant. În cazul construcțiilor pasivizabile, vorbitorul are posibilitatea de a alege actantul care urmează să fie așezat în poziția subiectului în funcție de intenția sa comunicativă.

Iar în cazul verbelor impersonalizabile este posibilă variația unei construcții cu subiect cu o construcție fără subiect [2, p. 314]: *Copilul doarme.* ⇒ *Se doarme bine aici.* Astfel, după cum vedem, prin trăsătura sintactică a diatezei, există posibilitatea reorganizării sintactice a actanților (în cazul pasivului), precum și posibilitatea „marginalizării” unui actant (în cazul impersonalului propriu-zis) [2, p. 326].

Pe de altă parte, subiectivizarea, din punct de vedere pragmatic, poate fi admisă sau, dimpotrivă, poate fi blocată de structura informațională a enunțurilor anterioare [3, p. 512].

Următoarea categorie distinsă în cadrul structurii semantico-sintactice a enunțului este modalitatea, categorie subiectivă care exprimă atitudinea cognitivă, volitivă sau evaluativă a vorbitorului față de stările de lucruri, reale sau potențiale, descrise prin enunț [2, p. 673]. Din punctul de vedere al mijloacelor de exprimare, modalitatea este, în română, o categorie semantică, parțial gramaticalizată [2, p. 673].

În general, modalitatea este interpretată ca o implicare a vorbitorului în enunț. După opinia unor cercetători, enunțul este de neconceput fără modalitate. Deci pentru constituirea semnificatului global al enunțului este necesar ca latura descriptivă (conținutul informativ al enunțului referitor la un fapt, eveniment sau situație din realitatea extralingvistică) să se combine cu o informație care reprezintă aprecierea subiectivă a vorbitorului. Într-un enunț simplu de tipul *Afară plouă.*, informația despre o stare reală de lucruri (*ploaia care cade într-un anumit loc*) este asociată cu o informație de natură subiectivă. Vorbitorul prezintă acest proces ca având loc în realitate, ca pe un fapt real.

Modalitatea cuprinde următoarele tipuri de valori: a) valori legate de gradul de cunoaștere a realității descrise (atitudinea cognitivă): *Știu că plouă. Desigur că plouă. Cred că plouă. Pesemne, plouă.*; b) valori privind intenția și gradul de impunere a unor fapte virtuale / potențiale (atitudinea volitivă și prescriptivă): *Vreau să plouă.*; c) valori legate de aprecierea pozitivă sau negativă a unor stări (atitudinea evaluativă): *Din păcate, plouă.*

Cât privește relația dintre modalitate în calitatea ei de informație dependentă de natura logico-cognitivă a comunicării verbale și nivelul referențial ca element de bază al structurii semantico-sintactice a enunțului, trebuie spus că cea dintâi este o informație secundară, în sensul că ea însoțește informația obiectivă privind starea de lucruri descrisă. În același timp, spre deosebire de celelalte niveluri, de exemplu, nivelul predicativ, modalitatea, datorită caracterului său, în mare parte, subiectiv, nu influențează în vreun fel structura nivelului referențial.

Un alt component din structura semantico-sintactică a enunțului este actualizarea spațial-temporală numită și categorie a localizării situaționale. Această categorie cuprinde valorile legate de actul localizării conținutului enunțului în raport cu axa temporală și cu coordonate spațiale în care se produce actul de comunicare. Altfel spus, localizarea situațională asigură punerea în relație a stării descrise de enunț cu datele concrete ale situației de comunicare.

Pentru denumirea acestui aspect al organizării pragmatice a enunțului se mai folosește și termenul *deixis*. După cum se specifică în Dicționarul de științe ale limbajului, se delimitează următoarele tipuri fundamentale de *deixis*: *deixis* personal (codarea unei informații legate de rolurile participanților, emițător sau receptor), *deixis* spațial (plasarea situației descrise în raport cu locul în care se află cei doi comunicanți) și *deixis* temporal (raportarea timpului descris în situația desemnată la momentul emiterii enunțului) [2, p. 157].

Următorul component semantic al enunțului include valorile și semnificațiile de natură comunicativ-pragmatică. Este latura propriu-zis pragmatică a enunțului, care depinde de situația de comunicare și de contextul comunicativ.

Nivelul comunicativ-pragmatic cuprinde informația privind ierarhia elementelor enunțului după importanța lor comunicativă. În funcție de anumiți factori de natură pragmatică (precum contextul, intenția comunicativă a vorbitorului), în fiecare situație concretă de comunicare, în structura enunțului se disting: a) o secvență purtătoare a informației cunoscute, date și b) o secvență purtătoare a informației noi, necunoscute. Prima parte a enunțului este desemnată prin termenul *temă*, iar cea de a doua prin termenul *remă*. *Mihai* (T) *a plecat*. (R) (ca răspuns la întrebarea *Ce-a făcut Mihai?*); *A plecat* (T) *Mihai*. (R) (ca răspuns la întrebarea *Cine a plecat?*).

Nivelul segmentării informaționale *Temă-Remă* se suprapune celorlalte niveluri, interacționând, în special, cu nivelul referențial și cu cel predicativ. În cele ce urmează vom încerca să analizăm modul în care influențează structura informațională asupra organizării sintactice a enunțului. După cum se știe, româna face parte din categoria limbilor în care structura frazei reflectă direct funcția pragmatică, și anume funcțiile de *temă* și de *remă*. După cum observă cercetătorii, în limba română contemporană, în concurența dintre structura formal-sintactică și cea informațională are prioritate cea de la urmă. Aceasta înseamnă că ordinea cuvintelor într-un enunț este modificată în așa fel, încât să corespundă exigențelor discursului.

Faptul că segmentarea informației din punct de vedere comunicativ determină în multe privințe structura enunțului poate fi demonstrat analizând următoarele exemple: *Ion cântă*. și *Cântă Ion*. În primul enunț subiectul apare în poziția temei, în cel de al doilea el este așezat în poziția remei. Cât privește predicatul, trebuie menționat că acesta funcționează ca *remă* în primul enunț și ca *temă* în cel de al doilea. Deplasarea și așezarea unui component în poziție tematică, mai avansată în raport cu poziția inițială, se numește tematizare. În același timp, re tematizarea unei părți de propoziție se realizează, de obicei, prin așezarea ei pe ultimul loc în structura enunțului: *Am primit acest cadou de la părinți*. – *Am primit de la părinți acest cadou*.

Diferența dintre aceste variante ale enunțurilor analizate nu este semantică, ci este una de natură pragmatică, în sensul că importanța comunicativă a fiecărui component al enunțului este determinată de factori de natură contextual-situațională, precum ar fi: fondul de informație comun interlocutorilor și intenția comunicativă a vorbitorului.

Și un ultim component delimitat în cadrul semnificatului global al enunțului este nivelul care are la bază informația despre scopul comunicării. Trebuie spus că acesta este aspectul cel mai important care îi conferă enunțului statut de unitate comunicativă și am putea spune că acesta constituie, de fapt, esența enunțului ca unitate comunicativă. Această

constatare este confirmată și de opinia expusă în *Dicționarului enciclopedic de pragmatică* ai cărui autori sunt de părere că ceea ce permite trecerea de la cuvinte la enunț este intenția locutorului [1, p. 40].

Din acest punct de vedere, intenția comunicativă este definită de lingviști drept o valoare potențială și virtuală de natură subiectivă, având la bază motivul care îl determină pe locutor să formuleze enunțul respectiv. Această valoare subiectivă, după opinia unor specialiști, se explicitează cu ajutorul verbelor *a implica*, *a presupune*, folosite în construcții de tipul: *Vorbitorul A presupune ceva spunând x*. De exemplu, formulând enunțul *Azi voi veni mai devreme acasă*, locutorul comunică o anumită informație despre revenirea sa acasă, pe care o prezintă sub forma unei promisiuni. Am putea spune că orice act de comunicare este anticipat de prezența unei intenții comunicative care determină, în ultimă instanță, enunțarea. Aceasta înseamnă că, pentru ca vorbitorul să formuleze un enunț, el trebuie să aibă intenția de a realiza actul dat de comunicare. În felul acesta, producerea oricărui enunț, chiar și a celui mai simplu, implică în mod obligatoriu existența unei forțe convenționale specifice numite forță ilocuționară care reflectă scopul urmărit de locutor în contextul comunicativ respectiv.

După cum bine se știe, cele mai generale scopuri realizate de vorbitor în cadrul actului comunicativ sunt: a) să comunice ceva, b) să întrebe ceva sau c) să exprime un ordin, un îndemn, o poruncă. Deci se disting următoarele scopuri locuționare: 1) scopul locuționar asertiv (care constă în reprezentarea unei stări de lucruri ca actuală), 2) scopul locuționar directiv (care constă în a-i cere locutorului să facă ceva) și 3) scopul ilocuționar interogativ (care constă în a-i cere interlocutorului o informație).

Și în concluzie menționăm că trecerea de la structura actanțială a verbului la structura predicativă echivalează, de fapt, procesul de generare a enunțului, care reprezintă transformarea unei organizări semantico-sintactice într-un act de enunțare. În studiul acestei probleme complexe se cunosc mai multe modele de interpretare a procesului de generare a enunțului. Dintre cele mai cunoscute sunt următoarele două: modelul liniar și modelul în formă de Y.

În cadrul modelului liniar straturile de semnificație se suprapun succesiv unul celuilalt indiferent de natura lor. Pe când în cadrul modelului de tip Y există două etape în interpretarea enunțurilor: prima este considerată o etapă strict lingvistică, deoarece ea nu necesită o cunoaștere extralingvistică, iar a doua etapă reprezintă etapa pragmatică. Deosebirea dintre cele două modele rezidă deci în faptul că modelul liniar admite interferarea conținutului informativ cu semnificațiile contextual-pragmatice în procesul de generare a enunțului, iar cel de al doilea model prevede că valorile comunicativ-pragmatice datorate contextului de enunțare nu intervin decât după ce enunțului i s-a atribuit o anumită semnificație referențială.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Moeschler, Reboul: Moeschler Jacques, Reboul Anne. *Dicționar enciclopedic de pragmatică* (traducere în limba română). – Cluj, 1999.
2. GALR, II: *Gramatica limbii române. Vol. II: Enunțul*. – București, 2005.
3. DSL: Bidu-Vrânceanu Angela, Călărășu Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu Liliana, Mancaș Mihaela, Pană-Dindelegan Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*. – București, 2001.

ANATOL EREMI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**LEXICUL SOCIAL-ISTORIC ÎN TOPONIMIA
ROMÂNESCĂ PRUTO-NISTREANĂ.
1. TOPONIME ETNONIMICE, MIGRA-
TORICE, ANTROPONIMICE**

Toponimia constituie o parte componentă a lexicului limbii, unitățile sale reprezentând adesea creații onimice cu vechime de secole și milenii. În toponimie și-au găsit reflectare aproape toate laturile vieții materiale și spirituale ale oamenilor: modul de viață, ocupațiile, obiceiurile, datinile, credința, aspirațiile. Asemenea unor termeni și cuvinte din lexicul comun al limbii, numele topice pun în evidență originalitatea și spiritul creator al poporului, conservă cele mai valoroase tradiții ale culturii populare, transmit peste vremuri, din generație în generație, amintirea unor evenimente, fapte și întâmplări demult petrecute. Sînt numeroase toponimele care redau stări, aspecte și procese evolutive din istoria limbii române.

Unele denumiri au apărut datorită influenței altor limbi asupra nomenclaturii noastre topice, ca rezultat al contactelor cu populațiile conlocuitoare sau cu popoarele vecine. Pe baza lor se pot stabili teritoriile și raporturile etnolingvistice reciproce. Cu ajutorul toponimiei se poate restabili vechiul sistem de comunicații pe uscat și pe ape, precum și locul existenței în trecut a unor vămi, stații de poștă, vaduri de trecere, poduri permanente și temporare peste marile râuri. Toponimele indică adesea locul unor foste sate, tîrguri și orașe, dispărute aproape fără urme, sau locul unor vechi fortificații și așezări întărite.

Importante sînt informațiile toponimice care reflectă însăși viața societății, etapele dezvoltării sale, transformările și schimbările de ordin social-istoric, economic și cultural. În denumirile de locuri și localități și-au găsit reflectare relațiile dintre om și societate, dintre om și mediul socio-geografic, atitudinea comunităților umane față de instituțiile de stat, raporturile dintre membrii societății.

Condițiile social-istorice, social-economice și social-geografice, care au favorizat apariția diverselor categorii de toponime, în diferite perioade de timp, au fost diferite. Factorii care au contribuit la formarea și dezvoltarea sistemului toponimic sînt deci multipli și foarte diverși. Studiul numelor topice presupune cunoașterea factorilor motivați, aceasta obținîndu-se prin aplicarea diverselor principii și metode de studiere și prin utilizarea celor mai diferite informații din domeniul de cercetare și din domeniile științelor adiacente: lingvistice, istorice (arheologice, arhivistice, etnografice), geografice etc. E necesar să se stabilească, prin urmare, în ce perioadă istorică au apărut numele topice, în ce limbă au fost create și să se cunoască evoluția lor istorică în plan formal și funcțional. Unul dintre principiile de bază ale cercetării în toponimie constă în analiza fenomenelor și faptelor într-un complex de date și informații, în plan istorico-evolutiv și în cadrul unui sistem de relații și corelații dintre obiectele de același fel.

Analiza sincronică și diacronică, aplicarea metodelor adecvate de cercetare, confirmarea reciprocă a datelor și informațiilor din diferite domenii pot asigura soluționarea cu succes a celor mai dificile probleme de toponimie [1, p. 20-21; 2, p. 32].

Studiul sincronic privește lucrurile static, descrie o situație dată. Cercetarea diacronică examinează faptele și fenomenele în evoluție, în devenire, descrie nu numai situația de azi, ci și situația din trecut. Un decalaj între toponimia sincronică și cea diacronică nu se poate admite, pentru că prima recurge de nenumărate ori la cercetarea istorică a faptelor și fenomenelor, iar a doua nu poate să nu țină seama de starea lor la anumite etape, căci numai astfel pot fi descoperite tendințele generale de dezvoltare [3, p. 48].

Factorii decisivi, condițiile și împrejurările multiple și diverse au favorizat apariția unor numeroase categorii de toponime social-istorice. Desemnarea obiectelor respective s-a realizat printr-o mare diversitate și numeroase cuvinte și termeni ce țin de diferite domenii și sfere de activitate ale omului. Din acest punct de vedere se disting mai multe categorii de nume topice: etnonimice, migratorice, antroponimice, sociale (propriu-zise), profesionale, denumiri cu caracter religios, psihologic.

De menționat este că aceste categorii toponimice diferă între ele atât sub aspect etimologic, derivațional și lexical-semantic, cât și din punctul de vedere al vechimii, frecvenței și răspândirii lor teritoriale, precum și al vivacității, valenței și productivității modelelor derivative etc.

Istoria poporului român dispune de un bogat arsenal de surse documentare: vestigiile arheologice, scrierile autorilor antici, documentele de epocă și materialele de arhivă, descrierile și notele de călătorie ale foștilor diplomați și misionari, recensămintele vechi, lucrările cartografice (atlase, hărți) etc. Istoricii beneficiază și de informațiile pe care le pune la dispoziție și onomastica, în special toponimia. Aceasta pentru că, după cum subliniază acad. Iorgu Iordan, „toponimia poate fi socotită drept istoria nescrisă a unui popor, o adevărată arhivă, unde se păstrează amintirea atîtor evenimente, întâmplări și fapte, mai mult ori mai puțin vechi sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpurilor și au impresionat într-un chip oarecare sufletul poporului” [4, p. 2].

Toponime etnonimice. În cursul istoriei româniei au întreținut legături politice, economice și culturale cu diferite popoare, s-au aflat în contact direct și au avut raporturi lingvistice cu diferite neamuri și grupuri etnice. Unele dintre acestea s-au găsit doar în trecere pe teritoriul nostru, altele însă s-au așezat aici pe timp mai îndelungat sau pe totdeauna, o parte dintre ele fiind pe parcursul vremii asimilate de populația băștinașă, altă parte păstrîndu-și existența pînă în zilele noastre. Prin cîmpiile sudice ale Moldovei, ca printr-un culoar, s-au revărsat spre apus valuri-valuri de seminții nomade asiatice, ademenite de bogăția și strălucirea civilizației țărilor europene: hunii, hazarii, avarii (sec. IV-VI), protobulgarii turcici, pecenegii, cumanii, uzii, ungurii (sec. VII-XI), tătaromongolii (sec. XIII), turcii osmanlii, tătarii nogaici (sec. XV-XVIII) ș. a. În sec. VI-VII, slavii coboară din nordul Carpaților spre sud, poposesc, unii temporar, alții pe totdeauna, în spațiul carpato-danubiano-pontic, locuind aici împreună cu romanicii răsăriteni pînă la asimilarea lor definitivă de către băștinași. În Evul Mediu și în perioadele de mai tîrziu (sec. XVII-XVIII) au pătruns în țările românești și alte grupuri etnice: bulgari, sîrbi, unguri (maghiari), ucraineni, ruși, găgăuzi etc. Conviețuirea românilor cu populațiile alogene, îndeosebi cu slavii, a cauzat influențe reciproce în domeniul limbii și culturii.

În limba română s-au produs, astfel, unele modificări, mai cu seamă de ordin lexical și semantic, dar acestea, după cum s-a menționat deja, n-au afectat esența limbii noastre – structura gramaticală și fondul lexical de bază. Vocabularul a adoptat un număr considerabil de termeni și cuvinte, precum și numeroase nume proprii (toponime și antroponime). Originea numelor proprii străine se stabilește pe baza cercetărilor etimologice aprofundate, cu aplicarea metodelor specifice de studiere, prin utilizarea informațiilor ce țin de diverse domenii ale științei (lingvistice, istorice, geografice etc.). Toponimia pruto-nistreană

dispune de numeroase nume topice care îi vizează nominal pe cei care au creat denumiri în limbile lor pe acest teritoriu: români, ruși (supranumiți cu alolexele locale și istorice *cazaci*, *lipoveni*, *cațapi*, *moscali*), ucraineni (redenumiți uneori *ruteni*, *haholi*), polonezi (*leși* pentru perioadele mai vechi), bulgari, turci, tătari, nemți (*germani*).

Exemplificăm cele expuse cu unele toponime ce denumesc localități actuale sau istorice:

Bulgărica, fost sat în raionul Leova, comasat în 1977 cu Sărata Nouă din același raion; *Pelinii – Bulgari*, comună în raionul Cahul.

Greceni, fost sat în actualul raion Cahul, o parte din care, în 1980, a fost comasată cu comuna Găvănoasa, iar altă parte – desființată. Până în sec. al XIX-lea denumirea *Greceni* a purtat-o un ținut din sud-vestul Basarabiei. Toponimul pare să provină de la numele unei dinastii de boieri de origine greacă, stăpînitori de pămînturi în sudul regiunii. Nu este exclusă însă nici proveniența antroponimică a numelui topic (< *Grecu* + suf. *-eni*).

Lipovanca (Sîngerei); *Lipoveni* (Cimișlia) < *lipovan*, pl. *lipoveni*, populație rusă, aparținînd în trecut la o sectă religioasă, numită *староверы* (vechi-credincioși) și *старообрядцы* (de rit vechi). Numele de *lipoveni* populația respectivă și l-a luat de la conducătorul sectei Filipp Pustosveat, care, din cauză că nu a fost ales stareț la Mănăstirea Pomar, din gubernia rusă Oloneț, a trecut de partea sectanților. Adepții acestuia, numiți *филипованы* sau *филиповяны* (> rom. *lipoveni*, *lipovani*), fiind persecutați de biserica oficială rusă, au fost siliți să-și părăsească locurile de trai și să se refugieze la periferia Imperiului Rus și peste hotarele acestuia. În Moldova lipovenii s-au stabilit pe timpul lui Pentru I, așezîndu-se mai cu seamă în localitățile din preajma Dunării, ocupîndu-se, în special, cu pescuitul și legumicultura [1, p. 104; 4, p. 277].

Moldovanca (Fălești), *Badicul Moldovenesc* (Cahul), *Baurci-Moldoveni* (Cahul) < geonimul *moldovan*, pl. *moldoveni*, derivat cu suf. *-an* (*-eni*) al denumirii țării feudale *Moldova*, aceasta provenind de la hidronimul *Moldova*.

Români, alonimul oiconimului *Baurci-Moldoveni* (Cahul), care s-a aflat în circulație în anii '30 ai secolului trecut, în opoziție cu *Tatar-Baurci*, azi *Tătărești*, sat în raionul Cahul.

Rusenii (Anenii Noi, Edineț), *Chioselia Rusă* (UTAG – Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuză), *Valea Rusului* (Fălești). *Rusenii* însă, ca și *Ruseștii Noi* și *Ruseștii Vechi* (Ialoveni), poate avea la bază un antroponim (*Rusu*).

Sloveanca (Sîngerei), cu varianta *Slăveanca*, avînd ca temă derivativă un presupus etnonim *slovean* sau *slăvean*, în lipsa unor dovezi că toponimul ar fi de origine antroponimică (*Sloveanu*, *Slăveanu*).

Tătărești (Cahul), care, cu siguranță, nu este un antroponim la origine, ci un etnonim, deoarece apare menționat documentar *Tatar-Baurci*. La fel și alonimul istoric al actualului nume de sat *Copceac*, și anume *Tatar-Copceac*, menționat și el în documente cu vechea variantă.

Ucrainca, numele actual al satului Sturzeni (Căușeni) de pînă la 1995, denumit un timp și *Cărbuna* și apoi, pînă în 1995, *Sturzeni*. Ca motiv de substituție a numelui tradițional prin cel oficial a servit, nici mai mult, nici mai puțin, poziția geografică a satului, fiind situat la granița de sud a Republicii Moldova cu Ucraina. Populația majoritară a satului este românească, localității zicîndu-i pînă astăzi *Sturzeni*.

Țiganca și *Țiganca Nouă* (Cahul), oiconimul reproduce numele moșiei din partea locului, *Țiganca*, care trebuie să fi avut vreo legătură cu antroponimul *Țiganu*, acesta etnonim la origine. Aici ar putea fi inserată și denumirea satului *Țigănești* (Strășeni), dar suf. *-ești* ne trimite, mai degrabă, la același antroponim *Țiganu*.

Unguri (Ocnița), acest oiconim reprezintă, credem, un nume topic ce ține de categoria migratoricelor, pentru că, de fapt, indică originea locală a populației – „locuitori veniți din fosta monarhie austro-ungară. Populația actuală a satului este în majoritate de etnie ucraineană”.

Vadul Turcului (UATSN – Unități administrativ-teritoriale din stînga Nistrului cărora li se pot atribui forme și condiții speciale de autonomie), toponimul se referă la un străvechi vad al Nistrului, denumit astfel cu totul convențional, pentru că prin acest vad, la sigur, au trecut nu numai ienicerii turci, ci și alte oștiri, în timpul războaielor duse pe teritoriul Basarabiei.

În restul spațiului etnolingvistic românesc toponimele etnonimice sînt mai numeroase și mult mai variate: *Arbănași* (< *arbănași* „albanezi”), *Armeni*, *Fîntîna Armanului*, *Arvățeni* (< *arvați* „croați”), *Bulgari*, *Bulgăreasca*, *Cazaci*, *Movila Cazacilor*, *Frîncea*, *Movila Frîncului* (< *frînc* „italian, dalmatin, levantin”), *Grecii*, *Gîrla Grecilor*, *Huțanii*, *Lunca Huțanilor* (< *huțani* „huțuli”), *Peceneaga* (< *peceneg* „persoană care aparține poporului migrator turcic – pecenegi”), *Ruși*, *Slobozia-Ruși*, *Sasca*, *Muntele Sașilor* (< *sas*, pl. *sași* „persoane care aparțin populației germane din Transilvania”), *Șchei*, *Valea Șcheilor* (< *șchiau* „bulgar, sîrb”), *Secuia*, *Secuii de Jos*, *Secuii de Sus* (< *secui* „persoane care aparțin populației de secui din Transilvania”), *Sîrbi*, *Corlătești-Sîrbi*, *Tatar-Bair*, *Drumul Tătarilor*, *Tăuți*, *Tăuții de Sus* (< *tăuți* „slovaci”), *Fîntîna Turcului*, *Hotarul Turcului*, *Unguri*, *Bîrlești-Unguri* ș. a. [4, p. 261-293].

Antroponimia românească din același areal pruto-nistean înregistrează un număr considerabil de nume de familie provenite din etnonime: *Arapu*, *Arbănașu*, *Armanu*, *Arnăutu*, *Arvat*, *Bulgaru*, *Cerchezu*, *Coman*, *Comăneanu*, *Comănescu*, *Comănici*, *Comăniță*, *Copceac*, *Faraon*, *Fliondor*, *Franțuz*, *Frîncu*, *Frîncuș*, *Greceanu*, *Greco*, *Harapu*, *Huțanu*, *Huțuleac*, *Lăieșu*, *Leahu*, *Lipovanu*, *Liteanu*, *Mazur*, *Măzureac*, *Moscalu*, *Moscaliuc*, *Nadoleanu*, *Neamțu*, *Nemțeanu*, *Rusnac*, *Rusu*, *Resuleac*, *Rusuleț*, *Sasu*, *Săsescu*, *Secuianu*, *Sîrbu*, *Sloveanu*, *Șcheau*, *Șcheianu*, *Tatarciuc*, *Tătaru*, *Tătărescu*, *Tătăruș*, *Tăutu*, *Turcu*, *Turculeț*, *Țiganu*, *Unguru*, *Ungureanu*, *Valahu*, *Vengher*, *Vlahu*, *Vlașcu* ș. a.

După cum se poate observa, majoritatea locurilor și localităților discutate au fost desemnate cu nume etnice de către populația română, drept dovadă fiind etnonimele cu forme utilizate în aceasta limbă (*români*, *ruși*, *bulgari*, *lipoveni*, *turci*, *tătari* etc.), și numai unele din ele poartă nume specifice idiomurilor respective (*Tatar-Baurci*, *Tatar-Kîpceac*, *Gagauz Maala*, *Urus Tepea* etc.).

Nomenclatura topică de proveniență tătărească include și numeroase denumiri ce ne trimit la vechea organizare tribală și gentilică a nogaicilor. Tătarii nogai erau împărțiți în mai multe hoarde: Edisan, Orac, Orumbet, Geambulac, Kîrgîz, Keili. Acestea, la rîndul lor, se divizau în triburi și ginți, care formau mai multe unități tribale și gentile. Fiecare dintre unitățile și subunitățile respective purta cîte un nume, de obicei, pe cel al căpeteniei lor, și dispunea de un semn al proprietății lor, denumit *tamga* (*danga*). Danglele se aplicau pe obiectele și lucrurile de preț, pentru a le recunoaște, precum și pe animale, mai ales pe cai (obiceiul fiind preluat și de românii din Basarabia și Dobrogea, de unde termenul *danga* și verbul *a dăngălui* „a pune un semn; a însemna”). Danglele serveau și ca steme și ca peceti ale uniunilor și subdiviziunilor tribale. După numele danglelor adesea erau denumite înseși triburile și gințile ce le posedau.

Danglele reprezentau niște semne convenționale sau figuri geometrice, fiecare dintre ele avînd denumirea sa, aceasta redînd printr-un cuvînt imaginea grafică sugerată de semnul sau figura respectivă.

Unele nume tribale au ajuns cu timpul să denumească nu numai grupurile etnice respective, ci și locurile lor de așezare, devenind, astfel, unități onimice cu un anumit specific în nomenclatura topică locală. Interpretarea lor etimologică le-a creat destule dificultăți celor care au încercat să facă etimologii pe teren onomastic [A. Resmeriță, M. Ceachir, vezi 5, 6]. Toponimele în discuție și-au găsit explicații veridice sau, cel puțin, plauzibile în lucrările specialiștilor N. A. Aristov, M. N. Galkina, N. A. Baskakov, A. Eremia ș. a. [vezi 7, 8, 9, 10].

Urmează în continuare o serie de oiconime etnonimice de origine tribală tătaronoaică, cu succinte explicații etimologice, în speranța că repertoriul lor, mai mult sau mai puțin complet, să-și găsească locul într-un viitor dicționar toponimic. Mai întâi, facem următoarele precizări: finalele *-li* și *-ly* sînt sufixe care imprimă derivatelor din limbile turcice semnificații ale posesiei sau apartenenței; simbolurilor grafice *y*, *c* și *ç* le corespund în limba noastră respectiv grafemele *î* (*â*), *ge* (*gi*), *ce* (*ci*).

Abaclia (Basarabeasca) < *abakly* „(trib) cu dangaua în formă de idol” < *abak* + suf. *-ly*); *Baimaclia* (Cantemir) < *baimakly*, străvechi nume de trib cunoscut la karakalpaci, kazahi; *Cazaclia* (UTAG) < *kazaiakly* „cu dangaua, labă de gîscă” < *kaz* „gîscă”, *aiak* „labă, picior”; *Cîietu* (Cantemir) < *kyiat*, *kiat*, nume de trib turcic, cunoscut și la kazahi, karakalpaci; *Chiriet-Lunga* (UTAG) < *kireit*, nume de trib cunoscut la mai multe popoare turcice (tătari, karakalpaci, kazahi) + hidr. rom. *Lunga*, afluent de stînga al râului Ialpuș; *Cimișlia*, oraș, reședința raionului Cimișlia < *çomeçli* / *çiumeçli* „cu dangaua lingură (polonic)” < *çuimeç* „lingură, polonic” + suf. *-li*; *Cociulia* (Cantemir) < *kaiçily* / *kaişuly*, etimologia etimonului nu ne este cunoscută; *Comrat* (UTAG) < *konyrat*, străvechi etnonim tribal turcic; *Congaz* (UTAG) < *kongaz* / *kengez*; cf. kar. *kenges* / *kingaz*, tăt. *kenges*, uzb. *kenegas*; *Copceac* (Ștefan-Vodă, UTAG) < *kypçak* / *kipçak*, denumirea localității din UTAG avînd forma mai veche *Tatar-Kopceak*; *Coștangalia* (Cantemir, Cimișlia) < *kostamgaly* „cu dangaua împerechiată” < *kos* „legat, unit, împerecheat” și *tamga* „danga” + suf. *-li*; *Javgur* (Cimișlia) < *djaugur* / *caugyr*, termen tribal cunoscut la mai multe popoare turcice asiatice;

Mingir (Hîncești) < *mincir* / *myndjir*, cf. kar. *myñjyr*; aceeași etimologie o are componentul secund al oiconimului *Ciucur-Mingir* (Cimișlia), *çukur* avînd sensurile „rîpă”, „vale”, „hîrtop”, onimicul însemnînd deci „Mingirul de pe vale, din hîrtop”; *Orac* (Leova) < *orak*, etnonimul avînd la bază apelativul tătăresc *orak* „seceră”, în terminologia tribală însemnînd „(trib, gîntă) cu dangaua în formă de seceră”; *Sadaclia* (Basarabeasca) < *sadakly* „cu dangaua arc” < *sadak* „ark” + suf. *-li*); *Șamalia* (Cantemir) < *aşamaily*, *aşamaily*, cf. kar. *aşamaily*; *Taraclia* (oraș, reședința raionului Taraclia, sate în raioanele Cantemir și Căușeni), precum și *Taraclia de Salcie* (sat pe râul Salcia, Cahul) < *tarakly* „cu dangaua pieptene” < *tarak* „pieptene” + suf. *-li*; *Tartaul* (Cantemir), *Tartaul de Salcie* (sat pe râul Salcia, Cahul) < *tartuuly*, nume de trib tătăresc, omonim cu cel din etnonimia tribală karakalpakă; *Tocuz* (Căușeni) < *tokuz* / *tokus* / *tokyz*, termenul fiind cunoscut și la alte popoare turcice asiatice (kazahi, karakalpaci) etc.

Etnonime tribale tătarăști sînt la origine și multe nume de localități din raioanele sud-vestice ale regiunii Odesa a Ucrainei (Belgorod-Dnestrovski, Bolgrad, Chilia, Ismail). Aceste denumiri, în marea lor majoritate, au fost substituie sau traduse de oficialitățile administrației ruse în perioada postbelică, actualmente păstrîndu-se doar în uzul cotidian local, de obicei, în vorbirea oamenilor în vîrstă. Iată numai cîteva din ele: *Akmanghit*, *Cara Kitai*, *Kara Naiman*, *Chirghiz Kitai*, *Cod Chitai*, *Delgiler*, *Djalair*, *Geapar*, *Mangît* (*Manghita*), *Neiman*, *Nokuz* (*Nukuz*), *Șecherli Kitai*.

Toate aceste nume topice sînt cuprinse în arealul toponimic de origine tătaro-nogaică, limitele căruia sînt marcate, pe teritoriul Basarabiei, în partea de sud, pe țărmurile Mării Negre, iar în partea de la nord – de Valul lui Traian de Sus, cu unele mici incursiuni teritoriale, în fostele ținuturi Lăpușna și Orhei.

Toponime migratorice. Mișcările de populație românească în spațiul carpatodanubiano-pontic au fost provocate de evenimente istorice și condiții de viață social-economică diferite. În timpul marilor invazii ale nomazilor, băștinașii părăseau regiunile de cîmpie, expuse, de obicei, devastărilor și jafului, și se refugiau din părțile de sud și sud-est spre nord și nord-vest, adăpostindu-se în zonele păduroase ale Carpaților. În perioada prefeudală și cea feudală, un rol deosebit în acest proces l-au avut mai mulți factori: (1) fărîmițarea obștii sătești și separarea satelor aflate într-un singur hotar; (2) „roirea satelor”, cînd unii locuitori se mută din „satul-vatră” în alte locuri, unde își întemeiază gospodăria noi și, în acest mod, așezări noi; (3) popularea sau repopularea „locurilor pustii”, prin donații de moșii și sate și prin crearea de „slobozii”. Urmează, pentru perioadele de mai tîrziu (sec. XIX-XX), alte evenimente și fapte de ordin social-istoric, precum: (1) colonizarea unor teritorii cu populații din alte regiuni și chiar din alte țări; (2) reformele agrare și întemeierea de sate noi pe pămînturile de împrumut; (3) deplasările de populație dintr-o regiune în alta în căutarea unor condiții de viață mai bune; (4) strămutarea unor locuitori ai satelor riverane de pe un mal al rîului pe celălalt.

Satele întemeiate în locurile noi erau adesea denumite după regiunea sau localitatea de origine a populației migratoare. De aici, satele cu numele *Ardeleni* și *Munteni* în Moldova din dreapta Prutului, *Moldoveni* în Muntenia, dar și în Transnistria (4, p. 293-305). Pe teritoriul Moldovei din stînga Prutului nu s-a păstrat oiconime care să ne trimită direct la provincia sau regiunea istorică de origine a locuitorilor (*Ardeleni, Bănățeni, Bucovineni, Olteni* etc.).

Cît privește denumirea comunei *Unguri* din rn. Ocnița, ea denotă, credem, nu apartenența etnică maghiară a populației, ci originea ei locală, pentru că majoritatea locuitorilor sînt ucraineni, pe care autoritățile țariste i-au așezat aici, fiind aduși dintr-o regiune aflată cîndva în cuprinsul Imperiului Austro-Ungar. Și numele de familie *Ungureanu* indică originea locală a prim-posesorului („persoană din Ardeal, provincie românească cu populație ungurească sau odinioară aflată sub stăpînirea austro-ungară”).

Antroponimia basarabeană însă înregistrează mai multe nume de familie, care vizează proveniența provincială sau regională a posesorilor de prim-rang genealogic: *Ardeleanu, Bîrsanu, Dobrogeanu, Făgărășanu, Munteanu, Mureșanu, Olteanu, Seceleanu, Vrînceanu*. Localitățile de baștină ale primilor posesori sînt nominalizate de numeroase antroponime: *Bîrlădeanu, Brașoveanu, Brăileanu, Cernăuțeanu, Craioveanu, Gălățeanu, Ieșeanu, Orădeanu, Ploieșteanu, Rădăuțeanu, Rîșcanu, Sălăjanu, Sătmăreanu, Suceveanu, Tăzlăuanu, Tecuceanu, Tismăneanu, Vasluiuanu*. Asemenea nume de familie se întîlnesc nu numai pe teritoriul dintre Prut și Nistru, ci și în Transnistria. Vechea toponimie transnistreană atestă și multe nume de sate ce confirmă originea locală a locuitorilor săi: doar oiconimul *Munteni* (Cimișlia) ar putea fi raportat la această categorie, dacă am avea dovezi sigure că este la bază un geonim cu formă de plural și nu este un derivat cu suf. *-eni* de la antroponimul *Munteanu*, devenit mai întîi un nume de grup.

Satele întemeiate în scopul populării unor pămînturi libere, cu locuitori băștinași sau aduși din alte regiuni sau din alte țări, adesea erau denumite *slobozii*. Localnicii puteau să formeze sate-slobozii numai dacă erau țărani liberi, „fără dăjdii și fără bir”. Crearea de slobozii se făcea, de regulă, pe baza dispozițiilor acordate de domnie. Locuitorii sloboziiilor se bucurau de anumite privilegii: nu plăteau impozite și tot felul de dăjdii, nu prestau servicii

sociale (corvozi, cărăușii), erau scutiți pe un timp de serviciul militar etc. Cu alte cuvinte, erau locuitori „liberi”, în limbajul epocii „slobozi”, de unde și denumirea așezărilor în cauză. Primele slobozii cunoscute datează încă din sec. al XV-lea. Acestea, după cum s-a arătat deja, erau sate „de milă”, donate de domnitor marilor feudali, mănăstirilor, dregătorilor și oștenilor pentru a-și consolida situația economică. Într-un act de danie al lui Petru Șchiopu, din 1588, se arată: „Am dat această carte a domniei mele slujii noastre Șeptelici, pentru ca să fie slobod de bună voie, pentru câți oameni va chema, ruși, sîrbi, greci, la acest loc, în sat la fîntîna Camena, ce am dat domnia mea o seliște de loc pustiu, să aibă de la noi slobozie, să nu plătească nouă nici un fel de muncă, nici iliș să nu plătească, nici gorștină să nu plătească, nici dare să nu dea peste an” [19, veac. XVI, vol. III, p. 370].

În sec. XVIII-XIX, termenul *slobozie* devenise atât de frecvent folosit în toponimia Moldovei, încît majoritatea satelor nou-întemeiate erau denumite *Slobozia*. Recensămîntul fiscal din 1817 include pentru Basarabia circa 30 de sate-slobozii. Unele dintre acestea se numeau simplu *Slobozia*, altele însă purtau denumiri compuse, formate din termenul *slobozie* și un alt component – numele proprietarului de moșie, al fondatorului satului sau denumirea localității în apropierea căreia a fost întemeiată noua așezare. Mai tîrziu, odată cu anularea privilegiului de scutire, a fost scos din uzul oficial și termenul *slobozie*. Să se compare: *Slobozia (Sloboda) Izvoarele*, țin. Orhei – *Izvoare*, rn. Orhei, *Slobozia Chetrosu*, țin. Orhei – *Chetrosu* (Chetroasa), rn. Criuleni, *Slobozia Chirianca*, țin. Orhei – *Chirianca*, rn. Strășeni.

Toponimia noastră actuală păstrează numele a 16 foste sate-slobozii: *Slobodca* (Edineț), *Slobozia* (oraș, UATSN), *Slobozia* (Ștefan-Vodă), *Slobozia-Chișcăreni* (Singerei), *Slobozia-Cremene* (Soroca), *Slobozia-Dușca* (Criuleni), *Slobozia-Hodorogea* (Orhei), *Slobozia-Horodiște* (Rezina), *Slobozia Mare* (Cahul), *Slobozia-Măgura* (Singerei), *Slobozia-Medveja* (Briceni), *Slobozia Nouă* (Soroca), *Slobozia-Rașcov* (UATSN), *Slobozia-Recea* (Rîșcani), *Slobozia-Șirăuți* (Briceni), *Slobozia-Vărăncău* (Soroca).

Coloniile basarabene erau fondate și autorizate tot prin dispoziții de stat, mai cu seamă în sec. al XIX-lea, prin *ucazuri* imperiale și decizii guberniale. Toponimia actuală nu atestă termenul *colonie*, aceasta pentru că autoritățile de altădată au căutat să ascundă adevărata proveniență a așezărilor create prin colonizarea teritoriului cu populații străine, convenabile regimului țarist. Sursele documentare însă le identifică fără ocolișuri: *Kolonia Avdarma*, *Kolonia Baurci*, *Kolonia Beșalma*, *Kolonia Gaidar*, *Kolonia Dezghindje*, *Kolonia Djoltai*, *Kolonia Kazaiacalia*, *Kolonia Komrat*, *Kolonia Kongaz*, *Kolonia Tomai*, *Kolonia Etulia* etc.

Prin colonizare au apărut și următoarele localități, numele cărora reproduc pe teritoriul nostru denumirile satelor de origine a populației colonizate: *Bașchiu* (astăzi parte a comunei Chirsova, UTAG), *Iserlia* (Basarabeasca), *Corten* (Taraclia), *Tvardița* (Taraclia) – localități ale imigranților sud-dunăreni (bulgari, găgăuzi); *Bălcăuți* (Briceni), *Crișcăuți* (Dondușeni), *Marcăuți* (Briceni), *Șirăuți* (Briceni), *Vancicăuți* (Edineț) – localități formate de populația ucraineană din fostul ținut Hotin și din regiunile apusene ale Ucrainei.

Toponimia fixează și mișcări de populații locale, în limitele interfluviului pruto-nistrean, în urma cărora au luat ființă așezări noi în imediata vecinătate a celor vechi, iar uneori și în regiuni mai îndepărtate: *Albinețul Vechi – Albinețul Nou* (Fălești), *Albota de Sus – Albota de Jos* (Taraclia), *Andrușul de Sus – Andrușul de Jos* (Cahul), *Balinții Vechi – Balinții Noi* (Soroca), *Brătușeni – Brătușenii Noi* (Edineț), *Calfa Cărpineni – Cărpineanca* (Hîncești), *Cobusca Veche – Cobusca Nouă* (Anenii-Noi), *Codru – Codru Nou* (Telenești), *Delacău* (Anenii-Noi) – *Delacău* (UATSN), *Drăgușeni – Drăgușenii Noi* (Hîncești), *Gălești – Găleștii Noi* (Strășeni), *Jora de Sus – Jora de Mijloc – Jora de Jos* (Orhei), *Mărcăuți*

– *Mărcăuții Noi* (Briceni), *Obreja Veche – Obreja Nouă* (Fălești), *Podoima – Podoimița* (UATSN), *Roșcanii de Sus – Roșcanii de Jos* (Rezina), *Saharna – Saharna Nouă* (Rezina), *Telița – Telița Nouă* (Anenii-Noi), *Țiplești – Țipleștii* (Sîngerei), *Ulmu – Ulmul Mic* (UATSN), *Valea Perjei* (Taraclia) – *Valea Perjei* (Cimișlia), *Voloave – Volovița* (Soroca), *Zăicani – Zăicani Noi* (Telenești) etc.

Denumirile localităților nou-întemeiate apar uneori cu forme intacte față de cele ale așezărilor mai vechi (*Delacău, Valea Perjei*). În cele mai multe cazuri însă noile denumiri diferă formal de cele anterioare, prezentînd structuri diferite: (1) derivate (*Cărpineanca, Podoimița, Țipleștii, Volovița*); (2) compuse cu adjectivele *mic* și *nou*, care ne sugerează, într-un fel sau altul, „noutatea” obiectelor desemnate (*Albinețul Nou, Brătușenii Noi, Saharna Nouă, Ulmul Mic*); (3) compuse cu determinativele *de jos* și *de sus*, referitoare la poziția geografică a noilor așezări față de cele mai vechi (*Albota de Jos, Jora de Jos, Jora de Sus*). Amplificarea formelor noilor toponime cu elemente de compunere respective a impus schimbarea formei vechilor denumiri: *Cobusca Veche, Hăsnășenii Mari, Jora de Mijloc, Obreja Veche*, față de cele inițiale: *Cobusca, Hăsnășeni, Jora, Obreja*.

Originea locală a populației este indicată, credem, și de următoarele oiconime derivate: *Brăviceni* (Orhei, din satul Bravicea, Călărași), *Chetroșeni* (Hîncești, dintr-un sat Chetrosu sau Chetroasa), *Ciulucani* (Telenești, locuitori originari din satul Ciuluc, Fălești, sau de pe valea râului Ciuluc), *Cogîlniceni* (Rezina, locuitori de pe valea râului Cogîlnic), *Ialpușeni* (Cimișlia, locuitori veniți din satul Ialpuș (Cimișlia) sau originari de pe valea râului Ialpuș), *Mocreachi* (UATS, locuitori originari din satul Mocra, UATSN), *Solonceni* (Rezina, locuitori din satul Soloneț, Soroca, sau de pe valea râului Soloneț), *Sărăteni* (Leova, locuitori de pe valea râului Sărata), *Selișteni* (Ungheni, locuitori dintr-un sat Seliște), *Vădeni* (Soroca, locuitori veniți dintr-un sat Vad sau Vadu), *Voroncoveni* (Soroca, locuitori originari din satul Vărăncău, atestat documentar și *Voroncău*).

Întemeierea de sate noi este semnalată în toponimie prin denumirile cu indicații cronologice directe: formații pe terenul limbii române – *Satul Nou* (Cimișlia), *Sătuc* (Cahul), sau provenite din alte limbi – *Novosiolovca* (Taraclia, rusă), *Enichioi* (Cantemir, tătară). Toponimia istorică înregistrează și alte oiconime de acest fel: *Satul Nou* (jud. Cahul, azi în componența comunei Burlacu, Cahul), *Novoselița* (jud. Hotin), *Novosiolovca* (jud. Ismail), *Enichioi* (jud. Ismail).

Toponime antroponimice. Este cea mai numeroasă categorie onimică, manifestîndu-se atît în cadrul oiconimelor, cît și în cel al numelor topice minore, mai cu seamă ca denumiri de terenuri agricole și de obiecte topografice ce țin de activitatea omului.

Oiconimele datează din diferite perioade istorice, apariția lor fiind strîns legată de etapele și fazele dezvoltării societății, de viața comunităților de oameni din trecut și de astăzi. Cele mai vechi toponime antroponimice și-au făcut apariția în primele secole ale Evului Mediu, pe timpul obștilor sătești și la începuturile epocii feudalismului, cînd „obștea țărănească liberă se transformă în obștea iobagă și cînd, în felul acesta, se pun bazele proprietății feudale asupra pămîntului și a exploatării feudale a țăranilor” [11, p. 1]. Pe teritoriul de la est de Carpați existența obștii, sub forma unor asociații teritoriale de mai multe sate, numite *cîmpuri, hotare* sau *ocoale*, este cunoscută de la începutul sec. al XV-lea. Trăsăturile esențiale ale obștii sătești din Moldova sînt: (1) proprietatea colectivă asupra pămînturilor necultivate; (2) proprietatea individuală asupra țărinilor, acestea constituind racle sau fișii de pămînt îngrădite, cuprinzînd loturi de întinderi egale (jrebii), la rîndul lor împărțite în porțiuni corespunzătoare caselor din vatra satului; (3) răspunderea colectivă față de stat pentru toate delicturile și crimele săvîrșite pe teritoriul ei etc. [11, p. 1 și urm.;

12, p. 20-40]. Aproximativ aceleași trăsături caracteristice le-au avut obștile țărănești din multe state europene (vezi 13, 14).

Obștea sătească din perioada anterioară stăpînirii feudale era constituită pe baza principiilor autoconducerii și a autoadministrării. În fruntea obștii se afla un conducător – cnezul, judele sau vătămănușul. Acesta, împreună cu bătrînii și moșii satului, organizau viața economică și socială a obștii. După numele cnezului (judelui, vătămănușului) obștii adesea erau denumite satele pe care aceștia le conduceau. Henri H. Stahl, în studiul său despre satele devălmașe românești, indică 78 de cazuri de sate cu cnezi, juzi sau vătămăni, atestate în documentele slavo-moldovenești. Din acestea, în 13 cazuri numele satului este identic cu cel al cnezului, judelui sau vătămănușului. Cîteva atestări documentare din sec. al XV-lea: „*Balomirești*, unde a fost jude Balomir” [15, vol. II, p. 25], „*Neagu*, unde este Neagăș jude” [16, vol. I, p. 64-66], „*Ostăpceni*, unde a fost Ostapco, vătămănuș din Turie” [15, vol. I, p. 179], „*Procopinți*, unde a fost Procop și Vasile vătămăni” [16, vol. I, p. 459].

Documentar sînt atestate zeci de sate cu mențiunile „unde este (sînt)” sau „unde a (au) fost” cutare sau cutare persoane, a căror funcție sau atribuțiuni nu sînt arătate, dar care se presupune că ar fi fost în multe cazuri tot cnezi, juzi sau vătămăni: „sat unde a fost Cleșină”, „sat unde a fost Lațco”, „sat unde a fost Malici”, „sat unde este Rășpop” (probabil, satul Rășpopinți din reg. Cernăuți), „sat unde a fost Șizco” (satul Șișcăuți din aceeași regiune Cernăuți) [16, vol. I, p. 541-543, 182-183, 541-542]. Nu este exclus, după cum afirmă I. Bogdan, ca în unele cazuri să fie vorba și de boieri, care în vremea cea stăpîneau deja multe sate [17, p. 14].

Spre sfîrșitul sec. al XV-lea și în cursul sec. al XVI-lea obștea sătească din Moldova suferă transformări radicale. În interiorul ei se produce o puternică diferențiere a membrilor săi. Unii dintre aceștia devin proprietari de ocine și aceasta divizîndu-se, cu timpul, în acaparează conducerea obștii, în bogați și săraci.

După crearea statului, procesul de feudalizare a obștii a luat proporții și mai mari. Domnitorii se declară proprietari ai pămînturilor libere și ai „locurilor de pustie”, pentru ca mai tîrziu să le doneze marilor feudali și mănăstirilor, precum și dregătorilor, curtenilor, oștenilor, pentru „dreapta și credincioasa slujbă” față de domnie, pentru participare în lupte sau pentru paza hotarelor țării.

De remarcat că „locurile de pustie” nu erau pustii cu adevărat, în sensul geonomic sau geografico-natural al terenului, lipsite de vegetație sau de dovezi de viață omenească. Prin această sintagmă trebuie înțelese noțiunile: (1) locuri sau sate pustiite în urma războaielor sau a unor epidemii de boli; (2) așezări părăsite (seliști); (3) pămînturi nevalorificate; (4) locuri izolate, depărtate de așezările omenești populate; (5) locuri ce n-au fost stăpînite de nimeni [vezi și Henri H. Stahl, 12, vol. I, p. 106-109].

Beneficiarii donațiilor domnești, ajunși proprietari de moșii, deveneau în același timp și stăpînitori ai satelor din cuprinsul moșiilor. Deci, în afară de cnezi, juzi și vătămăni, boierii și demnitarii (curtenii, militarii) formează o altă categorie de oameni avuți, de la care și-au luat numele multe sate și cătune. Documentele vechi vizează numeroase cazuri de acest fel: *Golăiești*, fost sat pe locul Trebujenilor de astăzi – de la Ion Golăie [1582, 18, p. 21-22], *Grozînți* pe Racovăț – de la Grozea Cupcici [142, 16, vol. I, p. 261-262, 264], *Dănceni* – de la Danciul [1611, 19, vol. VI, partea 1, p. 2], *Cupcina* pe Ciuhur, azi Cupcini – de la Ivan Cupcici [20, veac. XVII, vol. I, p. 215], *Murgoceni* – de la Costea Murgociu [1502, 20, veac. XVI, vol. I, p. 7], *Pășcani* pe Ciuluc – de la Pașco neameș [1599, 20, veac. XVI, p. 273], *Rădeștii* pe Sărata, țin. Tigheci – de la Radul Mătăhală [1609, 20, veac. XVII, vol. II, p. 206], *Rășpopeni* pe Dobrușa – de la Fiodor Rășpop [1603, 20, veac. XVII,

vol. I, p. 88], *Horjești* în țin. Lăpușna – de la Stan Horja [1598, 20, veac. XVI, vol. IV, p. 212], *Șercani* în țin. Orhei – de la Șirco [1617, 20, veac. XVII, vol. IV, p. 112] etc.

Documentele precizează și scopul donațiilor, în semn de „miluire” și de mulțumire în adresa supușilor domniei, pentru a le consolida situația lor economică, dar și în scopul populării regiunilor rămase fără locuitori și al valorificării pământurilor respective. Astfel, la 1484, Ștefan cel Mare dăruiește lui Mălușcă și fratelui său Neicea, precum și lui Cozma și fratelui său Drăguș, ostași din ceata boierului Gangur, pîrcălab de Orhei, pentru slujbele făcute țării prin paza împotriva tătarilor, un loc pustiu pe apa Ișnovățului ca să-și facă sat [21, p. 274]. Este vorba de satele de mai târziu Mălușcenii, Răzeni și Drăgușeni din țin. Lăpușnei. La 1580, Iancul Sasul Voievod, „văzînd dreapta și credincioasa slujbă” a lui Petre Albotă, mare vătaf de Iași, îi dăruiește „un loc de pustie pe Căenar, la Piatra, unde se cheamă la Verbca, care acum se numește satul Alboteni” [19, veac. XVI, vol. III, p. 133]. La 1586, Petru Șchiopul Voievod confirmă „boierului Vartic, mare vornic al Țării de Jos, un loc din pustie la Ciulucul Mare... să-și facă loru-și sat” [*Varticăuți*, sat inexistent astăzi; 19, veac. XVI, vol. III, p. 322]. Tot Petru Șchiopul, la 1588, dăruiește lui Șeptelici armășel o seliște într-un loc de pustie, unde se cheamă la Fîntîna... ca să-și întemeieze sat” [azi *Șeptelici*, rn. Soroca, 19, veac. XVI, vol. III, p. 370].

Existau în trecut și sate care aveau nu numai un stăpîn, ci doi și mai mulți (cnezi, juzi, vătămani sau boieri, dregători etc.). Satul Procopinți (dispărut), de exemplu, era stăpînit de doi vătămani, Procop și Vasile [16, p. 459]. O seliște din jos de gura Lopatnei aparținea, la 1500, lui Duma Poșescul și Manei [19, veac. XV, vol. I, p. 305]. Un loc de pustie pe Spiroasa (Schinoasa), lângă lacul care se afla mai sus de Ulmi, în apropierea râului Cogîlnic, este dăruit de Ștefan cel Mare, la 1502, lui Duma Hurduiescu și fraților lui, ca ei să-și așeze acolo sat [21, p. 1; este satul *Hurduiești*, menționat documentar la 6 septembrie 1644, 21, p. 65-66]. În aceste cazuri, satul primea numele unuia dintre proprietari, de obicei pe al celui mai înstărit, de rang superior sau mai bine văzut la curtea domnească. Adesea, cînd stăpînii satelor se schimbau, fie pentru că erau vîndute moșiile, fie pentru că erau lăsate moștenire urmașilor, se schimbau totodată și denumirile lor. Iată de ce, de exemplu, Andreicăuții din 1587 apare mai târziu cu denumirea *Varticenii* [19, veac. XVI, vol. III, p. 339], Volosenii de pe Bîc din 1632 – *Pănășești* la 1732 [21, p. 43-44], Ivancăuții de pe Terebna din 1429 – *Hîncăuți* la 1479 [19, veac. XV, vol. I, p. 80], Popovca din țin. Orhei de la 1619 – *Miclești* în același an [18, p. 60-61], Trifeni din țin. Lăpușna de la 1647 – *Pășcanii* la 1668 [21, p. 69-70, 219].

După cum s-a menționat anterior, membrii obștii satești stăpîneau terenuri egale de pămînt. Aceste terenuri se numeau la început *jrebii*, iar mai târziu, prin sec. XVI-XVII – *moșii*, *bătrîni*, după cum erau stăpînite de *moși* sau *bătrîni*. În timpul fărîmițării obștii satești, unii dintre membrii ei, organizați în grupe sau cete de neam, au părăsit vechile așezări, satele-vatră, și s-au mutat pe pămînturile proprii sau în alte locuri mai favorabile vieții, întemeind aici noi gospodării, noi așezări. Satele întemeiate astfel adesea erau denumite după proprietarul noilor moșii sau după primul locuitor al noilor așezări, considerați întemeietori de sate. După moși sau bătrîni au fost desemnate satele: *Milești* din țin. Lăpușna – după bătrînul Milea [1690, 21, p. 146], *Pănășești* din țin. Lăpușna – după bătrînul Panoș [1616, 19, veac. XVII, vol. IV, p. 2], *Ialovenii* din același țin. Lăpușna – după bătrînul Ilovan [sec. XVI, 21, p. 62; de aici denumirea uzuală locală *Iloveni*].

Pentru exemplificare, sub diferite aspecte, inserăm în continuare mai multe oiconime antroponimice actuale, cu mențiuni privind proveniența și evoluția lor:

Andrușul (de Jos și de Sus, Cahul) < *Andruș* < *Andrei*, cf. hidr. *Andrușa*, atestat cu forma *Gârla lui Andrieș* la 1459 [22, p. 22]; *Baroncea* (Drochia) < *Baroncea* < *Baron*

+ suf. *-cea*; *Belaviñți* (Briceni) < *Belava* + suf. *-inți*, formație onimică slavă; *Bobletici* (Sîngerei) < *Bobletic*, poreclă la origine, oiconimul avînd formă de plural; *Bocancea* (Sîngerei) < *Bocancea* < *Bocan* + suf. *-cea*; *Bogdănelți* (Briceni) < *Bogdan* + suf. *-ești*; *Bogzești* (Telenești) < *Bogza* + suf. *-ești*; *Boldurești* (Nisporeni) < *Boldur* + suf. *-ești*; *Botnărești* (Anenii Noi) < *Botnaru* + suf. *-ești*; *Brătușeni* (Edineț) < *Bratuș* + suf. *-eni*; *Brănești* (Orhei) < *Bran* + suf. *-ești*, sau *Brănescu*, ulterior pluralizat; *Bubuieci* (mun. Chișinău), cu varianta documentară *Bubuiogi*, satul pîrcălabului Toader Bubuioag (sec. XVI); *Buiucani* (mun. Chișinău) < derivat cu suf. *-ani* de la numele unui oarecare Buiuc, urmașii căruia sunt pomeniți la 1608 [19, veac. XVII, vol. II, p. 335]; *Bularda* (Călărași) < *Bularda*, proprietarul moșiei;

Călinești (Fălești) < *Călin* + suf. *-ești*; *Căpriana* (Strășeni) < *Căprian*, o variantă populară a lui *Chiprian* (cu o formă mai nouă *Ciprian*), etimonul oiconimului fiind *Chiprian*, numele egumenului schitului de la 1420, apoi și al mănăstirii de la 1429 pe lângă care s-a format satul Căpriana [19, veac. XIV-XV, vol. I, p. 135-136, 248-250]; *Căzănești* (Telenești) < *Căzan* + suf. *-ești*, antroponimul fiind frecvent menționat în sec. XVI-XVII [23, p. 94]; *Chiperceeni* (Orhei), în documentele din sec. al XVII-lea *Piperceeni* < *Pipercea*, proprietarul moșiei locale, urmașii căruia sunt amintiți la 1617 [18, p. 41, 58]; *Climăuți* (Dondușeni) < *Clim* + suf. *-ovți*, formație slavă, adaptată în limba română; *Cobani* (Glodeni) < *Coban*, ulterior pluralizat; *Corpaci* (Edineț) < *Corpaci*, explicat prin *corpaci/corpacă* „o specie de pește” [24, p. 148], antroponimul fiind atestat în sec. XVI-XVII [23, p. 120]; *Dahnovici* (Hîncești) < *Dahnovici*, numele proprietarului de moșie [21, p. XXIV, 155-156], antroponimul fiind explicat prin *Dahna* (*Dafna*) + suf. *-ovici* [24, p. 164]; *Dămășcani* (Rîșcani) < *Dămășcan*, atestat în documente și Demeșcan [sec. XVII, 23, p. 151, 355, 370], o variantă a lui Damaschin [24, p. 164]; *Echimăuți* (Rezina) < *Echim* (*Iachim*, *Ioachim*) + suf. *-ovți*, oiconimul fiind adaptat pe terenul limbii române; *Horjești* (Hîncești) < *Horja*, acesta fiind numele lui Stan Horja, căruia Ștefan cel Mare, la 1482, îi confirmă satul „unde a fost casa lui” [22, p. 115-116];

Leova (oraș, reședință de raion) < *Leua*, numele proprietarului de moșie; *Leușeni* (Hîncești) < *Leuș* + suf. *-eni*, antroponimul amintind de vechiul proprietar al moșiei, menționat în sec. al XV-lea [19, veac. XV, vol. II, p. 42, 225]; *Logănești* (Hîncești), satul unui proprietar de moșie *Lohan*, nume pomenit frecvent în documentele vechi [sec. XIV-XVII, 23, p. 384]; *Lucești* (Cahul), atestat la 1597 cu forma *Luceanii* < *Luca* (*Lucea*, *Luciu*) + suf. *-eni/-ani* [25, vol. II, p. 124]; *Manta* (Cahul) < *Manta* (*Mantu*), explicat prin comparare cu bg. *Manto*, *Mantov* și gr. *Mantas*, *Mantos*, antroponimul românesc fiind atestat în 1644, 1652, 1658 ș. a. [26, p. 150; 26, p. 140]; *Mașcăuți* (Criuleni), satul lui Macicu/Mașcu de la 1618 [19, veac. XVII, vol. IV, p. 220]; *Măgdăcești* (Criuleni), satul lui Mihail Măgdiciu de pe vremea lui Ștefan cel Mare [21, p. 5]; *Mărăndeni* (Fălești) < derivat de la *Maranda* < *Smaranda*, *Smarandu*, cf. bg. *Maranda*, gr. *Smarandis*; *Morozeni* (Orhei) < *Morozan*, prin pluralizarea formei toponimice, antroponimul fiind un nume de familie foarte răspîndit astăzi în sat; *Nicoareni* (Drochia), derivat suf. *-eni* al lui *Nicoară*;

Onești (Edineț, Hîncești, Strășeni) < *Onea* + suf. *-ești*; *Paicu* (Cahul) < *Paicu* < *paic* „ostaș din garda domnitorului” (< tc. *peik*); *Pociumbeni* (Rîșcani) < *Pociumb*, derivat cu suf. *-eni*, etimonul fiind la origine o poreclă (*pociumb* „stîlp, par”, „țăruș” „proptea”; *Pocșești* (Orhei) < plural al antrop. *Pocșescu*, menționat la 1500 [22, p. 238-240]; *Pohrebeni* (Orhei), satul lui Danciul Pahrib, după cum ne mărturisește documentul din 12 aprilie 1503 [18, p. 32]; *Roșcani* (Anenii Noi, Rezina, Strășeni) < *Roșca* + suf. *-ani*, nume de persoană de largă răspîndire în atroponomia românească; *Săseni* (Călărași) < *Sasu* + suf. *-eni*, antroponimul fiind la origine un etnonim (*sas* „persoană care face parte din populația germană (pl. *sași*)

din Transilvania, colonizați aici de regii unguri în sec. XII-XIII); *Sinești* (Ungheni) < *Sinești*, cu formă de plural, sau *Sinea* (*Sinu*) + suf. *-ești*; *Sipoteni* (Călărași) < *Sipoteanu*, numele vreunui din neamul demnitarilor de pe vremea lui Vasile Lupu [sec. XVII, 18, p. 81, 85, 155, 176]; *Șercani* (Orhei) < *Șircu* (*Șirco*) + suf. *-ani*, cf. un sat Șircani, părți din ocina căruia, în 1617, sînt confirmate lui Gheorghe, fost vornic, cumpărături de mai înainte de la Nistor, fiul lui Șirco [19, veac. XVII, vol. IV, p. 112]; *Ștefănești* (Florești) < *Ștefan* + suf. *-ești*, antroponimul fiind fie un nume de familie, fie un prenume al proprietarului de pămînturi, al fondatorului sau al primului locuitor al satului;

Tăbani (Briceni) < *Taban*, numele unuia dintre proprietarii de moșii din țin. Hotin, menționați în sec. XVII [27, vol. XVI, p. 4, 17]; *Tîrzieni* (Orhei) < *Tîrziu* + suf. *-eni*, antroponim de largă circulație în localitățile basarabene; *Trifești* (Rezina) < *Trif(u)* + suf. *-ești*; *Tudorești* (Cahul), local avînd forma *Todorești* < *Todor*, numele primului locuitor al satului, de etnie bulgar, care și-a întemeiat gospodăria pe lotul de împroprietărire la reforma agrară din 1918-1924; *Unchitești* (Florești) < *Uncheata* + suf. *-ești*, sat identificat cu seliștea Unchitești din 1483, cumpărătură de la Vasco Uncheata [19, veac. XIV-VI, vol. I, p. 142, 216, 284; 22, p. 122]; *Unțești* (Ungheni), în documentele vechi *Onțești* < *Oanță* (*Onțu*, *Onțea*) + suf. *-ești*; *Vărzărești* (Nisporeni), satul urmașilor lui Stan Vărzaru, după cum reiese din documentul din 1533 [21, p. 6-10, 46]; *Zberoaia* (Nisporeni) < *Zberea* (*Zbierea*), numele unui proprietar al moșiei locale; *Zubrești* (Strășeni) < *Zubrea* + suf. *-ești* etc.

La începutul secolului trecut, în baza asemănării dintre numele conducătorilor de obști satești (cnezi, juzi, vătămăni), precum și ale stăpînitorilor de moșii și așezări omenești (boieri, bătrîni, moși), și denumirile de sate respective, a fost emisă teoria p a t r o n i m i l o r rurale, prin care se susținea că locuitorii satelor în cauză descind biologic din strămoșul lor conducător de obști sau stăpînitor de moșii și fondator de sate. A se vedea, în special, lucrarea istoricului Radu Roseti – *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova* (București, vol. I, 1907). Parțial, această teorie este promovată și de acad. Iorgu Iordan, cînd afirmă că satul este creația unui cnez, jude, întemeietor și stăpîn [28, p. 117-120] și că funcția sufixelor *-ești* și *-eni/-(i)ani* „constă în indicarea originii personale a locuitorilor, adică a descendenților celui ce a întemeiat ori a stăpînit satul” [4, p. 157; 28, p. 117-120]. Această opinie a fost contestată de Henri H. Stahl, care consideră că numai argumentul toponimic, similitudinea de nume, nu poate constitui o dovadă a originii biologice a satelor devălmașe dintr-un strămoș fondator [12, p. 66]. Credem însă, de rînd cu alți cercetători, că nu satul, cu locuitorii lui, ci numai numele lui putea fi uneori creația foștilor conducători și stăpînitori [vezi 1, p. 76]. Numele satelor cu sufixele *-ești* și *-ani* exprimă nu un raport de filiație biologică, de descendență genealogică, ci un raport de ordin social-juridic între conducătorii de obști și locuitorii vechilor așezări omenești sau unul de proprietate funciară între stăpînii (boierii) moșiiilor sau fondatorii satelor și însăși populația acestor sate. Astfel, cînd utilizăm denumirile localităților Mănoilești, Nicoreni, Pașcani, Vărzărești, avem în vedere prin ele nu descendenții lui Manoilă, Nicoară, Pașcu, Vărzaru, ci satul tuturor locuitorilor, indiferent de originea lor de rudenie. Prin aceasta însă nu negăm existența unor grupuri de oameni coborîtori dintr-un singur strămoș, numite p a t r o n i m i i, locuitori ai unor mahalale sau chiar ai unor sate întregi, mai cu seamă în epocile vechi.

Rezumînd cele discutate, ar fi logic să acceptăm că derivatele toponimice în *-ești* și *-ani* (*-eani*, *-iani*), cu bază antroponimică, au avut în momentul creării lor următoarele sensuri: 1) pentru cea mai veche perioadă – a) „coborîtori dintr-un strămoș comun”: *Bogdănești*, *Călinești*, *Costești*, *Dobreni*, *Mihăileni*, *Scorțeni* și b) „membri ai obștii satești sau din satul condus de un cnez, jude, vătămăni”: *Ionești*, *Lucești*, *Petrești*, *Filipeni*, *Nicoreni*, *Todereni*; 2) pentru epoca feudală – a) „oameni de pe moșia unui

proprietar de moșie”: *Bălănești, Golești, Negoiești, Drăgoieni, Lucăceni, Vlădiceni* și b) „locuitori din satul stăpînului-fondator sau al celui dintîi locuitor”: *Albești, Mircești, Florești, Negureni, Oprișeni, Tîrzieni*; 3) pentru perioada modernă – „locuitori dintr-un sat cu o denumire arbitrar sau convențional atribuită localității”: *Codreni, Făgureni, Făurești, Floreni*.

După cum se poate observa, în toate aceste cazuri avem a face cu sensul de „grup” („colectivitate”, „comunitate”) de oameni. De aici teza, susținută și dezvoltată în ultimul timp de Gh. Bolocan, E. Șodolescu-Silvestru ș.a. [vezi 29, 30], că derivatele toponimice respective provin nu direct de la numele de persoane, pe care le conțin în structura lor, ca radical sau temă, ci indirect, de la „numele de grup”, ele fiind la origine substantive derivate de la adjective cu suf. *-esc* și *-an/-ean/-ian*, formațiile toponimice respective căpătînd ulterior forme de plural.

În toponimia noastră de origine antroponimică s-au păstrat și oiconime preluate de la alte populații conlocuitoare: *s l a v e* (rusești, ucrainene) – *Clișova, Isacova, Parcova, Tarasova, Clișcăuți, Colicăuți, Cosăuți, Crișcăuți, Grinăuți, Lencăuți, Mașcăuți, Mateuți, Temeleuți, Trifăuți; Balinți, Belavinți, Ofatinți*; *t u r c i c e* (tătărești, găgăuze) – *Baurci, Carahasani (Kara Hasan), Dermengi, Hageabdul* (Hagi Abdul, azi *Alexandru Ioan Cuza*), *Hagimus (Haci Musa), Samurza (Musa Murza)*; *g e r m a n e* – *Alexanderfeld, Denevița* (azi *Svetlii*), *Eikendorf* (azi *Doina*), *Marienfelfd* etc.

Începînd cu sec. al XIX-lea, în sistemul de nominație al localităților din spațiul pruto-nistean se produc transformări esențiale. Dacă anterior satele erau denumite, în majoritatea cazurilor, în mod spontan, după voia proprietarilor de moșii, a fondatorilor de așezări omenești sau a populației satelor, acum dreptul desemnării localităților și-l asumă oficialitățile statului, uneori dimpreună cu autoritățile locale. Caracteristice în acest plan sînt localitățile apărute prin colonizare în timpul dominației regimului țarist în Basarabia, denumirile cărora au fost date după numele membrilor dinastiei țariste, ale cinovnicilor administrației guberniale și locale, denumiri fără vreo legătură cu locurile și obiectele topografice respective: *Alexandrovca, Alexeevca, Antonovca, Borisovca, Constantinovca, Ecaterinovca, Ivanovca, Mihailovca, Nicolaevca, Pavlovca, Romanovca, Sofievca* etc. Unele din denumirile acestea desemnează două și mai multe localități: *Alexandrovca* – 6, *Nicolaevca* – 14, *Antonovca* – 15 etc. E cazul ca aceste denumiri să fie substituite, deoarece nu mai corespund realităților actuale, iar noile denumiri să fie puse neapărat în legătură cu mediul social actual, cu particularitățile fizico-geografice și naturale ale terenului din zona de așezare a satelor în discuție.

În perioada modernă au fost create numeroase nume de localități de la diverse categorii de nume de persoane, acestea, după cum s-a menționat deja, avînd un caracter arbitrar (convențional), pentru că personalitățile vizate nu au avut nici o legătură cu așezările „botezate” sau „rebotzate” în acest mod, acestea datînd din sec. XIX-XX, din perioada țarismului, dar și din anii de după cel de al doilea război mondial. Din categoria celor din urmă fac parte și denumirile: *Ceapaevca, Kirovo, Cotovskoe, Dimitrova, Dimitrovka, Iliciovka, Miciurino, Novocotovsk, Novovladimirovka*. Ce-i drept, unele „creații” de acest fel au fost excluse din uzul oficial, în majoritatea cazurilor prin revenirea la denumirile tradiționale, cu vechime de secole: *Cupcini* pentru *Kalininsk*, *Dolna* pentru *Pușkino*, *Hîncești* pentru *Kotovsk*, *Ialoveni* pentru *Kutuzovo*, *Șoldănești* pentru *Cernenko*, *Ștefan-Vodă* pentru *Suvorovo* etc.

Antroponimice la origine, motivate din punct de vedere istoric și cultural, sînt formațiile noi, firești limbii și tradițiilor naționale, corespunzătoare legilor de formare a numelor topice și normelor lingvistice în vigoare. Acestea sînt toponimele comemorative:

Alexandru Ioan Cuza (Cuza-Vodă), Cantemir, Decebal, Eminescu. Mai numeroase sînt ca formații antroponimice comemorative numele de străzi, bulevarde și piețe din cadrul orașelor noastre, inclusiv cele din Chișinău: *Vasile Alecsandri, Alexandru cel Bun, Gheorghe Asachi, Burebista, Ion Luca Caragiale, Maria Cebotari, Toma Ciorbă, Alexandru Donici, Mircea Eliade, Onisifor Ghibu, Pantelimon Halippa, Nicolae Iorga, Alexandru Lăpușneanu, Alexe Mateevici, Mircea cel Bătrîn, Constantin Negruzzi, Vlaicu Pîrcălab, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Nicolae Titulescu, Traian, Grigore Ureche, Mihai Viteazul, Petru Zadnipru etc.*

Deosebit de numeroase sînt formațiile antroponimice în microtoponimie, în nomenclatura topică referitoare la diverse obiecte topografice minore, terenuri și locuri de proporții mici și adesea de importanță locală: bălți, lacuri, gârle, pîraie, izvoare, fîntîni, văi, vîlcele, hîrtoape, dealuri, holmuri, movile, păduri, rediuri, terenuri agricole etc.

Multitudinea și varietatea microtoponimelor antroponimice referitoare la proprietățile de pămînt sînt în firea lucrurilor, pentru că mai fiecare locuitor din mediul rural a stăpînit în trecut și continuă să stăpînească în prezent, bineînțeles astăzi în proporții mult mai mici, tot felul de terenuri agricole: cîmpuri, lanuri, loturi, cote, grădini de zarzavat, parcele de vii și livezi etc.

Condițiile materiale de viață i-a determinat pe vorbitori să dea nume diverselor locuri, pentru că un obiect topografic există și poate fi perceput și cunoscut numai dacă are nume. Cuvintele obișnuite ale limbii au devenit toponime prin simplul fapt al frecvenței folosiri într-un anumit scop, „precum, și mai ales, din necesitatea de a deosebi locurile unele de altele, deci de a le individualiza, ceea ce constituie tocmai trăsătura fundamentală a unui nume propriu” [31, p. 233].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Еремия Анатол, *Нуме де локалитэць. Студиу де топонимие молдовеняскэ.* – Chișinău, 1970.
2. Мурзаев Э. М., *Основные направления топонимических исследований // Принципы топонимики.* – Moscova, 1964.
3. Карпенко Ю. А., *О синхронической топонимике // Принципы топонимики.* – Moscova, 1964.
4. Iordan Iorgu, *Toponimia românească.* – București, 1963.
5. Resmeriță A., *Dicționarul etimologico-semantic al limbii române.* – Craiova, 1924.
6. Ciachir M., *Explicarea numirilor turco-tătare ale orașelor, comunelor și fermelor din Moldova dintre Prut și Nistru // Revista societății arheologice bisericești din Chișinău.* – Chișinău, vol. XIII-XV, 1920-1924.
7. Аристов Н. А., *Заметки об этническом составе тюркских племен и народностей и сведения об их численности // Живая старина.* – Sankt-Petersburg, fasc. 3-4, 1896.
8. Галкина М. Н., *Этнографические и исторические материалы по Средней Азии и Оренбургскому краю.* – Sankt-Petersburg, 1868.
9. Баскаков Н. А., *Ногайский язык и его диалекты.* – Moscova-Leningrad, 1940; Idem. *Родоплеменные названия кыпчаков в топонимии Южной Молдавии // Топонимика Востока.* – Moscova, 1964, p. 46-51.
10. Еремия А., *Топониме ку суфикселе -лия ши -лык // ЛЛМ,* 1990, nr. 1, p. 49-54.
11. Cihodaru C., *Contribuții la cunoașterea obștii țărănești în Moldova // Studii și cercetări științifice. Istorie.* – București, fasc. 1, 1956.

12. Stahl Henri H., *Contribuții la studierea satelor devălmașe românești*. – București, vol. I, 1958.
13. Абрамсон М. Л., *Крестянство в византийских областях Южной Италии (IX-XI вв.)* // Византийский временник. – Moscova, tom. VII, 1953.
14. Неусыхин А. И., *Структура общины в Южной и Юго-западной Германии в VIII-XI веках* // Средние века. – Moscova, tom. IV, 1953.
15. Bogdan I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*. – București, vol. I-II, 1913.
16. Costăchescu M., *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*. – Iași, vol. I-II, 1931-1932.
17. Bogdan I., *Despre cnezii români* // Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice. – București, seria II, tom. 16, 1903.
18. Sava Aurel, *Documentele privitoare la târgul și ținutul Orheiului*. – București, 1944.
19. *Documentele privind istoria României. A. Moldova*. – București, veac. XIV-XV, vol. I, 1954; veac. XV, vol. II, 1954; veac. XVI, vol. III, 1955; veac. XVII, vol. IV, 1956.
20. Ghibănescu Gh., *Ispisoace și zapise*. – Iași, vol. I-XI, 1906-1933.
21. Sava Aurel, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*. – București, 1937.
22. Costăchescu M., *Documentele moldovenești de la Ștefan cel Mare*. – Iași, 1933.
23. Gonța Alexandru I., *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane*. – București, 1995.
24. Iordan Iorgu, *Dicționar al numelor de familie românești*. – București, 1983.
25. Costăchescu M., *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*. – Iași, vol. I-II, 1931-1932.
26. Stoicescu Nicolae, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*. – București, 1971.
27. Boga L.T., *Documente basarabene*. – Chișinău, vol. 1-20, 1928-1938.
28. Iordan Iorgu, *Nume de locuri românești în R.P.R.* – București, 1952.
29. Bolocan Gh., *Categoria „nume de grup” în toponimie* // Limba română (București), nr. 1, 1976, p. 89-98.
30. Șodolescu-Silvestru Elena, *Toponimie românească. Modele derivaționale*. – București, 2001.
31. Iordan Iorgu, *Observații cu privire la raporturile dintre toponime și antroponime* // Limba română (București), nr. 3, 1975, p. 233-237.

MARCU GABINSCHI

Institutul de Filologie
(Chișinău)ETIMOLOGII – 2007 ¹

Întemeind ideea că acest cuvânt poate să fie unul din puținele nume proprii moștenite de română din latină, aducem următoarele:

Deși aceste nume, într-adevăr, sînt foarte puține la număr, unele argumente în favoarea lipsei lor complete nu sînt îndeștate de întemeiate. Unul din cei mai mari sceptici în această problemă a fost A. Graur. După Dlui, „nu avem nici un singur nume care să fie sigur moștenit din latinește” [4, p. 51], părere în sprijinul căreia e adusă nereușita lui A. Philippide în a găsi nume românești moștenite din latină (printre care și împrumuturi din tracă), încercare prezentată încă de S. Pușcariu ca apriori sortită eșecului, deoarece „o continuitate între numirile oficiale ale romanilor păgîni și ale românilor creștini nu există” (4, p. 52). De acum aici, unde ceea ce era de demonstrat se dă drept ceva deja demonstrat, observăm și alte nepotriviri, deoarece unele nume ale romanilor păgîni s-au făcut și ale românilor creștini, cum e, cel puțin, *Marcu*. Această formă, ce e drept, neconținînd foneme diagnostice, nu confirmă, dar nici nu dezmințe moștenirea. Sînt și nume creștine, împrumutate de latină din greacă, ca *Petru* (*Pătru*) care au putut să fie, judecînd după fonetica lor, moștenite din antichitate. Dar există și cazuri mai univoce (vezi mai jos).

Mai departe A. Graur trece la unele nume concrete ce pot fi moștenite din latină, negîndu-le această provenire. E vorba de *Sîngeorz*, *Sînvăsîi*, *Sînmedru*, *Sînnicoară*,² *Sînchetru* și *Sînziene* (p. 52). E drept că toate acestea sînt nume de sărbători (ca și, de ex., *Sîntamăria*, de prea probabilă proveniență prin moștenire, dar nementionată de A. Graur), ceea ce nu exclude totuși existența componentelor lor ca nume proprii, odată prenume personale.

La *-georz*, rezultat prin disimilare din *-georğ-*, am putea adăuga binecunoscutele *Giurgiu*, *Giurgiulești*, *Sîngeorgiu de Mureș*, *Sîngeorgiu de Pădure*.

Sînvăsîi e o formă problematică. După A. Graur, moștenită fiind, ar fi trebuit să dea ceva ca **Băsei*, cu *b* vechi grecesc netrecut în *v* (dar, adăugăm, cu *-si-* > *-și-*), dar trecerea lui *li* în *i* mărturisește despre o vechime mare.

De moștenirea lui *Sînmedru* A. Graur se îndoiește, din cauza trecerii lui *-t-* în *-d-* (deși *e*, nu *i*, este semn neîndoielnic al timpului anterior itacismului grecesc). Dar aici ar fi putut să aibă loc o trecere accidentală a unui sunet în altul apropiat de el. Cf. it. *padre* și

¹ Înainte de a trece la etimologii noi, mai completăm una din cele precedente (care, de fapt, și așa era foarte probabilă) prin următoarele date: arătînd că rom. reg. *bulihar* provine dintr-o denumire de plantă, am adus ca paralelele cele mai apropiate *cînepar*, *mărăcinar*, *scorțar*, *sitar*, *mătăsar*, *scăier*, dar și cele formate de la denumiri de ființe vii *gogoșar*, *lăcustar*, *muscar*, *șopîrlar*, *șorecar* [1, p. 107]. Aceste date le putem completa acum și cu *cireșar* [2, II, p. 749], *nalbar* [3, p. 819], *plopăr* [2, II, p. 196], *răchitar* [2, II, p. 364], *sîmburar* [2, II, p. 519], dar și cu *șerpar* [2, II, p. 764].

² Dintre variantele mai puțin cunoscute ale acestui cuvînt e de amintit *Sîmicori* [5, p. 130]. Vezi tot acolo, p. 131, despre păstrarea, în unele locuri din Banat și din sudul Olteniei a lui *Sîmț* și *Sînț*, ca niște cuvinte aparte (în *Mucenicii e La Sînț*), dar și arom. *Sîmt*, megl. *Sömt*.

madre, acceptate din afara dialectului de bază al limbii literare italiene (în care ar fi dat *t*, nu *d*). Prin tot așa o oscilație între sonoră și surdă se poate explica arom. *pătedzu*, megl. *pătedz*, corespunzând rom. *botez*, *a boteza* (toate din *baptizare*). Oricum, *Sînmedru* (ca și *a boteza*) nu au putut să provină din slavonă, de unde a venit în românește terminologia bisericească de epocă mai recentă. În afară de toate acestea, e semnificativ că există totuși și *Simetru de Iarnă* [5, p. 130], deci, cu *t*.

Despre *Sînchetru* însuși A. Graur recunoaște că e „ceva mai convingător, cu palatalizarea lui *p*, ceea ce dovedește sigur că e popular”, deși continuă: „dar poate totuși nu latin”. Desigur, *Petrus* nu e băștinaș în latină, dar cu vremea s-a făcut unul din cele mai răspândite nume latine creștine, moștenit de toate limbile romanice (deci, precum s-a spus anterior, contrar lui S. Pușcariu și lui A. Graur [4, p. 54], între ce e latin și ce e biblic sau creștin nu există disjuncție). De altfel, avem și varianta *Șimpietru* [5, p. 132], dovadă a moștenirii cuvântului în diferite regiuni ale României.

Cele mai multe șanse să fie recunoscut ca moștenit A. Graur vede la *Sînziene*, interpretat ca reflexul lui *sanctus dies Iohannis*, ceea ce nu provoacă obiecții, deoarece *Sînziiana*, se înțelege, a fost format post factum ca numele unui personaj folcloric.

În favoarea lui A. Graur (ca și a lui S. Pușcariu) în această problemă vorbește faptul că dintre numele examinate aici nici unul, într-adevăr, nu se aplică în prezent (și, pe cât știm, în toată perioada scrisă) ca prenume.

Altfel se prezintă lucrurile în cazul lui *Nicoară*. A. Graur, recunoscând trecerea *l > r* în poziție intervocalică și diftongarea *l > oa* ca semne ale vechimii, neagă moștenirea din cauza accentului, care ar fi trebuit să dea din lat. *Nicoláus* rom. **Nicurau* (acesta însă nu există). Dar o problemă analogă poate fi văzută și în cazul reflexului slavon al gr. *Νικόλαος*, cu accentul permutat pe *a*, și așa transmis românei, ca *Nicolai*, *Niculai*, *Neculae* și în alte variante [5, p. 130]. Mai importante sînt însă următoarele fapte: mai multe date indirecte ne spun că în latina creștină a putut să existe forma colocvială **Nicola*, după cum mărturisesc multiplele variante italiene ale numelui, cel puțin *Nicola* [6, p. 416; 7, p. 180] (care a dat, la rîndul său, *Cola*, *Niccola*, *Niclo* ș. a.). Acesta apare și el ca nume de sfînt chiar în această formă: cf. *o gran santo Nicola* [8, p. 588]; cf. și alb. *Nikolla* [8, p. 589], cu *ll* vechi din lat. *l*, nu ca modernul *l*. Însă chiar dacă n-am ști de toate acestea, pentru a constata moștenirea numelui propriu luat în discuție, ne-ar ajunge să ne amintim, cel puțin, de *Nicoară Potcoavă*, personaj real din secolul XVI, pretendent la tronul Moldovei, a cărui amintire a fost reînviată recent (1952) în cunoscutul roman al lui M. Sadoveanu. Acest *Nicoară* există și acum, și ca prenume (vezi [9, p. 60]), și ca nume de familie, avînd și derivatele *Nicorescu*, *Nicoriță*, *Nicorici* (tot acolo, p. 106), iar pentru epoca lui Ștefan cel Mare sînt atestate *Nicoară*, *Necora*, *Necoriță*, *Necorescu*, *Nicorici*, *Sînnicoară* [10, p. 93].

Așadar, avem, cel puțin, o confirmare absolut sigură (ca să nu operăm cu cele probabile, cf. *Marcu* sau *Petru*) că un nume românesc s-a păstrat în formă moștenită din antichitate pînă în prezent și ca prenume, și ca nume de familie.

Adică, pînă acum n-am operat cu considerații de ordin general, pe care totuși post factum nu e de prisos să le invocăm, ca să avem în fața ochilor și un tablou mai general.

Creștinismul, prezent la Roma din secolul I al erei noi, a putut să pătrundă în Dacia și înainte de legalizarea lui oficială în Imperiu (sec. IV e. n.) și există dovezi că mai primea acolo inovații din Roma și după retragerea lui Aurelian (anul 275). De exemplu, *basilica* a căpătat sensul de „biserică” abia după epoca lui Constantin (sec. IV), pînă atunci însemnînd „sală de adunări dintr-un local public”, iar creștinii adunîndu-se în catacombe [5, p. 628]. În mod analog, lui *communicare* i s-a dat sensul de „a cumineca” tot în secolul IV [5, p. 501]. Asemenea cuvinte avînd în română sens religios, ne arată că încă în sec. IV în viitoarea română pătrundeau inovații din centrul Imperiului. De atunci pînă la creștinarea slavilor

de sud și pînă la apariția scrisului lor în sec. IX mai rămîneau cel puțin cinci secole. În acest răstimp (stră)românii creștini, ca și orice alt popor, nu puteau decît să poarte nume personale. În română, ele atunci nu pătrunseseră încă din slavă. Din aceasta a venit pe urmă (greu de spus precis în care anume secole, dar în tot cazul nu mai devreme de mijlocul sec. IX) terminologia organizației și a ierarhiei bisericești (în această sferă moștenindu-se doar *preot*), care n-a putut totuși să înlocuiască terminologia creștină primară moștenită. Să ne amintim de binecunoscutele *a ajuna* (*ajun*), *biserică*, *a blestema* (*blestem*), *a boteza* (*botez*), *cîrnelegi*, *cîșlegi*, *comînd*, *creștin*, *cruce*, *a cumineca*, (*cuminecătură*), *Domn*, *drac*, *Dumnezeu*, *a ierta*, *a se închina* (*închinăciune*), *înger*, *lege*, *pască* (*paști*), *păcat*, *păgîn*, *păresimi*, *părinte*, *preot*, *a se ruga* (*rugăciune*), *sărbătoare*, *scriptură*, *sîn-* (*sîmt-*, *sînt*), *vărgură*, *zeu*.

Pe fundalul acestei continuități a creștinismului în Dacia (resp. România) apare chiar ca un lucru de mirare faptul că atît de puține nume personale au fost moștenite din antichitate. Unele totuși, oricît ar fi de puține, s-au păstrat contrar unor păreri autorizate (vezi mai sus).

Acestea date fiind, nu trebuie să ne pară ceva imposibil moștenirea numelui personal al cărui derivat este *Ermurache*.

Aici, mai întîi de toate, se lasă separat sufixul *-ache*, ca, de ex., în numele *Andronache*, *Fonache*, *Manolache*, *Mihalache*, *Păvălache*, *Vasilache* ș. a., cîteodată formate de la ipocoristice (ca *Fanache*) sau singure căpătînd această formă (ca *Tache*), iar rareori găsim varianta în *-i* (ca *Asachi*).³ Există și unele nume comune ca *fudulache* (*fudulachi*) sau *mușunache*.

Rămîne deci tema *Ermur-* pe care cu greu am putea s-o punem în legătură cu altceva decît cu gr. *Ερμούλαος* (cu *-λαος* „popor”, ca și în *Νικόλαος*, iar cu *Ερμ-* legat de *Ερμής* (= lat. *Mercurius*). Acest nume l-a purtat, după cum știm din istoria veche, un tovarăș de luptă al lui Alexandru cel Mare, împotriva căruia a urzit pe urmă un complot, dar a eșuat și a fost bătut cu pietre pînă la moarte. Ca și în cazul lui *Nicoară*, cu dubletele lui venite din neogreacă prin slavă, *Nicolae*, *Neculae* ș. a., avem și pentru *Ermur-* dubletele *Ermolae*, *Ermalai* [9, p. 52], *Armulai*, *Erma* [11, p. 16, 52] ș. a. N. A. Constantinescu nu dă în locul indicat informație etimologică, dar îl prezintă pe *Ermurachi* „cu un *r* parazită”. Noi nu vedem în ce ar consta acest „parazitism” al primului (cf. lipsa a ceva ca **Emurachi*) și, în special, al celui de-al doilea *r*, căci fără el ar fi fost ceva ca **Ermuache*, nenatural pentru română. În toate numele proprii sfîrșite în sufixul *-ache* (fiindu-ne cunoscute circa 30) acesta urmează după o consoană, iar dintre cele 22 de nume comune în *-ache* numai *moache* (variantele lui *moacă*) și dialectismele *paroache* și *zeache* (al căror sens n-am putut afla) îl au pe *-ache* după vocală [12, p. 264], unde însă acest *-ache* nu e sufix. Toate acestea ne spun că *r* în *Ermurache* e organic (nu „parazită”). Odată ce este așa, e cel mai probabil să provină dintr-un *l* intervocalic rotacizat, ceea ce, alături de fostul *o* aton devenit *u*, ne prezintă fonocomplexul *Ermur-* ca moștenit din latină. În prezent nu putem spune care fost forma întregă a cuvîntului primar cu tema *Ermur-* (prin analogie cu *Nicoară* am putea conjectura ceva ca **Ermoară*), dar însăși tema poartă toate semnele moștenirii din latină. Desigur, sufixul *-ache* (< neogr. *-άκης*) e relativ recent, ceea ce însă nu exclude alipirea lui la o temă moștenită: cf. pentru *Nicoară* cel puțin *Nicoreță*, *Nicorici*, *Nicoriță* [11, p. 117].

De această părere vom fi pînă la prezentarea unor eventuale contraargumente. Pînă acum însă n-am găsit vreo informație etimologică despre *Ermurache* (vezi sursele de mai sus). În *Dicționarul onomastic creștin* [13, p. 182] se discută pe larg numele *Ermolae* și derivatele lui, inclusiv *Ermoloi(u)* și *Ermolov*, însă *Ermurache* nu figurează.

³ – mai multe date vezi, de ex., în [9] după alfabet.

Mai notăm că, la rîndul său, *Ermurache* a dat varianta rusificată *Ермурацкиѹ*, în care s-a pierdut orice legătură cu *Ερμόλαος* și chiar cu *Ермолаѹ*, văzută „cu ochiul liber” (ca și cu rus. *Ерма*, *Ермак*, *Ермол* și asem.).

rom. *cioci*

Cuvîntul, propriu graiurilor din Ardeal și din Muntenia [3, p. 271; 14, p. 186], l-am înfilnit în contextul *și-a scos ciocii din picioare* (D. Sava, *Povestiri din Munții Apuseni*. – *București*, 1975, p. 9). I. A. Candrea definește cuvîntul ca „Ciorapi, lungi pînă la genunchi, făcuți din pănură albă de lînă ce poartă țărancele” [3, p. 271]. Singura informație etimologică pe care am putut s-o găsim pentru *cioci* este cea a lui A. Ciorănescu [14, p. 186] care se referă la două surse ce se contrazic: după A. de Cihac, cuvîntul ar proveni din ung. *csussa* „pantof” sau „papuc” (n-am putut găsi acest cuvînt în cîteva dicționare ungurești, inclusiv în cel etimologic), iar după Dicționarul Academiei Române aici ar fi reflexul germ. *Socken* „ciorapi”. Precum vedem, *cioci* n-are o etimologie certă. Noi nu propunem una sigură, dar socotim că datele de mai jos au dreptul să fie examinate și ele.

Deși aceasta s-ar putea datora întîmplării, bate la ochi asemănarea lui *cioci* cu un cuvînt cu mult mai cunoscut în aria limbii lui, care a dat naștere și denumirii locuitorilor unei regiuni, iar pe urmă și regiunii înseși. Este vorba de Ciociaria de lîngă Roma. Denumirea este un derivat de la *ciociara* „femeie ce poartă sandale de piele numite *ciocce*” (sing. *ciocia*). Dacă nu însăși *ciocia*, apoi *Ciociaria* și, în special, *ciociara* s-au făcut pe larg cunoscute în lume datorită romanului lui A. Moravia „La ciociara”, tradus în multe limbi, pe urmă ecranizat, tot în mai multe limbi ș. a. m. d. Există și traduceri ale cărții în limba română: „Ciociara”, trad. de G. Lăzărescu, București, 1961, și trad. de A. Gromov, Chișinău, 1978. De relevat comentariul lui G. Lăzărescu la cuvîntul *ciociara*: „Țărancă din Ciociaria, regiune așezată în sud-vestul Italiei, a cărei denumire vine de la *ciocia* – încălțăminte purtată de țărani de prin partea locului și asemănătoare cu opincile noastre”.

Ca și în cazul rom. *cioci*, etimologia it. *ciocia* este și ea complicată. În [15, p. 110] se constată „Etimon incert” pe cînd în [16, p. 81-82] *ciocce* e dedus din abruzzezul *chiochie*, contaminat cu seria onomatopeică *ci... ci*, iar însuși *chiochie* ar proveni din lat. *socculus*, it. „zoccolo” („un fel de pantof”), contaminat, la rîndul său, cu tipul *clocca* „clopot”, ce a dat it. *chiocca* (însuși lat. tîrz. *clocca* fiind de origine galică [16, p. 78]). Din aceste vicisitudini ale unui etimon (lat. *soccus*) sau ale mai multora (cf. și gal. *clocca*, și onomatopeea *ci... ci*) ar fi de reținut ultimul factor: nu cumva și în cazul rom. *cioci* a jucat un rol îmbinarea de sunete *ci... ci*, poate, contaminată și ea cu altceva (cf. mai sus despre germ. *Socken*). Oricum, asemănarea fonosemantică dintre rom. *cioci* și it. *ciocce* poate să prezinte interes, cel puțin ca un caz de paralelism în utilizarea onomatopiei.

rus. *семитатъ*

Acest cuvînt (pe care nu l-am găsit în nici un dicționar accesibil al limbii ruse), acum absent din uzul activ, a fost bine cunoscut la Odesa încă în primele decenii ale secolului XX. Denotatul lui era un fel de covrig (sau de chiflă și asem.) presărat cu semințe de susan, dar și însuși acest susan. Acest cuvînt, acum ca și dispărut, e fixat în operele unor scriitori renumiți ce descriau viața Odesei din vremea lor. De ex., *Попрошу Пушкина* (e porecla unui personaj – M. G.), *чтобы продал мне в долг бублик „семитати” или французскую булку* (К. И. Чуковский, *Собрание сочинений в шести томах*. Том первый. *Серебряный*

герб. Сказки. От двух до пяти, Москва, 1965, с. 64) sau – Барышни, – сказал им Миша Яблочко, – я не угощу вас чаем с семитатью (И. Бабель, Избранное, Минск, 1986, с. 191; povestirea *Froim Graci*).

Cei ce mai țin minte cuvântul, chiar dacă au idee de sensul lui, nu exprimă decât gânduri vagi despre legăturile lui semantice. Astfel, unora le pare că ar fi ceva legat, poate, de numeralul *семь* „șapte”, ceea ce nu-și găsește, se înțelege, nici o confirmare. Dar nici în lucrările etimologilor n-am găsit vreo informație despre acest cuvânt.

Totuși, în lumina datelor despre limbile balcanice, etimologia cuvântului se prezintă ca destul de transparentă. E destul să ne aducem aminte de cuvântul grecesc *σιμίτι* (cu variantele *σημίτι*, *σημίθι*) „chiflă” (cf. și derivatul *σημιτζής* „cel ce face și / sau vinde aceste chifle”). Cu sufixul productiv diminutiv *-άκι* se formează ușor *σημιτάκι* „chifluță” și asem. Cît despre fonetică, *k* palatalizat grecesc a mai fost perceput în rusește ca un *-ть*: cf. gr. *κουκки* „grăunțe”, „bobi” (pl.) ce a căpătat în rusește sensul specializat, ca *кутья* „mîncare din orez sau din crupe cu miere și stafide, ce se dă la praznic”. Cf și varianta populară *Авдотья* a numelui *Евдокия*, deci tot cu trecerea lui *k* în *t*. Dintre fapte mai puțin cunoscute cf. cîntecul de glumă, ce parodiază pronunțarea dialectală, despre fata numită *Мантя* (< *Манья* < *Манька* < *Маня* < *Мария*). Ținîndu-se seama de acestea, deducerea *σημιτάκι* > *семитать* nu provoacă îndoieli.

Cîteva cuvinte s-ar cere spuse despre situația lingvogeografică a etimonului. Fiind de origine arabă (*sāmid*), cuvântul a fost împrumutat de turcă, unde a devenit *simit*, întrebuițat cel mai des cu sensul „covrig” și avînd și derivatul *simitçi* „covrigar”. Din turcă *simit* a pătruns în toate limbile balcanice, dînd cuvântul grecesc pomenit mai sus, dar și altele. Cf. rom. *simit*, cu derivatul *simigiu*, probabil împrumutat gata din turcă, dar și derivatul de gradul al doilea, românesc propriu, *simigerie*. Ce e drept, acum cuvântul e cam învechit, de aceea lipsește din mai multe dicționare, în schimb este dat în *Dicționarul de arhaisme și regionalisme* cu explicația „un fel de covrig turtit, făcut din cocă mai moale decît a covrigilor obișnuiți și care e presărat cu semințe de susan” [17, p. 266] (vezi tot acolo și *simigiu* și *simigerie*. Despre greacă vezi mai sus). Date analoge avem pentru aromână (cf. *simită*), albaneză (*simite* și *simitçi*), macedoneană (cf. *симиџ* sau *симит* și *симиџија*), bulgară (cf. *симиџ* și *симиџија*) și sîrbocroată (cf. *симит*, *симиџија*, dar și *симиџиџница* „simigerie, pitărie”). Mai puțin cunoscute în balcanistică sunt datele sefardei, în care avem *simit* și *simitçi*. Deci ne găsim în fața a ceea ce s-ar putea numi, după tradiție, un balcanism lexical, iar, într-un sens mai strict, transbalcanism – fenomen propriu comun tuturor limbilor balcanice (spre deosebire de rudele lor cele mai apropiate din afara Balcanilor), însă nu numai celor balcanice – aceasta ne-o arată arabul *sāmid* și eventual alte limbi medio-orientale. Încadrîndu-se în această sferă balcanică, odesianul *семитать* își păstrează totuși originalitatea, fiind, după cum arată sufixul *-ать* < *-άκι*, de origine nemijlocită greacă, nu turcă, și de structură formativă absentă în limbile balcanice în afara celei grecești, dar și obscură deja pentru purtătorii limbii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Gabinschi M., *Etimologii: barc, bulihar, chimtuț, tartabel* // „Revistă de lingvistică și știință literară”, 2002, nr. 2, p. 106-109.
2. *Дикционар експликатив ал лимбий молдовенешть*, Кишинэу. I-II. – Chișinău, 1977-1985.
3. Candrea I. A., Adamescu Gh., *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. – București, 1931.

4. Graur A., *Nume de persoane*. – București, 1965.
5. Pop S., *Recueil posthume de linguistique et dialectologie*. – Roma, 1966.
6. Де-Виво Д., *Словарь итальянско-русский*. – Одесса, 1894.
7. Рылов Ю., *Аспекты языковой картины мира. Итальянский и русский языки*. – Москва, 2006.
8. Giordano E., *Fjalor i Arbërshvet t'Italisë. Dizionario degli Albanesi d'Italia*. – Bari, 1963.
9. Еремия А., Косничану М., *Нуме де persoane – Личные имена*. – Кишинев, 1974.
10. Cosniceanu M., *Dicționar de prenume*. – Chișinău, 2006.
11. Constantinescu N. A., *Dicționar onomastic românesc*. – București, 1963.
12. *Dicționar invers*. – București, 1963.
13. Bălan Mihailovici A., *Dicționar onomastic creștin*. – București, 2003.
14. Cioranescu A., *Diccionario etimológico rumano*. – La Laguna, 1966.
15. Migliorini B., Duro A., *Prontuario etimologico della lingua italiana*. – Torino et al, 1953.
16. Devoto G., *Avviamento alla etimologia italiana. Dizionario etimologico*. – Firenze, 1979.
17. Constantinescu-Dobridor Gh., *Dicționar de arhaisme și regionalisme*. I-II. – București, 2003.

ECATERINA PLEȘCA

Institutul de Filologie
(Chișinău)

DENUMIRILE CÎRTIȚEI: ÎNTRE MOTIVAȚIE ȘI ETIMOLOGIE. PARALELE LEXICO-SEMANTICE DE AREAL

După cum s-a constatat, fauna este un sistem de realii care de-a lungul timpului s-a păstrat fără prea multe schimbări, iar „Numele de animale, mai ales ale celor domestice sau cunoscute omului, fac parte din fondul relativ stabil al unei limbi: iată de ce în limba română majoritatea cuvintelor de acest fel sînt de origine latină...” [1, p. 77]. La fel ca numele altor realii, numele de animale își au motivația în trăsăturile lor distinctive (habitatul, culoarea, felul de a se mișca etc.). Măsura în care animalele se implică în orizontul cultural al omului, precum locul lor în mitologie și tradiții, pot influența evoluția numelor acestora și motiva substituția lor cu altele noi.

Așa cum bine se știe, în tradiția indo-europeană, de care ține și cea românească, multe animale au avut însemnătate rituală și de cult. Fiind considerate sacre sau incese, în scopul de a preveni efectele primejdioase ale unei contagiuni magice, ele au fost supuse tabuizării. Faptul a dus la interdicția numelor lor primare și la substituția ulterioară a acestora. Condiția era ca numele cel nou să fie necunoscut pentru vorbitori, adică „necontagiat”. Ca urmare, animalul tabuizat putea să aibă unul sau mai multe nume (apelative tabuistice) sau supranume (epitete sacre): nume noi (descriptive, cu o altă motivație, cu tentă dezmiertătoare, eufemistice etc.) alcătuite în cadrul aceleiași limbi sau nume împrumutate de la alte animale din aceeași clasă sau din alte limbi. Astfel semantema acestuia putea fi intens sinonimizată și supraîncărcată funcțional. În acest sens cf. semantema cuvîntului *drac*, tabuizat de religia creștină, care în spațiul românesc cunoaște peste 40 de nume, unele dintre ele regionale: *aghiuță*, *demon*, *diavol*, *naiba necuratul*, *satana*, *tartor*, *încornoratul*, *scaraoțchi*, *michiduță*, *sarsailă*, *cel-de-pe-comoară*, *cel-din-baltă*, *ucigă-l-crucea*, *ucigă-l-toaca*, (Moldova, Bucovina) *benga*, *pocnetul*, (Oltenia) *sarsan*, (Transilvania, Banat, Maramureș) *beda*, (Bucovina) *carandilă*, (inv.) *împiedicătorul*, *nepriitorul* ș.a. [2, p. 257]. După cum remarcă R. Vulcănescu cu referire la Iele, „Tabuismul nominal merge atît de departe cu precauțiunile, încît chiar, cînd apelativele «devin știute de toți, trebuie părăsite și înlocuite prin altele», pentru a nu atrage astfel pedeapsa” [3, p. 429].

În conformitate cu datele lexicale din spațiul socio-cultural indo-european, una dintre realiile marcate ritual și ulterior tabuizate a fost *cîrțița* (*Talpa europaea*) – mamifer ce are capul alungit, rîtul ascuțit, ochii ascunși sub piele,.. picioarele anterioare asemănătoare cu niște lopeți,.. ghiare lungi și tăioase care îi servesc pentru săparea galeriilor (– s. n.) [4, III, p. 558]. Cîrțița își taie-curmă-sapă *cîrtogul* (galerii de lungimi impresionante!) și locuiește în el.

În plan fizic cîrțița este un animal al cultelor agrare. Comunicarea ei cu sacrul vizează transferul de forțe sacre de la pămînt la animal. Iată de ce în unele tradiții indo-europene acest animal htonian prin excelență apare ca un simbol al inițiatorului

în misterele pământului și ale morții, inițiere care odată dobândită previne sau vindecă bolile; călăuzește sufletul prin întunericul și ocolșurile labirintului subteran, îl vindecă de pasiunile și tulburările lui [5, I, p. 336].

În tradiția românească, moștenită din cea indo-europeană, cîrțița simbolizează toate forțele pământului, ale morții și înmormîntării, vindecării bolilor; ea reprezintă frigul, întunericul, moartea, sterilitatea, perisabilul, implicit, este malefică, infernală, demonică” [6, I, p. 124]. În mitologia populară românească invocarea cîrțiței este foarte frecventă în vrăjitorii, formule magice, descîntece rostite pentru a îndepărta un farmec, a vindeca o boală. În medicina populară prin cîrțiță, în virtutea gândirii analogice, românii denumesc boli ca răpciuga, scrofuloza, morva cutanată, întrucît acest animal umblă pe sub pământ și ridică mușuroaie el devine sinonim cu „buba cea rea” care coace în ascuns sub piele și iese la suprafață pe neașteptate ca un mușuroi [6, I, p. 126]. Descîntarea bubei presupune invocarea cîrțiței. Cf. descîntecul „de cîrțiță” cules de Artur Gorovei în Moldova (Manuscris, 1839):

Să necatu-m-am, / Mînecatu-m-am, / Azi, sfînta duminică, dimineață, / Să curățesc pe (cutare)

De cîrțiță cîrticioasă, / De cîrțiță crăpăcioasă, / De cîrțiță vermănoasă, / De cîrțiță căprească,

De cîrțiță oiască, / De cîrțiță bivolească, / De cîrțiță măgărească, / De cîrțiță cătrească,

De 99 de feluri de cîrțiță, / Să rămîie (Cutare) curat, / Luminat, / Ca soarele-nseninat,

Ca argintul strecurat, / Ca maică-sa ce l-a făcut, / Ca Dumnezeu ce l-a lăsat. / Cum se topește ceara

De fața focului, / Așa să se zgîrcească cîrțițele / Pînă-n cea duminică, / Și cum se zgîrcește părul

De fața focului, / Așa să se zgîrcească cîrțițele / Pînă-n cea duminică.

Pînă atuncia și nici pînă atuncia / Să ajungă, / Și cît mai degrabă să pieie. [7, p. 255].

Astfel, din animalul subteran care taie pământul, prin transpunerea ei dintr-o sferă în alta cu păstrarea trăsăturilor ei esențiale, cîrțița devine animalul care taie boala, maleficul etc. De aici decurg interdicțiile puse asupra rostirii numelui ei primar pe care îl avea animalul la vechii indo-europeni și înlocuirea lui cu altele, descriptive sau împrumutate de la alte animale din lumea subterană sau împrumutate din alte limbi, cu scopul de a crea confuzii, ca acel „malus” generat de animal să nu ajungă la rostitor. E de menționat că nu în toate tradițiile cîrțița apare ca un simbol sau este un animal cu funcții mitico-religioase.

Astfel, în limbile indo-europene pentru desemnarea cîrțiței au fost atestați un șir de termeni ce nu corelează între ei, întrucît au origini diferite [8, II, p. 532]. Codat prin complexul sonor apropiat de **telep-* (**skelep-*) sau **kert-/*kort-*, **kurm-* ș. a., numele animalului s-a păstrat în mitologiile, folclorul și limbile unora dintre popoarele indo-europene din spațiul mediteranean, indo-iranian, grec, tracic, baltic, slav [9, p. 40-44]. Or, argumentele din domeniul reprezentărilor mitologice despre cîrțiță sînt temeinice și convingătoare în explicarea numelui ei [9, p. 41].

Din cîte se știe, lat. *talpa* „cîrțiță”, la Pliniu (IX, 17, 8) cu înțelesul „animal subterraneum”, nu are etimologie sigură. Cuvîntul este moștenit de limbile romanice (it. *talpa*, sp. *topo*, v.fr. *talpe* „cîrțiță” (atestat la sf. sec. XIII) [10, p. 577], fr. med. *taupe*,

taupin (atestat la 1534) și derivatul *taupiniere* „pământ rîmat de cîrțiță, mușuroi de cîrțiță” [9, p. 41], prov. *taupa*, cat. *taup*, sp. *topo* etc.), româna și retoromana făcînd excepție.

Dr. *talpă* „partea de desubt a labei piciorului, care vine în atingere cu pământul și pe care se sprijină corpul” etc., a fost pus în legătură cu ung. *talp*, sb., bg. *talpa*, după A. Ciorănescu, cuvîntul are origine incertă [11, p. 770]. Datele aduse de C. Tagliavini, A. Ciorănescu, M. Iliescu arată că în retoromană și română „se găsesc reprezentanți ai unei rădăcinii *talpa înregistrată de FEW... Sensul este „labă”, „picior mare” (Galoromania), numai „labă” (în Comelico), „talpă” (în friuleană, română), „picior mare”... [12, p. 184]. În ultimele decenii a fost avansată etimologia din lat. *talpa* [13, p. 1987, p. 105-107; 1980, 151-160.], iar în ultimii ani supoziția că ar putea fi de origine daco-moesică [14, p. 97-99].

Cît privește sensul etimologic al lat. *talpa*, V. Bertoldi îl apropie de **tala-* „pământ” din lat. *talutium* „aurosa tellus” ș.a., pentru care aduce corespondențe iberice, etrusce, egeene... pe georgianul *talax*, *talaki* „pământ roditor” [15, p. 149-152, citat după Toporov, 5, p. 41] (cf. cu aproximativ același complex sonor rom. reg. *toloacă* „ogor negru, pământ lăsat necultivat, ca să se odihnească și să se îngrășe...” < ucr. *толока* „ogor lăsat pîrloagă, ce servește pentru pășunat vitele” [SDE]) ș.a. Se pare, Bertoldi ajunge la concluzia cea mai plauzibilă: lat. *talpa* < *tal-pa (*tala „pământ” și *pa „sub”) „cîrțiță”, „animal subteran” [9, p. 41].

Lexemul este larg răspîndit în arealul mediteranean prin formele *talpone*: *darbone și desemnează cîrțița și alte animale și insecte din lumea subterană: coropișnița, șoarecele de cîmp, chițoranul ș.a. asemănătoare [9, p. 40]. Acest fapt se explică prin asemănările făcute între toate aceste viețuitoare cu habitat subteran.

Un argument în susținerea concluziei la care a ajuns Bertoldi ar fi și denumirea în latină și limbile romanice a *coropișniței*, insectă cu un mod de viață asemănător cu cel al cîrțiței: „trăiește în pământ, se hrănește cu părțile subterane ale plantelor, cu insecte și rîme; are... picioare scurte și adaptate pentru a săpa galerii în pământ, cele anterioare ca niște lopeti” (- s. n.) [4, III, p. 450]. Cf. denumirea ei în limbile romanice: lat. *gryllotalpa*, it. *grillotalpa*, fr. *taupegrillon*, cuvinte compuse formate din *gryllus* „greier” și *talpa* „cîrțiță”, ad litt. „greier-cîrțiță” sau „greier subteran”, iar în conformitate cu concluzia lui Bertoldi, e format din „greier” și „sub pământ” = „insectă de (sub) pământ”, adică insectă cu habitat subteran. De aici se impune raționamentul: dacă lat. *grillotalpa* = „insectă de (sub) pământ”, atunci *talpa* = „(animal) de (sub) pământ”, nume eliptic. Menționăm că acest înțeles e același cu cel dat de Pliniu. În concluzie, numele acestor viețuitoare în latină și limbile romanice este motivat de habitatul lor subteran.

În limba greacă, limbă balcanică, denumirea cîrțiței atestă radicalul **skal-*: *σκάλοψ*, *ἀσπάλαξ* m. sau *σπάλαξ* f. „cîrțiță”, pentru care cf. derivatul *σκάλοπιᾶ* „pământ săpat, afînat” [9, p. 42] din același radical cu *σκάλλω* (ion. *σκάλλεω*) „a săpa, a scurma, a rîma, a spinteca” (?). Numele ei grecesc o înrudește cu viețuitoare ca șopîrla *ἀσράλαβος* („șopîrlă vărgată”) și cu bufnița *ἀσράλαφος* („pasăre de noapte”, „bufniță”). De cuvintele respective este legat și numele zeului vindecător *Asklepios*, în Tesalia sub forma *Ἀσκολάπιος*, la origine un zeu-cîrțiță, fiul și una dintre ipostazele lui Apollo Sminteus (cf. glosa lui Hesychios: *σμίβθος* sau *σμίς·μῦς* „șoarece”). Așa cum bine se știe, printre atributele lui *Asklepios* și *Apollo Sminteus* sînt șoarecele, cîrțița, șarpele. Prezintă interes răspîndirea geografică a cultelor acestor zei. Dacă cultul lui *Apollo Sminteus*, cunoscut încă de pe vremea lui Homer, era răspîndit în Asia Mică, mai cu seamă în Troada, cultul lui *Asklepios* era răspîndit în partea de nord

a Greciei, Tesalia și Tracia, spațiu care corespundea cu mitologema personajului (de tip zoomorf) ascuns sub pământ, de care era legată reînvierea, revenirea la viață. Originea numelui lui este pusă de unii cercetători în legătură cu unul dintre numele indo-europene ale cârțiței – lat. *talpa* [8, II, p. 532; 9, p. 42].

După opinia noastră, la numele grecești examinate trebuie alăturat și tr. *σκόλλη* „spadă, sabie” din glosa lui Hesychios *σκόλλη· μύχαιρα· Θράκιαι* „(cuțit; pumnal) sabie tracică” (adică obiect care taie), cu motivația și conținutul semantic apropiate de cuvintele grecești, toate având la bază radicalul **skal-*. Tot aici mai cf.: hit. *iškallai* „a rupe; a tăia”, v.ind. *kalá* „partea mai mică” [rămasă în urma tăierii, ruperii unui obiect], arm. *čelkem* „a sparge”, got. *skilja* „măcelar” ș.a. E foarte posibil ca alături de aceste concordanțe să fie examinat și cuvântul românesc cu etimologie necunoscută *schilod* „(Despre ființe) Cu unul sau mai multe membre mutilate sau anchilozate ori deformate de o infirmitate” (DEX); „(Despre ființe) Care a pierdut o parte a corpului sau nu se poate servi de ea; care are un betșug; calic, infirm; (despre membre) care este ciuntit sau deformat” (DELM, v. II, p. 413) și familia sa de cuvinte. Pentru respectivele concordanțe am putea reconstrui radicalul **(s)kal-/*(s)kel-* cu sensul etimologic „a întrerupe integritatea (prin tăiere, săpare, (s)curmare, spintecare, rupere, spargere...)” / rezultatul ei. Prin urmare, gr. *σκάλοψ* etimologic ar însemna „(animalul) care taie, sapă, scurmă, rîmă, spintecă... (pământul)”.

O altă denumire a cârțiței o avem în limbile baltice: lit. *kūrmis*, let. *kurmis* „cârțiță” (cf. derivatele: *kūrmiaurusis* „mușuroi de cârțiță”; *kurmēnas* „guzganul de mosc”, „desmanul”, o altă ființă a pământului). Numele baltic este format din radicalul *kur-* și sufixul *-m*. Printre concordanțele termenilor baltici vom menționa, pe de o parte, numele de viețuitoare: v.ind. *?kūrmās* „broască țestoasă” (< i.-e. **k^{hl}ormi-* „vierme alb”) [8, II, p. 527, 533], pentru care cf. regionalismele rom. *ciormă*, *ciorman*, *ciormag* „vierme” din Maramureș și Bucovina [2, p. 1074]); pe de altă parte, alb. *kurmoj* „a tăia (în bucăți)”, „a despica, a reteza”; „a împărți”, *kurm* „funie”, „legătură”, „trunchi de copac”, „bucată”; pentru care cf. gr. *κορμός* „acțiunea de a tăia”, „trunchi, buștean, ciot”, derivat din radicalul **(s)ker-* (gr. *κείρω* „a tăia”) [16, p. 315]; rom. *curma* „a tăia un lemn de-a curmezișul; a tăia, a frînge, a reteza, a despica”, *curm*, *curmei* „funie din coajă de tei, legătură, legătoare” (= ceea ce curmă, „taie”), *curmătură* „partea, locul, porțiunea curmată”, „loc, porțiune care prezintă o adîncitură”; *scurma*, cu prefixul *s-* intensiv [17, p. 138], „a răscoli la suprafață pământul (cu ghiarele, cu ciocul, cu rîtul, cu o unealtă)”, var. *scormoni*, *scormoli*. În graiurile vorbite în Republica Moldova au fost înregistrate verbul *curm* cu semnificațiile „taie (cu fereștrăul lemne), ratjadzi”, precum și substantivul *curma^aturî*. „adîncitură de topor în trunchiul unui copac” ș.a. [18, II, p. 278-279]. Semnificațiile tuturor unităților lexicale românești indică asupra întreruperii integrității unui obiect.

H. Mihăescu consideră că cuvintele românești *curm*, *curmei*, la fel ca alb. *kurmoj*, *kurm*, gr. *κορμός*, se trag din radicalul i.e.c. **kr̥m-* [format din radicalul primar **kr̥-* și extensiunea *-m-*], derivat din *(s)ker-* „a tăia” [16, p. 315] și au origine certă sau foarte probabilă daco-moesiană [16, p. 311-312]. După Gr. Brâncuș, rom. *curma* este unul dintre cuvintele probabile autohtone [17, p. 138-139]. Prin urmare, cuvintele românești în discuție fac parte din patrimoniul de cuvinte indo-europene, ele sînt parte din vocabularul indo-european alături de cele albaneze, grecești, baltice etc. Stabilirea concordanței balto-române lărgeste arealul de răspîndire a radicalului *kur-m-* „a tăia, a (s)curma” din i.-e. **kr̥-m-*, în care *r̥* va da reflexul *ur* [19, p. 142].

Așadar, examinarea termenilor înrudiți din limbile română, albaneză, greacă, dar și vechea indiană ne-a permis să stabilim motivația numelui cîrțiței în limbile baltice, precum și conținutul lui etimologic. Astfel, balt. *kurmis* este motivat de proprietatea animalului dat de a tăia-curma galerii sub pămînt (a forma curmături sub pămînt) prin tăiere, săpare, iar sensul etimologic al numelui ei ar fi „(animal) care taie, curmă (galerii sub pămînt)”. Pe baza concordanțelor stabilite putem susține că denumirea *cîrțiței* în limbile baltice este una descriptivă, legată de habitatul ei subteran: „cea care taie, (s)curmă (pămîntul făcînd galerii)”.

Concordanțele stabilite prezintă încă un argument în favoarea originii de substrat a cuvîntului românesc. Ținem să subliniem că reflexele radicalului secundar indo-european **krm-* încă din timpurile străvechi erau răspîndite pe un areal destul de întins, areal pe care, trebuie să bănuim, s-au realizat relații intense, inclusiv lingvistice.

În limbile slave numele cîrțiței are două explicații cu motivații diferite. Numele panslav al Talpae europae este *крѣтъ*. Pentru protoslavă, pe baza datelor lexicale oferite de limbile slave (bg. *крѣт*, scr. *крѣт*, sloven. *krt*, ceh, slov. *krt*, pol. *kret*, rus.v.bis. *крѣтъ*, *крѣторыя*, rus. *кром*, ucr. *кром* etc.), a fost reconstruită forma **krt-* > **kurt-* „cîrțiță”. După P. Skok, acesta este o inovație protoslavă din participiul primar în *-to-* a verbului **(s)ker-* „a tăia” [20, p. 213]. Pe cînd M. Vasmer arată că numele slav al acestui animal este înrudit genetic cu apelativele lituaniene *krūtūs* „sprinten”, *krūtū*, *krūtėti* „a se mișca repede, a fi vioi în mișcări, a se deplasa”, *krūtūliu*, *krūtūlioti* „a (se) mișca, a (se) klinti” [21, II, p. 383]. Prin urmare, după Vasmer, numele panslav al cîrțiței e motivat de proprietatea animalului de „a se mișca repede, a fi sprinten”, iar sensul etimologic al sl. *крѣтъ* (*krūtū*) ar fi „cel ce se mișcă repede, cel sprinten, cel vioi”.

În limbile slave balcanice, alături de numele panslav masculin *крѣтъ*, mai avem, cu răspîndire generală, numele feminin: bg. *крѣтѣца* (*kürtica*), sb. *krítica*, slov. *kêrtica* din radicalul *крѣт-*. Avem în cazul dat metateză sau radicale diferite? Cercetătorii care au examinat acest cuvînt (Cihac, Philippide, Conev, Berneker) consideră numele sud-slav un derivat din sl. *крѣтъ* (*krūtū*) [11, p. 203] cu alipirea sufixului *-ica*, care în limba slavă forma substantive feminine cu semnificație diminutivă. În cazul nostru s-ar putea să avem un diminutiv dezmiardător, mai tîrziu neutralizat (ca urmare a tabuizării?).

Observăm că numele panslav în funcție generalizatoare al cîrțiței este de genul masculin, pe cînd numele sud-slav în funcție generalizatoare este de genul feminin. Numele de animale, fiind întărite de experiență și tradiții, fac parte, așa cum am menționat supra, din fondul relativ stabil al unei limbi. O altă chestiune ce ar trebui examinată este cea a genului lor. Legată de realitățile extralingvistice, schimbarea genului la numele în funcție generalizatoare nu se face cu ușurință. Existența sau lipsa în limbă a formelor de gen pentru ambele sexe la animale este determinată de însemnătatea lor practică pentru om, fapt din care decurge locul lor în viața și tradițiile unui sau altui popor. La multe animale, mai ales la cele sălbatice, pentru a numi ființe de ambele sexe în funcție generalizatoare este folosit același termen. Pentru a numi specia (și nu sexul) la animalele sălbatice se dă preferință termenilor de gen masculin, deoarece acestea „joacă un rol mai puțin important în viața omului”. Termenii de gen feminin cu valoare generalizatoare la acest grup de animale apar mult mai rar [22, p. 28], doar în cazul în care ele sînt folosite omului. Or, animalele cu semnificație mitico-religioasă și funcții rituale și de cult sînt considerate folosite omului.

Încă în tradiția preistorică indo-europeană cîrțița își are locul alături de șarpe, șoarece și alte viețuitoare din lumea subterană. În diferite mitologii și tradiții ele avînd

funcții diferite, ocupă locuri diferite. Din câte se știe, funcțiile care-i revin cârțiței în mitologia și tradițiile românilor, în mitologia și tradițiile slavilor în mare măsură îi revin șoarecelui. Spre exemplu, funcțiile din riturile legate de moarte și înmormântare (lumea subterană), îndeplinite de cârțiță în tradiția românească, în cea slavă și germanică îi revin șoarecelui. Mai mult ca atât, în tradiția slavă șoarecele era animalul sacru al unei zeități păgâne feminine legate de ritul înmormântării și apărea în imaginația slavilor ca animal orb (sic!) [8, p. 531-532]. Astfel, fiind marcat ritual, la slavi șoarecele era un animal folositor. Numele lui slav *мышь* „șoarece” (rus. *мышь* etc.) este un substantiv epicen cu formă feminină; pe când (pan)sl. *крьтъ* (*krŭtŭ*) „cârțiță” (rus. *кром* etc.) este un substantiv epicen cu formă masculină, deoarece animalul desemnat cu acest nume, neavînd la slavi însemnate funcții rituale și de cult, era mai puțin folositor pentru om.

La români situația în raport cu aceste două animale din lumea subterană este tocmai inversă. Întrucît în tradiția românească *cîrțița* are însemnătate mitico-religioasă, deci este un animal folositor, numele ei este un substantiv epicen cu formă de gen feminin; iar șoarecele, fiind un animal nemarcat ritual, resp. nefolositor pentru om, numele lui este un substantiv epicen cu formă de gen masculin. E de remarcat deplina concordanță dintre faptele de limbă și cele extralingvistice.

Iată de ce stabilirea numelui panslav al cârțiței *крьтъ* (*krŭtŭ*), precum și reconstruirea celui protoslav nu a fost problematică. Nefiind tabuizat, el s-a păstrat în toate limbile slave. Prin urmare, slavii au venit în Balcani cu tradițiile și riturile lor (în unele privințe mai apropiate de cele germanice și baltice), însă diferite, cel puțin în parte, de cele autohtone. Realitățile extralingvistice de care s-au ciocnit au trebuit să se reflecte în limbă. De aceea necorespunderile extralingvistice sînt destul de însemnate și pentru cercetările lingvistice, inclusiv etimologice.

Observăm că situația din limbile slave de sud, limbi balcanice, este una deosebită. Forma feminină a numelui cârțiței în acest grup de limbi, după opinia noastră, trebuie explicată pornind de la însemnătatea pe care o avea animalul în mitologia și tradițiile băștinașilor preslavi. În acest spațiu geolingvistic, prin tradiție, animalul dat, ca unul folositor omului, mai ales în comunicarea cu sacrul, a trebuit să aibă numele de gen feminin. Prin urmare, forma feminină a numelui animalului în discuție la slavii de sud ar confirma adaptarea lui la forma de gen tradițională locului. Faptul în discuție trebuie calificat drept un produs al bilingvismului româno(romano)-slav din Balcani. Contribuțiile fiecărei părți urmează să fie stabilite. În limba română, după cum observă G. Mihăilă, „cuvinte de origine slavă referitoare la regnul animal sînt relativ puține”, printre care cercetătorul român include și numele cârțiței [1, p. 77].

Se pare, limbile sud-slave, alături de limba română, ne oferă material ce ar susține motivația numelui cârțiței în aceste limbi. Pornind de la motivația din limbile baltice și greacă a numelui animalului în discuție, vom încerca să găsim explicații similare și în spațiile sud-slav și român. În limba bulgară vom apropia numele *къртия* (*kŭrtica*) „Talpa europeană” de verbul *къртя* (*kŭrtja*) „a scormoni”, adică a întrerupe integritatea prin tăiere a unei materii tari „zgîrîind, rîcîind, săpînd, brăzdînd” (DEX), „a defrișa”; precum și de substantivul *къртог* (*kŭrtog*) „bîrlug, vizuină”, adică gaură, galerie tăiată, săpată, scormonită în pămînt și care servește drept adăpost pentru o serie de animale (etimon al rom. *cîrtog* (DAR) [cf. 23, Loșonți, p. 53-54]. Este tocmai cazul cârțiței, care își sapă cu rîtul ascuțit și ghearele lungi și tăioase galeriile, brăzdînd și rîcîind pămîntul. Sub aspect formal, pentru cuvintele bulgare *къртия* și *къртог* putem extrage radicalul

кърт- (*kürt-*) „a întrerupe integritatea prin tăiere, a tăia...”, același cu radicalul extras pentru numele cîrțiței în limbile slave de sud.

Se pare, și în limba română numele *cîrțiță* (cu var. *cîrk"iți*, *cîrticî*, *cîrtiți*, *scîrtiți*, *cîrțiți* [18, II, p. 290-293]) își găsește motivația. Pentru cuvintele baltice lit. *kertù*, *kirsti*, let. *cĕrtu*, *cĭrsti* „a tăia, a despica; a lovi puternic, a bate”, lit. *kirtis* „lovitură” și rus. sl. bis. *чръту*, *чръсти* „a tăia” atestăm paralelismul român *a cîrti*, *a cîrchi* „a lovi, a păli” (derivat semantic din „a tăia”), regionalism din expr.: „(Cînd) ți-oi *cîrchi* una!” sinonimă cu expr. „(Cînd) ți-oi *trage* una!”, „(Cînd) ți-oi *curma* una!”. Rom. *a cîrti* este glosat prin „a-și arăta nemulțumirea prin bombăneală; a se plînge de o stare de lucruri, criticînd-o; a se plînge, a protesta (mereu)” (DEX), iar în Banat atestat cu sensul „a sfîșia, a face bucăți” [11, p. 203]. Semnificațiile din unitățile noastre frazeologice, precum și cele atestate în Banat, par a fi cele mai vechi, iar celelalte semnificații ar fi niște evoluții semantice ulterioare. Conform DEX-ului, cuvîntul are etimologie necunoscută; după SDE este un împrumut sud-slav. Ciorănescu (alături de Miklosich și Cihac) îl prezintă ca împrumut slav, însă cu remarca: „Totuși nu apare verbul slav corespunzător, ci numai substantivul *krütĕnĭje* „bodogăneală”, propunîndu-ne să cf. bg. *kürtja* „a scormoni”, sb. *krĭti* „a tortura” [11, p. 203]. Relațiile de sinonimie ale lui *cîrti* cu *ciopîrți*, *sfîrteca*, *sfîșia* [14, p. 144] indică clar asupra relației acestuia cu *a tăia*. Or, aplicarea unei tăieturi presupune o atingere, deseori o atingere bruscă și puternică, violentă, mai cu seamă, în raport cu obiectele mari sau dure ș.a.

În susținerea modelului semantic care ar sta la baza numelui cîrțiței în limbile slave de sud și română vom aduce exemple din spațiul est-slav. Din același radical secundar indo-european **(s)ker-t* „a tăia, a despica”, format din radicalul primar **(s)ker-* cu atașarea extensiunii *-t*, în spațiul est-slav avem numele de rozătoare: rus. *чертец* „specie de rozătoare”, ucr. dial. *чертець* „rozătoare (*Mioxus nitela*)”, nume deverbativ din rus. sl. bis. *чръту*, *чръсти* „a tăia” < prsl. **čьrtŭ*, *čersti* (**čert-ti*) „a tăia, a zgîrîia” [20, IV, p. 348-349]. În spațiul baltic acestora le corespund numele chițcanului, chițoranului, șoarecelui de cîmp, precum și al cîrțiței: lit. *kertùkas* cu variantele: *kirtùkas*, *kirstùkas*, *kirstis*, let. *kertus*, cu palatalizarea ocluzivei postlinguale – *cirkšnis*, *cirslis*, *cirslitis*. La fel ca în limbile slave, denumirile baltice ale rozătoarelor sînt niște deverbative derivate din lit. *kertù*, *kirsti* și respectiv let. *cĕrtu*, *cĭrsti* „a tăia, a despica”. Motivația numelor respective o atestăm chiar în propriile lor limbi. Cu un alt vocalism cp. lit. *kařstas* „chițcan” în raport cu *keřslas* „daltă” și *prakartas* „iesle”. Printre concordanțele acestor nume aducem pe v.ind. *krĭtis?*, „cuțit”, *krĭtati*, *kartati*. „taie, retează”, avest. *kərəntaiti* „taie”, *karəta-* „cuțit”, alb. *qeth* „a tunde; a scurta, a tăia, a reteza” (<**kertō*) [ibidem]. Așadar, la baltici, la fel ca la slavii răsăriteni, denumirea chițcanului este motivată de trăsătura acestuia de „a tăia, a despica” pămîntul pentru a-și săpa cîrtogul.

Denumirile cîrțiței în limbile slave balcanice – v. sl. *къртица*, bg. *къртица*, scr. *кртица*, precum și rom. *cîrțiță* (din radicalul secundar indo-european **krt-* > **kurt-* „a tăia”), cele de rozătoare din arealul baltic și est-slav – let. *kertus*, lit. *kertùkas* cu variantele: *kirtùkas*, *kirstùkas*, *kirstis*, let. *cirkšnis*, *cirslis*, *cirslitis* „chițcan, șoarece de cîmp”; rus. *чертец*, ucr. dial. *чертець* „rozătoare” (din radicalul secundar indo-european **ker-t-* „a tăia, a despica”) urmează același model ca și balticul *kurmis*: rom. *curma* (a se vedea supra), însă avînd la bază radicale cu trepte de vocalizare și extensiuni diferite. Prin urmare, denumirile cîrțiței, precum și ale unor animale subterane examinate supra sînt motivate de modul în care acestea își construiesc adăpostul și își dobîndesc hrana prin „a tăia, a despica, a (s)curma, a scormoni pămîntul”, „a săpa galerii în pămînt”, „a rîma”.

În plan semantic cf. numele regional al cîrțiței din limba rusă: *рытик* derivat din *рыть* „a scurma, a săpa, a afîna” [20, II, p. 383] sau numele popular al coropișniței în italiană: *rufola* derivat din *rufolare* (înv., despre porci) „a rîma, a scurma”.

Astfel, motivația numelui în discuție nu este una izolată, ci se înscrie într-un areal mai larg, cel balto-balcanic. Paralelele lexico-semantice din arealele alofone vin în susținerea interpretării noastre bazate pe date extralingvistice.

Pentru desemnarea cîrțiței în limba română au mai fost atestați termeni, în mare parte regionali, precum *sobol*, *mitorlân*, *orb*, *orbét*, *șoarece-chior*, (Banat, Transilvania) *mușuroi*, (Banat, Transilvania, Muntenia) *șomic*, [2, p. 144], *cățel-de-pămînt* [DLR], *guz*. Observăm că unele dintre denumirile regionale ale cîrțiței, avînd o structură semantică transparentă, se explică chiar prin datele oferite de română, iar motivația o au în trăsăturile ei distincte: denumirile *orb*, *orbet*, *șoarece-chior* decurg din faptul că animalul are ochii ascunși sub piele, de unde semnul caracteristic de „a nu vedea, a fi orb”; denumirea *mușuroi* are la bază trăsătura animalului de „a face (scoate) mușuroaie” la suprafața solului în timpul săpării galeriilor subterane; iar numele compus *cățel-de-pămînt* are la bază două semne caracteristice: dimensiunile mici ale corpului și habitatul subteran, de fapt, numele este împrumutat de la un alt animal subteran, de la țistar; *mitorlân*, (aceiași cu mițorlan?) poate fi tratat ca unitate lexicală autonomă cu *m-* inițial apărut prin substituție în *chițoran*, caz de substituție de sunete într-o formulă rimată, cf. cu aceeași substituție *cîrțiță de mîrțiță* [24, p. 67 ș.a.]; *sobol* împrumut făcut din bg. *соболец* „țistar” [SDE], pentru care avem derivatele: *a soboli* „(despre sobol) a face galerii și mușuroaie”, *sobolitură* „mușuroi făcut de sobol” [23, p. 155]; *guz* „cîrțiță”, numele unor rozăoare ce trăiesc sub pămînt, împrumut ungar: *gúzu* „șoarece” [SDE], cu derivatele: *a guzui* „(despre cîrțiță) a face galerii și mușuroaie”, „a rîma, a scurma”, *guzuitură* „mușuroi făcut de cîrțiță” [24, p. 155]; *șomic* (înv.) „varietate de cîrțiță”, (Banat) „sobol (Talpa europaea)”, (Transil.) „șoarece”; (Mold.) „tumoare, bășică”, după Ciorănescu, are origine îndoielnică, după Scriban, este legat de rut. *homyk*, pol. *homik* „hîrciog” [2, p. 729]. La fel ca pe întreg spațiul indoeuropean, în graiurile limbii române observăm substituția sau atribuirea numelor unor rozăoare cîrțiței.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Mihăilă G., *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*. – București, 1960.
2. Seche L., Seche M., *Dicționarul de sinonime al limbii române*. – București, 1982.
3. Vulcănescu R., *Mitologie română*. – București, 1987.
4. ESM – *Энциклопедия Советикэ Молдовеняскэ*, vol. III. – Chișinău, 1972.
5. Chevalier J., Cheerbrant A., *Dicționar de simboluri*, vol. I-III. – București, 1994.
6. Coman M., *Mitologie populară românească*, vol. I – București, 1986.
7. Gorovei A., *Folclor și folcloristică*. – Chișinău, 1990.
8. Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс., *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, том II. – Тбилиси, 1984.
9. Топоров В. Н., *К объяснению некоторых славянских слов мифологического характера в связи с возможными древними ближневосточными параллелями*. //

Славянское и балканское языкознание. Проблемы интерференции и языковых контактов. – Москва, 1975.

10. Algirdas J.G., *Dictionnaire de l'ancien français.* – Paris, 2001.
11. Ciorănescu A., *Dicționarul etimologic al limbii române.* – București, 2002.
12. Iliescu M., *Retoromana și cuvintele românești de substrat.* // SCL, XXVIII, 1977.
13. Coteanu I., Sala M. *Etimologia și limba română.* – București, 1987; Sala M. *Întroducere în etimologia limbii române.* – București, 1999; SCL, XXXI, 1980, p. 151-160.
14. Raevschi N., *Etimologii traco-dace.* // RLȘL, nr. 1-3, 2004.
15. Bertoldi V., *Problèmes des substrat. Essai de méthodologie dans le domaine préhistorique de la toponymie et du vocabulaire.* – BSL, t. 32, 1931, p. 149-152, citat după Топоров В. Н., *К объяснению...*, 1975.
16. Mihaescu H., *La romanité dans le sud-est de l'Europe.* – București, 1993.
17. Brâncuș Gr., *Vocabularul autohton al limbii române.* – București, 1983.
18. *Dicționar dialectal*, vol. II. – Chișinău, 1985.
19. Мейе А., *Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков.* – Москва-Ленинград, 1938.
20. Skok P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* Tom 2. – Zagreb, 1972.
21. Фасмер М., *Этимологический словарь русского языка.* – Москва, 1987.
22. Чорный И., *Ын лумя жсенулуй граматикал.* – Кишинэу, 1985.
23. Loșonți D., *Soluții și sugestii etimologice.* – București, 2001.
24. Avram A., *Probleme de etimologie.* – București, 2000.

SURSE:

- DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române.* – București, 1996.
- REW – Meyer-Lübke W. *Romanisches etymologisches Wörterbuch.* – Heidelberg, 1935.
- SDE – *Скурт дикционар етимоложик ал лимбий молдовенешть.* – Chișinău, 1978.
- DELM – *Дикционар експликатив ал лимбий молдовенешть, vol. II.* – Chișinău, 1985.
- DLRLC – *Dicționarul limbii române literare contemporane, vol. I, A-C.* – București, 1955.

INNA NEGRESCU-BABUȘ

Institutul de Filologie
(Chișinău)

**UNELE ASPECTE PRIVIND INTERFEREN-
ȚELE LINGVISTICE**

În literatura de specialitate întâlnim mai multe definiții dedicate interferenței. Punctul lor comun este ideea că interferența apare în situații de contact lingvistic, iar acesta din urmă este rezultatul unor fenomene extralingvistice: amestec de populație, relații culturale, economice, politice.

Ca și în cazul termenului de *contact lingvistic*, nu toți specialiștii sînt de acord cu noțiunea de *interferență*. Unii autori preferă termenul de amestec al limbilor, aducînd și argumente în acest sens.

Fenomenul se studiază din mai multe perspective și prin prisma mai multor discipline: psihologia, lingvistica, sociologia etc., fiind totuși cel mai bine explicat în lingvistică.

După cum s-a demonstrat, în cursul procesului interacțiunii limbilor, în sistemul acestor limbi apar anumite modificări care prezintă un mare interes pentru lingvistică. „Acele cazuri de deviere de la normele fiecărei limbi care apar în vorbirea bilingvilor, ca rezultat al familiarizărilor cu mai mult decît o limbă, adică ca rezultat al contactului dintre limbi, poartă denumirea de interferență” [1, p. 1].

Deși în lucrările sale Einar Haugen utilizează definiția dată de Uriel Weinreich, el afirmă că aceasta nu cuprinde în întregime toate fenomenele referitoare la interferență și propune ca prin interferență să se înțeleagă „suprapunerea lingvistică (engl. overlap) în cazul căreia orice unitate a limbii se manifestă în același timp ca element a două sisteme” [2, p. 50].

Interferența nu se limitează la simple împrumuturi care se adaugă la inventarul unităților unei limbi. Pătrunderea elementelor alogene într-un domeniu sau altul al limbii presupune reorganizarea unor modele și structuri ale sistemului lingvistic dat. „Orice îmbogățire sau sărăcire a sistemului – spune Vogt – implică cu necesitate reorganizarea tuturor vechilor opoziții distinctive. A admite că un element este pur și simplu adăugat la sistemul pe care-l primește, fără nici un fel de consecințe pentru acest sistem, înseamnă a nega însuși ideea – de sistem”. Totodată, se poate cerceta și înțelege mai profund caracterul penetrabil sau impenetrabil al diferitelor părți din sistemul lingvistic.

Există suficiente cazuri de modificare a unor elemente din sistem care realmente nu pot fi înțelese și explicate corect decît dacă se ține seama de relațiile sistemului respectiv cu alte limbi.

Cercetarea din ce în ce mai complexă a idiomurilor în contact relevă faptul că nu există domeniu al limbii care să nu fie supus interferenței. Exemplele mai vechi sau mai noi de contact al limbilor, arată că se pot împrumuta dintr-o limbă într-alta cuvinte, foneme,

secvențe de foneme, morfeme, modele gramaticale. Totuși trebuie să recunoaștem că atât în fonologie, cât și în morfologie, exemplele sunt relativ rare.

Transferul într-o limbă a unor elemente lingvistice străine nu rămîne niciodată fără urmări, ci de fiecare dată influențează într-un anumit fel noua structură a acestei limbi. Chiar împrumutul de cuvinte nu se reduce la simpla mărire a inventariului vocabularului. „Nu trebuie să uităm – afirmă B. V. Gornung – că și vocabularul în toate compartimentele sale... constituie un sistem, și nu o adunare de etichete, cum credeau H. Schuchardt și alți lingviști. În majoritatea lor împrumuturile lexicale și calcurile sunt asimilate de sistemul limbii la fel cu sunetele străine, care sunt însușite și apoi intră în sistemul fonologic” [3, p. 171].

Interferența lingvistică reprezintă o etapă în procesul de apariție a unui element sau a unei anumite particularități structurale în sistemul limbii care ia cu împrumut. Haugen vorbește despre mai multe tipuri de împrumuturi, printre care se numără și calcurile. Deși consideră denumirea de *împrumut* nepotrivită, dat fiind faptul că fenomenul se produce fără consimțământul limbii din care se preiau elemente lingvistice, iar limba care împrumută nu restituie ce a luat, Haugen o acceptă, angajîndu-se să-i precizeze cît mai bine semnificația. Înainte de a da o definiție fenomenului, el încearcă să surprindă etapele pe care vorbitorii bilingvi le parcurg în acest sens. Potrivit observațiilor sale, fenomenul se desfășoară astfel: 1. Atunci cînd trebuie să facă față unor situații lingvistice noi, orice vorbitor încearcă să reproducă tipare lingvistice învățate anterior. 2. Printre noile structuri pe care le-ar fi putut învăța se află și unele care aparțin altei limbi decît celei materne; acestea ar putea fi, la rîndul lor, reproduse de vorbitorul respectiv. 3. Dacă vorbitorul bilingv reproduce noi tipare lingvistice într-un alt context decît cel în care și le-a însușit, se poate spune că le-a „împrumutat” dintr-o limbă și le-a introdus în alta.

În urma acestor constatări, Haugen consideră că împrumutul este încercarea de reproducere într-o limbă a unor modele întîlnite în alta („the attempted reproduction in one language of patterns previously found in another”) [4, p. 212]. El observă totodată că definiția nu surprinde motivul pentru care vorbitorul recurge la împrumut și nici nu arată dacă acesta este conștient de ceea ce face.

Pentru că împrumutul a fost definit ca un proces care implică o reproducere, orice încercare de a-i analiza desfășurarea implică o comparație a tiparului cu imitația acestuia. Haugen numește tiparul original *the model* și recunoaște că împrumutul poate fi mai mult sau mai puțin asemănător cu acesta. Sînt distinse mai multe situații: împrumutul este, pentru un vorbitor nativ, considerabil diferit de model, ceea ce înseamnă că ne aflăm în fața unei situații de învățare parțială, datorată interferenței altor factori, nenumită încă; dacă împrumutul este destul de asemănător cu modelul, încît vorbitorul nativ să-l accepte ca fiind al lui, se poate vorbi despre un *import* al modelului într-o altă limbă, soldat cu o inovație; dacă vorbitorul reproduce modelul într-un mod inadecvat, atunci, în mod normal, el a *substituit* un tipar asemănător cu altul, din propria limbă.

Haugen observă că împrumutul a fost descris ca proces, nu ca stare. Cu toate acestea, notează el, cei mai mulți dintre termenii cu care este denumit descriu, mai degrabă, rezultatele decît procesul în sine. Clasificarea tiparelor împrumutate implică termeni ca: *loanword*, *hybrid*, *loan translation* sau *semantic loan*, denumiri care nu sînt legate în mod organic de procesul împrumutului în sine. Acestea sînt numai etichete pe care diferiți autori

le-au aplicat rezultatelor unor împrumuturi („They are merely tags wich various writers have applied the observed results of borrowing”) [4, p. 213].

Lingvistul american discută aceste categorii pe rînd:

1. *Loanword* (= „împrumut”) este, în opinia sa, termenul cel mai vag al grupului, dat fiind că poate fi folosit pentru denumirea oricărei categorii ale acestuia. El este limitat însă în mod obișnuit la situațiile în care vorbitorii preiau dintr-o limbă atît sensul, cît și învelișul sonor al unui cuvînt. Exemplul ales de autor este al AmE¹ *shivaree*, luat din fr. *charivari*, în care vorbitorii au preluat nu numai sensul, dar și învelișul fonematic, cu o substituție mai mare sau mai mică a fonemelor native.

2. *Hybrid* (= „hibrid”) - termen folosit pentru a denumi împrumuturile (*loanwords*) în care numai o parte a învelișului sonor a fost preluată, cealaltă fiind substituită cu o porțiune indigenă; ex. PaG a adoptat AmE *plum pie* în forma [blaUməpal], în care morfemul [pal] a fost importat, în vreme ce nativul [blaUma] l-a substituit pe *plum*. În acest caz, vorbitorul a analizat compusul în elementele lui constitutive. Dacă în primul caz era vorba despre o substituție fonematică, aici este vorba și despre o substituție morfematică parțială.

3. *Loan translation*, numit în fr. *calque*; exemplele alese de autor sunt preluate de la Kr. Sandfeld Jensen²: fr. *presqu'île*, germ. *Halbinsel*, modelate după lat. *paeninsula*, sau germ. *Wolkenkratzer*; fr. *gratte-ciel*, sp. *rascacielos*, apărute după modelul engl. *skyscraper*. Autorul se întreabă, pe bună dreptate, dacă aceste situații nu sînt cumva doar o extindere a procesului observat la *hibrizi*, nedeosebindu-se de aceștia decît prin aceea că, în loc să substituie doar o jumătate din cuvînt, vorbitorul l-a înlocuit în întregime. A fost împrumutat un tipar particular, anume combinația a două elemente ale unui termen compus, cu un nou sens, care nu rezultă din simpla alăturare a celor două părți. Se poate remarca însă că, în mod greșit, situația este limitată la compuse, fiind excluse derivatele. Totodată, există și exemple în care substituția nu vizează exact o jumătate din cuvînt.

4. *Semantic loan* (= „împrumutul semantic”) – este considerat a fi strîns legat de calc. Haugen dă ca exemplu AmPort. *humoroso*, folosit cu sensul AmE *humorous* (= „spiritual”), deși în portugheză înseamnă numai „capricios”. Nu se importă deci elemente de structură formală, ci numai de sens, iar substituția învelișului fonematic este completă. Haugen observă că a numi acest fenomen *împrumut semantic* înseamnă a ignora faptul că toate celelalte tipuri de împrumut descrise sunt, la rîndul lor, și semantice, numai că, adaugă el, în acest caz, noul sens este singura dovadă vizibilă a împrumutului. Totodată, constată că substituția morfematică este completă [4, p. 214]. Această adăugire ni se pare nu numai inutilă, ci și generatoare de confuzii, întrucît nu este vorba de o înlocuire a morfemelor străine cu elementele indigene corespunzătoare, ci de o corespondență stabilită de vorbitori între două cuvinte care seamănă din punctul de vedere al aspectului sonor.

În funcție de relația existentă între substituția morfematică și cea fonematică, Haugen ajunge la următoarele grupuri de împrumut:

1. *Loanword* – categorie care presupune import de morfeme, fără substituție; orice import fonematic poate fi clasificat în raport cu gradul de substituție fonematică: zero,

¹ Aici și în continuare am lăsat neschimbate abrevierile folosite de Einar Haugen, care le explică astfel: AmE = American English; PaG = Pennsylvania German, AmPort = American Portuguese. Vezi *op. cit.*, p. 210, nota 3.

² Kr. Sandfeld Jensen, *Die Sprachwissenschaft*, Leipzig and Berlin, 1915, p. 69, apud Einar Haugen, *op. cit.*, p. 214.

parțială sau completă („any morphemic importation can be further classified according to the degree of its phonemic substitutions: none, parțial, or complete”);

Loanblend – (= *împrumutul mixt*) – grupă care implică în egală măsură substituție morfematică și împrumut, ceea ce necesită un anumit nivel de analiză a modelului imitat de către vorbitor; sunt incluși aici numai hibridii care implică identificarea unui model străin;

Loanshift – substituție morfematică fără împrumut. Aici intră ceea ce se denumește, în mod obișnuit, prin *loan translations*, nume păstrat de autor, și prin *semantic loan*. Termenul *shift* „schimbare” este, în opinia sa, inspirat, pentru că faptele de limbă pe care le denumește apar, în limba care împrumută, numai ca schimbări funcționale ale morfemelor native. Se ignoră totuși faptul că, pe lângă schimbarea morfemelor străine cu cele indigene, este vorba și despre împrumut care, de această dată, nu presupune materialul lingvistic, ci „spiritul” după care se combină morfemele străine, altfel spus – „forma internă”.

Despre *loan translations* Haugen spune că au jucat un rol important în dezvoltarea multor limbi. Printre exemple se numără gr. *sympátheia*, reprodus prin importare în engleză (*sympathy*) și prin substituție morfematică în latină (*compassio*), în germană (*Mitleid*), în daneză (*Medlidenhed*) și în rusă (*соболезнование*). Haugen precizează că substituția morfematică se poate extinde la fraze întregi, fără a arăta însă în ce condiții: „We may call these SYNTACTIC SUBSTITUTIONS [s.a.], and include such expressions as AmPort. *responder para tras* ‘to talk back’ ” [4, p. 220].

Contactul lingvistic se poate produce între orice limbi, diferite sau asemănătoare ca structură, legate sau nelegate genetic, în funcție de relațiile colectivităților umane.

H. Kloss afirmă că interferența sistemelor lingvistice aflate în contact depinde într-o măsură considerabilă de distanța lingvistică dintre idiomurile respective [5, p. 16].

Gradul de interferență este însă direct influențat de factorii lingvistici *structură* și *origine*. Ca urmare, două limbi înrudite genetic sau cu o structură foarte asemănătoare se vor influența reciproc mult mai puternic decât două limbi neînrudite genetic sau tipologic.

U. Weinreich distinge două aspecte ale interferenței. De fapt, propune o dihotomie: interferența în vorbire și interferența în limbă. Inițial, aceasta se manifestă în vorbirea bilingvului ca rezultat al cunoașterii unei alte limbi. „În vorbire, – spune U. Weinreich, – interferența este ca nisipul purtat de apa râului; în limbă – ca nisipul așezat la fundul iazului.” [1, p. 12]. Interferența din vorbire constă în greșelile individuale izolate, pe care le comite bilingvul în procesul de comunicare. Interferența din limbă poartă denumirea de *integrare* și constă din „fostele” abateri în vorbirea bilingvului, doar că acestea încep să se comporte conform normelor din limba adoptivă.

Dacă un fenomen oarecare de interferență devine obișnuit și regulat, el încetează de a mai fi o deviere de la normă, comportându-se ca o parte constitutivă a normei. Acesta este un proces de integrare a elementului străin de către noul sistem. Nu există însă criterii bine definite care să ajute la distingerea clară a fenomenului interferenței. În astfel de cazuri, autorii se bazează pe regularitatea apariției fenomenului: acele fenomene care apar în limbă izolat, având o arie de răspândire restrânsă, sînt considerate fenomene ale interferenței, iar cele ce nu sînt percepute ca fiind inovații, avînd o utilizare regulată în noul sistem, se referă la stadiul integrării.

Este evident că interferența apare inițial în vorbirea bilingvului, însă, în condiții favorabile, ea se poate extinde și asupra vorbitorilor monolingvi, devenind astfel un fapt de limbă. Dintr-o abatere de la normă, interferența ajunge treptat normă a unei limbi.

Haugen privește interferența ca „suprapunere a două sisteme lingvistice” [6, p. 69-80]. Autorul confruntă, în același timp, interferența cu schimbarea de cod.

Diebold înțelege prin interferență „schimbarea lingvistică ce apare ca rezultat al contactului dintre două limbi” [7, p. 39-45].

În funcție de perspectiva din care este interpretat acest fenomen, putem distinge două categorii de autori. Unii interpretează interferența într-o accepție mai largă, alții dau noțiunii respective o accepție mai restrânsă. Conform primei accepții, interferența este o abatere de la normele limbilor aflate în contact. Acest punct de vedere este expus pentru prima dată de reprezentanții Cercului lingvistic de la Praga, interferența incluzând unele aspecte cum ar fi interacțiunea, amestecul, hibridizarea și contopirea limbilor. Din această perspectivă, interferența este înțeleasă ca întrepătrundere a sistemelor lingvistice a două limbi, cauzată de interacțiunea limbilor aflate în contact.

Iurii Deșeriev, invocând lucrările de sociolingvistică referitoare la interferență, definește interferența ca „orice influență reciprocă a elementelor extralingvistice (culturale), care duce la apariția materialului lingvistic negativ” [8, p. 253].

L. I. Barannikova înțelege prin interferență „modificările ce au loc în structura unei limbi sub influența altei limbi” [9, p. 88].

În sens larg, interferența este o schimbare în structura unei limbi sub influența alteia. Pentru exponenții acestui punct de vedere, nu contează dacă este vorba despre influența unei limbi străine asupra limbii materne sau invers, deoarece interferența se poate produce în ambele direcții.

Așadar, rămîne să vedem care sunt abaterile de la normele limbilor aflate în situație de contact lingvistic și, de fapt, care este materialul negativ ce apare ca rezultat al acestui contact. Prin material negativ avem în vedere manifestările interferenței apărute în situația de contact lingvistic româno-rus: împrumuturile neadaptate și cele adaptate cu afixe românești, calcurile de tot felul și construcțiile sintactice inadecvate care circulă cu precădere în comunicarea orală unde norma este mai puțin controlată.

În sens restrâns, pătrunderea normelor unui sistem lingvistic în altul, procesare ce are loc în cadrul interferenței, se realizează într-o singură direcție, unilateral: de la limba maternă spre cea străină. Acest punct de vedere este caracteristic lucrărilor ce țin de metodică studierii limbilor străine, fiind expus de specialiștii care, în calitate de pedagogi, se întîlnesc cu fenomenul interferenței în cadrul activității de studiere sau predare a unei limbi străine. Specificul profesiei determină o atitudine negativă față de fenomenul interferenței, deoarece constituie pentru ei un obstacol real în activitate. Comunicînd cu persoane al căror bilingvism este incipient, profesorii de limbi străine percep interferența ca un fenomen exclusiv negativ, de transfer al deprinderilor comunicative formate în cadrul limbii materne asupra limbii studiate.

Complexitatea fenomenului interferenței și imposibilitatea reducerii lui la acțiunea limbii materne asupra limbii străine este subliniată de mai mulți autori. Astfel, I. Deșeriev și I. Protcenko menționează: „Deseori interferența este neîntemeiat redusă doar la acțiunea limbii materne asupra celei de-a doua. De fapt, în activitatea de cercetare, conținutul căreia este determinat de necesitățile teoriei și practicii, apare necesitatea studierii unui cerc problematic mult mai larg legat de interferență. Acesta include: a) influența limbii materne asupra celei de-a doua; b) influența limbii B asupra

limbii materne; c) delimitarea interferenței la nivelul limbii, pe de o parte, și la nivelul vorbirii, pe de altă parte” [8, p. 28-29].

Unii autori propun o diferențiere între interferență și modificările din cadrul unei limbi produse din cauza împrumuturilor din alte limbi. L. I. Barannikova susține: „În lucrările consacrate bilingvismului sau procesului interacțiunii dintre limbi, deseori fenomenul interferenței este confundat cu cel al împrumutului, deși acestea sunt diferite, iar într-un anumit fel chiar opuse. Diferențierea interferenței de împrumut ne ajută să înțelegem mai bine fenomenul interferenței. În cazul împrumutului, elementele unui sistem intră în altul, fiind supuse unor asimilări: 1) sunetele străine sunt înlocuite cu cele „materne”, adică se produce fenomenul substituției. În cazul interferenței, se modifică însuși sistemul care împrumută elementele din altă limbă, apar și se dezvoltă astfel noi tipuri de raporturi între elementele structurale ale sistemului” [9, p. 90]. Autoarea consideră că elementele împrumutate nu sunt transferate în noul sistem cu întreaga gamă de legături semantice. Cuvântul împrumutat rămîne, într-un fel, izolat în limba de adopție, nefiind în stare să dezvolte diverse legături cu elementele sistemului gazdă.

În cazul interferenței, consideră aceeași autoare, un rol important îl au acele legături sistemice care nu pot fi împrumutate din afară. L. Barannikova face trimitere la un articol al lui B. A. Serebrenikov, în care autorul susține ideea impenetrabilității sistemului morfologic al limbii.

Aceste opinii sunt împărtășite și de către alți autori. Unii savanți, printre care și A. Meillet, consideră că „structurile gramaticale a două limbi sunt impenetrabile” [10, p. 8]. Aceeași idee este susținută și de A. Sapir: „... noi în general nu putem deduce posibilitatea unei limbi de a exercita o influență morfologică directă asupra altei limbi.” [11, p. 160].

Poziția opusă este expusă cu aceeași fermitate. Astfel, H. Schuchardt susține că chiar și structurile foarte bine unite în sistem, cum este flexiunea, nu pot evita influențele limbilor străine.

Despre unele fapte de penetrabilitate a structurilor gramaticale ale unei limbi sub influența altei limbi aflate în contact vorbesc și alți autori.

În opinia mai multor lingviști, în condițiile contactului lingvistic nu există limite în posibilitatea influenței unui sistem morfologic asupra altuia. Astfel, A. M. Ahunzeanov remarcă faptul că sub influența limbii ruse au suferit modificări structurile fonetice ale mai multor limbi din Uniunea Sovietică. Mai mult decît atît, în multe limbi ale fostei URSS, împrumuturile din limba rusă au dus la apariția și dezvoltarea unor stiluri și categorii stilistice noi, frazeologisme, cuvinte și expresii necunoscute anterior.

Putem afirma deci că sursele și aspectele manifestării interferenței sunt extrem de diverse. Împrumuturile nu se limitează la cazuri de pătrundere a unităților materiale ce reflectă substanța și calitatea unei limbi în alta.

Nu putem fi de acord cu opinia L. Barannikova care afirmă că anume cuvîntul împrumutat rămîne izolat din punct de vedere semantic și deci nu are și nu formează legături interne cu cuvintele apropiate după sens în cadrul limbii gazdă.

Analiza interacțiunii elementelor structurale ale limbilor aflate în contact, a influenței unei limbi asupra alteia la nivelul lexico-semantic și gramatical, ne permite să evidențiem două noțiuni: interferența și transferența.

Termenul de transferență va fi utilizat pentru cazurile de folosire inconștientă a deprinderilor lingvistice formate într-o altă limbă. În aceste cazuri nu se observă mari schimbări în nici una din limbile aflate în contact.

Interferența în sens larg este interpretată ca un fenomen, în general pozitiv, care contribuie la îmbogățirea reciprocă a limbilor aflate în contact, la dezvoltarea convergentă a lor, la pătrunderea elementelor structurale ale unei limbi în alta, la crearea de premise pentru progresele calitative ulterioare.

Conform celor mai noi opinii referitoare la interferență, acest fenomen se manifestă în toate compartimentele unei limbi.

În tabelul următor prezentăm interferențele întâlnite în limba română din Republica Moldova survenite în condiții de contact cu limba rusă.

Împrumuturi lexicale	+
Calc	+
Elemente de topică	+
Împrumuturi sintactice	+
Fonetică și fonologie	+

Acest tabel corespunde unei descrieri strict lingvistice. Prima componentă a gramaticii supusă interferenței este lexicul (care se poate întâlni și fără o situație de contact), ultimele fiind fonologia și morfologia.

După analiza mai multor cazuri, studiile arată că în astfel de situații raportul dintre limbi, de obicei, nu este unul de egalitate, iar această însemnare ține de parametrii extralingvistici, cum ar fi: cadrul legal al limbilor, statutul lor, prestigiul lor (ca mijloc de comunicare în societate, ca limbă de cultură și învățământ), mai ales pentru vorbitorii celeilalte limbi, dar și în cadrul comunității lingvistice (ce părere au vorbitorii despre limba lor). Toate acestea au consecințe în domeniile de folosire a fiecărei limbi și, până la urmă, în dinamica limbilor respective în sensul arătat mai sus (interferență unidirecțională). Următorul tabel reflectă o situație obișnuită destul de răspândită:

Tabel II, limbi în contact și context

	Context formal	Context informal
Limbă A	+	+
Limbă B	–	+

unde *context informal* se referă la situațiile de comunicare familiale sau între prieteni, iar *formal* – la celelalte (de la adresarea către un necunoscut la folosirea fiecărei limbi în instituțiile statale atât oral, cât și în scris). Analiza domeniilor de folosire a fiecărei limbi ne va furniza date concrete, ajutându-ne să stabilim raportul lor, care de mai multe ori coincide cu starea de fapt arătată în tabelul II și care determină sensul și gradul interferenței.

Ar fi de semnalat, în primul rând, amploarea pe care o are interferența în cazul vocabularului. Cele mai frecvente cazuri de interferență lexicală sînt rezultatul unui contact direct între două limbi. Fiind un compartiment mai puțin structurat, spre deosebire de fonologie, morfologie și sintaxă, lexicul este terenul ideal pentru împrumuturi. De cele mai multe ori, vorbitorul (în special bilingvul) constată că în unele situații cuvintele nu au corespondențe adecvate în cealaltă limbă și de aceea el caută umplerea acestui gol prin importul de cuvinte străine³.

³ Vezi: Weinreich, *Unilinguisme*, p. 665.

În general, limba preia din afară doar cuvintele de care are nevoie, dar deseori se împrumută și sinonime. Firește că se produce inevitabila concurență, în urma căreia rămîne în uz doar o anumită variantă, iar cealaltă iese treptat din uz sau își limitează aria de întrebuințare. Mai există și situații în care bilingvul împrumută un cuvînt din limba rusă chiar dacă acesta are un echivalent foarte bine determinat în limba română. Mă refer aici la împrumuturile neadaptate (atunci cînd un cuvînt din limba română este înlocuit cu unul din limba rusă, rămas intact).

Majoritatea cercetărilor tind să indice faptul că în cazul limbilor aflate în contact, interferența este unidirecțională, adică o singură limbă o influențează pe cealaltă. În cazul acestor limbi, afirmația *este adevărată*. Studiile arată că în astfel de situații raportul dintre limbi nu este unul de egalitate, iar problema în cază ține de parametrii extralingvistici.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Weinreich U., *Languages in Contact*. – New York, 1953.
2. Haugen E., *Bilingualism in the Americas*. – Alabama, 1964.
3. Gornung B.V., *К вопросу о типах и формах взаимодействия языков* // Доклады и сообщения института языкознания, Moscova, 1952, nr. 2.
4. Haugen E., *The Analysis of linguistic Borrowing* // *Language*, vol. 26, 1950.
5. Kloss H., *Types of Multilingual Communities: a Discussion of Ten Variables* // Lieberman, Stanley (ed.), *Explorations Sociolinguistics*, Bloomington Naga, 1966.
6. Хауген Э., *Языковой контакт* // Новое в лингвистике. Вып. VI, М., 1972.
7. Diebold, *Incipient bilingualism* // *Language*, 1961, 37, nr. 1.
8. Дешериев Ю. Д., *Проблема лингвистической интерференции в современном языкознании. Теоретические проблемы социальной лингвистики*. – Москва, 1981.
9. Баранникова Л. И., *Сущность интерференции и специфика её проявления*. // *Проблемы двуязычия и многоязычия*, Москва, 1972.
10. Meillet A., *Sur le bilinguisme* // Delacroix H. et alii, *Psychologie du langage*, Paris, 1933.
11. Sapir E., *Linguistique*. – Paris, 1968.

NICANOR BABĂRĂ

Universitatea de Stat din Moldova

ALEXEI CHIRDEACHIN

Institutul de Stat de Relații
Internaționale din Moldova
(Chișinău)

**UNELE CERCETĂRI EXPERIMENTALE
ASUPRA PARAMETRIILOR ACUSTICIAI
UNITĂȚII CONSONANTICE COMPUSE
PREPALATALE PALATO-ALVEOLARE
SURDE ÎN LIMBILE GERMANICE
(ÎN BAZA MATERIALULUI ENGLEZ)**

Abstract: *The present article is dedicated to experimental research of the compound consonantic prepalatal palato-alveolar voiceless unit represented by the affricate /tʃ/ in English. There are applied methods of oscillography, spectrography and speech chain segmentation. The results of the performed experiment confirm the monophonemic character of the given unit.*

În urma cercetărilor experimentale asupra unității consonantice compuse prepalatale palato-alveolare surde (în continuare UCCPPA_{srd}), reprezentată prin africata /tʃ/, în limba engleză în baza cuvintelor *beach*, *breach*, *chalk*, *char*, *charm* în Laboratorul de Fonetica Experimentală al Universității Naționale „T. Șevchenko” din Kiev (Ucraina), cu participarea a doi subiecți, cu aplicarea metodelor de oscilografere, spectrografere și analiza dinamicii duratei prin suprimarea consecutivă a secvențelor sonore, am obținut următoarele date:

I. Cuvântul *beach*:

S u b i e c t u l I: frecvența – 4731,91 Hz; durata – 0,390203 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 38,55 dB; formanții: **a)** F₁: 1604,85 Hz; **b)** F₂: 2418,18 Hz; **c)** F₃: 3190,62 Hz; **d)** F₄: 3915,10 Hz; **e)** F₅: 4839,13 Hz. Energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele oclisiv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. Audiind 0,024 sec. de la începutul secvenței sonore, auzim un sunet intermediar între /t/ și /tʃ/, 0,069 sec., 0,104 sec. și 0,232 sec. – /tʃ/; 0,288 sec. de la sfârșit – /tʃ/, 0,203 și mai puțin – /tʃ/.

S u b i e c t u l II: frecvența – 4240,59 Hz; durata – 0,227980 sec.; tonul de bază: **a)** general: 489,02 Hz; **b)** minim: 475,86 Hz; **c)** maxim: 498,75 Hz; intensitatea – 41,34 dB; formanții: **a)** F₁: 1575,24 Hz; **b)** F₂: 2679,68 Hz; **c)** F₃: 3603,46 Hz; **d)** F₄: 4164,26 Hz; **e)** F₅: 4925,86 Hz. Ca în situația subiectului II, energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele oclisiv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. Audiind 0,024 sec. de la începutul secvenței sonore, nu auzim nici un sunet clar, 0,069 sec., 0,104 sec. și 0,232 sec. – /tʃ/; 0,288 sec. de la sfârșit – /tʃ/, 0,203 și mai puțin – /tʃ/.

Valorile medii ale parametrilor pe subiecți: frecvența – 4486,25 Hz; durata – 0,309092 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 39,95 dB; formanții: **a)** F₁: 1590,05 Hz; **b)** F₂: 2548,93 Hz; **c)** F₃: 3397,04 Hz; **d)** F₄: 4039,68 Hz; **e)** F₅: 4882,50 Hz.

II. Cuvântul *breach*:

Subiectul I: frecvența – 4731,91 Hz; durata – 0,299105 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 35,68 dB; formanții: **a)** F_1 : 1667,46 Hz; **b)** F_2 : 2509,99 Hz; **c)** F_3 : 3261,46 Hz; **d)** F_4 : 3937,05 Hz; **e)** F_5 : 4785,02 Hz. Ca și în cazurile precedente, energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele oclisiv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. Audiind 0,024 sec. de la începutul secvenței sonore, nu auzim niciun sunet clar, 0,069 sec., 0,104 sec. și 0,232 sec. – /tʃ/; 0,288 sec. de la sfârșit – /tʃ/, 0,203 și mai puțin – /tʃ/.

Subiectul II: frecvența – 4240,59 Hz; durata – 0,164249 sec.; tonul de bază: **a)** general: 489,97 Hz; **b)** minim: 483,84 Hz; **c)** maxim: 496,70 Hz; intensitatea – 36,96 dB; formanții: **a)** F_1 : 1576,42 Hz; **b)** F_2 : 2762,03 Hz; **c)** F_3 : 3542,58 Hz; **d)** F_4 : 4392,72 Hz; **e)** F_5 : 4842,57 Hz. Ca și în cazurile precedente, energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele oclisiv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. Audiind 0,024 sec. de la începutul secvenței sonore, nu auzim niciun sunet clar, 0,069 sec. – un sunet intermediar între /t/ și /tʃ/, 0,104 sec. și 0,232 sec. – /tʃ/; 0,288 sec. de la sfârșit – /tʃ/, 0,203 și mai puțin – /tʃ/.

Valorile medii ale parametrilor pe subiecți: frecvența – 4486,25 Hz; durata – 0,231677 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 36,32 dB; formanții: **a)** F_1 : 1621,94 Hz; **b)** F_2 : 2636,01 Hz; **c)** F_3 : 3402,02 Hz; **d)** F_4 : 4164,89 Hz; **e)** F_5 : 4813,80 Hz.

III. Cuvântul *chalk*:

Subiectul I: frecvența – 4731,91 Hz; durata – 0,154885 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 44,99 dB; formanții: **a)** F_1 : 1921,62 Hz; **b)** F_2 : 2350,18 Hz; **c)** F_3 : 3075,54 Hz; **d)** F_4 : 3821,75 Hz; **e)** F_5 : 4783,48 Hz. Ca și în cazurile precedente, energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele oclisiv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. Audiind 0,024 sec. de la începutul secvenței sonore, auzim un sunet neclar asemănător cu /t/, 0,069 sec., 0,104 sec. și 0,232 sec. – /tʃ/; 0,288 sec. de la sfârșit – /tʃ/, 0,203 și mai puțin – /tʃ/.

Subiectul II: frecvența – 4240,59 Hz; durata – 0,097983 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 42,13 dB; formanții: **a)** F_1 : 1490,01 Hz; **b)** F_2 : 2636,62 Hz; **c)** F_3 : 3527,25 Hz; **d)** F_4 : 4214,22 Hz; **e)** F_5 : 4739,30 Hz. Ca în cazurile precedente, energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele oclisiv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. Audiind 0,024 sec. de la începutul secvenței sonore, auzim un sunet intermediar între /t/ și /tʃ/, 0,069 sec., 0,104 sec. și 0,232 sec. – /tʃ/; 0,288 sec. de la sfârșit – /tʃ/, 0,203 și mai puțin – /tʃ/.

Valorile medii ale parametrilor pe subiecți: frecvența – 4486,25 Hz; durata – 0,126434 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 43,56 dB; formanții: **a)** F_1 : 1705,82 Hz; **b)** F_2 : 2493,40 Hz; **c)** F_3 : 3301,40 Hz; **d)** F_4 : 4017,99 Hz; **e)** F_5 : 4761,39 Hz.

IV. Cuvântul *char*:

Subiectul I: frecvența – 4731,91 Hz; durata – 0,131886 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 43,29 dB; formanții: **a)** F₁: 1436,36 Hz; **b)** F₂: 2519,72 Hz; **c)** F₃: 3038,83 Hz; **d)** F₄: 3592,73 Hz; **e)** F₅: 4657,40 Hz. Ca și în cazurile precedente, energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele oclisiv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. Audiind 0,024 sec. de la începutul secvenței sonore, auzim un sunet intermediar între /t/ și /tʃ/, 0,069 sec., 0,104 sec. și 0,232 sec. – /tʃ/; 0,288 sec. de la sfârșit – /tʃ/, 0,203 și mai puțin – /tʃ/.

Subiectul II: frecvența – 4240,59 Hz; durata – 0,115164 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 41,91 dB; formanții: **a)** F₁: 1534,36 Hz; **b)** F₂: 2836,29 Hz; **c)** F₃: 3636,35 Hz; **d)** F₄: 4347,11 Hz; **e)** F₅: 4722,34 Hz. Ca și în cazurile precedente, energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele oclisiv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. Audiind 0,024 sec. de la începutul secvenței sonore, auzim un sunet intermediar între /t/ și /tʃ/, 0,069 sec., 0,104 sec. și 0,232 sec. – /tʃ/; 0,288 sec. de la sfârșit – /tʃ/, 0,203 și mai puțin – /tʃ/.

Valorile medii ale parametrilor pe subiecți: frecvența – 4486,25 Hz; durata – 0,123525 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 42,60 dB; formanții: **a)** F₁: 1485,36 Hz; **b)** F₂: 2678,01 Hz; **c)** F₃: 3337,59 Hz; **d)** F₄: 3969,92 Hz; **e)** F₅: 4689,87 Hz.

V. Cuvântul *charm*:

Subiectul I: frecvența – 4731,91 Hz; durata – 0,128291 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 43,96 dB; formanții: **a)** F₁: 1719,75 Hz; **b)** F₂: 2639,66 Hz; **c)** F₃: 3113,97 Hz; **d)** F₄: 3872,79 Hz; **e)** F₅: 4646,93 Hz. Ca și în cazurile precedente, energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele oclisiv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. Audiind 0,024 sec. de la începutul secvenței sonore, auzim un sunet neclar asemănător cu /t/, 0,069 sec., 0,104 sec. și 0,232 sec. – /tʃ/; 0,288 sec. de la sfârșit – /tʃ/, 0,203 și mai puțin – /tʃ/.

Subiectul II: frecvența – 4240,59 Hz; durata – 0,124884 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 42,20 dB; formanții: **a)** F₁: 1551,83 Hz; **b)** F₂: 2849,50 Hz; **c)** F₃: 3596,11 Hz; **d)** F₄: 4382,18 Hz; **e)** F₅: 0 Hz. Ca în cazurile precedente, energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele oclisiv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. Audiind 0,024 sec. de la începutul secvenței sonore, auzim un sunet intermediar între /t/ și /tʃ/, 0,069 sec., 0,104 sec. și 0,232 sec. – /tʃ/; 0,288 sec. de la sfârșit – /tʃ/, 0,203 și mai puțin – /tʃ/.

Valorile medii ale parametrilor pe subiecți: frecvența: 4486,25 Hz; durata – 0,126588 sec.; tonul de bază (general, minim, maxim): nedeterminat; intensitatea – 43,08 dB; formanții: **a)** F₁: 1635,79 Hz; **b)** F₂: 2744,58 Hz; **c)** F₃: 3355,04 Hz; **d)** F₄: 4127,49 Hz; **e)** F₅: 2323,47 Hz.

Valorile medii generale ale parametrilor sunt următoarele: frecvența – 4486,25 Hz; durata – 0,183463 sec.; tonul de bază (aici și în continuare: în baza datelor determinate) **a)** general: 489,5 Hz; **b)** minim: 479,85 Hz; **c)** maxim: 497,73 Hz; intensitatea – 41,10 dB; formanții: **a)** F₁: 1607,79 Hz; **b)** F₂: 2620,19 Hz; **c)** F₃: 3358,62 Hz; **d)** F₄: 4063,99 Hz; **e)** F₅: 4294,21 Hz.

Diapazoanele valorilor parametrilor sunt următoarele: **1) Frecvența**: **a)** extrema minimă: 4240,59 Hz; **b)** extrema maximă: 4731,91 Hz; **c)** diapazonul cuprins: 491,32 Hz; **2) Durata**: **a)** extrema minimă: 0,076554 sec.; **b)** extrema maximă: 0,358442 sec.; **c)** diapazonul cuprins: 0,281888 sec.; **3) Tonul de bază**: **a) general**: extrema minimă – 489,02 Hz; extrema maximă – 489,97 Hz; diapazonul cuprins – 0,95 Hz; **b) minim**: extrema minimă – 475,86 Hz; extrema maximă – 483,84 Hz; diapazonul cuprins – 7,98 Hz; **c) maxim**: extrema minimă – 496,70 Hz; extrema maximă – 498,75 Hz; diapazonul cuprins – 2,05 Hz; **4) Intensitatea**: **a)** extrema minimă: 35,68 dB; **b)** extrema maximă: 44,99 dB; **c)** diapazonul cuprins: 9,31 dB; **5) Formanții**: **a)** F₁: extrema minimă – 1436,36 Hz; extrema maximă – 1921,62 Hz; diapazonul cuprins – 485,26 Hz; **b)** F₂: extrema minimă – 2350,18 Hz; extrema maximă – 2849,50 Hz; diapazonul cuprins – 499,32 Hz; **c)** F₃: extrema minimă – 3038,83 Hz; extrema maximă – 3636,35 Hz; diapazonul cuprins – 597,52 Hz; **d)** F₄: extrema minimă – 3592,73 Hz; extrema maximă – 4392,72 Hz; diapazonul cuprins – 799,99 Hz; **e)** F₅: extrema minimă – 0 Hz; extrema maximă – 4925,86 Hz; diapazonul cuprins – 4925,86 Hz.

După cum observăm, cea mai mică valoare a diapazonului cuprins (diferența dintre extrema minimă și cea maximă) se atestă la nivelul duratei, iar cea mai mare – la nivelul celui de-al 5-lea formant. În toate cazurile energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele oclisiv și africată propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. În urma audierii secvenței sonore observăm absența elementului fricativ pur, cel oclisiv nu se aude clar în nici-un caz, pe când în celelalte cazuri acesta ori că se aude neclar (cuvintele *chalk* și *charm*, subiectul I) sau nu se aude deloc (cuvântul *beach*, subiectul II; cuvântul *breach*, ambii subiecți), ori un sunet intermediar între /t/ și /tʃ/ (cuvântul *beach*, subiectul I; cuvântul *chalk*, subiectul II; cuvântul *char*, ambii subiecți). Aceasta vorbește despre caracterul monofonematic și indivizibil al UCCPPA_{srd}.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Babără N., *Varietatea fonologică și variațiile fonetice ale vocalismului și consonantismului englez* (în baza materialelor experimentale) // Conferința Științifică Internațională „Învățământul Superior și Cercetarea – Piloni ai Societății Bazate pe Cunoaștere”, 28 septembrie 2006. Rezumatele comunicărilor. Științe socioumanistice. Vol. I. – Chișinău, 2006, p. 13-14.
2. Gogin G., *Consoanele limbii literare moldovenești*. – Chișinău, 1969, 311 p.
3. Kálmán B., *Az Amerikai Angol Beszédhangok Atlasza (A Phonetic Conspectus of American English. The Articulatory and Acoustic Features of American English Speech-Sounds)*. – Budapest, 1981, 215 p.
4. Артёмов В. А., *Экспериментальная фонетика*. – Москва, 1956, 228 с.
5. Зиндер Л. Р., *Общая фонетика*. – Москва, 1979, 312 с.

ANATOL GAVRILOV, *Conceptul de roman la G. Ibrăileanu și structura stratiformă a operei literare.* – Chișinău, CEP USM, 2006, 278 p.

Lucrarea lui Anatol Gavrilov este amplă, solidă sub toate aspectele (al cuprinderii problematice, documentării, trecerii în revistă a modelelor teoretice și aplicării la analiza operei critice a lui Ibrăileanu, bibliografiei bogate, practic exhaustive). Este o lucrare *științifică*, refuzând libertățile eseistice în interpretare și expunere a materialului și axând studiul ca atare pe un temei epistemologic care ne permite să vedem evoluția conceptelor, modelelor și receptării lor (și a operei lui Ibrăileanu, bineînțeles) de la punctul originar până la perspectivele exegetice înnoitoare ale ceasului de față. Remarcăm o deschidere neîngrădită spre pluralitatea modurilor de înțelegere a lucrurilor, inclusiv spre cele – rezistente – din perioada sovietică pe care, după cum mărturisește el însuși, nu le-a aruncat „peste bordul contemporaneității”.

Ibrăileanu însuși apare radiografiat din diferite perspective „până în pânzele albe”, printr-o metodă ce permite să i se vadă toate „fețele”, toate punctele forte și cele slabe, luminile și umbrele personalității sale de excepție. Am putea spune că se proiectează stăruitor nu doar fizionomia ca atare, ci și „ecorșeul”, forul intim, silueta de „om între oameni” și statura de gânditor. Anume sub astfel de proiecții razante, dar totodată folosind încetinirile analitice „cinematografice”, perspectivele, retrospectivile și centrările metodologice (sau chiar fenomenologice), se reliefează personalitatea intelectuală complexă a criticului de la *Viața românească*.

Anatol Gavrilov utilizează în egală măsură *construcțiile* largi teoretice, dar și *construcțiile* mai înguste pe care le deduce din punctele de vedere complementare sau contrarii, alternative de valoare deosebită sau modestă. De aceea vom găsi și expuneri detaliate ale opiniilor altor critici și filosofi ai culturii: Lovinescu, Maiorescu, Dobrogeanu-Gherea, Mihai Ralea, Călinescu.

Este totalizată o activitate de cercetare impresionantă, de 40 de ani, autorul aplicând conceptul de formă conținutistă stratificată la noțiunea de „caracter literar” în volumul monografic *Structura artistică a caracterului literar în roman*, apărut în 1976 și din care reia, sub formă revăzută, capitolul de bază. Mai găsim reluat aici și capitolul *Conceptul de roman la G. Ibrăileanu. Prima analiză integrală a structurii romanului în critica românească* din lucrarea sa inedită *Conceptul de roman în critica românească interbelică*.

Temeiul metodologic se constituie din aderența mărturisită (în *Cuvânt înainte*) la concepția formei conținutiste a lui M. Bahtin („содержательная форма”), îmbinată cu teoria operei literare ca structură artistică stratiformă (stratificată), formulată în 1931 de filosoful și esteticianul fenomenolog Roman Ingarden, pe care mai apoi au preluat-o și au dezvoltat-o filosoful german N. Hartman, cunoscuții teoreticieni literari americani R. Wellek, A. Warren, H. G. Gadamer, iar în deceniul al șaptelea al secolului XX-lea un mare grup de semioticieni: R. Jakobson,

Tzvetan Todorov, I. Kristeva, I. Lotman, C. Segre, M. Corti și mulți alții (a se vedea *Cuvânt înainte la Conceptul de roman la G. Ibrăileanu și structura stratificată a operei literare*).

Firește, autorul a regândit convingerile sale marxist-leniniste și cele metodologice impuse de teoria realismului socialist, fără să renunțe la anumite principii viabile.

Lucrarea a fost elaborată în cadrul fostului Institut de Literatură și Folclor și finisată în cadrul Sectorului de Teorie și Metodologie Literară al Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei. Editorial a apărut, din păcate – cu multe greșeli de tipar, în 2006.

Autorul începe prin a face o incursiune în istoria conceptului (hegelian, în fond) de unitate conținut / formă, pe care se fondează teoria operei literare ca structură stratiformă și prin a prezenta modelul lui R. Ingarden, urmat de prezentarea concepției perspectiviste (structură, semn, valoare) a lui Wellek și Warren, a modelului N. Hartmann („ontologia critică”, – diferită de cea a lui Heidegger).

În aceste modele se disting patru, șase sau opt straturi structurale: Ingarden delimitează stratul verbal-sonor, stratul semantic, stratul obiectelor reprezentate și stratul vederilor; la Hartmann: 1) cuvântul și limba, 2) „stratul mișcării, mimicii și vorbirii”; 3) stratul „situației și acțiunii”; 4) stratul modelării sufletești și al caracterului; 5) stratul destinului uman și al modului în care este suportat; 6) stratul ideii individuale; 7) stratul ideii generale; la Wellek și Warren: 1) stratul sonor, eufonia, ritmul și metrul; 2) unitățile semantice; 3) imaginea și metafora; 4) simbolul și mitul; 5) modurile și tehnicile de expunere; 6) genurile literare; 7) evaluarea; 8) natura istoriei literare.

Exemplificările se fac prin poezii de Eminescu, iar prezentările modelelor

menționează și contribuția teoretică a lui T. Vianu sau cea mai recentă a lui Gh. Crăciun și Al. Mușina.

Concepțiile estetice ale lui Ibrăileanu în materie de roman sunt abordate sub aspectul evoluției conștiinței critice a criticului, care cunoaște o fază marxistă și pozitivistă, îmbrățișând criterii sociologice și psihologice, apoi estetice. În ciuda acestei evoluții meandrice, se remarcă faptul că el a manifestat un gust estetic-literar fin și că nu s-a cantonat rigid în doctrine, precum poporanismul. Sirenele primejdioase ale îndotrării și îngustării, prin urmare, a modului de percepere critică, sunt evitate prin promovarea „criticii complete” și a „criticului complet” ca om universal. *Complexitate, completitudine, totalitate* sunt cuvinte de ordine și în reflecțiile sale despre roman. Conceptul de viață este piatra unghiulară a ideologiei sale sociale și literare. Romanul este conceput de el, în mod stendhalian, ca un „roman oglindă”, la care se adaugă o precizie esențială: oglinda trebuia să aibă „ochi și urechi”, „un spirit de observație”, „pătrundere psihologică”, „pricepere și înțelegere a ceea ce se vede și aude”. Cu alte cuvinte, glosează autorul, „genul românesc nu este un instrument al scriitorului, ci este însuși modul lui de a vedea, auzi, înțelege, pricepe viața, într-un cuvânt modul său propriu de a trăi și de a da acestei trăiri expresia artistică corespunzătoare experienței sale estetice, personalității sale artistice. „Oglinda” romanului se regăsește nu în mâinile scriitorului, ci în mintea și sufletul lui, este însuși personalitatea sa umană clădită în tradiția unui gen de expresie și comunicare literară”. E o oglindă care presupune, firește, obiectivitatea și completitudinea tabloului vieții. Romanul e anume oglindă a „vieții complete” și a „omului complet”, identificat personajului românesc, acest

mod de a înțelege, constituind obiectivul câtorva subcapitole.

Romanul constituia pentru Ibrăileanu, după cum demonstrează Anatol Gavrilov, o „culme a literaturii” prin faptul că marile probleme ale societății și umanității sunt raportate și arătate în viața cotidiană a omului de rând: „În viața «complectă» a acestuia socialul și individualul, exteriorul și interiorul, raționalul și emoționalul, binele și răul, urâtul și frumosul se întrepătrund și formează un tot organic în care elementele constitutive trebuie să fie observate, dar nu pot fi izolate și contrapuse unul altuia. Nu separarea lor, ci interacțiunea și întrepătrunderea lor într-o imagine vie a omului trebuie să fie urmărite și arătate de romancier”.

Nu sunt evitate discuțiile despre evoluția romanului românesc de la lirism sau „poetism” la proza obiectivă, conceptele lui Ibrăileanu de „creație” și „analiză”, de „dialogism”, autorul arătând o similitudine între criticul nostru și Bahtin. Cât privește limba romanului, el se pronunță pentru un „stil transparent”, clar și precis în măsură „cu încetul să clădească viața”, ca în cazul lui Tolstoi și al altor mari romancieri. Obiectivismul apoetic și anestetic absolut, teoretizat mai târziu de „noul roman francez”, va fi repudiat de Ibrăileanu. În receptarea operei literare, deci și a romanului, este nevoie de o concreativitate a cititorului, care prin lectură trebuie să se retrăiască din nou cu toată ființa sa conținutul de viață al acestei lumi fictive care „este mai vie decât viața reală”. Cu mult înaintea lui Gadamer, conchide Anatol Gavrilov, Ibrăileanu a observat că înțelegerea operei literare nu este un act pur intelectual, reductibil la formularea judecăților de

valoare, ci un proces îndelungat de trăire și retrăire de ordin existențial, care identifică sinele cititorului cu „omul complet”. E un proces de interacțiune intersubiectuală, după Bahtin, între Eu și Tu, între autor și cititor. Ibrăileanu a înțeles și receptarea operei literare (a romanului) ca dezvoltare a conștiinței individualului în gândire, trăire estetică și expresie artistică.

Capitolele-anexă urmăresc microstructurile stratiforme ale caracterului literar în romanul dostoevskian, bazat pe o poetică a contrariilor, și ale romanului tolstoian, axat pe „dialectica sufletească”.

Lucrarea îmbrățișează o formulă stilistică academică, supusă unei discipline și chiar cenzuri raționale în spiritul lui Vianu. Frazele sunt totuși pe alocuri greoaie, baroce, ceea ce îngreuiază lectura. Se fac resimțite pe alocuri reziduurile terminologiei proprii perioadei sovietice. În loc de „larghețea sufletului” s-ar fi convenit „lărgimea sufletului”, „larghețe” având în limba română doar sensul de „generozitate, dărnicie”, iar în loc de „larghețea viziunii” – „amplizarea” sau „amplitudinea” viziunii. Termenul bahtinologilor americani „prozaica” nu sună bine în limba noastră, impunându-se totuși formula „poetica prozei”. „Extremală” (în loc de extremă) se cere evitată, fiindcă e o noțiune matematică.

Toate acestea ne determină să conchidem că ni s-a pus la îndemână un studiu fundamental și doct despre marele nostru critic.

Acad. Mihai Cimpoi
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

GALINA ANIȚOI, Inadaptatul în proza românească interbelică (Structura tipologică și valoarea lui estetică). – Chișinău, Elan Poligraf, 2007, 152 p.

Mai bine de două decenii trăim un timp de profundă criză socială, morală și spirituală, pe care lumea o traversează cu dificultăți enorme. S-au prăbușit regimurile comuniste din Europa, s-a dus în neant imperiul răului, fostele țări socialiste trec de la un tip de societate la altul. Se revăd prioritățile, sistemul instituțional, se modifică ierarhiile valorice de ieri, iar noi, mioriticii, continuăm să rămânem senini și încrâncenați cu fața spre trecutul lui Badea Mior.

Procesul de liberalizare a societății, care nu a scăpat definitiv de vechile structuri ale unui regim totalitar, decurge anevoios. Desprinderea lumii românești de vechile mentalități, mai bine spus, reflexul literar al acestui fenomen, se manifestă, mai cu seamă, în structura caracterului artistic.

Studiul monografic *Inadaptatul în proza românească interbelică (Structura tipologică și valoarea lui estetică)*, Chișinău, Elan Poligraf, 2007 (152 p.) de Galina Anițoi, reperându-se pe o vârstă mai veche a romanului, este de o actualitate stringentă, cel puțin, pentru scriitorul basarabean, rătăcit în negura tranziției. Personajul societății în schimbare cunoaște două tipologii reprezentative. Anume în etapele istorice de cotitură se evidențiază mai pregnant lumea polarizată a opoziției *adaptat* – *neadaptat*. Parvenitul și ratatul, cu toate tipologiile lor variate, alcătuiesc două categorii de personaje specifice tranziției. E o idee fundamentală a disputei în jurul romanului, inițiată încă de Mihai Ralea cu eseul „De ce nu avem roman?” (1927).

Angajat în discuție, Pompiliu Constantinescu observa, în „Considerații asupra romanului românesc” (1928), că romanul secolului al XIX-lea este prin excelență social: „el ilustrează o succesiune de momente din evoluția societății la care individul se adaptează prin amoralitate, constituind categoria psihică și socială a parvenitului, sau când e invers, prin exces de sensibilitate și individualism pasiv, zugrăvește categoria opusă a dezadaptatului”. Cu alte cuvinte, tipologia romanului românesc s-ar baza pe două categorii umane opuse.

Prima dintre ele îl are ca model pe Dinu Păturică din *Ciocoi vechi și noi*. Cea de-a doua ar putea fi ilustrată de Toma Nour și Dionis. Disocierile criticului se regăsesc în toată proza noastră de până astăzi.

Se știe că, între cele două războaie, parvenitul, arivistul, ambițiosul, individul pus pe căpătuială și ascensiune pe scara socială, apare în ipostaze noi (care valorifică și modelul Tănase Scatiu din romanele lui Duiliu Zamfirescu) la Hortensia Papadat-Bengescu (Lică Trubadurul), Camil Petrescu (Tănase Vasilescu Lumânăraru), G. Călinescu (Stănică Rațiu) sau la Ion Marin Sadoveanu (Iancu Următescu).

Categoria învinșilor, a neadaptaților, a pasivilor, prin interiorizarea conflictului cu mediul social, e ilustrată de Ștefan Gheorghidiu și George Ladima (*Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, *Patul lui Procust*), Apostol Bologa (*Pădurea spânzuraților*) sau de personajele lui Sadoveanu din romanele *Însemnările*

lui Neculai Manea și *Locul unde nu s-a întâmplat nimic*. În fond, acestea ar fi reperate în abordarea unei probleme pe cât de complexe, pe atât de revelatorii.

Dialectica schimbării de paradigmă implică metamorfoze fundamentale nu numai în structura operei literare, ci și în structura tipologică a personajului inadapdat. Galina Anițoi își sistematizează observațiile în două capitole: *Inadapdatul – personaj al tranziției și Structura tipologică a personajului inadapdat*.

Reflectând asupra evoluției formelor de manifestare a inadaptatului, autoarea face o incursiune în contextul socio-cultural românesc din perioada de tranziție de la etapa feudal-agrară la etapa capitalist-industrială. Tranziția la societatea burgheză a suscitat și favorizat „două tipuri de personaje: parvenitul și inadapdatul, primul excelând în creația scriitorilor francezi, nu însă în calitate de erou negativ, cum s-a întâmplat în literatura noastră” (p. 19). Este o remarcă foarte importantă în înțelegerea și elucidarea problemei.

Inadapdatul în literatura română „descinde din personajul romantic, ambii dovedindu-se a fi, prin alcătuirea lor psihologică interioară, niște înstrăinați de societatea în care trăiesc” (p. 25). Nu întâmplător se insistă pe ideea că modernizarea societății române, deși dictată de o imperioasă necesitate istorică, a avut parte de reacții negative, chiar din partea spiritelor eminente ale vremii.

Pornind de la sugestiile lui Eugen Lovinescu din *Istoria civilizației române moderne*, autoarea stăruie în ipoteza că „un trecut milenar de păstori și plugari care ne-a oferit, respectiv, un mod de viață patriarhal, agrar, liniștit, eminent rural, contemplativ, monoton, cu tradiții sacre, păstrate cu sfințenie și valori morale rigide ne-a imprimat și deprinderi corespunzătoare, o anumită mentalitate și sensibilitate și un anumit fel de a lucra. În această lumină, răzvrătirea

forțelor tradiționaliste împotriva formelor noi de viață se impune, cu puterea evidenței, ca un gest logic. Este o reacție normală întru apărarea existenței; or, prefacerile sociale se produc cu o putere de repeziune uimitoare și cu mai puține dificultăți”; sufletele însă „se transformă evolutiv”, „se schimbă (...) mult mai greu; în structura lor intră colaborația multor veacuri de viață morală” (p. 22).

De altfel, tot de sorginte lovinesciană e și teza, cu o pronunțată tentă polemică: „Odată ce în sânul societății noastre există «un număr (...) mare de Dinu Păturică și de Tănase Scatiu» capabili de adaptare, marcând ascensiunea unei clase sociale, de ce atunci literatura noastră a făcut din învins un fel de erou național?”. Și într-adevăr, „romanul românesc, fiind la început de cale, se află «în faza lirică», iar operele scriitorilor noștri sunt mai mult niște poeme, în care ei își cântă întrucâtva povestea vieții și a suferinței lor”. E o observație esențială pentru înțelegerea evoluției romanului basarabean din a doua jumătate a secolului trecut.

O bună parte a elitei intelectuale rămânea tradiționalistă, conservatoare, refractară la înnoirile sociale. Cu referire la romantismul postpașoptist, se afirmă că acesta e „deziluzionat de eșuarea încercărilor revoluționare, vedește un profund sentiment de nemulțumire față de modul de viață al societății contemporane. Primele simptome de înstrăinare de lume a personajului romantic se manifestă atât în dezaprobarea parvenirii sociale, cât și a strivirii individului de către noul mecanism social, care pătrunde cu insistență și în societatea românească” (p. 27).

Deosebit de temerare, pentru contextul basarabean, sunt și referințele la opiniile lui Eugen Lovinescu, „teoreticianul liberalismului român” (I. Negoșescu), despre concepția social-politică a lui Eminescu, despre atitudinea lui conservatoare vizavi de evoluția societății române sau vizavi de clasa burgheziei. Precizările sunt foarte utile

în conștientizarea evoluției literaturii din secolul trecut. Vom cita aproape *in extenso* evantaiul de argumente lovinesciene la care apelează Galina Anițoi: „O mentalitate atât de reacționară, inadptabilă progresului, n-ar fi trezit un răsunet de n-ar fi fost expresia tipică a unei stări sufletești mai generale. Mentalitatea poporului răspundea, deci, sufletului nostru agrar; neîmpiedicând, desigur, revoluția socială, ea a săpat și mai adânc prăpastia între spirit și materie. Prin prestigiul talentului său, Mihai Eminescu a creat nu numai un fel de misticism național, pe baza solidarității istorice ci și un misticism țărănesc, cu urmări în procesul de formație a culturii române” (p. 29).

Lovinescianul Eugen Simion, în analizele sale binevenite, nuanțează punctele de vedere, demonstrând că prezentului cu care Eminescu era în dezacord (și față de care adoptase o atitudine reacționară) i-a găsit, în opera sa, substituirii în plan metafizic, dată fiind obișnuința poetului „de a vedea mitic și a ridica faptele în zonele de altitudine spirituală unde speculația este posibilă” (p. 30). Aceste postulate o duc pe autoare la concluzii și mai tranșante: „Inadaptatul de factură romantică, ilustrat în cazul nostru prin proza lui Mihai Eminescu, este un dezamăgit și un însingurat. Toma Nour (*Geniu pustiu*) și Dionis (*Sărmanul Dionis*) constituie expresia contradicției dintre setea de absolut, aspirația spre un ideal intangibil într-un cadru terestru și societatea înstrăinată, ostilă, care îi îndepărtează permanent de acțiune. Pentru a se salva de lumea comună, personajul romantic evadează în vis, adică în imensitatea universului” (p. 138).

La fel de oportune se dovedesc a fi și constatările despre inadaptatul din literatura naturalistă și presămănătoristă. Cu nuvelele *Trubadurul*, *Liniște*, *Paraziții*, *Bursierul* etc., Barbu Delavrancea lansează, primul în literatura română, figura intelectualului inadaptat (e adevărat, schițată, deja, de Eminescu). Analizele unui asemenea tip de

personaj se regăsesc și în proza lui Alexandru Vlahuță, Ioan Alexandru Brătescu-Voinești, Mihail Sadoveanu sau la Cezar Petrescu (Zaharia Duhu din *Aurul negru* și Radu Comșa din *Întunecare*). În evoluția personajului inadaptat, un Radu Comșa „prefigurează categoria inadaptatului superior care va excela ulterior în creația lui Camil Petrescu” (p. 62).

Observațiile inteligente, bazate pe investigațiile sociologice, politice, filosofice, culturologice și psihologice, sunt reperate pe studii literare de ultimă oră. Nimic nu e categoric în demonstrațiile hermeneutice ale demersului. Inadaptatul din epoca interbelică e privit fie dintr-o perspectivă genetică (în cazul personajelor lui Mihail Sadoveanu), fie dintr-o perspectivă ontologică (în cazul personajelor lui Camil Petrescu). Analizele sunt, de regulă, probante și pertinente.

Protagoniștii din *Floare ofilită*, *Însemnările lui Neculai Manea*, *Haia Sanis*, *Balta liniștii*, *Duduia Margareta*, *Apa morților*, *Oameni din lună*, *Locul unde nu s-a întâmplat nimic*, *Cazul Eugeniței Costea*, *Venea o moară pe Siret*, în marea lor majoritate, „se înstrăinează de mediul lor mai mult din cauza nostalgiei ce o nutresc pentru o viață idilică, liniștită și, drept rezultat, sunt striviți, neobservat, de cotidian sau se resemnează cu starea de lucruri existentă, renunțând la orice formă de protest” (p. 46).

Un dat al autoarei stă în capacitatea de a palpa textul, de a sistematiza și sintetiza: „Pe de o parte, Mihail Sadoveanu ne prezintă – în ipostaza de «inadaptat», «învins» – un șir de chipuri feminine, ultrasensibile, «ofilite», care, în mare măsură, suferă de «bovarysm», potrivit concepției unanime a criticii literare. Pe de altă parte, înfrângerea inadaptatului sadovenian nu rezultă, în mod absolut direct, din natura pretențiilor față de mediul social, ci dintr-un romantism tardiv, caracteristic firii sale...” (p. 46). Mai

mult, în consens cu opiniile lui Alexandru Paleologu, se conchide că „într-un univers ca cel al lui Sadoveanu nu există idealuri, ci nostalgii” (p. 46). Sau: „Idealurile și dramele conștiinței sunt fenomene ale negației; lumea lui Sadoveanu este însă una a afirmației sau (...) a încuviințării” (p. 46). În traiectul acestei logici, personajele lui Camil Petrescu, aflate în dialog cu experiențele trăite, apar mult mai complexe, fiind antrenate într-o sfâșietoare dramă a cunoașterii. „Inadaptații săi, Ștefan Gheorghidiu (*Ultima noapte...*), Fred Vasilescu, doamna T., George D. Ladima (*Patul lui Procust*), sunt în exclusivitate intelectuali cu o înaltă conștiință morală, însetați de cunoaștere și absolut. Aceștia trăiesc eșecul idealului cu realitatea obiectivă” (p. 139).

În cel de-al doilea capitol, *Structura tipologică a personajului inadapdat*, Galina Anițoi întreprinde o catalogare

a inadaptatului, punând la baza clasificării următoarele criterii: social, al vârstelor, al sexelor și cel psihologic. Conform criteriului social sunt luați în discuție boierul, țăranul, intelectualul. Criteriul vârstei și cel al sexelor par a fi mai puțin elocvente. Revelator și productiv, criteriul psihologic rămâne cel mai concludent, autoarea identificând următoarele categorii: inadapatul abulic, suprasensibilul, resemnatul, inadapatul superior și dedublatul. Demersul exegetic se face remarcabil și prin exactitate și dialecticitate subtilă; chiar dacă nu are pretenții de epuizare a subiectului, el se vrea un tratat nelipsit de dexteritate, dar, ce e important și inedit la noi, realizat prin prisma concepției tranzitologice.

Alexandru Burlacu
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

MAGDA JEANRENAUD. *Universaliile traducerii. Studii de traductologie*. – Iași, Polirom, 2006, 490 p.

Pentru spațiul literar românesc studiile de traductologie și opiniile despre traducerea artistică se impun, după convingerea noastră, ca o stringentă necesitate¹. România este țara cu largi deschideri spre tezaurul literar universal. Această deschidere și receptivitate a pus bazele unei tradiții vechi și bogate în domeniul tălmăcirii artistice. Începând cu a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și pînă în zilele noastre, cartea tradusă a constituit o parte a literelor

românești. În Republica Moldova, mai ales în a doua jumătate a sec. al XX-lea, de asemenea, s-a tradus mult.

O atare situație impune și prezența lucrărilor, mai întâi de ordin bibliografic apoi investigativ, adică de traductologie, dar la acest capitol au, credem, datorii atât cercetătorii din dreapta Prutului, cât și cei din stînga. Volume solide de ordin traductologic, apărute în România, avem doar patru: Gelu Ionescu. *Orizontul traducerii*, București,

¹ Apetri D. *Opinii despre traducerea artistică: o necesitate editorială*, în cartea *Români majoritari – români minoritari. Interferențe și coabitări lingvistice, literare și etnologice*, Iași, 2007, p. 461-463.

1981; Emil Iordache. *Semiotica traducerii poetice*, Iași, 1994; Elena Loghinovski. *Eminescu în limba lui Pușkin*, Iași, 1987 și *Eminescu universal*. Spațiul culturii ruse, București, 2000².

Cu și mai multă întârziere au început să apară cărțile de traductologie la est de Prut. M. Bruhis a scos, în jurul anilor '70, două cărți (*Cuvînt despre traduceri și O artă dificilă*), dar obiectivele lor principale sînt tălmăcirile de ordin social-politic. Cărți de profil filologic ne-a oferit în ultimul deceniu profesoara universitară Irina Condrea. Dacă prima ei carte *Traducerea din rusă în română* este un suport didactic, următoarele două (*Comunicarea prin traduceri și Traducerea din perspectivă semiotică*) sînt ancorate în probleme de teorie și de aplicare a ei la anumite opere literare. Poate fi amintită aici și lucrarea subsemnatului *Dialog intercultural. Aspecte ale receptării literare*, care, în capitolul ei de bază, ia în discuție traducerile românești din literatura ucraineană, efectuate în sec. al XX-lea.

Starea aceasta de lucruri ne îndeamnă să salutăm apariția cărții *Universaliile traducerii* de M. Jeanrenaud, conferențiar la Catedra de limba și literatura franceză a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, titulară a cursurilor „Teoria și practica traducerii” și „Critica și evaluarea traducerilor”, coordonatoare a modulului de masterat și traductologie din cadrul departamentului și, totodată, traducătoare în limba română a mai multor titluri din autori străini printre care Iulia Kristeva, Tzvetan Todorov ș.a.

În *Cuvînt înainte*, G. Ionescu vorbește despre un esențial merit al cărții, acela de a scoate discuția despre traducere din binomul: text intraductibil – traductibil, traducere fidelă – infidelă, traduttore – traditore. O concluzie importantă spre care ne călăuzește cartea prezentată cititorului este următoarea:

nu există nici text intraductibil, dar nici traducere perfectă; există numai aspirația pentru perfecțiune prin perfectibilitate.

Subscriem pe deplin la ideea prefațatorului că cititorul actual este unul cu exigențe mari și că atît cei preocupați de actul tălmăcirii, cît și comentatorii lui au nevoie de o bună pregătire teoretică, de o cunoaștere a exigențelor, capcanelor și exceselor „ce amenință actul de a traduce”.

Este larg diapazonul de probleme abordate în această carte: bilingvism și traducere, tehnici de traducere, a treia limbă a traducerii (acest aspect este abordat în capitolul despre transpunerea operelor lui I. L. Caragiale în limba franceză), traducția ca joc al acumulării și redistribuirii capitalului simbolic, criteriile de selecție, funcțiile și semnificațiile transpușerilor, traducerea filozofiei și filozofia traducerii, universalitățile tălmăcirii, sufletul și etica replăsmuirilor ș.a.

În fiecare dintre compartimente sînt luate în discuție sau se fac referințe la mai multe aspecte ale teoriei și practicii traducțiilor. De exemplu, în Capitolul I, intitulat „Traducerea acolo unde „totul este la fel, dar nimic nu mai seamănă”, se fac referințe la fidelitate – „concept și deziderat care de-a lungul timpului, a cufundat nu doar un traducător în cea mai neagră disperare”, spunîndu-se în continuare că traducerea reprezintă un caz particular de interpretare; că ea se instalează într-un gen de decalaj vizavi de original: mai clară, ea devine însă și mai plată; că e necesar să decidem spre ce tînde versiunea, spre limba și cultura – sursă sau spre limba și cultura – țintă; că în poezie, ecuațiile verbale sînt înălțate la rangul de principiu constructiv al textului ș. a. Compartimentul finalizează printr-un citat din Ion Heliade-Rădulescu, în care

² E necesar să nominalizăm aici și două lucrări modeste ca volum, care, prin apariția lor în anii '60-'70, au precedat studiile de traductologie. Ne referim la articolul lui P. Cornea *Traduceri și traducători* și broșura semnată de S. Buium *Probleme ale teoriei traducerii* (1977).

se constată: meritul traducerilor constă în aceea că aduc „foloase generale în paguba nimănui”.

În secțiunea a doua – „Francofonie, bilingvism și traducere” – se întreprinde o privire multilaterală asupra francofoniei, încercându-se a determina rolul acesteia asupra fenomenului complex al „încrucișării culturilor”. Discursul despre influențele franceze asupra spațiului cultural român M. Jeanrenaud și-l întemeiază pe ideile lucrării lui Pompiliu Eliade *Influența franceză asupra spiritului public în România* (București, 2000). Aflăm aici că relațiile **directe** dintre Franța și România datează din 1848, că influența literaturii franceze asupra celei române a fost una covârșitoare, că ea s-a manifestat prin mijlocirea celor dintâi traduceri și imitații din franceză, receptarea genurilor literare trecând prin următoarele faze: cunoștința cu narațiunea romanescă, apoi cu peripețiile și poveștile de iubire ale eroilor, au urmat poezia lirică și, în etapa finală, teatrul.

Un interes aparte prezintă capitolul despre diverse tehnici de traducere. Aici, autoarea meditează mult asupra expresiilor idiomatice. Printre altele, fie spus, ea preferă cuvântul *idiotism*. Este vorba despre acele forme lingvistice complexe transpunerea cărora într-o altă limbă nu se poate opera prin substituția separată a componentelor și „presupune înlocuirea globală printr-o formă (simplă sau complexă) din cealaltă limbă”. Termenul *idiotism* este, bineînțeles, unul adecvat și totuși aria semantică extinsă a acestuia, mai ales în limbajul colocvial, ne îndeamnă să credem că ar fi preferabilă sintagma „expresie idiomatică”.

Cercetătoarea are preferință pentru dramaturgia lui V. Alecsandri și I. L. Caragiale și de aceea majoritatea exemplificărilor le face în baza transpușterilor franțuzești ale pieselor acestora. Referindu-se la problema bilingvismului, M. Jeanrenaud consideră că „mecanismul rîsului din piesele lui

Alecsandri se bazează în mare parte pe starea de bilingvism a păturilor înstărite” și această situație impune o stare echivalentă de bilingvism și la polul receptării. De altă natură este limbajul personajelor caragialiene. Ele nu recurg la „deliciile transcodărilor interlinguale hibride”, ci practică tot mai des *rewording*-ul, adică traducerea intralinguală teoretizată de Jakobson, care „constă în interpretarea semnelor lingvistice prin intermediul altor semne din aceeași limbă”.

Interesant și în mod convingător este aplicată ideea unei a treia limbi la versiunile franceze ale pieselor *O noapte furtunoasă* (traducător E. Ionescu și Monica Lovinescu) și *O scrisoare pierdută* (traducător Monica Lovinescu). Autoarea este de părere că lumea teatrului lui Caragiale este populată de „personaje de limbă, însă o limbă puternic clișeizată și stereotipă” și deci problema pe care traducătorul trebuie să o rezolve o constituie „lexicul termenilor francizați”. Traducerea acestor termeni prin corespondentul lor francez, zice cercetătoarea, restabilește corectitudinea formulărilor, anulează întreg efectul comic și neutralizează complet mesajul.

Sînt edificatoare și demonstrațiile întreprinse în capitolul *Traducerea ca joc al acumulării și redistribuirii capitalului simbolic*, în care se meditează asupra criteriilor de selecție a operelor, personalității traducătorilor, a limbii lor, a funcției și semnificației transpușterilor, tălmăcirea fiind considerată „o gestionare a diacroniei în sincronie”.

În capitolul ce încheie cartea, intitulat *Universaliile traducerii*, pornind de la ideea că traductologia (termen inventat de Georges Mounin în anii '70) a căpătat statut și consistență de știință sinestătătoare, „odată cu ieșirea de sub tutela lingvisticii și cu lărgirea orizontului de investigație dincolo de cuplurile de limbi”, se ajunge la concluzia că tălmăcitorii sunt liberi în „a folosi (conștient sau nu) un anumit număr

de tehnici” și că discuțiile pe marginea acestei teme sînt benefice.

În finalul compartimentului se constată că traducerea nu se face nici cu „sufletul” și nici cu „inima”, ci, cum spunea George Steiner, cu exactitate, că tălmăcirea este și trebuie să rămînă un spațiu al tranzațiilor între culturi și, în acest sens, ea este o **artă exactă**.

Cum e și firesc, într-o carte voluminoasă sînt posibile și unele lacune, e vorba despre cîteva expresii care ni s-au părut nu prea reușite. De exemplu, la p. 70 citim: „procedeele descrise încă din (?) anii ’50”; ar fi mai bine, credem, **în anii**; la p. 83 stă scris: „incomodele hainele „germane” (corect: haine); la p. 84 figurează fraze neclare: „a caracterului arbitrar, pentru ca

uman, al semnelor”; p. 147: „publicului – țintă” (credem că *publicului receptor* ar fi mai reușit); p. 179: „capitalul simbolic” (*potențialul*, am fi înclinați să zicem noi). Bineînțeles, puținele curențe observate pe parcursul lecturii nu pot diminua calitățile importante ale acestei cărți.

Pe lângă faptul că dispune de o certă valoare științifică, cartea este scrisă într-un limbaj de înaltă exactitate. Importanța ei o sporesc, de asemenea, stilul îngrijit și vasta bibliografie (vreo opt pagini de carte) în majoritate surse străine.

Dumitru Apetri
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

GHEORGHE MOLDOVANU, *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică (pe baza materialelor din Republica Moldova și din alte state)*. – Chișinău, 2007, 372 p.

Despre politica și planificarea lingvistică s-a scris și s-a discutat mult, cu precădere în glotopolitica și sociolingvistica occidentală, inclusiv în cea americană. Au fost editate un număr impunător de studii în acest domeniu, majoritatea autorilor tratând cele mai acute și delicate probleme ce țin, în primul rînd, de planificarea lingvistică și glotopolitica preconizată atît în țările civilizate, cu o democrație avansată, cît și în cele care s-au eliberat recent de tutela colonial-imperială.

În spațiul postsovietic, inclusiv în cel pruto-nistean, despre politica și planificarea lingvistică s-a scris și s-a discutat doar în mod sporadic, cu toate că anume aici, noile state, inclusiv Republica Moldova, s-au confruntat și continuă să se confrunte cu anevoioase

și sensibile probleme în domeniul dat. În această ordine de idei, era necesară o lucrare de sinteză despre problematica politicii și planificării lingvistice cu aplicare la arealul pruto-nistean. Studiul monografic semnat de doctorul în filologie Gheorghe Moldovanu, este în acest sens, unul binevenit și oportun, dat fiind că vine să completeze un gol simțit de mai multă vreme în sociolingvistica și glotopolitica basarabeană.

Ținem să subliniem din capul locului că vorba e de un studiu științific, care impresionează prin diversitatea și vastitatea materialului teoretic și faptic extras din peste 500 de izvoare scrise în limbile engleză, franceză, rusă, română, germană, spaniolă, italiană, catalană și suedeză, și supus unei cercetări pertinente.

Ca structură, lucrarea este divizată în două părți, fiecare avînd mai multe capitole în care sînt abordate diferite subiecte.

În prima parte se iau în discuție și se face o disociere a mai multor termeni și concepte. Astfel, în primul capitol, în paralel cu definirea termenilor de *limbă globală*, *limbă internațională*, *limbă națională*, *limbă oficială*, *limbă regională*, *limbă vernaculară*, *limbă vehiculară* ș. a. se insistă și asupra avantajului *conceptului unitar* de politică și planificare lingvistică. După părerea autorului, politica și planificarea lingvistică pot fi elaborate și implementate atît la nivel de micro-, mezo-, cît și de macrosociolingvistică. Principalii actori ai domeniului în chestiune pot fi instanțele guvernamentale, instituțiile educaționale, organizațiile cvaziguvernamentale, organizațiile neguvernamentale, grupurile de persoane și persoane individuale, rolul determinant în implementarea politicii și planificării lingvistice, la nivel național, revenindu-le instituțiilor de stat. În studiu se subliniază, de asemenea, rolul consultațiilor specializate a istoricilor limbii, a teoreticienilor și sociolingviștilor, acestea fiind „extrem de prețioase în diferite faze ale conceperii și implementării politicii și planificării lingvistice, contribuția lor fiind inestimabilă” (p. 60).

În capitolul al doilea se iau în discuție și se fundamentează din punct de vedere teoretic mai multe noțiuni și concepte, care, în opinia autorului, necesită a fi disociate și dezambiguizate. Printre acestea, un loc central îl ocupă conceptul de *bilingvism* și cel de *diglosie*. Astfel, autorul consideră importantă disocierea noțiunii de *bilingvism* de noțiunea de *diglosie*, dat fiind faptul că realitățile lingvistice pe care le desemnează sînt totalmente diferite: „Bilingvismul este un tip de comportament al individului, care din necesități efective de comunicare, utilizează două idiomuri diferite în cadrul comunității lingvistice” (p. 98).

Bilingvismul social are, de regulă, un caracter parțial asimetric și nu este valabil pentru societatea modernă. Din acest punct de vedere, edificarea unor națiuni bilingve este pur și simplu o utopie.

Diglosia, spre deosebire de *bilingvism*, este „un fenomen social *par excellence*, bazat pe *inegalitatea de statut social* al idiomurilor aflate în contact. Semnificînd o dublă injustiție – dominația unei limbi asupra alteia și suprimarea identității naționale a unui popor – diglosia nu poate fi neutră din punct de vedere sociopolitic, fiind incompatibilă cu democrația” (*ibidem*). Privită din acest unghi, diglosia reprezintă o situație socială care generează, inevitabil, conflicte lingvistice.

În capitolul al treilea al lucrării se încearcă fundamentarea teoretică și metodologică a politicii și planificării lingvistice. Analiza definițiilor întîlnite în literatura de specialitate i-a permis autorului să delimiteze trei dimensiuni esențiale ale politicii și planificării lingvistice: *dimensiunea lingvistică*, *dimensiunea socială* și *dimensiunea politică*. Aceste trei dimensiuni constituie un tot unitar și „sunt interdependente, fiecare dintre ele fiind axată pe schimbare și dezvoltare, deși din punct de vedere definițional și al obiectivelor urmărite, accentul poate fi pus pe fiecare dimensiune în parte” (p. 101).

Un loc special în acest capitol îl ocupă tipologia opțiunilor la alegerea limbii (limbilor) pentru formularea politicilor lingvistice de către diferite națiuni. În opinia autorului, națiunile oligomodale (din care face parte și Republica Moldova) se situează între națiunile unimodale și cele multimodale. „În statele oligomodale, în care proporțiile vorbitorilor de limbi minoritare sunt relativ neînsemnate, bi- și/sau multilingvismul la nivel național nu reprezintă un obiect al politicii și al planificării lingvistice, bilingvismul fiind acceptat doar la nivel *regional*” (p. 116-117).

În lumina celor expuse *supra*, limba română vorbită în Republica Moldova întrunește toate condițiile necesare pentru a fi declarată drept limbă de comunicare interetnică și, implicit, limbă oficială a statului, iar „acțiunile concrete de planificare lingvistică, în perioada de tranziție, urmează a fi orientate spre evoluția treptată a situației de diglosie moștenită în unilingvism național cu elemente de bilingvism situațional” (*ibidem*).

Tot în acest capitol sînt luate în discuție și unele modele de politică și planificare lingvistică. Astfel, sînt analizate trei tipuri de modele care se înscriu în cadrul politicii și planificării lingvistice, modele care, consideră autorul, se află în raport de complementaritate. Analizînd în mod constructiv și sintetizînd modelele elaborate de E. Haugen (1983), R. Cooper (1989) și H. Haarman (1990), autorul înclină spre promovarea și implementarea unui *model integrat* de politică și planificare lingvistică. Anume acest model este prezentat în lucrare, și constituie, după părerea autorului, unul dintre principalele atuuri ale investigației, dat fiind că înglobează „nu numai planificarea corpusului și planificarea statutului limbii (modelul clasic), dar, de asemenea, planificarea achiziției și planificarea prestigiului limbii; modelul integrat contribuie la contracararea și redefinirea mai precisă a cadrului conceptual și metodologic al politicii și planificării lingvistice, ținînd cont de cele mai recente realizări ale sociolingvisticii” (p. 132).

Autorul are dreptate cînd afirmă, cu titlu de concluzie, că opțiunea firească a națiunilor oligomodale printre care și a populației Republicii Moldova derivă din criteriul majorității numerice a locuitorilor și din criteriul evoluției naturale a limbilor vorbite în spațiul respectiv. Pe baza acestui criteriu, limba română în Republica Moldova trebuie să îndeplinească nu numai funcția de limbă oficială, ci și cea de limbă de comunicare interetnică; în virtutea criteriului

neutralității politice, limba rusă nu poate fi acceptată ca limbă de comunicare interetnică, aceasta „purtînd ștampila de limbă de oprire” (p. 133).

Un capitol aparte (al patrulea) este dedicat analizei obiectivelor, metodelor și eficienței politicii și planificării lingvistice. Analizînd rezultatele cercetărilor efectuate de mai mulți savanți în delicatul domeniu al politicilor de planificare lingvistică, promovate în ultimele două decenii, autorul monografiei încearcă să contureze o tipologie a obiectivelor care ar putea fi asumate în această sferă sensibilă a glotopoliticii în general, și a aplicabilității acesteia în spațiul postsovietic basarabean, în special. Și de data aceasta, autorul estimează drept eronată și ineficientă glotopolitica statului moldovean orientată spre promovarea așa-zisului „bilingvism armonios”: „Din această perspectivă, orientarea politicii și planificării lingvistice a Republicii Moldova spre bilingvism nu este justificată și nici eficientă, fapt care dovedește, o dată în plus, că opțiunea dată este bazată mai degrabă pe populism eșuat decît pe analiza realistă a situației lingvistice din țară și pe calcule concrete” (p. 171).

Partea a doua a lucrării este dedicată în exclusivitate analizei politicii și planificării lingvistice în spațiul est-romanesc dintre Prut și Nistru în diferite perioade de timp. Astfel, într-un capitol V al acestei părți este analizată politica și planificarea lingvistică în Basarabia țaristă și în Moldova Sovietică. Aici se subliniază, îndeosebi, glotopolitica imperială, țaristă și cea a U.R.S.S., care a fost orientată spre pervertirea identității etnice, culturale și lingvistice a populației autohtone din Basarabia. Dacă glotopolitica țaristă purta un caracter deschis de rusificare forțată a populației băștinașe, politica și planificarea lingvistică promovată de Imperiul Sovietic avea un caracter deghizat, perfid, urmărind același obiectiv. Astfel, apologeții guvernării sovietice elogiau pe toate căile așa-zisul

„bilingvism armonios”, care era orientat, de fapt, spre o asimilare lingvistică inevitabilă. Afirmările și constatările autorului sînt bine argumentate și însoțite de datele statistice ale celor patru recensăminte (1959, 1970, 1979, 1989), efectuate în fosta Uniune Sovietică. Dacă în anul 1959 24382 (1,3 %) de moldoveni considerau limba rusă ca limbă maternă, în 1989 numărul acestora s-a ridicat la 120368 (4,3 %), adică a crescut de patru ori!

În capitolul următor este analizată legislația, politica și planificarea lingvistică în Republica Moldova. Se subliniază, pe bună dreptate și în cunoștință de cauză, caracterul duplicitar, declarativ, permisiv și contradictoriu al legislației lingvistice a Republicii Moldova, legislație care a condus la un impas total în glotopolitica promovată de guvernările care s-au perindat la putere în anii de independență. În această ordine de idei, autorul constată, nu fără temeii, următoarele: „Spre deosebire de majoritatea țărilor din Europa de Est, Republica Moldova promovează o politică lingvistică care continuă să rămână, mai degrabă, un instrument aservit limbii coloniale decît culturii și ființei naționale” (p. 207). În acest sens, în condițiile în care reprezentanții etniei ruse constituie doar 5,9 % din populație, promovarea bilingvismului moldo-rus este de-a dreptul inutilă, deoarece o atare politică ar „contribui în mod artificial, la menținerea unei situații confuze în societate” (*ibidem*). Criticînd caracterul duplicitar al legislației lingvistice, autorul atenționează că aceasta contribuie la degradarea statutului limbii oficiale și la consolidarea statutului de limbă de comunicare interetnică al limbii ruse.

Pe de altă parte, fragilitatea și insecuritatea limbii române în Republica Moldova sînt agravate și de tolerarea de către autoritățile de la Chișinău a regimului prosovietic de tip stalinist din Transnistria,

unde, promovat *de jure*, trilingvismul reprezintă un exemplu clasic de epurare lingvistică și etnoculturală, o modalitate de deznaționalizare și rusificare reală a populației băștinașe.

Obiectivul major al ultimului capitol al lucrării îl constituie investigarea modificărilor care au avut loc în peisajul lingvistic al Republicii Moldova după anul 1989. Investigarea a fost efectuată pe baza unei anchete- chestionar (în două limbi: română și rusă) care prevedea identificarea mai multor parametri sociolingvistici pe un eșantion de 1046 respondenți, reprezentanți ai populației autohtone, vorbitoare de română și ai etniilor vorbitoare de rusă, ucraineană, găgăuză și bulgară. Structura eșantionului a fost întocmită în funcție de principalele variabile sociolingvistice și anume: limba vorbită, mediul de reședință, vîrsta, zona geografică, nivelul de instruire, sex, ocupație. În afara de aceasta, ancheta a avut drept scop și evidențierea unor parametri atitudinali și identitari.

Investigarea impresionează prin minuțiozitatea și subtilitatea analizei rezultatelor anchetei. Astfel, autorul constată că politica lingvistică a Republicii Moldova, concepută în anul 1989, a devenit obsoletă în fața realităților lingvistice actuale. Aceasta a provocat o scindare profundă în sînul elitei politice și o fisură adîncă în sînul populației băștinașe, care s-a divizat în două categorii și care reflectă două discursuri identitare: discursul identitar românesc și discursul identitar moldovenesc.

„Liberalismul” politicii lingvistice în vigoare, care pune accentul pe mixajul polietnic, a condus, în opinia autorului, la enclavizarea etniilor conlocuitoare, făcînd cu neputință delimitarea unui segment al identității civice (naționale): doar 8 % din populația republicii care aparțin etniilor minoritare se consideră parte componentă a „poporului moldovenesc”.

La nivelul identității etnice a populației băștinașe se observă o tendință de creștere vertiginoasă de la 2,2 %, în 2004, la 43,3 %, în 2007, a proporției celor care își conștientizează identitatea românească. Rezultatele anchetei vor să probeze, de asemenea, că alegerea denumirii limbii oficiale în Republica Moldova nu este o opțiune neutră, ci una politică, sau identitară care își găsește manifestare concretă în comportamentul politic al populației. În pofida legislației lingvistice și a atitudinii antiștiințifice a factorilor de decizie, se observă o creștere de la 16,5 % în 2004, la 49,5 % în 2007 a proporției populației băștinașe care optează pentru denumirea firească a limbii române. De asemenea s-a modificat esențial, în comparație cu anul 1989, și atitudinea generală a populației față de principalele limbi aflate în contact: 93,2 % din participanții la anchetă sînt conștienți de rolul unificator al limbii oficiale ca simbol al națiunii, 91,2 % dintre aceștia acceptînd principiul obligativității tuturor cetățenilor statului de a cunoaște limba oficială.

În altă ordine de idei, ancheta a demonstrat o creștere substanțială a proporției respondenților care s-au pronunțat pentru libera alegere, ne-impusă instituțional, a studierii limbii ruse, la fel ca a oricărei alte limbi de circulație internațională, aceasta crescînd de la 58 % în 2004 la circa 80 % în 2007. E de menționat că această opinie o împărtășesc nu doar respondenții de etnie moldo-română (90 %), ci și respondenții de alte etnii, o înaltă pondere fiind înregistrată și printre ruși (50 %). A se remarca, de asemenea, că 65,4 % de cetățeni ai republicii sînt conștienți de importanța cunoașterii limbii ruse ca instrument de cunoaștere a culturii poporului rus.

Se cere subliniat îndeosebi faptul că ancheta a demonstrat că majoritatea covârșitoare a respondenților (89 %) sunt de părere că limba oficială trebuie

să îndeplinească și funcția de limbă de comunicare între etnii. Drept consecință, în ultimii ani se observă o tendință spre majorarea segmentului de populație, de la 46 % în 2002 la 73 % în 2007, care optează pentru decretarea unei singure limbi de stat. Pe de altă parte, în pofida faptului că după aria de extindere și frecvența medie de utilizare, limba oficială se situează pe prima poziție în majoritatea domeniilor vieții publice, se observă și „o tendință în folosirea unei alte limbi decît limba de stat în mediul profesional și în sfera serviciilor publice din republică, cu precădere, a limbii ruse” (p. 289). Sub pretextul elaborării „normelor legal-instituționale și a oportunităților reale de utilizare a limbilor minoritare în cele mai diverse domenii, cadrul legislativ imprecis al Republicii Moldova, inclusiv în delimitarea clară a domeniilor de utilizare a limbii oficiale și a limbii ruse, erijată la rangul de limbă de comunicare interetnică, contribuie, de fapt, la îngroșarea rîndurilor vorbitorilor de limbă rusă pe seama celorlalte etnii” (p. 290).

În altă ordine de idei, analizînd comportamentul disociativ al interlocutorilor într-un context multilingv, autorul constată că „românofonii adoptă de două ori și ceva mai des un comportament de convergență lingvistică decît rusofonii, dovada faptului că populația băștinașă tinde spre o comunicare funcțională și eficientă, lipsită din ce în ce mai mult de conținutul simbolic, în timp ce comportamentul lingvistic, în mare măsură disociativ, al vorbitorilor de limbă rusă, ilustrează dorința acestora de a impune grupului majoritar identitatea lor, diferită de cea a populației băștinașe – fapt care își găsește reflectare în calitatea relațiilor interetnice din republică” (*ibidem*).

În fine, merită menționate următoarele concluzii și recomandări finale: 1. are loc creșterea segmentului de populație care se identifică români și vorbitori de limbă română; 2. crește sensibil segmentul de

populație care se pronunță pentru decretarea unei singure limbi oficiale; 3. este foarte înalt gradul de unanimitate al opiniei populației față de chestiunile cruciale pentru politica și planificarea lingvistică din republică – fapt care ar putea servi drept temei pentru oficializarea unilingvismului național, cu elemente de bilingvism situațional; 4. în virtutea adevărului științific privitor la identitatea lingvistică moldo-română să se opereze amendamente în articolul respectiv al Legii fundamentale și în alte legi organice, stipulându-se fără echivoc că limba oficială a Republicii Moldova este *limba română*; 5. introducerea unui articol în Constituție care să prevadă *obligativitatea*, pentru toți cetățenii statului, de a cunoaște *limba română* și de a o utiliza în toate domeniile principale

ale vieții publice; 6. politica și planificarea lingvistică a Republicii Moldova ar trebui să se axeze, întâi și-ntâi, pe *promovarea efectivă a limbii oficiale*, cu scopul de a o moderniza, faptul însemnând crearea condițiilor de dezvoltare și securizare atât a corpusului acesteia, cât și a statului.

Subliniem încă o dată că lucrarea reprezintă un studiu sociolingvistic important, nu numai pentru sociolingviști, ci și pentru reprezentanții organelor de decizie din Republica Moldova, dat fiind că este un suport sociolingvistic valoros.

Ion Dumbrăveanu
Universitatea de Stat din Moldova

SILVIU BEREJAN. *Itinerar sociolingvistic. Selecție și prefață de Alexandru Bantoș. – Chișinău, 2007, 240 p.*

Regretatul academician Silviu Berejan, cunoscut și apreciat lingvist, și-a consacrat activitatea studierii și promovării limbii române. A investigat fenomenul lingvistic din perspective diverse. Aria intereselor științifice o constituie gramatica, lexicologia, lexicografia, stilistica, istoria limbii, semantica, sociolingvistica, lingvistica generală și comparată. A elaborat teoria echivalenței semantice a cuvintelor. A manifestat interes constant pentru normarea și funcționarea limbii române literare „într-o regiune ruptă din întreg”. A fost un bun organizator și coordonator al muncii filologice. Împreună cu colegii săi – lingviști, critici și istorici literari – peste patru decenii de activitate, în condițiile ideologice ostile spiritului național, nu a avut dreptul să

vorbească deschis despre limba română și identitatea românilor basarabeni.

Volumul de față, *Itinerar sociolingvistic* (Chișinău, 2007), inițial urma să cuprindă cinci capitole. Textele au fost revăzute de către autor și restituite redacției cu nota: „Revizuit pe 29.X.2007”. „Cine să bănuiască, ne mărturisește editorul Al. Bantoș, că peste o lună și ceva lucrarea de față, pe care autorul ei a așteptat-o atât, va mai cuprinde capitolul *In memoriam*?! Nepotrivit, absolut nepotrivit timp pentru despărțire...” (p. 8).

Studiile incluse în cap. I, *În căutarea adevărului* (p. 19-114), scrise cu diverse prilejuri (conferințe, colocvii internaționale și naționale), fixează aria preocupărilor lui Silviu Berejan din ultimii 17 ani, care

a încercat să formuleze răspunsuri, cu verticalitatea unui adevărat om de știință, la cele mai dificile probleme legate de numele, originea și funcționarea limbii române la est de Prut.

Ideea cu *limba moldovenească* este „o idee vădit aberantă”. Acest lucru a fost demonstrat cu zeci de argumente dintre cele mai serioase în numeroase rapoarte și comunicări, prezentate la numeroase întruniri științifice, în studii cu pondere, editate în republică și în alte țări. Limba română exemplară, subliniază Silviu Berejan, nu poate fi numită *moldovenească*, pentru că limbă literară „moldovenească” nu există. „E x i s t ă n u m a i v o r b i r e d i a l e c t a l ă m o l d o v e n e a s c ă”. Nimeni nu are dreptul (nici științific, nici juridic, nici moral) să atribuie limbii oficiale de cultură, folosite în republică, o denumire neadevărată conținutului său. Specificul regional al tradițiilor populare, în special al graiului vorbit în Republica Moldova, a fost exploatat la maximum de politicienii ce urmăreau ruperea definitivă a acestui meleag de trupul Țării. „Regionalismul” a degenerat într-o problemă dezbinătoare, „eminamente politică”. Pe baza multor dovezi incontestabile s-a stabilit că în Constituția Republicii Moldova, a fost promovat un neadevăr. Concluzia care se impune, afirmă autorul, este că „trebuie revăzută Constituția, nu adevărul!” (p. 25-39).

Drept bază pentru denumirea adevărată a limbii și a poporului ce o vorbește poate servi doar „c o n ș t i i n ța n a ț i o n a l ă” (p. 34). Conducerea aservită imperiului rus (apoi și sovietic) a încurajat decenii în șir și continuă să încurajeze și acum tendințele de adâncire a prăpastiei, care a ajuns să separe populația românească de la est de Prut de populația, tot românească, din restul Țării. Acesta nu mai este doar „spirit regionalist” în cadrul aceluiași neam, ci „s u b m i n a r e a c o n ș t i i n ței e t n i c e ș i n a ț i o n a l e” a românimii

din zonă. Un lucru este foarte clar, e convins savantul: „Pînă nu vom avea formată conștiința națională, nu ne vom putea regăsi identitatea” (p. 24, 34). Acest adevăr este spus, de asemenea, în numeroase studii și articole, publicate de către lingviștii de la Academia de Științe a Moldovei, cînd Silviu Berejan a exercitat funcția de director al Institutului de Limbă și Literatură al A.Ș.M. (1987-1991), de acad. coordonator al Secției de Științe Umanistice (1991-1995) sau de director al Institutului de Lingvistică al A.Ș.M. (1995-2000), etapă importantă din viața sa, solicitîndu-i responsabilitate deosebită întru promovarea mesajului științific al instituției academice.

În tratarea problemei privind unitatea și funcționarea limbii române în Republica Moldova Silviu Berejan pornește de la ideea, expusă de Eugeniu Coșeriu, că nu există limbi istorice „monolitice unitare”, deoarece în orice limbă avem variație *diatopică* (spațială), variație *diastratică* (socioculturală) și variație *diafazică* (stilistică). Și limba română este o unitate în diversitate. Basarabia însă este o zonă specifică. Pe acest teritoriu s-au stabilit, în diferite perioade istorice, reprezentanți ai mai multor etnii și popoare. În această zonă, la trăsăturile dialectale comune cu cele din Moldova din dreapta Prutului s-au adăugat multe particularități, apărute mai ales în timpul îndelungatei perioade de dominație rusească, veche și sovietică. E vorba de acele alterații ale vorbirii populare, în special în lexic și sintaxă, care au făcut să scadă simțitor gradul de c u n o a ș t e r e a limbii române și de f u n c ț i o n a r e nestingherită a ei. Cu toate acestea, subliniază autorul, varietatea din Moldova a limbii române n-a avut niciodată o altă formă de manifestare literară, fondată exclusiv pe „vorbirea moldovenească”. Limba scrisă și vorbită în Republica Moldova este limba română.

Referindu-se la situația lingvistică actuală din Republica Moldova, Silviu Berejan formulează, în unul din ultimele

sale studii, *Degradarea vorbirii orale într-un stat în care funcționează paralel două limbi oficiale* (p. 98-105), următoarele concluzii de natură teoretică: Limba, ca mecanism natural, dinamic, neechilibrat, deschis, își păstrează intactă coerența internă numai în procesul funcționării nestingherite, fără confruntări permanente și fără influențe reciproce. Dacă funcționează nestingherit, ea își păstrează coerența internă datorită acțiunii mecanismelor de autoreglare și autoorganizare, adică a ceea ce este desemnat în ultimul timp în lingvistică prin termenul *s i n e r g i e* (Această problemă este tratată mai detaliat în: R. Piotrowski, *Sinergetica și ocrotirea limbii române în Republica Moldova* // RLȘL, nr. 3, p. 92-94; P. Г. Пиотровский, *Синергетика текста*, Минск, 2005). Atunci când în același mediu social coexistă două sau, eventual, mai multe limbi, vorbite de diferite etnii ce locuiesc compact, una devine dominantă, iar altele (sau alta) – subordonate. Confruntarea dintre aceste limbi poartă un caracter dur. Funcționarea oficială a limbii române și a limbii ruse în Republica Moldova, concluzionează pe bună dreptate S. Berejan, duce, prin presiunea celei din urmă (purătorii căreia sînt în cea mai mare parte monolingvi), la dezechilibrarea „mecanismelor sinergetice de autoorganizare și autoreglare” a vorbirii reprezentanților limbii române, care constituie populația majoritară în republică.

Titlurile unor texte incluse în același compartiment indică și o altă arie tematică a preocupărilor științifice din ultimii ani ale lui S. Berejan: *Terminologia – cea mai dinamică componentă a lexicului unei limbi naturale; Necesitatea delimitării planului gnoseologic de cel ontologic la studierea limbii; studiul complex al limbii: îmbinarea principiului istoric cu cel sistemic etc.*

Capitolul al II-lea *Despre lingviști, publicații și despre sine* (p. 115-135), conține detalii din biografia unor personalități (E. Coșeriu, N. Corlăteanu, A. Ciobanu),

informații despre opera lor, dar și evocări despre fărâdelegile comise de sovietici în Chișinău, Silviu Berejan (martor, „prea fraged”: în 1940, anul căderii Basarabiei) purtînd cu sentimente de groază povara amintirilor. Studiul *Un rege al lingvisticii pornit de pe plaiuri moldave* (este prefața la volumul Eugen Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*, Chișinău, Știința, 1994) fixează acele fire sufletești care l-au legat pe marele savant, E. Coșeriu, de Baștină, de Basarabia, afecțiune tăinuță o viață de om în inimă, dar care s-a exteriorizat năvalnic de îndată ce a fost posibil, după 51 de ani, să-și revadă locurile copilăriei, orașul Bălți unde și-a făcut studiile liceale și i-a dat aripi și încredere în forțele sale pe calea deloc ușoară în cucerirea „înălțimilor științei limbajului omenesc”. Din studiul intitulat *Cu Eugeniu Coșeriu în proces de lucru și de simplă comunicare* desprindem ideea că prilejul fericit, de a se afla cu diverse ocazii în preajma lui E. Coșeriu, i-a conferit lui S. Berejan certitudinea că, avînd susținerea marelui nostru compatriot, esența lucrurilor se va schimba în Republica Moldova și populația va conștientiza adevărul despre originea, identitatea și unitatea limbii române.

Capitolul al III-lea, *Interviuri* (p. 167-192), inserează cîteva dialoguri cu Silviu Berejan, realizate de Alexandru Bantouș (*Limba oficială în orice stat este, de regulă, una singură*, 1992; *Denumirea limbii noastre e cea pe care o știe toată lumea – Româna*, 1995), de Tatiana Rotaru (*Lingvistica nu m-a făcut fericit*, 1997) și de Ion-Horia Bîrleanu (*Limba română este singura limbă literară din această zonă a romanității orientale*, Iași, 1995).

Capitolul al IV-lea poartă titlul *Un destin în imagini* (p. 193-204).

Atitudinea oficialilor de la Chișinău, ostilă în raport cu năzuințele și aspirațiile de renaștere națională, îl determină pe academicianul Silviu Berejan să se pronunțe

asupra spinoaselor probleme legate de identitatea, unitatea și, îndeosebi, de denumirea limbii române pe această palmă de pământ, Republica Moldova. Cititorul revistei se poate documenta în această privință consultând capitolul al V-lea, **Rezoluții, declarații, proteste elaborate cu participarea academicianului Silviu Berejan** (p. 207-228). Relevăm câteva titluri de texte: *Rezoluția Congresului al V-lea al Filologilor Români și Apelul Congresului al V-lea al Filologilor Români adresat Parlamentului Republicii Moldova* (Iași-Chișinău, iunie 1994); *Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și denumirea glotonimului limba moldovenească* (9. IX. 1994); *Declarația colectivului Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a Republicii Moldova* (20.II.1996); *Declarația Adunării Generale Anuale a Academiei de Științe a Moldovei* (28.II.1996). De reținut că în adoptarea istorice Hotărârii a Prezidiului A.Ș.M. din 9 septembrie 1994, potrivit căreia „denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este *Limba Română*”, acad. S.Berejan a avut un rol determinant.

Această Rezoluție, adoptată în ședința largită a Prezidiului A.Ș.M., a fost trimisă parlamentarilor chișinăuieni. Academia de Științe a Moldovei, prin academicienii moldoveni, în frunte cu

membrii Prezidiului, a respins astfel, public, cu onestitate și demnitate, ideea aberantă a *limbii moldovenești*. Din păcate, savanții n-au fost auziți.

Cartea prezentată în aceste notițe e un omagiu adus lui Silviu Berejan. Savantul era tot mai ferm în susținerea ideii că mai mult decât toate „trebuie apărat Adevărul și, în temeiul lui, identitatea și unitatea românească” (Prof. dr. Dumitru Irimia, Iași, p. 235). „Se spune, în general, că omul e sub vreme și, în acest sens, academicianul Silviu Berejan n-a fost o excepție”. Însă e important ca în clipele de vîrf, în ora stelară, pe care Dumnezeu ți-o hărăzește, să fii la înălțimea timpului respectiv. Academicianul Silviu Berejan a știut să fie „la înălțimea deschiderii spre adevăr... Tot ce a depins de el a făcut cu asupra de măsură. În rest, depinde de noi, de fiecare luat în parte și de toți împreună” (Ana Bantoș, p. 234).

Marcînd un moment de referință în cadrul preocupărilor de sociolingvistică românească ale profesorului Doctor Honoris Causa Silviu Berejan, membru titular al A.Ș.M., volumul *Itinerar sociolingvistic* îndeamnă la lectură, la reflecție adîncă.

Vasile Pavel
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

OMAGIERI

TUDOR COLAC
la 60 de ani

Cunoscutul etnolog, doctor în filologie, om de artă populară – Tudor Colac a împlinit 60 de ani la 10 martie 2008. Este un prilej de a vorbi despre viața Dumnealui, de calitățile pe care le posedă și face unele totaluri despre activitatea Domniei sale în diverse domenii ale științei, ale culturii.

S-a născut în familia țăranilor Vasile și Varvara Colac din satul Dumeni, comuna Costiceni, jud. Hotin (astăzi raionul Sulița Nouă, regiunea Cernăuți, Ucraina). Au crescut în familie șase copii (frați și surori).

Tudor a făcut școala primară și cea medie în satul natal (a absolvit-o în 1965).

Fiind elev, publica în ziarul raional și cel regional (*Zorile Bucovinei*) articole despre consătenii săi. Atunci a fost acceptat în taraful sătesc *Izvorașul* ca interpret la fluier, apoi – ca membru al formației de fluierași din localitate.

În acea perioadă, a anilor 1960, elevul și absolventul școlii medii din Dumeni își manifesta interesul pentru frumoasele noastre tradiții populare. Începuse să noteze în caiete creații folclorice: cîntece populare, reprezentări teatrale de Anul Nou, cu fotografii.

Evidențiindu-se la muncă într-o brigadă școlară de producere, direcția raională a învățămîntului îi recomandase lui Tudor Colac să-și facă studiile la Universitatea Agricolă. Însă consăteanul său, scriitorul Ion Vatamanu, cercetător științific la Institutul de Chimie al Academiei de Științe din Chișinău, l-a sfătuit să se facă filolog. Tudor l-a ascultat și s-a prezentat la examenele de admitere pe care le-a susținut cu succes și a fost admis la Facultatea de Litere, secția de jurnalism, a Universității de Stat din Moldova (1965). A absolvit facultatea (1970), făcînd, paralel, și studii muzicale (serale) la Facultatea de Arte Frumoase, secția instrumente muzicale, în aceeași instituție de învățămînt (1965-1969).

În 1970 T. Colac a fost invitat să lucreze, în calitate de lector, la Catedra de Teorie și Practică a Presei a Facultății de Jurnalism din cadrul Universității de Stat din Moldova

(1970-1977). Concomitent, a urmat aspirantura (secția frecvență redusă) la Catedra de Literatură Română a Facultății de Litere a Universității nominalizate (1970-1974).

Cu vocație pentru cultura populară, tânărul filolog T. Colac a lucrat câțiva ani în funcție de secretar responsabil și redactor al emisiunilor folclorice la Radio Moldova.

În 1980 a acceptat conducerea Secției de Metodică la Centrul Republican Științifico-Metodic de Creație Populară și Activitate Culturală al Ministerului Culturii și Cultelor, apoi pe cea de Folclor și Etnografie la aceeași instituție (1987-1990). În 1990 a fost numit în funcția de director al Centrului, prin cumul – șef al Direcției generale de activitate în teritoriu în cadrul Ministerului Culturii și Cultelor.

În anii 1994-1998 a făcut stagiul de doctorat în etnologie la Universitatea *Babeș-Bolyai* din Cluj-Napoca, România, unde a elaborat și a susținut (în 1999) teza de doctor în filologie, specialitatea folclor, cu tema *Familia – vatră a spiritualității românești* (conducător științific profesorul universitar, doctor Dumitru Pop).

În 1999 doctorul în filologie T. Colac a fost transferat, în calitate de cercetător științific, la direcția de cercetare Folclor a Institutului de Etnografie și Folclor al Academiei de Științe a Moldovei (până la lichidarea institutului respectiv), ulterior a Institutului de Literatură și Folclor (azi Institutul de Filologie) al A.Ș.M. Din 2003 este cercetător științific superior, din 2006 – cercetător științific coordonator.

A debutat cu volumul *Sărbătoarea izvoarelor* (1986), în care examinează câteva festivități și obiceiuri populare: *Sărbătoarea plugarului*, *Scosul oilor la pășune*, *Curățatul izvoarelor*, *Hora satului* ș. a. Cartea este, totodată, o culegere de scenarii ale sărbătorilor în anii 1970-1980 – deceniu de mare criză pentru tradițiile populare naționale.

În *Hronic de familie* (1987), autorul – pornind de la ideea că familia a fost totdeauna un generator de cultură și civilizație – a analizat o cantitate impunătoare de materiale etno-folclorice, care au fost înregistrate pe teren de către Dumnealui și de alți cercetători în multe sate din Basarabia și din localități românești aflate azi pe teritoriul Ucrainei (reg. Cernăuți, reg. Transcarpatică, Odesa, Nicolaev ș. a.).

Folcloristul bucureștean Iordan Datcu sesiza că în lucrarea sa T. Colac „propune o perspectivă foarte complexă, modernă și suplă, în care observațiile proprii sînt puse permanent în relație cu rezultatele unor cercetări similare întreprinse în România și în alte spații”. Materialele studiate i-au servit lui T. Colac drept teme să concluzioneze – cu justete – că familia rămîne a fi, la orice popor, inclusiv la români, o constantă în procesul de făurire, păstrare și perpetuare a culturii, civilizației unei etnii.

În lucrarea *Scena artistului amator* (1988) sînt prezentate descrieri ale altor tradiții populare: unele practici la nașterea copilului, *Sărbătoarea viticultorului*, jocul *Călușarii*. Se cuvine să subliniem că asemenea materiale publicate erau deosebit de importante în anii 1970-1980, cînd în U.R.S.S. domina propagarea ateismului, numit „științific, combativ”, care nimicea în mod special, sistematic, toate tradițiile populare naționale, nerusești. Acestea erau etichetate ca „vechituri” ce „dăunează conștiinței ziditorilor comunismului”.

Este evident și explicabil faptul că munca etnologului T. Colac a căpătat amploare, teren mai larg de activitate în anii de cînd lucrează la A.Ș.M. Rezultatele vorbesc de la sine. Deși, cunoaștem faptul cu toții, au existat, mulți ani la rînd, condiții vitrege pentru editarea

lucrărilor științifice, colegul nostru a știut să găsească ieșire din situație. Pe parcursul anilor 2001-2007, Dumnealui a editat câte două-trei și chiar patru cărți anual.

În 2001 i-a apărut culegerea *Sorcove de lumină*. Cele 37 de studii și articole cuprinse în lucrare se referă la diferite domenii, genuri și specii ale creației populare, la interpretări ai folclorului, cercetători, la probleme majore ale în vremurile de astăzi. Autorul vorbește despre tradiții populare la Anul Nou, la Paști, despre unele personalități care au fost interesate și de folclor: Anton Pann, Mircea Eliade, Dumitru Pop, Andrei Hîncu, Andrei Tamazlîcaru ș. a. Într-un articol T. Colac menționează, pe drept, că R. Moldova este „țara unică de pe glob fără o catedră de folclor în instituțiile de învățămînt superior, <...> fără un consiliu de folclor la rang de stat”.

T. Colac are grijă de întocmirea și editarea culegerilor cu texte folclorice. Aș menționa colecția *Drag îmi e să fac armata: Din folclorul taberei militare* (2002). În *Introducere* autorul evidențiază cele mai frecvente motive pe care le întâlnim în cîntecele populare recruțești și ostășești: *cucul, calul, rufele, batista, trenul, traista* ș. a. Cititorul este informat că alcătuitorul culegerii cunoaște peste 200 de înregistrări ale cîntecului de mare circulație despre începutul ultimului război mondial – *la 22 iunie*. În culegere au fost incluse texte folclorice care se păstrează în Arhiva Centrală a A.Ș.M., precum și culese de alcătuitor în ultimele două decenii în localități din R. Moldova și Bucovina, dar și interpretate în cadrul celor cinci ediții ale Festivalului de folclor ostășesc, desfășurat la Chișinău, la care T. Colac a fost participant activ. Alcătuitorul culegerii menționează „caracterul unitar” al folclorului recruțesc și ostășesc în întregul spațiu locuit de români.

Referindu-se la cărțile editate de jubiliar în anul 2004, scriitorul Vladimir Beșleagă relatează: „Tudor Colac s-a afirmat în etnologie, folcloristică, fiindu-i domeniul de activitate în care perseverează. Cele patru cărți apărute în acest an (2004) ar putea servi, poate, pentru un cercetător și scriitor, sînt rodul muncii de o viață: *Ștefan cel Mare și Sfînt: 500 ani de nemurire; La izvorul dorului* – monografia folclorică a satului Onițcani, scrisă în cunoștință de cauză, cu multă dăruire și bogat documentată, ilustrată; <...> *Nistrule, apleacă-ți malul...* – folclor poetic din Transnistria, o contribuție de valoare la investigarea spiritualității românilor transnistrieni”.

În anul 2005 au văzut lumina tiparului alte patru cărți ale lui T. Colac: *Familia: valori și dimensiuni culturale* (Universul), *Ținutul Criulenilor: vetre etno-folclorice* (Grafema Libris), *Sub semnul cinegeticii: istorie, mitologie, folclor și Romanțe cu petale de trandafir* (aceeași editură).

Omagiatul este competent și în domeniul lucrări didactice. Este coordonatorul și coautorul a două manuale pentru clasele a 7-a și a 8-a: *Educația tehnologică și Ghidul profesorului de educație tehnologică*, ambele editate în 2007 și care au fost traduse și în limba rusă.

Pe parcursul anilor, T. Colac a scris un număr considerabil de studii și articole pe care le-a publicat în revistele: *Limba română, Revista de lingvistică și știință literară, Revista de etnologie, Metaliteratură, Buletinul informativ al Centrului Național de Creație Populară* (București); în ziare: *Literatura și arta, Tinerimea Moldovei, Viața satului, Moldova suverană, Țara, Făclia, Luceafărul, Clopotnița Moldovei*. Și aceste articole au teme variate și importante. Bunăoară, în articolul intitulat *Arhivele*

spiritualității noastre (Literatura și arta, 1998, 26 februarie) T. Colac pune problema necesității fondării Arhivei Naționale Etno-folclorice. Autorul explică cititorilor că în această Arhivă s-ar acumula, în mod centralizat, toate înregistrările de folclor existente în Republica Moldova și nu numai. Colaboratorii de aici ar avea la dispoziție utilajul necesar, condiții tehnice de păstrare specială a materialelor. Modele de asemenea arhive există la București, Cluj-Napoca, Erevan, Minsk, Tartu etc. Articolul a fost un prilej pentru o discuție în paginile săptămânalului *Literatura și arta*. Chestiunea a fost pusă și în fața președintelui de atunci al Republicii Moldova. Dar, cu regret, nici pînă în prezent nimeni din organele de conducere a țării n-a manifestat interes față de această importantă problemă națională.

În mod firesc, T. Colac este prezent și în lucrările colective ale folcloriștilor, aflate în curs de editare: *Folclorul literar al românilor din R. Moldova și Ucraina* (Curs universitar), *Folclor românesc de la est de Nistru, de Bug, din nordul Caucazului*.

Opere ale lui T. Colac au fost recenzate de către folcloriști, literați, scriitori, ziariști: Jordan Datcu (București), Ion H. Ciobotaru (Iași), Vladimir Beșleagă, Ion Buruiană, Dumitru Apetri, Lilia Hanganu, Nicolae Roibu.

Sărbătoritul nostru are la activ circa 20 de comunicări pe diferite teme, expuse în cadrul unor întruniri științifice din țară și peste hotare: Chișinău, Cluj-Napoca, Craiova, Tulcea, Giurgiu (România), Budapesta (Ungaria), Thessaloniki (Grecia).

În atenția lui T. Colac se află și culegerea materialelor etno-folclorice pe teren, cu toate că în sfera aceasta nu există pentru specialiști condițiile necesare de muncă.

În activitatea lui T. Colac un loc aparte îl ocupă munca didactică. A elaborat și predat câteva cursuri: *Istoria și teoria artei* (la secția jurnalism a Facultății de Litere a Universității de Stat din Moldova (1970-1977); *Introducere în etnologie* (Facultatea de Culturologie a Institutului de Stat al Artelor (1992-1996); *Creația populară* (prelegeri și seminar special la secția de metodologie a creației populare la aceeași facultate; 1994-1997); *Resurse educative ale folclorului* (la secția de management artistic a Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice; 2004-2007).

T. Colac posedă o deosebită aptitudine de organizator al variatelor manifestări științifice și culturale, Dumnealui fiind președinte al Comitetului Național din Moldova al Comitetului Internațional pentru Organizarea Festivalurilor de Folclor și Artă Tradițională (1993-1999); membru al colegiului de redacție al *Revistei de etnologie* (1995-2001); secretar al Consiliului științific specializat pentru conferirea gradelor științifice de doctor și doctor habilitat, specialitatea folcloristică (din 2004); secretar al seminarului de profil la aceeași specialitate (din 2004).

T. Colac are, din 1982, calificarea de regizor al manifestărilor cultural-artistice de masă. A realizat pînă în prezent circa 200 de spectacole la Palatul Național, Filarmonica Națională, Teatrul Național *M. Eminescu*, în diferite instituții de cultură și scene la aer liber (Bălți, Cahul, Soroca, Dubăsari, Fălești etc.). Sînt de menționat în acest context spectacolele consacrate scriitorilor: Gh. Asachi, A. Lupan, I. Druță, I. Vatamanu. A fondat și a îndrumat formația etno-folclorică de copii *Izvoarele din Onițcani* (în r. Criuleni, 1984-1996). A scris o serie de scenarii de filme despre folclorul recruțesc, instrumente muzicale tradiționale. A produs circa 500 de subiecte la radio și TV.

Omul de artă populară T. Colac a participat la organizarea festivalurilor folclorice de rezonanță în R. Moldova, România, Ucraina, Ungaria.

Datorită capacităților sale, forței de muncă, hărniciei, interesului de a servi societății, T. Colac a devenit membru al câtorva uniuni de creație: Uniunea Scriitorilor din Moldova, Uniunea Muzicienilor, Uniunea Oamenilor de teatru din R. Moldova; posedă titlurile de onoare: Maestru emerit în arte din R. Moldova (1996), laureat al mai multor festivaluri naționale și internaționale de folclor.

Cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani, colegii folcloriști îi urează în continuare viață activă și energie în realizarea noilor proiecte culturale și științifice.

Nicolae Băieșu
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

ANIVERSĂRI

ALEXIE MATEEVICI – 120 ANI DE LA NAȘTERE

DEBUTUL LUI ALEXIE MATEEVICI ÎN FOLCLORISTICĂ ȘI ETNOGRAFIE

Cunoscutul preot și scriitor basarabean Alexie Mateevici aprecia cu dragoste, înalt comorile etno-folclorice ale neamului său. A însușit de minune creațiile populare datorită faptului că s-a născut și a crescut într-o familie de preoți de la țară – în s. Căinari din jud. Tighina (azi în r. Căușeni). I-au pus numele *Alexie* cu ocazia sărbătorii creștine de primăvară, care urma să fie prăznuită a doua zi după naștere pe data de 17 martie – *Ziua Cuviosului Alexie*, omul lui Dumnezeu (în popor numit *Alexa Caldul* sau *Alexa Teplea*). Lui Alexie Mateevici i sau potrivit calitățile unei frumoase zile de primăvară: seninătate, liniște, bunătate. Așa l-au știut toți cei din jur, în copilărie și pe parcursul vieții.

Cele dintâi cuvinte ale graiului strămoșesc le-a deprins prin intermediul cântecelor de leagăn (cu *Nani, nani, pușor*), a poezioarelor pentru cei mici (*Huța, huța cu căruța* și altele de felul acestora), pe care le-a auzit prima dată de la maică-sa, apoi și de la vecinii din Căinari.

A deprins creații folclorice și în satul vecin, Zaim, unde părinții lui se mutaseră cu traiul în anul 1893 (avînd atunci 5 ani).

Cînd a devenit elev la Seminarul Teologic din Chișinău (la 14 ani), a început de acum să culeagă și să aprecieze cu multă dragoste și pasiune tradițiile populare. Despre aceasta Alexie mărturisea mai tîrziu, într-o scrisoare adresară folcloristului Artur Gorovei: „Folclorul nostru basarabean m-a interesat din cei mai fragezi ani” [1, p. 471].

Primele articole despre etnografie și folclor Alexie Mateevici le-a scris și le-a publicat, unul după altul, în ziarul de limbă română *Basarabia*. Este vorba de trei articole tipărite la sfîrșitul anului 1906 și începutul lui 1907, intitulate: *Obiceiurile și orînduielele nunței la moldovenii basarabeni* (1906, nr., nr. 51, 53, 55 și 57 din 19 și 26 noiembrie, 17 și 22 decembrie), *Colindele Crăciunului* (1906, nr. 58 din 25 decembrie) și *Sfîntul Vasile – Anul Nou în obiceiurile moldovenilor basarabeni* (1907, nr. 1 din 1 ianuarie).

Aceste articole ale tînărului cercetător (de 18 ani) au, evident, întîi de toate, caracter informativ-descriptiv. În ele găsim importante relatări despre starea unor creații populare existente în Basarabia la începutul secolului trecut.

Scopul autorului era ca prin articolele sale să contribuie la menținerea și propagarea frumoaselor, semnificativelor obiceiuri și creații populare orale românești locale. Totodată, primele articole ale lui A. Mateevici conțin și o serie de interpretări teoretice proprii, valoroase. În ele vedem etapa la care se afla cercetarea creațiilor populare în Basarabia la timpul respectiv. A. Mateevici scria: „Ne rămîne inima îndurerată cînd vedem că în multe sate ale Basarabiei noastre aceste frumoase obiceiuri și cîntece, la un loc cu graiul, portul moldovenesc <...> încep, puțin cîte puțin, a pieri și a se da la uitare, fiind înlocuite cu alte orînduiele cu totul străine și necunoscute pîn-acum moldovenilor. Nu-i nimic mai primejdios decît lepădarea obiceiurilor cari s-au moștenit de la străbuni. Asta însumnă lipsirea poporului

de puterile vieții, căci în limbă și obiceiuri – sublinia, justificat, autorul – stau puterile unui norod. Și cu cât mai mult vom păstra și vom ține nestrămutată moștenirea strămoșilor cu atât vom fi mai tari și mai voinici în lupta noastră pentru viață” [1, p. 27]. Constatarea lui A. Mateevici se potrivește și pentru situația actuală la noi, a tradițiilor naționale.

Tînărul cercetător vedea că nunta, în viața țaranului moldovean, este „una din cele mai vesele petreceri” [1, p. 289]. De aceea „aproape toți sătenii iau parte la ele (nunți)”. Nunta este însoțită de „obiceiuri și rînduiri frumoase, cari au înțălesul lor adînc” [1, p. 289]. Autorul caracteriza, pe scurt, etapele principale caracteristice nunții la moldoveni: *logodna, răspunsul, nunta propriu-zisă, masa cea mare, îndulcitul tinerilor, calea primară*. În fond, acestea se respectă și astăzi.

La *logodnă* viitorii soți „își schimbau inelele”, iar mireasa dădea mirelui *amanet* (de obicei, o basma), mirele – ceva bani. La *răspuns* se stabilea zestrea tinerilor și se numea ziua nunții.

Nunta începe la casa miresei. În timpul mesei cineva dintre flăcăi sau un bărbat declamă cele două orații, care astăzi sînt aproape dispărute – *Conocăria* și *Iertăciunea*. Autorul le aprecia ca fiind „foarte frumoase și diferite feluri” [1, p. 291]. În cadrul articolului, A. Mateevici aduce și textul (din 209 versuri) al unei *Conocării*, care arată „ce înșămîntate mare dă poporul nostru nunței și petrecerilor ei și cît de frumos își spune el simțirile puse în inima lui la căsătorie” [1, p. 295].

Sosiți la casa mirelui, toți nuntașii stau la masă, apoi se prind la *Jocul cel mare*. Duminică dimineața tinerii se cunună la biserică, iar seara are loc *masa cea mare*, cînd se face *închinarea colacilor, oferirea darurilor* din partea invitaților la nuntă. Descrierile obiceiurilor sînt dovadă că A. Mateevici le cunoștea foarte bine.

În partea introductivă a articolului *Colindele Crăciunului* autorul vorbea – pe scurt și prin cuvinte simple – despre ocupațiile țaranilor, pregătirile lor ritualice (inclusiv unele elemente etnografice) în preajma mării sărbători a Nașterii Domnului.

„Cu vreo două săptămîni înaintea Crăciunului – scria Mateevici – prinde a se simte de acum în aer suflarea înveselitoare <...>. Bărbații, neavînd în vremea de iarnă prea multe de lucru, mai împlă pe afară, se mai duc prin ocoluri și poiete de mai vād vitele, mai trag acoperemîntul de șindrila sau de papură a casei. Femeile mai *porăduiesc* prin casă, o muruie, o dau cu var, trag brîie frumoase pe dinafară și pe dinăuntru. Chiar bătrînii <...> parcă mai răsar oleacă înaintea Crăciunului și caută să s-anine la vr-un lucru <...>. Și în tot lucrul [acesta] ce se face înaintea Crăciunului, se simte o bucurie mare, că va da Dumnezeu și vor veni acuși sărbătorile Sfîntului] Crăciun. <...> Bucuria este scrisă pe toate fețele” [1, p. 301].

În prima zi a sărbătorii „țaranii bucuroși și împodobîți cu cojoace și *mintene* nouă [minteant – cuvînt turcesc, înseamnă scurtă cu guler de blană], cu ciubotele unse cu dohot sau cu untură de gîscă și <...> se *hiritisesc*, unul pe altul, urează la mulți ani” [1, p. 300].

A. Mateevici acorda atenție deosebită obiceiului principal al Crăciunului – *Colindatul*. El scria: „Cea mai mare bucurie o simte tinerimea și băiețaraia satului. Și cea mai însemnată pricină a bucuriei tineretului sătean sînt colindele, cari în mintea băieților și a flăcăilor sînt nedespărțite de Crăciun” [1, p. 300].

Un mediu asemănător avem și astăzi la noi (desigur, într-o formă mai ștearsă ca pînă la Războiul al Doilea Mondial) în acele sate unde obiceiul *Colindatului* există. Spunem

altfel, pentru că în unele grupuri de localități, mai ales din centrul Republicii Moldova, tradiția în cauză lipsește cu totul, dispărînd cu zeci de ani în urmă.

A. Mateevici observa că pentru evenimentul important al *Colindatului* tinerii începeau a se pregăti cu mult înaintea Crăciunului. „Cu vr-o lună sau chiar și mai mult, flăcăii învață colindele unul de la altul, ascunși undeva într-un stog de fîn sau [de] paie în harman; învață și cuvintele și versul [melodia] cu toată osîrdia și sîrguința, care o pot pune în acest lucru, ca de Crăciun să nu se deie de sminteală și să le cînte toate frumos și cumsecade” [1, p. 301].

Autorul sublinia în context: „Cu cît mai multe colinde știe un flăcău, cu afit mai bine și cu afit mai mare trecere are el la oameni” [1, p. 301]. Și în continuare: „Mai întotdeauna flăcăii și băieții se gătesc așa de bine, că la Ignat, cînd se taie porcii de Crăciun, știu foarte multe colinde minunate de frumoase și pot să le zică vr-o trei-patru deodată” [1, p. 301].

Asemenea zilelor de acum, primii care începeau a umbla cu *Colinda* erau copiii. „Cînd prinde a scăpăta soarele spre asfințit și cînd prinde cîte oleacă a se lăsa amurgul, pornesc băieții cu niște prăjini lungi prin sat și degrabă, în liniștea văzduhului de iarnă, glasuri subțiri, cîntătoare, încep a se ridica la ceruri” [1, p. 301]. Mai tîrziu, „după băieții <...> vin flăcăii cu colinda” [1, p. 302].

Era firesc faptul ca A. Mateevici să vorbească în articolul său și despre textele cîntecelor ritualice interpretate la Crăciun. „Este de trebuință – spunea autorul – de știut ce sunt colindele în înțălesul cel mai strîns al cuvîntului. Pentru ca s-o înțelegem asta, este destul să aducem aici vr-o cîteva colinde din cele mai vestite în popor” [1, p. 302]. Mateevici publica, în cadrul articolului, trei texte de colinde: una laică, de tip general (cunoscută și azi cu titlul *Ale cui curți aceste înalte*) și două cîntece cu conținut religios-creștin (*Izgonirea lui Adam și a Evei din rai și Răstignirea lui Iisus*).

Virtualul folclorist s-a oprit mai mult la prima colindă, populară, bine cunoscută. El vedea că aceasta „ne arată nouă că în înțălegerea moldoveanului sărbătorile de Ajun și de Crăciun sunt înfățișate în chipuri de oameni; ei sunt *domni*, *cuconi mari* și au *doamne*: pe doamna Ajuneasă și pe doamna Crăciuneasă. Casa lor este împodobită cu flori și cu fel de fel de ierbe verzi și frumoase” [1, p. 304].

A. Mateevici nu trecea cu vederea nici faptul că fiecare colindă se încheie cu un vers sau două, adresate gazdelor: „La mulți ani cu sănătate” sau „Bună vremea ș-o colindă”, care nu se cîntă, ci se rostesc.

Pentru ilustrare, reproducem cîteva versuri din colinda laică pe care o avea în vedere A. Mateevici:

„– Dar la mese cine șade?	De juncani tineri juguiți,
– Șade Crăciun cel bătrîn	Pe la fii dăruiți.
Și cu frate-său Ajun	Jos, mai jos, la cap de masă
Și cînstesc și măresc,	Șade doamna Crăciuneasă
De amar greu să jeluiesc	Și cu sora Ajuneasă
Coatele și palmele	Și cînstesc și [se] măresc.”

[1, p. 302].

Tînărul cercetător autodidact evidenția și importanța estetică a colindelor, dragostea oamenilor de la țară pentru fermecătoarele lor creații poetice. El scria: „Colinda, îndeobște, este ceva foarte frumos, ca și toate lucrurile minței moldovanului nostru basarabean. <...>

De aceea și colindele alcătuiesc cea mai de căpetenie petrecere de Crăciun a moldoveanului, care este iubitor de frumusață și de cântare frumoasă” [1, p. 304].

Despre acele colinde religioase-creștine viitorul preot spunea că: „Sînt tocmai povestiri din *Evangelie*, bineînțelese, schimbate” [1, p. 304].

În același articol A. Mateevici evidențiază încă un moment important care nici astăzi nu este destul de clar pentru toți. Este vorba de deosebirea dintre tradiția populară (inclusiv textele poetice respective) a colindatului propriu-zis și obiceiul relativ inferior al umblatului cu *Steaua*. „În unele sate – spunea Mateevici – este obiceiul de umblat de cu zi cu *Steaua* prin împrejurimi din sat, dar colinda fără stea este mult mai obișnuită și mai în duhul norodului, pe cînd cei ce umblă cu *Steaua* cîntă mai cu samă cîntece bisericesti sau în duhul bisericii” [1, p. 302].

Și în partea întâi a articolului referitor la tradițiile etno-folclorice ale Anului Nou (semnat Alecu Mateescu) autorul vorbea despre atmosfera veselă ce domnea în sat înaintea sărbătorii: „Toate zilele acestea satul vuiște de veselă a oamenilor <...>. Și copiii, și flăcăii, și bărbații, și femeile – toți se vesălesc, căci pentru veselie își lasate de la Dumnezeu aceste sărbători, pentru ca să mai uiți de cele amare griji ale vieții, cari te cuprind iarși îndată ce-i pași din sărbători în zilele de lucru” [1, p. 305]. Este și acesta un adevăr.

Etnograful autodidact reliefa baza reală a festivității începutului de an, a tradițiilor etno-folclorice respective. „Anul Nou – scria Mateevici – este, mai întâi de toate, sărbătoarea plugarului moldovean. Înțelegerea asta se vede în toate obiceiurile cari se petrec acum. Fiindcă plugăritul a fost și este și astăzi cea mai de căpetenie și chiar singura îndeletnicire a românului nostru, negreșit că moldoveanul îi dă o însemnătate foarte mare” [1, p. 305].

Desigur, ceea ce atrăgea atenția lui A. Mateevici era caracterul popular, laic al sărbătorii Anului Nou. Festivitatea aceasta „este cu totul plugărească, țărănească, iar nu bisericască” – recunoștea cel care urma să devină preot.

Asemenea studiului despre tradițiile etno-folclorice ale Crăciunului, A. Mateevici descria, în linii generale, obiceiul corespunzător – umblatul cu *Hăitul* în ajunul sărbătorii. Practicarea obiceiului era începută tot de către copii. „Dintăi, se pornește băiețaraia, cu clopoței, cu prăjini lungi, crăcănate la vîrf, ca să samene cu plugul. De prăjini se leagă, de obicei, stible de busuioc, în semn că hăitorii doresc ca anul viitor să fie bogat și în pîni, și în flori și în ierburi” [1, p. 305].

Ceea ce găsim deosebit în descrierea obiceiului făcută de A. Mateevici este faptul că flăcăii își cereau voie să declame *Hăitura* nu de la stăpînul casei, ci de la fata mare. Autorul scria: „Venind la o casă, ei [flăcăii] dintăi se-ntreabă de fată (dacă casa-i cu fată) se poate să hăiască ori ba. Și dacă le dă voie fata, ei încep hăitul, împletind într-însul și cuvinte în cari se laudă vredniciile (frumusața ori hărnicia) fetei” [1, p. 306].

A. Mateevici explica deosebirea textului poetic declamat de flăcăi de cel al copiilor. Spunea că „hăitul flăcăilor totdeauna este mai frumos decît al băieților, cari mai adesîori strică cuvintele, nepricîpînd bine înțelesul lor sau chiar le uită și nu le spun toate” [1, p. 305].

Folcloristul începător sublinia în mod deosebit și conținutul evident agrar al textului poetic al *Hăiturii*. Aceasta – spunea autorul – „povestește toată istoria muncii plugarului și a facerii pînei, chiar pîn-la facerea colacului, zăhăruit și îndulcit pentru plugărași” [1, p. 308].

A. Mateevici vorbea cu multă înțelegere și dragoste despre personajul central al *Hăiturii*: „un plugar român puternic, voinic și tînăr, cari face minuni cu vredniciile sale

plugărești” [1, p. 308]. În textul *Hăiturii* „se povestesc toate isprăvile lui badea Vasile, se zugrăvește toată năzdrăvănia lui la lucrul cîmpului în așa chipuri cari a putut să le zidească numai mintea moldoveanului”.

La finele articolului A. Mateevici se oprea, pe scurt, și la obiceiul din dimineața primei zile a anului – *Semănatul*. Nu numai copiii umblau cu *Semănatul*, ci „toți oamenii din sat, hiritisindu-se unul pe altul. Se samănă <...> ca să arăte că doresc să fie în anul viitor pîne multă și frumoasă, să trăiască toți cu sănătate” [1, p. 308].

Materialele etno-folclorice prezentate de A. Mateevici în primele sale articole (din 1906-1907) ne oferă posibilitatea să comparăm creațiile populare pe care le avem astăzi cu cele existente acum cîteva zeci de ani. Vedem în textele date, în oarecare măsură, și modul de viață, de gîndire a țăranilor basarabeni din acele timpuri.

Articolele lui A. Mateevici, publicate în ziarul *Basarabia*, l-au afirmat pe tînărul scriitor și ca bun cunoscător al etnografiei și folclorului românesc. A. Mateevici a scris mai tîrziu încă multe și variate articole despre bogatele și frumoasele noastre creații etno-folclorice, ele constituind temele altor studii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Alexei Mateevici, *Opere: Scrieri în limba română* / Ediție critică de Ion Nuță, Efim Levit, Sava Pînzaru, I. – Chișinău, 1993.

Nicolae Băieșu
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

**DIN SUMARUL NUMERELOR
URMĂTOARE**

-
- **INTERPRETAREA *ISTORIEI IEROGLIFICE*
DIN PERSPECTIVA BAROCULUI**

  - **MITIC ȘI BALADESC ÎN POEZIA
POSTBELICĂ**

  - **FOLCLORISTICA ÎN RASS MOLDOVE-
NEASCĂ (ANII 1930–1940)**

  - **CATEGORIA MODALITĂȚII ÎN LIMBA
ROMÂNĂ**

  - **MARCAREA OPOZIȚIILOR CAZUALE
ALE SUBSTANTIVULUI PRIN FORMELE
PARADIGMATICE ALE ADJECTIVULUI
DETERMINANT**

REVISTĂ DE LINGVISTICĂ ȘI ȘTIINȚĂ LITERARĂ

2008, nr. 1–2, p. 1–140

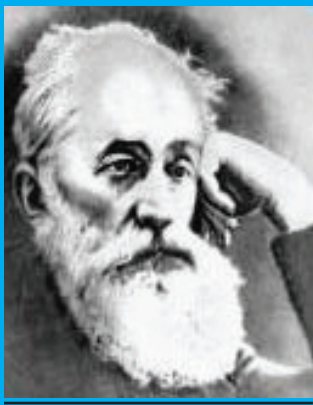
Șef de redacție *Inga Ciobanu*
Procesare computerizată *Galina Prodan*

Formatul 70×100 1/16. Coli de tipar conv. 9,25 Tirajul 400 ex. Comanda 121

Tipografia Centrală,
Str. Florilor, nr. 1, or. Chișinău

*„Orice cuvânt
oglindește un lucru,
o ființă, o idee,
o datină...”*

**BOGDAN PETRICEICU
HASDEU**

2008

1-2

REVISTĂ DE LINGVISTICĂ ȘI ȘTIINȚĂ LITERARĂ

DIN SUMAR

-
- ROMANUL POSTMODERNIST DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI MODELUL EUROPEAN
-
- VIZIUNI MITICO-FOLCLORICE ÎN CREAȚIA LUI ANATOL CODRU
-
- DESPRE „CONFLICTUL” DINTRE OMONIME
-
- DE LA STRUCTURILE ACTANȚIALE ALE VERBULUI LA ENUNȚ
-
- UNELE ASPECTE PRIVIND INTERFERENȚELE LINGVISTICE
-